

DE LA LIBRERÍA
DE
D. Antonio Rodríguez de Cepeda,
Catedrático de la Universidad de Valencia.

1950

UNED

Filologia

F. A. 081

V. 2

W 0000153340

195240

JO. GOTTLIEB

HEINECCI

AD

LEGEM JULIAM

ET

PAPIAM POPPÆAM

COMMENTARIUS,

*Quo multa juris Romani, Auctorumque veterum loca
explicantur, vindicantur, emendantur,
atque illustrantur.*

PARS SECUNDA.

EDITIO CÆTERIS ITALICIS

Longe auctior & castigatior.

NEAPOLI MDCCLXVIII.

Prostant Venetiis

Apud JO. BAPTISTAM PASQUALI,
SUPERIORUM VENIA, AC PRIVILEGIO.

JO. GOTTLIEB HEINECCII
 AD LEGEM JULIAM
 ET PAPIAM POPPÆAM
 COMMENTARIUS.

LIBER II.

AD LEGEM DE MARITANDIS
 ORDINIBUS.

CAPUT XI.

AD CAPUT LEGIS DUODECIMUM.

DE LIBERATIONE MULIERUM A TUTELA
 OB NUMERUM LIBERORUM.

I. **L**egis nostra caput XII. de mulierum liberatione. a tutela egit, eoque pertinent verba TER ENIXA ex L. 137. ff. de V. S. II. Testimoniis probatum, mulieres ingenuas trium, libertinas quatuor liberorum matres a tutela liberatas. Caput nostrum quale fuerit? III. Ingenua ter enixa. Jus trium liberorum. Tutela mulierum perpetua. Horum tutorum potestas. Tutela hæc vel testamentaria, vel legitima, vel dativa. Tutores a maritis testamento dati, & a feminis libera optione electi. Quenam tutela cessitia? Cur conventionem in manum finita? Potestas mariti in uxorem, accuratius demonstrata. An & maritus uxoris tutor fuerit? Ingenuæ trium liberorum matres & inter vivos, & per testamentum de rebus suis libere

disponerent. Contra Em. Merillum ostensum, mulieres & in scriptis testari potuisse. L. 77. §. 24. ff. de leg. 2. exposita. IV. Libertinae quatuor liberorum jure liberatae tutela patronorum. Hinc & testamentum condere poterant, relicta patrono superstite portione virili. Cur patrono in libertate bonis nihil juris ex edicto datum? Quamdiu tutela mulierum durarit?

I. **D**E præmiis parentum dum egit LEX PAPIA POPPÆA, verosimile est, eodem loco de liberatione a tutela, quæ mulieribus ob numerum liberorum contingebat, actum esse. PAULLUS (a) sane, dum eodem libro II. commentariorum explicavit verba TER ENIXA, non respexit ad caput x. uti visum GOTHOFREDO, in quo illa locum habere non potuisse, jam supra demonstravimus, sed ad hoc ipsum caput duodecesimum. Quod vero nullum præterea in toto pandectarum opere occurrit fragmentum, quocum ista verba TER ENIXA coassari queant, id haud levi argumento esse poterit, verba hæc pertinuisse ad jus temporibus Justiniani, pæne abolitum. Quale profecto est tutela, cui mulieres suberant, perpetua, cui etiam verba PAULLI accurate convenire, paullo post res ipsa docebit.

II. Primo itaque veteres auctores veluti ex compacto testantur, feminas ingenuas, ter enixas, a tutela liberatas fuisse. PLUTARCHUS (b), ubi de virginibus Vestalibus, earumque privilegiis scribit, inter alios honores indultum iis fuisse ait, διατιθεσθαι ζῶντος ἐξείναι πατρός, καὶ πάντα πράττειν ἀνευ προσώπου διαγύσας, ὡς περ Αἱ Τριπαιίδες, ut vel superstitie patre iis testari liceret, & sine tutore libere administrare res suas, non secus ac si TRES ESSENT LIBERI. Ex quo loco, quem jam supra capite II. libri primi exposuimus, jam id duntaxat colligimus, trium liberorum

(a) Paull. l. 2. l. 137. D. de verb. sign. (b) in Numa p. 66.

rorum matres non quidem tempore Numæ, sed ætate PLUTARCHI, de rebus suis potuisse disponere *ἀνε προσάτω*, sine tutore. Id vero & DIO (a) confirmat, dum iisdem Vestalibus ab Augusto concessa ait, *ὅσα περ ΑΙ ΤΕΚΟΤΣΟΙ ἔχον*, vel, ut jam SCIPIO GENTILIS (b) & V. C. ANT. SCHULTINGIUS (c) legendum esse monuerunt, *ὅσα περ ΑΙ ΤΡΙΣ ΤΕΚΟΤΣΑΙ ἔχον*, quæcumque habebant, quæ TER PEPERISSENT. Denique in fragmento regularum ex vetere jureconsulto superstite, & cum Pariatore legum Mosaicarum & Romanarum edito a PETRO PITHÆO (d) legimus: *mulier sine tutoris auctoritate libertatem dare non potest, nisi LIBERORUM JUS HABEAT: tunc enim ex vindicta sine tutore potest manumittere*. Quæ omnia quin ex lege PAPIA POPPÆA sint, vel inde colligas, quod illa & libertinas quatuor liberorum jure a tutela patronorum liberas esse jussit. En verba ULPIANI (e): *in bonis libertæ patrono nihil juris ex edicto datur, itaque, si intestata moritur liberta, semper ad eum hereditas pertinet. Licet liberi sint libertæ, quoniam non sunt sui heredes matri, non obstat patrono. Lex PAPIA POPPÆA enim postea libertas QUATUOR LIBERORUM JURE tutela patronorum liberavit, & quum intulerit, jam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit, ut pro numero liberorum libertæ superstitem virilis pars patrono debeatur. Quæ quum ita sint, vix dubitandum videtur, quin tale fuerit duodecimum hoc legis PAPIÆ POPPÆÆ caput:*

Ingenua TER ENIXA, vel jus trium librorum consequuta; libertina, quatuor liberorum jure, tutela liberator. Eidem sine patroni auctoritate, dum
pro

(a) Lib. 56. pag. 578.

(d) Fragm. Reg. ex vetere

(b) Ad Apul. Apol. n. 1021. JCto §. 15.

(c) Jurispr. vet. antejustin.

(e) Fragm. tit. 29. §. 2. 3.

pro numero liberorum sibi superstitem virilem partem ei relinquit, testari fas esto.

III. Prior itaque hujus capituli pars ad mulieres ingenuas pertinet, & quidem TER ENIXAS, quæ verba quemadmodum in hac lege accipiuntur, jam supra ex PAULO (a) docuimus. Trium enim liberorum matres tantum a tutela liberabantur, nisi lege solutæ jus trium liberorum senatus, vel postea principis beneficio, consequerentur. Unde additum fuisse videtur: VEL IVS TRIVM LIBERORVM CONSEQVUTA. Sic ipsa Livia Augusti uxor, tametsi bis enixa, tutela tamen non liberabatur, nisi lege soluta. (b) Et Statia Irene apud GRUTERUM (c) monumentum donationis mancipationisque causa tradens, quoties nomen suum repetit, addit IVS LIBERORVM HABENS, vel per sigla: I. L. H. ut intelligerent lectores, cur nulla adhibita tutoris auctoritate donare & mancipare res suas potuerit. Quo de jure trium liberorum plura infra adspargemus. Jam ut caput univsum rectius intelligatur, quædam de tutela mulierum delibanda sunt.

Romæ ab antiquissimis temporibus feminæ non modo impuberes, sed & adultæ & nubiles & ad senectutem declives sui juris ob sexus lubricitatem in perpetua tutela erant. *Majores enim, inquit Cato apud LIVIUM (d) nullam, ne privatam quidem rem agere feminas sine AUCTORE voluerunt, in MANU esse parentum fratrum, virorum.* Erant ergo mulieres in manu parentum, quamdiu durabat patria potestas: in manu fratrum aliorumque agnatorum, tamquam legitimorum tutorum, si essent sui juris; ac denique in manu virorum, quibus cum in manum conven-

rant.

(a) Paull. lib. 2. l. 137. D.
d. verb. sign.

(b) Dio lib. 49. pag. 414.

(c) Inscript. pag. 1081.

(d) Lib. 34. cap. 9.

stant. Sic & CICERO: (a) *Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores nostri in TUTORUM POTESTATE esse voluerunt. Mulieres omnes, inquit, quæ nec in patria potestate, nec in maritorum manu erant.*

Ceterum ea mulierum tutela vel *pupillaris* erat, vel *perpetua*. Illa finiebatur anno XII. hæc & puberes vel viri potentes tenebantur. Tutor impuberis & gerebat, & interponebat auctoritatem: puberis auctor quidem fiebat, quoties mulier vel lege, aut legitimo judicio agere, vel se obligare, vel civile negotium gerere, vel rem mancipi alienare, vel denique libertæ permittere vellet, ut in alieni servi contubernio moraretur: sed non gerebat, uti observat ULPIANUS (b). Hinc & recte illi sine tutoris auctoritate solvebatur (c) recte illa alienabatur res, nec mancipi, (d) aliaque hujus generis negotia explicabat, quæ pupillæ non nisi tutore auctore peragunt. Porro tutela hæc vel TESTAMENTARIA erat, vel legitima, vel dativa. Testamentaria plerumque omittunt. Unde de ea agendum paullo accuratius. Paulo post a nobis demonstrabitur, uxores, quæ in manum convenerant, in potestate fuisse maritorum, tamquam filiasfamilias. Quemadmodum itaque paterfamilias liberis pupillis poterat tutores testamento dare: ita maritus morti proximus testamento tutorem dabat uxori, tamquam filiafamilias. Quod eo frequentius fiebat, quo minus aliquando feminæ proximorum agnatorum tutelæ subesse vellent. Quin sæpe factum novimus, ut mariti de tutela quidem uxorum testarentur, tantum ut excluderent legitimos, sed ita ut plures nominarent, adjicerentque conditionem, si uxor hunc vel illum sibi elegerit. Quamvis enim persona incer-

ta

(a) *Pro Muræna cap. 12.*(c) *Cic. Top. cap. II.*(b) *Fragm. tit. 11. §. 25. 27.*(d) *Ulp. ibid.*

ta tutor dari jure non possit : (a) potest tamen tutor sub conditione dari ; (b) possunt & plures alternative testamento institui . Nam quod AFRICANUS (c) negat , ita recte tutorem dari : *illi , aut illi filiis meis , utri eorum volet , Titius tutor esto* : id tantum ideo fit , quod Titius forte constituere nolit , utri ex filiis tutor esse velit . Id vero non varendum erat de muliere , cui relicta fuerat optio , quæ facile constituebat , utri ex tutoribus sibi testamento datis subesse mallet . Ne vero hanc testamentariam mulierum tutelam fingere videamur : vades dabimus locupletes , & primo quidem CICERONEM , (d) a nullo fere interpretum recte intellectum . De fictionibus enim & interpretationibus Jutorum agens : *Quum , inquit , permulta præclara legibus essent constituta , ea jureconsultorum ingeniis pleraque corrupta sunt . Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorum potestate esse voluerunt ; hi invenerunt genera tutorum , quæ POTESTATE MULIERUM contineantur .* Habemus tutores , qui mulierum potestate continentur , qui non alii sunt , quam hac lege testamento mariti , dati , ut optio penes mulieres esset . Multo dilucidior est locus LIVII , (e) qui inter præmia Hispalæ Fecenniæ ob prodita Bacchanalia a senatu decreta & hoc fuisse refert , *ut Fecenniæ Hispalæ datio , diminutio , gentis enuptio , TUTORIS OPTIO item esset , quasi ei VIR TESTAMENTO dedisset .* Sequitur tutela mulierum LEGITIMA , quæ ita continebatur potestate agnatorum , ut quodammodo in bonis esse videretur . Hinc non solum de legitima hac tutela nihil sine omnium tutorum auctoritate poterat deminui , (f) vel usucapi , (g) verum etiam ipsa hæc

(a) lib. 20. pr. l. 30. D. qui test. tut.

(b) lib. 28. §. 2. D. eod.

(c) lib. 23. pr. D. eod.

(d) Pro Muræna cap. 12.

(e) lib. 39. cap. 19.

(f) Cic. pro Flacco cap. 34.

(g) Id. ad Attic. l. I. Epist. 5.

hæc tutela recte in jure cedebatur aliis. (a) Agnati enim eam poterant transcribere in extraneum, tamdiu futurum tutorem, quamdiu illibatum esset jus cedentium. Hinc cedentibus mortuis, vel capite minutis jus cessionarii exspirabat: & cessionario mortuo, vel deportato, tutela ad cedentem redibat, cui ab ipsa lege vocato alius non poterat anteferri (b). Ceterum tutelam hanc *cessionariam* lex Claudia quodammodo coarctavit, de qua idem ULPIANUS: (c) *Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet, excepta tutela patronorum*. Ita enim lego cum v.c. ANT. SCHULTINGIO, & vocabulum SUSTINET interpretor *conservat*, ut sensus sit, legem Claudiam legitimas tutelas conservare, dum eas non patiaturs cedi extraneis, præterquam tutelas legitimas patronorum. Quare dum CONSTANTINUS (d) scribit: *In feminis TUTELAM legitimam consanguineus, vel patronus non recuset*, non ille sustulit legem Claudiam, uti visum viro summo JAC. CUIACIO, sed eam ad patronos quoque protulit, & ne ab his quidem tutelas libertarum legitimas extraneis cedi passus est. Denique & DATIVE tutelæ erat locus, si vel maritus, quod ad tutelam uxoris, intestatus decessisset, vel non esset, cui deberetur tutela legitima, vel agnatus tutor impubes esset. Tuuc vero in urbe Prætor cum majore parte tribunorum plebis ex lege Attilia: in provinciis Præsides ex lege Julia, & Titia tutorem mulieri dabant, veluti ad dotem dandam, dicendam, promittendamve. Quod & exemplum Hispalæ Fecennia, & caput legis nostræ 14. confirmat, de quo infra erit differendi locus.

Talis erat mulierum tutela, quæ variis modis finiebatur, veluti sacerdotio Vestali, morte, & capitis deminutione, cujus & in manum conventio erat

P. II. ad l. Jul. Pap. Popp.

B

spe-

(a) Ulp. tit. 11. §. 6.

(c) *Ibid.* §. 8.

(b) *Id.* *ibid.* §. 7.

(d) l. 2. C. *de tut. & curat.*

species. Uxores enim Romanorum, teste GELLIO (a) vel in manum conveniebant, vel in matrimonium. In manum conveniebant *confarreatione*, *coemtione*, & *usu*. In matrimonium solo consensu, cujus sequiore ævo signum erant tabulæ, vel instrumenta dotalia. *Confarreatæ*, *coemtæ*, vel *usucaptæ* erant in manu maritorum, (b) adeoque in eorundem potestate, quum manum in jure potestatem notare, *trahatitium* sit. Eædem, teste GELLIO, (c) erant in *mancipio*, id est dominio juris *Quiritium*, unde non solum *coemi*, & *usucapi*, verum etiam *remancipari* (d) & *interrompi* earum usus poterat. Inde etiam est, quod in manum conventionem capitis deminutionem vocat ULPIANUS, (e) quod intelligi non potest, nisi uxorem sui juris esse desisse *fatearis*. Redigebatur ergo uxor in manum conventionem in potestatem mariti, adeo ut loco filiæ familias, & heredis sui DIONYS. HALICARNASSEO (f) & GELLIO (g) testibus, esset, nullusque sit effectus patriæ potestatis, quin se hujusmodi matrimonio exereret. Hinc maritus animadvertibat in uxores *vinosas*, *adulteras*, aliisque *vitiis* pollutas, ceu alibi exemplis demonstratur. Nec ignotum est *judicium de moribus*, ob quos maritus uxorem vel dote *universa*, vel ejus parte *multatam* domo expellere poterat, (h) tam libere, ut quidam data opera uxores male moratas, sed beatas dote, quærent, tantum ut hanc dotem lucrarentur. Cujus rei exemplum est apud PLUTARCHUM (i) & VALER. MAXIMUM. (k) Uti porro pater acquirebat per filium: ita uxoris bona omnia dotis nomine

(a) lib. 18. cap. 6.

(b) Ulp. tit. 9. rubr. Liv. l.

34. cap. 3.

(c) lib. 4. cap. 3.

(d) Rævard. ad 12. Tab.

pag. 98.

(e) Fragm. tit. 11. §. 13.

(f) lib. 2. pag. 95.

(g) Gell. lib. 18. cap. 6.

[h] lib. 1. C. Th. de jure dot.

et ibi Jac. Gothofr.

(i) In Mario pag. 247.

(k) lib. 8. cap. 2. §. 3.

ne marito esse adquisita docet CICERO. (a) Quindum ULPIANUS (b) scribit : *adquiritur nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu, mancipiove habemus*, procul dubio etiam de uxoribus loquitur, quas in manu, mancipioque fuisse paullo ante vidimus. Sicuti porro patri liberos aliis vendicare, mancipare, & in adoptionem dare jure licebat : ita & Romanos uxores aliis cessione, ac veluti vendidisse legimus. Nam Catonem Uticensem uxorem Marciam presentem despondisse Hortensio : Augusto vero Tiberium Neronem Liviam uxorem, etiam pregnantem cessione, auctores locupletissimos PLUTARCHUM, (c) TACITUM, (d) DIONEM (e) habemus. Denique uti liberi patri erant heredes sui, & pater contra liberis, si quod peculium haberent, jure succedebat : ita idem obtinebat in uxoribus, quæ maritis, quibusque mariti heredes legitimi erant. Hinc GELLIUS (f) eas in familiam maritorum, & in sui heredis locum venisse ait, & SERVIUS ad illa VIRGILII : (g)

Quasitas sanguine DOTES,

Abnegat, externusque in regnum queritur HERES :

De JURE, inquit, traxit, ut non generum, sed HEREDEM diceret. Nam per coemptionem facta matrimonio conjuges sibi invicem succedebant. Quæ quum ita sint, manifestum profecto videtur, uxores convenientes in manum redactas esse in potestatem maritorum, adeoque tanquam capite minutas in tutorum potestate esse desisse.

Ex eo vero etiam patet, maritum non fuisse tutorem uxoris. Aut enim in manum convenerat, aut

B 2

in.

(a) Top. cap. 3.

(b) Fragm. tit. 19. §. 18.

(c) In Catone.

(d) Annal. lib. 5. cap. 1.

(e) lib. 48. pag. 384.

(f) Ibid.

(g) Æn. lib. 7. v. 423 sequ.

in matrimonium. Si prius: non magis ei tutore opus erat, quam filio familias, in patria constituto potestate. Sin posterius: matrimonio nihil diminuebatur de tutela legitima, iidemque, qui antea, manebant tutores. Et ita intelligendum marmor apud GRUTERUM (a): ubi *Furfannia*, L. F. *Saturnina* monumentum se fecisse profitetur SIBI CONIUGI ET TUTORI SVO. *Furfannia* enim ista non convenerat in manum, nec tutorem habebat conjugem, sed alium, qui ante matrimonium ejus tutor fuerat. Illum enim vocat M. VALERIUM ISAURUM; hunc L. ISYCHIUM: ut mirum videatur, quemquam eruditorum ex hoc marmore inferre potuisse, maritos olim fuisse uxorum suarum tutores.

Hiscæ modis, quibus mulieris finiebatur tutela, alium adjecit lex *Papia Poppæa*, jus trium liberorum. Et hinc facile intelliguntur legis verba: INGENVA, TER ENIXA, VEL IUS TR. VM LIBERORVM CONSEQUVTA, TUTELA LIBERATOR. Tutela, ait lex, adeoque non tantum legitima, de qua hæc capit JAC. GOTHOFREDUS, sed omni, sive testamentaria, sive dativa, ut posset libere res suas administrare, & de iisdem vel inter vivos, vel mortis causa disponere.

Ex quo facem allucere licebit verbis PAPINIANI (b), quæ ICTUM EXIMIUM, EM. MERILLIUM (c) in sententiam admodum paradoxam deduxerunt. Profert ibi PAPINIANUS elegantem hanc e testamento paterno formulam: *Mando filia mee, pro salute sollicitus ipsius, ut, QVOAD LIBEROS TOLLAT, testamentum non faciat. Ita enim poterit SINE PERICVLO vivere.* Inde vir laudatus colligit, non licuisse olim mulieribus testari, nisi per nuncupationem, quia alioquin vix excogitari possit ratio, cur pater salutem filia testamentum conditurae metuerit, nisi quod mulie-

(a) *Inscript.* pag. 552. n. 2.(c) *Obs. lib. 2. cap. 1. & l.*(b) *lib. 77 §. 24. D. de legat. 2. 4. cap. 39.*

lieres semper oportuerit testari per nuncupationem, adeoque nunquam occulta fuerit suprema earum voluntas. Addit testimonia Græcorum, HARMENOPULI (a) & ATTALIOΤÆ (b), qui non magis mulieres ajunt testari posse *μυσικῶς*, quam *ἀνελεφαβήτως*. Denique multa differit de Zelotypia maritorum, ob quam non passi sint Romani feminas scribere occulta, ne forte eo obtentu ad mœchos exararent.

Arcana verba notata manu.

Sed falli hic virum eximium, vel inde patet, quod multa apud veteres commemorantur *scripta* feminarum testamenta. *Tabularum* Æbutiæ, plenarum furoris meminit VAL. MAXIMUS (c). Galba quum e Liviæ Augustæ testamento HS. quingenties præcipuum habuisset, quia NOTATA non PERSCRIPTA erat summa, Tiberio legatum ad quingenta revocante, ne hac quidem accepit, ait SÆTONIUS (d). In scriptis ergo testata fuerat Livia; alias locus non fuisset errori circa notas numerorum. Ne vero, quod Liviæ licuit, aliis feminis haud licuisse existimes, de Verania refert PLINIUS (e) eam, ut in periculo credulam, poposcisse codicillos, & legatum Regulo SCRIPSISSE: & paucis interjectis de Aurelia, ornata femina: Aurelia SIGNATURA testamentum sumserat pulcherimas tunicas, Regulus quum venisset ad signandum: Rogo, inquit, has mihi leges. Aurelia ludere hominem putabat, ille serio instabat. Nec multa: coegit mulierem, aperire tabulas, & sibi tunicas, quas erat induta, legare. Observavit SCRIBENTEM, inspexit an SCRIPSERIT. Ita & in ipso jure nostro mentio fit filia a matre SCRIPTÆ heredis (f), testamenti a Titia facti,

B 3

in

[a] lib. 5. tit. 1. §. 32.

[b] Synopf. tit. 32.

[c] lib. 7. cap. 8. §. 2.

[d] Galb. cap. 5.

[e] lib. 2. Epist. 20.

[f] L. 19. D. de inoff. test.

in quo MANU SUA quaedam cavisset (a), heredum a femina SCRIPTORUM (b) TABULARUM pupillarium, a matre factarum (c), & similibus: ubi frustra MERRILLIUS intelligit testamenta nuncupativa, quum & in scripturam redacta nuncupatione, natura tamen testamenti haud mutetur, nec ideo heres esse incipiat scriptus, qui nuncupatus ante fuerat, quum hic scripto in jure nostro opponitur (d). Quidquid ergo sit de Græcorum sequioris ævi moribus, quantumque curam adhibuerint Romani, ne occulta scriberent mulieres: certissimum saltem est, eas omnino in scriptis condere potuisse testamenta. Quid ergo de loco PAPINIANI? Is, si quid video, ad legem nostram pertinet. Femina, sive in scriptis testaretur, sive per nuncupationem, nunquam poterat testari tam occulte, ut heredis nomen evulgatum non iri certo posset confidere. Testamentum enim condere haud poterat, nisi auctore tutore, quamdiu erat in tutela (e). Sive ergo tutorem præterisset, sive eum instituisset heredem, sive per eundem heredes scripti, legitimive præteriti resciscerent, sibi vel destinatam, vel adeptam esse hereditatem: testamentum facile fiebat internecinum. Quare optimum pro filia consilium capiebat pater, dum ei mandabat, ne testamentum faceret, donec sustulisset liberos. Trium enim liberorum matres a tutela liberabantur, & ex eo tempore occulte iis testari licebat, adeoque sine periculo vivere. Ita lex perspicua videtur, & intellectu facillima.

IV. Hæc de ingenuarum tutela. Libertinæ eodem fruebantur privilegio, si quatuor enixæ essent liberos, vel jus quatuor liberorum impetrassent. Hinc
in

[a] L. 37. §. 6. D. de legat. 3.

[b] L. 3. C. de inoff. test.

[c] L. 33. D. de vulg. & ppill. subst.

(d) L. 21. pr. D. qui test. fac. poss.

[e] Ulp. tit. 20. §. 15.

in lege nostra porro sequitur: LIBERTINA QUATVOR LIBERORVM IVRE TVTELA LIBERATOR. Libertinæ, civitatem Romanam consequutæ, id est manumissa testamento, censu, vel vindicta, æque ac ingenuæ, in tutela perpetua erant, vel patroni, si superstes esset, vel ejus filiorum, nepotumve, si ad plures abiisset. Ejus tutelæ ratio erat consultissima. Patroni enim libertis quasi agnati erant. Eorum hi adoptabant nomina, iis tamquam agnatis hereditatem intestati relinquebant, si ipsis non essent liberi & heredes sui. Unde JUSTINIANUS in constitutione Græca, quam e basilicis exscripsit Cujacius (a), redditurus hujus successionis rationem, ait: Ἐπειδὴ δὲ δοκῶσι ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι τῶν ἐλευθερωμένων οἱ ἐλευθερωθέντες αὐτοῦς. Siquidem AGNATI libertorum videntur, qui illos manumiserunt. Quum itaque libertis tamquam agnati succedant patroni: credebant veteres, voluisse legem, etiam tutelæ ad eos pertinere, quum & agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eosdem & tutores esse jussisset: quia plerumque, ubi successionis est emolumentum, ibi & tutela onus esse debet (b). Ex quo consequebatur, ut & libertæ in perpetua essent patronorum tutela, eaque nec omnino testari, nec alienare, nec quidquam agere possent sine eorum auctoritate.

Ast ea tutela libertæ liberabantur quatuor liberorum jure, sive totidem liberos essent enixæ, sive id jus impetrassent vel privilegio, vel beneficio Principis. Beneficio sane Principis id jus nonnumquam datum esse exemplo Corneliæ Zozimæ patet, cui dedicatum marmor apud GRUTERUM (c), HABENT IVS QUATVOR LIBER. BENEFICIO CESAR. Privilegio contra feminis naves mercaturæ causâ fabricantibus jus qua-

B 4

tuor

[a] *Obs. lib. 20. cap. 34.*(c) *Inscr. pag. 631. num. 2.*(b) §. 7. *Inst. de leg. patr. tut.*

tuor liberorum dederat Claudius Imp. teste Suetonio (a).

Additum in lege nostra fuerat : EIDEM SINE AVTORITATE PATRONI TESTARI FAS ESTO , DVM PRO NUMERO LIBERORVM SIBI SVPERSTITVM VIRILEM PARTEM PATRONO RELINQVAT. Ita enim legem & intulisse, & patrono prospexisse ait ULPIANUS (b), ut mirum sit, postrema hæc verba omissa esse a JAC. GOTHOFREDO, & contra ex lege Falcidia huic capiti ab eo adsutam esse laciniam: *eique, quibus quid ita datum, legatumve sit, eam pecuniam sine fraude sua capere licet*, ut huc referre posset L. 131. pr. D. de verb. sign. ubi quid fraus sit, exponit ULPIANUS, cujus tamen alio pertinuisse fragmentum jam supra ad caput legis octavum ostendimus. Quater ergo enixa, vel jus totidem liberorum consequuta, libere testabatur. Videtur quidem liberta, & cum in tutela erat, testari potuisse, sed eodem fere jure, ac prodigus, quia patrono hereditatem nullo modo poterat intervertere. Non ei erant liberi & heredes sui, qui excluderent patronum. Si vel liberos, vel alium quemcumque heredem instituere vellet liberta: patronus non fiebat auctor. Idem, ne tutela solveretur, & ipse hereditate excideret, illam in manum convenire non patiebatur. Ergo non erat, quod patronus hereditatis jacturam metueret: & inde facile patet ratio, cur ULPIANUS (c) scribat: *in bonis liberta patrono nihil juris ex edicto datur*. (Quid enim ei opus erat auxilio Prætoris, quum ipse sibi posset consulere?) Itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet. Testari itaque, uti dixi, aliter non poterat, quam auctore tutore. Liberata vero tutela, heredem quemcumque jure instituebat. Ne tamen omni lucro excideret patronus, ei pronu-

(a) Claud. cap. 19.

(b) Tit. 29. §. 3.

(c) Ibid. §. 2.

me ro liberorum, superstitum vel heredum relinquenda erat PORTIO VIRILIS. Melior ergo ex hac lege erat conditio libertorum, quam libertarum. Illi si non haberent C. sestertium, libere testabantur, & patronum jure excludebant: sin centenarii, & vel ἀπαίδει, vel unius filii filiave parentes essent: dimidiam, sin duo essent liberi, portionem virilem, sin tres, nihil patronis relinquere cogebantur (a). Hæ semper patrono debebant portionem virilem, si-ve unum, si-ve plures liberos haberent superstites, donec JUSTINIANUS liberos, libertasque ad eandem conditionem redegit (b).

Ceterum id privilegium tamdiu viguit, quamdiu ipsa feminarum tutela. Ea vero mansit ad tempora saltim LEONIS Magni, qui ad Erythrium Præfectum prætorio rescripsit: (c) *constitutione divæ memorie Constantini, lege Claudia sublata, pro antiqui juris auctoritate, salvo manente agnationis jure, tam consanguineus, id est frater, quam patruus, ceterique legitimi ad pupillarum feminarum tutelam vocantur. Interpolatam esse hanc Leonis constitutionem, additumque epitheton pupillarum, vel inde patet, quod ad legem Claudiam provocaverat LEO, quam non ad pupillarem, sed perpetuam feminarum tutelam pertinuisse jam supra monuimus. Post Leonem tamen paullatim ab usu recessisse videtur hæc tutela, idque vel inde colligas, quod Justinianus nullam ejus volam vel vestigium in tota juris digestionem exstare passus est.*

CAPUT

(a) §. 2. Inst. de success. li-
bert.

(b) §. 3. Inst. eod.

(c) lib. 3. C. de legit. tut.

C A P U T XII.

AD CAPUT LEGIS DECIMUM TERTIUM.

DE DIVORTIO LIBERTÆ PROHIBITO.

I. **C**Apit XIII. de divortio libertæ agit. II. Gothofredus illud multis laciniis auxit. Ejus legitima verba. III. Divortia initio permiffa viris, non uxoribus. Hæ quando a viris divertere ceperint? Locus Martialis expositus. Libertæ non licebat a patrono divertere. Quenam libertæ, & qui patroni intelligantur? An desponsatæ patronis repudium dare potuerint? an concubinæ recte a patrono discesserint? L. I. pr. D. de concub. exposita. An de concubina aliquid in lege fuerit? Quando cesserit hoc jus patronorum? IV. Lacinia de genero ac focero a Gothofredo adfuta quo pertineat?

I. **S**uperiori capiti illud proxime subjunctum fuisse videtur, quod itidem ad libertinas, & quidem patronis nuptas pertinuit, easque a viris prohibuit divertere. Quamvis enim vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS id ipsi capiti septimo præmittat, huc tamen potius illud pertinere vel ideo arbitramur, quod ULPIANUS (a) & MARCELLUS (b) libro demum tertio, PAULLUS (c) libro II. commentariorum de hoc patronorum privilegio egerunt.

II. Et GOTHOFREDUS quidem, quamvis legitima hujus capitis verba exstent, illis tamen varias lacinias adfuere non dubitavit, ipsumque caput tale fuisse fingit:

(a) Ulp. L. 3. L. ult. D. de D. de rit. nupt.
divort. L. 27. L. 29. L. 48. D. (c) Paull. lib. 2. L. 2. D.
de rit. nupt. de concub. L. 63. D. sol. matr.
(b) Marcell. lib. 3. L. 50. D.

Si secundum H. L. nuptiæ contractæ fuerint , DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTÆ , QUÆ PATRONO NUPTA EST , INVITO PATRONO , cumque altero connubii jus , QUAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET NE ESTO . GENER SOCERVE invitati in reos testimonium ne dicunt . Liberta , quæ patroni voluntate nupta erit , operarum obligatione liberator . Quæ in concubinato patroni erit , ab invito eo discedere , alterique se in matrimonium , vel concubinatum dare jus esto .

Enimvero eum rem acu tetigisse vix arbitror. Quamvis enim primo hanc formulam : *Si secundum H. L. nuptiæ contractæ fuerint , sollemnem fuisse largiamur legi Papiæ Poppææ , non tamen est , cur eam hic locum habuisse existimemus , quum statim sequatur : QUÆ PATRONO NUPTA EST .* Deinde nemo temere crediderit , ei capiti aliquid de generi socerive privilegio in dicendo testimonio additum fuisse , quum & ex alia lege Julia id privilegium descendat , & cum capite nostro vix quidquam habeat commercii . De liberta porro ab operis liberanda non hoc caput egit : sed longe posterius , quod nobis XXXVIII. uti suo loco demonstrabimus . Denique quæ de liberta concubina addidit GOTHOFREDUS , ea & parum accurate expressa , & non tam ex ipsa lege , quam ejusdem interpretatione esse , paullo post adparebit . Quæ quum ita sint , collatis inter se fragmentis ULPIANI , (a) ita pptius restituenda arbitramur legitima hujus capitis verba :

NE DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTÆ , QUÆ NUPTA EST PATRONO , QUAMDIV IS EAM VXOREM ESSE VOLET , NEVE INVITO ILLO ALII NVBENDI POTESTAS ESTO .

Sic

(a) Ulp. lib. 3. l. ult. pr. D. de divort. l. 45. pr. D. de rit. nupt.

Sic ergo id unum hoc capite cavetur, ne liberta, patrono nupta, ab illo invito divortat, alique se det in matrimonium.

III. De ea re lex ait: NE DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTÆ ESTO. Divortiorum, uti in vulgus notum, magna erat apud Romanos licentia, maxime, ex quo uxores in manum convenire cœperant paullo rarius. Saltim olim maritis non sine causa fontica: uxoribus nullo modo divortia permiserat Romulus, uti jam PLUTARCHUS (a) observavit. Quam legem & in XII. tabulas migrasse, e loco CICERONIS (b) colligunt. Sed & PLAUTI (c) temporibus nondum uxoribus jus videtur fuisse divortendi a maritis. Apud illum enim graviter conqueritur Syra:

*Ecastor, lege dura vivunt mulieres,
Multoque iniquiore misera, quam viri.
Nam si vir scortum duxit, clam uxorem suam,
Id si rescivit uxor, impune est viro:
Uxor viro si clam domo egressa est foras,
Viro fit CAUSSA, exigitur matrimonio.
Utinam lex esset EADEM, quæ UXORI est, viro!*

Et paucis interjectis: (d)

*Ecastor faxim, si itidem plectantur viri,
Uti ILLÆ EXIGUNTUR, quæ in se culpam com-
merent,
Plures viri sint VIDUI, quam nunc mulieres.*

Tantum ergo abest, ut primis reip. temporibus a maritis divortere potuerint uxores, ut Sp. Carvilius mirarentur Romani, anno ab u. c. circiter quadringentesimo, uxorem primum repudiantem, ceu DIO-

NY-

(a) In Romulo pag. 39. v. 1. sequ.

(b) Philipp. 2. ep. 28.

(d) Ibid. v. 10. sequ.

(c) Mercat. Act. 4. Scen. 6.

NYSIUS HALICARN. (a) PLUTARCHUS (b) & VALER. MAXIMUS (c) referunt. Ast posteaquam rarius, uti dixi, uxores convenire cœperunt in manum; hæ quoque maritis repudium mittere, aliique nubere nubere religioni sibi non ducebant. Exemplum Paulæ Valeriæ est apud CICERONEM, (d) quæ divor-
tium sine caussa fecerat, quo die vir e provincia ven-
turus erat, nuptura D. Bruto. Similia repudia tam
frequenter paullatim mitti cœperant, ut in ea passim
invehantur auctores gravissimi. SENECA (e) sane:
*Numquid jam, inquit, ulla repudio erubescit, post-
quam illustres femina non consulum numero, sed MA-
RITORUM, annos suos computant, & exeunt matrimo-
nii caussa, nubunt repudii?* Et JUVENALIS: (f)

- - - Sic fiunt OCTO MARITI

Quinque per auctummos. - - -

Denique MARTIALIS: (g)

- - - Toties qua nubit, adultera LEGE est,
Offendar mœcha simpliciore minus.

Qui postremus locus ex ipsa lege nostra videtur in-
terpretandus, qua Augustum divortii modum im-
posuisse, testis locupletissimus est SÆTONIUS. (h)
Si qua ergo mulier sine justa ac legitima caussa vi-
ro misisset repudium, aliique nupisset, adultera ha-
bebatur, quia nec prius matrimonium iuste solutum,
nec posterius ratum erat. Id si uxor fecisset sapius,
non simplex erat adultera, sed quavis mœcha dete-
rior, pluribusque probris inquinata.

Quamvis vero iste mos invaluisset, ut frequenter
uxores a viris divorterent: non tamen DIVORTII
FACIENDI POTESTAS erat LIBERTÆ, QUÆ PATRONO

NV-

(a) lib. 2. pag. 96.

(b) In Romulo p. 39. & in

Numa p. 77.

(c) lib. 2. cap. 1.

(d) lib. 8. ad Famil. Epist. 7.

(e) lib. 3. de Benef. cap. 16.

(f) Sat. 6. v. 20.

(g) lib. 6. Epigr. 7.

(h) Aug. cap. 34.

NUPTA ERAT. Loquitur lex de LIBERTA, & quidem de cive Romana per censum, vel vindictam manumissa. Cum ea sola enim connubii jus erat, non cum Latina, vel dedititia. Loquitur porro de ea, quæ jus aureorum annulorum non fuerat consequuta. Licet enim & id beneficium jura patronatus nemini adimeret: ex libertina tamen faciebat ingenuam, (a) & quum nuptiæ ad jus patronatus non pertineant, vix videbatur ad eam porrigendum, quod de sola liberta lege cautum fuerat. Et huc procul dubio pertinet fragmentum ULPIANI: (b) *Etiā FEMINE jus annulorum aureorum impetrare, & natalibus restitui poterunt.* Nec deinde ad eam libertam pertinebat hoc privilegium, quæ libertatem ex fideicommissio fuerat consequuta. Ita enim a Principe rescriptum esse testatur MARCELLUS, (c) cujus hæc verba sunt: *Proxime constitutum dicitur, ut quum quis libertam suam duxerit uxorem, quam EX FIDEICOMMISSI CAUSSA manumiserit, liceat libertæ invito eo nuptias contrahere: puto, quia non ferendus, (forsan præferendus) is, qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem præstitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit.* Hactenus MARCELLUS, qui quum Antonini Pii ætate potissimum floruerit, ab eoque Imperatore, teste JULIO CAPITOLINO in fanciendo jure adhibitus fuerit in consilium, & tamen de constitutione ista, tanquam sibi non nisi ex fama nota scribat: *Proxime constitutum dicitur: verosimile est, auctorem illius esse Hadrianum.* Meminit ejusdem exceptionis MODESTINUS, (d) ubi patrono invito libertam ab eo discedere posse negat, nisi EX CAUSSA FIDEICOMMISSI manumissa sit: tunc enim posse, licet ejus sit liberta. Contra

(a) L. pen. & ult. D. de jur. aur. ann.

(b) Ulp. L. 3. l. 4. D. eod.

(c) Marcell. L. 3. l. 50. D. de rit. nupt.

(d) lib. 10. D. de divor.

tra non licebat libertæ communi ab alterutro, cui nupserat, patrono discedere. Quamvis enim ei id jus vindicasset Priscus Javolenus: plerique tamen, teste CAJO, (a) recte probarunt, libertam eo casu ad hoc jus non esse admittendam, quia libertam ejus esse, negari non possit, licet alterius quoque sit liberta.

Addit lex: QUÆ PATRONO NUPTA ERIT. Patronus est, qui manumisit eum, eamve, quem, quamve in justa servitute habuerat. Nec interest, diuturna fuerit hæc servitus, an momentanea. Unde & is patronus erat, qui hac lege emerat, ut manumitteret. (b) Quod jus quidem ULPIANUS ex rescripto Imperatoris sui, & divi patris ejus, id est, ex constitutione Antonini Caracallæ, & Severi esse ait: sed simile quid jam olim a Marco Aurelio Antonino, & Commodo constitutum esse, ex aliis ULPIANI fragmentis, (c) & rescripto ALEXANDRI (d) patet. Unde malim existimare, Severum, & Caracallam hoc jus novis constitutionibus renovasse, quam sollicitare textum, & cum HALOANDRO in d. L. 45. D. de rit. nupt. legere D. Marci pro D. patris.

Deinde & filius familias hoc jure gaudebat, si castrensis peculii ancillam matrimonii causa manumisset. Erat enim & hic, patronus secundum constitutiones, nec patri ejus ullum jus in libertam compete-
bat, uti censet ULPIANUS. (e) Quærit idem, an pari jure fruatur, qui juraverit, se patronum esse? idque negat, (f) quum alibi id videatur diserte affirmare. (g) Sed omnino arbitor veteres discrevisse jura patronatus, quæ in sola reverentia consistunt, ab iis, quæ cum præstationibus quibusdam essent con-
jun-

(a) L. 46. D. de rit. nupt. rit. alien.

(b) Ulp. lib. 3. L. 45. D. de rit. nupt. §. 3. (e) Ulp. L. 3. L. 45 D. de rit. nupt. §. 3.

(c) L. 3. §. 3. D. de suis & legit. (f) Ib. L. 43. §. 1. D. eod.

(d) L. 3. C. si mancip. ita fue- (g) L. 8. §. 1. D. de in jus voc.

juncta. Quorum illa & ei, qui sese patronum esse juraverat, concedenda; hæc eidem deneganda existimabant. Hinc nolebant quidem eum, qui se patronum esse juraverat, in jus vocari; at minime illi concesserunt jus succedendi ab intestato, (a) nec passi sunt ab eo impediri libertam, mediantem divortium, & in alterius torum concessuram.

Negat præterea ULPIANUS, eum hoc jure frui, qui non suis numis compararit ancillam, quam manumisit, (b) vel ab alio, ut manumitteret, pecuniam acceperit. (c) Ast in diversa itum video circa quæstionem, an & captivo patrono jus sit, intercedere secundis nuptiis libertæ, sibi nuptæ? De ea enim specie ita differit ULPIANUS: (d) *si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor, ne possit ista connubium habere nubendo, quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et, qui JULIANI sententiam probarent, dicerent, non habituram connubium; putat enim JULIANUS, durare ejus libertæ matrimonium etiam in captivitate propter patroni reverentiam. Certe si in aliam servitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum erit matrimonium. Fuere itaque qui id jus patrono esse cum Juliano concederent: fuere, qui illud eidem negarent. ULPIANUS, qua erat modestia, timidiuscule Juliani sententiam deserit, usus formula: *vereor ne possit*, qua usos esse veteres, qui inter dissentientes proferebant sententiam, exemplis ostendit FR. DUARENUS. (e) Existimat itaque, ex principis juris omnino exspirasse captivi patroni jus in libertam, eamque impediri non posse, quo minus sibi novam conditionem quærat: saltim id certum esse, si Patronus in aliam servitutem fuerit ductus,*

(a) L. 11. D. de jure patr.

(d) Ulp. lib. 3. L. 45. §. ult.

(b) Ulp. L. 3. L. 45. §. 2. D. de vir. nupt.

D. de vir. nupt.

(e) Disp. annivers. lib. 2.

(c) L. 3. §. 4. D. de oper. libert. Disp. 11.

ctus, veluti si servus pœnæ factus atrocitate sententiæ, vel si pretii participandi causa se passus sit venditari. Denique quum jus patronatus non solum ad manumissorem, sed & ad ejusdem liberos pertineret: consequens erat, ut & filius familias ancillam a patre manumissam, quam uxorem duxerat, posset impedire, quo minus a se discederet, aliamque conditionem matrimonio suo anteferreret. Idemque dicendum videbatur, si alterius patroni filius, vivo altero, communem libertam duxisset (a). Si filius familias jussu patris ancillam matrimonii causa manumiserat, eamque deinde duxerat pater: ea liberta, JULIANO (b) iudice, perinde habebatur, atque si ab ipso patre esset manumissa, & proinde pater, qui eam uxorem duxerat, hoc beneficio legis Papiæ Poppææ adversus illam recte utebatur. Denique id jus non erat illi, qui libertam fratri assignatam a patre uxorem duxerat, quia omne jus libertorum assignatorum in eum transfulerat senatus, cui id pater tribuisset. (c)

Non abs re lex nostra porro addit QUÆ PATRONO NVPTA EST. Ubi enim justæ nuptiæ non inter venerant, nec beneficio huic locus esse videbatur. Hinc non impediabat lex, quo minus desponsa liberta patrono mitteret repudium (d), aliique nuberet. Invitam enim patronus ducere non poterat, neque eousque porrigenda videbatur debita patrono reverentia, ut liberta invita cum eo individuum vitæ consuetudinem inauspicato inire cogeretur (e), nisi ea lege manumissa esset, ut patrono nuberet (f). Quid vero si is, cui per leges libertam ducere nefas erat, eandem tamen pleno adfectu diligeret, ac pro uxore haberet? Ea tantum abest, ut

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop.

C a pa-

(a) L. 48. pr. D. de rit. nupt.

(b) L. 51. §. 1. D. eod.

(c) L. 48. §. 2. D. eod.

(d) Ulp. lib. 3. l. 45. §. 4. D. eod.

(e) L. 28. D. de rit. nupt.

(f) Ulp. lib. 3. l. 29. D. eod.

a patrono discedere non posset, ut ne liceret quidem patrono, eandem habere in matrimonio, quamdiu id maneret impedimentum. Sin autem patronus v. c. senator, libertinæ junctus eam dignitatem amiserat: in ea conditione erat liberta, ut uxor esse inciperet, ex eoque sequebatur, ut jam ab eo tempore patronus, senatu motus, eam meditantem divortium jure prohiberet. Et hæc ipsa species est, quam ad hoc legis caput tractavit ULPIANUS (a), dum scribit: *si quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamvis interim uxor non sit, attamen in ea conditione est, ut, si amiserit dignitatem, UXOR ESSE INCIPIAT.*

Ob eandem rationem patrono denegabatur id beneficium, si contra legis præscriptum fecisset nuptias cum liberta, quæ artem ludicram, aut quæstum corpore fecisset (b). Sed quid de liberta concubina dicamus? JAC. GOTHOFREDUS, uti supra vidimus, eam quoque a patrono discedere, & alii vel nubere vel sese in concubinatum dare potuisse statuit. Sed falsum primo est, ea de re legem nostram quidquam cavisse: nec magis deinde verum videtur, libertæ ex concubinatu patroni in alterius cujusdam matrimonium transire fuisse integrum. Fraudi viro eximio fuit locus hic vexatissimus ULPIANI (c), quem expendere juvabit paullo accuratius. *Quæ in concubinatu est, ab invito patrono poterit discedere, & alteri se in matrimonium, aut in concubinatum dare. Ego quidem probo in concubina, adimendum ei connubium, si patronum invitum deserat, quippe quum honestius sit patrono libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Verba hæc pæne perplexe quibusdam & ἀντιλογόμενα videntur. Initio enim legis ULPIANUS concubinam ab invito patrono discedere, aliique aut nubere, aut se in concubinatum dare posse concedit: deinde ve-

ro-

(a) Ulp. lib. 3. l. 25. D. de vit. nupt.

(b) L. 48. §. 1 D. eod.

(c) L. 1. pr. D. de concubin.

ro statim subjungit contrarium, adimendum esse libertæ connubium, si patronum invitum deserat. Id quod adeo torfit interpretes quosdam, ut prius comma plane expungere non dubitarent (a). Accedit, quod ULPIANUS in hac lege concubinæ patronum invitum deserenti concedat, ut alii se possit in concubinatum dare, quum tamen alibi (b) cum JULIANO diserte scribat, *eam nec in concubinatu alterius patroni, (vel uti HALOANDER rescribi jubet, alterius, quam patroni,) esse posse*. Denique vix adparet, quomodo huic decisioni ULPIANI quadret addita ratio: *Quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere*. Enimvero vix est, quod nodum in scirpo quæramus. Plerisque, si quid video, una littera peperam posita illudit. Prima periodus nec adulterina est, nec, quod JAC. GOTHOFREDO visum, ULPIANI complectitur sententiam: sed est ipsa quæstio, quam proponit jureconsultus. Quærit ULPIANUS: *que in concubinatu est, AN (ita lego pro AB) invito patrono poterit discedere, & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare?* Dissensisse enim circa hanc quæstionem veteres, vel ex JULIANI sententia patet, qui libertæ ne concubinatum quidem, nedum matrimonium cum alio, quam cum patrono, concedit (c). Quid vero ULPIANUS? *Ego quidem, inquit, probo in concubina, adimendum ei connubium, si patronum invitum deserat*. Negat ergo, concubinam, patrono deserto, alii nubere posse, ast non, uti JULIANUS, negat, eandem se alii in concubinatum dare posse, addita ratione, *quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere*. Quorum verborum non is sensus est, quem ei vulgo adfingunt interpretes, & in his

C 2

vir

(a) Schard. *Lex. jurid. voce de divor.*
 concubina.

(c) *L. 11. pr. D. de divor.*

(b) *Ulp. L. 3. L. 11. pr. D.*

vir eximius, BARN. BRISSONTUS (a), ac si honestius sit patrono, libertinam in concubinato habere, quam in matrimonio: (ea enim ratio ἀπροσδιόριστος esset, nec quadraret decisioni ULPIANI,) sed id inuit ULPIANUS, honestius esse patrono, concubinam, quæ ab eo invito discesserit, alterius concubinam esse, quam ad dignitatem matrisfamilias adspirare, eumque fructum capere illatæ patrono iniuriæ, ut melioris apud virum alterum conditionis sit, quam apud patronum.

Ita textus ULPIANI nihil habet, quod offendere possit. Jam id addo, libertam concubinam ne tunc quidem in concubinatum se dare potuisse alii, si patronus furere cœperit. Ita enim PAULLUS (b) non in libro XII. ad legem Jul. & Papiam, (quum decem tantum scripserit,) sed in libro II. si patronus libertam concubinam habens furere cœperit: in concubinato eam esse, (id est concubinatum furore non solvi, nec libertam se alii vel in matrimonium, vel in concubinatum dare posse) humanius dicitur. Cujus decisionis hanc rationem reddit ULPIANUS (c), quod invitus accipiatur non solum, qui dissentit, verum etiam, qui non consentit, adeoque & ignorans, & furiosus.

Ceterum libertæ tamdiu non licebat a patrono discedere, QUAMDIU PATRONUS EAM VXOREM ESSE VELLE. Quare patronus hoc excidebat beneficio, simul ac vel patronus esse, aut cum liberta in matrimonio vivere velle desiisset (d). Velle autem desiisse videbatur, non solum qui libertæ divortium diserte concessisset, verum etiam, qui quidquam fecisset, ex quo posset colligi, eum a libertæ nuptiis abhorre: veluti qui contra discedentem actionem rerum amotarum instituisset, vel eandem accusasset adulterii, vel

(a) De jure connub. p. 260. D. de rit. nupt.

(b) Paull. Lib. 2. L. 2. D. de concubin.
(d) Ulp. Lib. 3. L. 11. §. 1. D. de divort.

(c) Ulp. Lib. 3. L. 45. §. 5.

vel nova fecisset sponsalia , vel concubinam aliam sibi adhibuisset (a).

Denique in lege sequitur, *libertæ NEC ALII, PATRONO INVITO, NUBENDI POTESTATEM esse*. Quod si itaque in alterius thorum concefferat: cuicumque nupfisset, pro non nupta habebatur, & nec dos, nec nuptiæ intelligebantur. Hinc etiam, soluta altera conjunctione illegitima, denegabatur ei dotis actio (b). Et ex eadem ratione liberos ex isto coitu natos legitimos haud fuisse, facile est ad intelligendum. Quamvis autem liberta, discedens a patrono invita maneret uxor, divortiumque ipso jure nullum esset: in pœnam tamen illatæ patrono injuriæ eorum commodorum faciebat jacturam, quæ alioquin uxoribus competunt. Hinc negabatur ei bonorum possessio ex edicto *VNDE VIR ET VXOR*. De qua *ULPIANUS* (c): *si divortium quidem sequutum sit, veruntamen jure durat matrimonium: hæc successio locum non habet. Hoc autem in hujusmodi speciebus procedit; Libertæ ab invito patrono divortit: LEX JULIA de maritandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eam prohibet alii nubere invito patrono. Item Julia de adulteriis, nisi certo modo (adhibitis præter libertum septem testibus) divortium factum sit, pro insecto habet. Nec dubito, quin hujusmodi libertæ, tanquam indignæ eripuerit fiscus, quidquid ante isthoc divortium ei patronus secundum leges decimarias testamento destinaverat.*

IV. Addit huic capiti *GOTHOFRIDUS* verba: *GENER SOCERVE invitæ in reos testimonium ne dicunt.* Sed ab ea hoc loco aliena esse, & ad caput vi. pertinere, jam supra observavimus. Explicat quidem *TER. CLEMENS* in *lib. II. commentariorum* (d) vocabula

C 3

bula

(a) Ib. L. II. §. 2. D. de divort.

(c) L. I. §. 1. D. unde vir & uxor.

(b) Ib. L. II. pr. D.

(d) L. 146. D. de verb. sign.

bula SOCER & SOCRUS: sed legem eis id dedisse, ut adversus se invicem foceri, & generi, nurusve testimonium dicere non cogentur, id vero non addit. Nec id privilegium ex lege PAPIA POPPÆA est, sed uti ex PAULLI (a) & CAII (b) commentariis, aliisque locis (c) constat, ex lege Julia de judiciis publicis. Qua occasione vero jureconsulti hujus juris meminerint, jam ad caput sextum ostendimus.

C A P U T XIII.

AD CAPUT LEGIS DECIMUM QUARTUM.

DE TUTORE MULIERI DOTIS CAUSSA DANDO.

- I. **C**Apud decimum quartum quale fuerit? II. Dotis apud Romanos ratio. Quid dotem dare, dicere, promittere? Tutoris ad id datio. Cur pretori, & non simul tribunis plebis id negotium datum? III. Tria SCta, que ad hanc legem accesserunt. Ejusdem abrogatio.

I. **Q**Uæcumque hætenus expendimus legis Papiæ Poppææ capita, ea omnia in tribus prioribus ULPIANI, & TER. CLEMENTIS commentariis locum habuerunt. Quum vero adhuc unicum ex libro III. supersit TER. CLEMENTIS (d) fragmentum, quod de tutore dotis caussa dato agit: de sequentibus autem capitibus omnibus aliis libris agatur: non abs re suspicamur, decimum quartum legis caput egisse de tutore ad dotem dicendam, dandam, promittendamve dato. Et quia ex nullo fragmento Pandectarum, quale id fuerit, suspicari licet: verosimile sane est, illud fragmentum TERENTII ad jus, Justiniani temporis

(a) L. 4. D. de testib.

& ad fin.

(b) L. 5. D. eod.

(d) Lib. 3. L. 61. D. de jur.

(c) L. 10. pr. D. de grad. & det.

poribus abrogatum, pertinuisse. Tale vero est, quod nobis ita describit ULPIANUS (a): *ex lege JULIA de maritandis ordinibus tutor datur a prætore urbis ei mulieri, virginive, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, si legitimum tutorem pupillum habeat*. Ex his ergo verbis, quibus TER. CLEM. fragmentum accurate quadrat, tale fuisse patet hoc decimum quartum legis nostræ caput:

Ei mulieri, virginive, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad DOTE M DANDAM, DICENDAM, PROMITTE M DAVE, si legitimum tutorem pupillum habeat, a prætore urbano datur.

Eodem modo hoc caput, quod ipsi quintum est, extulit JAC. GOTHOFREDUS, nisi quod ultima verba, CHARONDAM sequutus ita sistit: *si legitimum tutorem non habeat*: quæ tamen lectio, & codici TILIANO, in quo nostra occurrit (b), plane adversatur.

II. Dabatur ergo ex hac lege tutor MULIERI VIRGINIVE QUAM EX H. L. NUBERE OPORTEBAT, adeoque tam impuberi quam viri potenti. Quamvis enim legitimus annus, quo femina nubere posset, ex capite hujus legis quinto esset duodecimus: eodem tamen loco monuimus, etiam infantia majores potuisse desponderi, & sæpe desponsas esse, adeoque & dotem procul dubio recte ab iis datam, dictam, promissamve esse. Quorum nihil explicari ab iis poterat, sine auctoritate tutorum. Ad feminas vero adultas & majores id caput pertinuisse, vel ideo nemo negaverit, quod eas in perpetua vixisse tutela, nec quidquam sine tutorum auctoritate promittere, aut alienare potuisse, jam supra ostendimus.

Hic porro in lege sequitur: TUTOR AD DOTE M DAN-

C. 4

DAN-

(a) *Fragm. tit. 11. §. 20. Lib. 27. Obs. cap. 28.*

(b) *Cujac. ad Ulp. eod. &*

DANDAM, DICENDAM, PROMITTENEAMVE DATOR. Dotis apud Romanos longe alia ratio erat, ac apud alias gentes. Pleræque olim nationes iis moribus utebantur, ut maritus sibi coemeret uxorem. De Hebræis, Syris, aliisque gentibus orientalibus res clara est. Sane Saul pro filia Michol poposcit centum Philistæorum præputia (a). Caleb filiam Axamei promisit, qui capturus esset Cariath Sepher (b): quam operam pro pretio sponsæ fuisse observat V. C. JO. DOUGHTÆUS (c). Ita & Jacobi uxores se a Labane patre venditas, id est, pro opera quatuordecim annorum marito addictas conqueruntur (d). Apud Assyrios patres mercatum filiarum instituisse, docet ÆLIANUS (e), idemque de Armenis JUSTINIANUS (f) tradit. Similia de Germanis nostris observat TACITUS (g), ex quo, nec non ex legibus, a Lindenbrogio editis, constat, plerasque originis Germanicæ gentes hunc morem servasse quam diutissime, ut uxores sibi pretio coemerent, & dotem non uxor marito, sed maritus uxori adferret (h).

Dotem itaque apud plerasque gentes non uxor marito, sed maritus uxori constituebat. Hæc vero si quid adferret ad maritum, id ideo fiebat, quia moribus antiquis non filiæ, sed filii parentum hereditatem cernerent, ceu præclare docuit V. C. JAC. PERIZONIUS (i). Hinc aliquid dabatur filiabus, quo augerent virorum patrimonium, ne plane exsortes essent bonorum paternorum, quale quid etiamnum inter principes passim obtinere novimus.

Ast apud Romanos alia erat dotis natura & indoles. Ii enim ante legem Voconiam, & postea, quum
eam

(a) 1. Sam. 18. 25.

(b) Jos. 15. 16.

(c) *Annal. S. ad 1. Sam. 18. 25.*

(d) Gen. 31. 14.

(e) *Hist. var. Lib. 4. cap. 1.*

(f) Nov. 31.

(g) *de Mir. Germ. cap. 18.*

(h) V. C. Nic. Hier. Gundh.

de emt. vx. cap. 1.(i) *De lege Vic. pag. 87.*

eam civitatis opulentia pervertisset, filias æque ac filios ad successionem in bona paterna vocabant, & nihilominus illis dabant dotes, quas ad sustinenda matrimonii onera ad virum adferrent. Nimirum apud Romanos & uxor maritum, & maritus uxorem coemebat. De coemtionem mariti præclarus locus VAR-
RONIS existat apud NONIUM (a), ubi nubentes, ve-
teri lege Romana, tres asses ad maritum venientes
ferre solitas, ait, quorum unum, quem in manum
tulerint EMENDI CAUSSA, marito dederint; alterum,
quem in pede habuerunt, in foro larium familiarium po-
suerint, tertium, in sacciperione conditum, in compito
vicinali consueverint resignare. De uxoris vero coemtionem
& marmora testimonium perhibent, & in illis
Patavinum, in quo legimus:

PVBL. CLAVD. QVAEST.

AER.

ANTONINAM. VOLVMNIAM.

VIRGINEM.

VOLENT. AVSPIC.

A. PARENTIBUS. SVIS. COEMIT.

ET. FAC. IIII. IN DOM.

DVXIT.

Quemadmodum vero illi tres asses, quos secum
nova nupta adferebat, quasi arrha erant emtionis:
ita dos veluti iustum pretium habebatur: eoque fie-
bat, ut, quamdiu iste coemtionis ritus Romæ vige-
bat, vix maritum reperiret virgo indotata. Hinc
apud PLAUTUM (b) Euclio:

*Virginem habeo grandem, DOTE CASSAM, atque
ILLOCABILEM;*

Neque eam queo locare cuiquam.

Quin & postea vix virum inveniebat indotata, adeo
ut

(a) Cap. 22. num. 1.

(b) *Aulul. Act. Scen. 2. v. 14.*

ut PAULLUS (a) noster scribat: *Reipublicæ nostræ interest, mulieres dotes salvas habere, PROPTER QUAS nubere possunt.* Si qua vero indotata reciperetur in thorum: ea magis concubina videbatur, quam mater-familias. Et ita intelligenda illa Lesbonici apud PLAUTUM (b):

Nolo ego mihi te tam prospicere, qui meam egestatem leves,

Sed ut inops, infamis ne sim, ne mihi hanc famam differant,

Me germanam meam sororem in CONCUBINATUM tibi

Sic SINE DOTE dedisse magis, quam in matrimonium.

Hinc quamvis nec dos, nec domum deductio faceret nuptias: plerumque tamen illæ e dotalibus instrumentis judicabantur, non secus ac hodie ex *ιερολογία* ecclesiastica. Quod pluribus demonstrare non opus est.

Dos illa vel DABATUR, vel DICEBATUR, vel PROMITTEBATUR. Dabatur & promittebatur a quocumque: Dicebatur a muliere nuptura, ejusve debitore, itemque patre, vel avo paterno (c). DABATUR ita, ut pecunia dotalis consignata pridie nuptias apud auspices deponeretur, in crastino nuptiarum viro tradenda: quemadmodum Messalina supra flagitia cetera, atque dedecora etiam C. Silio nupsisse dicebatur, DOTE inter auspices CONSIGNATA (d): quod & TACITUS (e) confirmat, & JUVENALIS (f), qui plane juridice:

- - - *Dudum, inquit, sedet illa parato
Flammeolo, Tyriusque palam genialis in hortis
Sternitur, & RITU decies centena DABUNTUR.
ANTIQUO, veniet cum SIGNATORIBUS AUSPEX.*

(a) L. 2. D. de jure dot.

(b) Trin. Act. 3. Scen. 2.
vers. 62.

(c) Ulpian. Tit. 6. §. 1. 11.

(d) Suet. Claud. cap. 26.

(e) Annal. Lib. 11. cap. 27.

(f) Sat. 10. v. 329.

DICTIONE DOTIS fiebat verbis sollempnibus (a), nulla tamen præcedente hanc obligationem interrogatione, uti observavit CAJUS (b). Quamvis enim conciliare sibi non posse videatur vir summus, CL. SALMASIUS (c), & ideo, sollempnia verba vel ideo intercessisse neget, quod stipulatio non fuerit adhibita: eum tamen hic fugit ratio, parum quippe cogitantem, non sola stipulatione verborum obligationem constituisse, sed & aliis modis, veluti dotis dictione, & promissione operarum jurata, de quibus modis, quos Tribonianus silentio transmittit, CAJUS (d) agit paullo accuratius. Credibile autem est, dotem dicturum expressisse summam, eandemque acceptasse sponsum, quemadmodum apud TERENCEM (e) Chremes:

- - - *Dos, inquit, Pamphile est
Talenta quindecim.*

Cui Pamphilus statim respondet: *Accipio*. Similes fere formulæ in jure nostro (f) passim occurrunt.

PROMITTI denique dos solebat a quocumque, dum promittens interrogatus responderet, & stipulato promitteret. Cujusmodi promissionis exemplum est apud PLAUTUM (g):

LY. Isthac lege, cum ista dote, filiam tuam sponden' mihi uxorem dare?

CA. Spondeo.

Nihil vero horum sine auctoritate tutoris explicari potuisse ab ipsa muliere, jam supra monuimus: idemque confirmat CICERO (h): *Dotem Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest,*

- (a) L. 3. C. Theod. de inc. nupt.
 (b) Inst. Lib. 2. tit. 9. §. 3.
 (c) De Modo usur. cap. 16.
 (d) Ibid. §. 3. 4.
 (e) And. Act. 5. scen. 4. v. 47.
 (f) L. 25. L. 44. §. 1. L. 46. L. 57. L. 59. D. de jur. dot.
 (g) Trinum. Act. 5. Scen. 11. v. 39.
 (h) Pro Flacc. cap. 34. sequ.

potest, nisi ostenderit illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quacumque SINE HOC AUCTORE est dicta dos, nulla est. Quum vero contingere posset, ut legitimus tutor, quem habebat nuptura mulier, adhuc esset impubes: eo casu tutor ei ex hac lege dabatur ad dotem dandam, dicendam, promittendamve. Nul- lum hujus tutoris in pandectis nostris exstat vesti- gium, sed eum fere ubique expunxit Tribonianus, quia ejus temporibus illa mulierum tutela plane ab usu recesserat. Servavit tamen nobis nescio quo fa- to fragmentum TER. CLEMENTIS (a), sed interpo- latum, siquidem in eo *curatoris dotis danda causa constituti* meminit, loco *tutoris*. Ex eo autem primo discimus, vanam fuisse dotis promissionem, licet auctore tutore factam, si amplius doti promissum esset, quam facultates mulieris valerent, siquidem quod amplius erat promissum, quam promitti oportuerat, infirmari solebat. Deinde ex eodem textu patet (b), tutorem hujusmodi res quidem mulieris dotis nomine tradere, non autem easdem in id ven- dere potuisse, ut pretium in dotem daretur. Quod si tamen aliter honeste nubere non posset mulier, tutor hujusmodi intrabat apud judicem, qui eum constituerat, eumque rogabat, ut causa cognita ei dotem, rerum venditione celebrata, constituere per- mitteret.

Ait porro lex, tutorem hunc dari oportere a PRÆ- TORE urbano: quum tamen alioquin tutores mulie- ribus ex lege Atilia non a solis prætoribus, verum etiam a majore parte tribunorum plebis darentur, ab iisque etiam tutorem acceperit Hispala Fecennia. Ast Augustus, qui tribuniciam potestatem æque ac alia munia ad se traxerat, nihil opus esse judicabat, tribunis, quibus tum vix umbra pristinae potestatis supe-

(a) Ter. Clem. Lib. 3. L. 61. (b) D. L. 61. §. 1. D. eod. pr. D. de jur. dot.

supererat, hanc potestatem dandi tutores deferri. Hinc soli prætori id dabat negotii, unde & hujusmodi tutor, æque ac ille, qui mulieri, pupillove, cum tutore suo lege, aut legitimo judicio acturis, dabatur, PRÆTORIANUS vel PRÆTORIUS dictus videtur (a), pro quo Tribonianum ubique in pandectis scripsisse *curatorem*, jam ab aliis (b) recte observatum est.

III. Accesserunt ad hoc legis nostræ caput tria SCta. Nam quum primo eum casum expressissent legislatores, SI MULIER TUTOREM LEGITIMUM PUPILLVM HABERET: senatus, teste ULPIANO (c), censuit, ut & in locum MUTI, FURIOSIVE tutoris alius daretur ad dotem constituendam. Parum enim interesse videbatur, pupillumne tutorem haberet mulier nuptura, an mutum, vel furiosum. Deinde altero SCto fuerat cautum, ut & tutor daretur mulieri, cujus TUTOR ABESSET (d), & quidem in omnem rem, ut PAULLUS (e) loquitur, id est, non solum ad dotem constituendam, sed omnia alia negotia ejus auctoritate explicanda, excepta tamen liberta, quæ absente patrono tutorem non petebat, nisi ad hereditatem adeundam, & contrahendas nuptias (f). Ubi frustra M. VERTR. MAURUS (g) fingit, hunc quoque tutorem datum esse ad constituendam dotem. Denique quum lex solis urbanis mulieribus prospexisset; tertium quoque accessit SCtum, ut etiam IN PROVINCIA similiter a præsidibus earum, ex eadem causa tutores darentur (h). Quale quid & ad caput legis xxxv. constitutum esse, infra ostendemus. Sed de horum SCtorum ætate nihil certi constat, eaque tam

(a) Ulp. Frag. tit. 11. §. 24.

(e) L. 15. D. de tut. & cur.

(b) Ob. Giphon. ad §. uli. dat.

Inst. de auct. tut.

(f) Ulp. ibid.

(c) Frag. tit. 11. §. 21.

(g) De jure liber. cap. 31.

(d) Ulp. ibid. §. 22.

(h) Ulp. Fragm. tit. 11. §. 20.

tam facilia sunt, ut interpretatione prolixiore indigere haud videantur.

C A P U T XIV.

AD CAPITA LEGIS XV. XVI. XVII. XVIII. XIX.
SIVE LEGES DECIMARIAS.

I. **P**roxima capita leges decimarias complexa sunt, quarum plures fuerunt. Ex ex Ulpiano recensita. Cur decimariae leges inventa? II. Decima nomine matrimonii percepta. Quid CAPERE? Decima quo modo computata? III. Decimae ob liberos ex alio matrimonio superstites captae. Livia lege hac soluta. IV. Decimae ob communes filios, filiasque praemortuos. Quales liberi profuerint? Nominum dies. Primordia. Marmora liberis & voruosis posita. Nomina aliquando infantibus statim a natiuitate data. V. Ususfructus, vel proprietas tertiae partis bonorum legata. L. 10. D. de praescr. verb. & L. 43. D. de usufr. leg. explicate. Cur tam frequenter conjuges sibi invicem legarint sub conditione liberorum? VI. Dotis praelegatum. L. 53. D. de Leg. 2. explicata. VII. Fraus his legibus facta. Dotalia pacta. Donationes inter vivos. Tacita fideicommissa. L. 25. pr. D. de his quae ut indign. & verba Tertulliani illustrata. VIII. Privilegia contra has leges decimarias concessa. An Constantinus eas sustulerit? Primi eas abrogarunt Honorius, & Theodosius junior.

I. **Q**UAE adhuc expendimus, legum capita, ea ULPIANUS, & TER. CLEM. libris commentariorum tribus: CAJUS, & PAULLUS duobus exposuerunt. E sequente ULPIANI, & TER. CL. libro ea tantum supersunt fragmenta, quae manifesto ad leges decimarias pertinent. Unde has jam ordine sequi verosimile est. Quum vero haec legis pars non solum

solum *lex decimaria* vocetur THALELEO (a); sed & *πληθυντικῶν* *leges decimariæ* ab ipso JUSTINIANO (b) memorentur: non abs re existimare nobis videtur, non unum fuisse hujusmodi caput, uti JAC. GOTHOFREDO visum, sed plura, quæ nobis ULPIANUS servavit (c). Ex eo itaque illa hunc in modum restituiamus:

CAP. XV. *Viro, & uxori inter se matrimonii nomine decimam capere jus esto.*

CAP. XVI. *Si ex alio matrimonio liberos superstites habebunt, præter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum capiunt.*

CAP. XVII. *Item communis filius, filiave, post nominum diem amissus, amissave, decimam adiucito. Duo, post nominum diem amissi, duas decimas adiuciant.*

CAP. XVIII. *Præter decimam etiam usumfructum tertie partis bonorum conjugis præmortui, & quotcunque liberos habebunt, ejusdem partis proprietatem capere jus esto.*

CAP. XIX. *Hoc amplius mulieri præter decimam dotem legatam sibi petere jus esto.*

Quamvis itaque præmia plurima Augustus adhuc proposuisset iis, qui liberorum quærendorum causa iniissent matrimonium: ea tamen quodammodo hisce legibus decimariis temperavit, quarum hanc rationem reddit CONSTANTINUS Imp. (d) *quod conjugum FALLACES BLANDITIÆ ita vise sint cohibendæ*. Nimirum finis legis PAPIÆ POPPÆÆ præcipuus is erat, ut cives ad ineunda matrimonia, procreandosque liberos incitarentur. Ast periculum erat, ne id cum gra-

(a) *Ad Liby. Basil. 45. tit. 1.*

(c) *Fragm. tit. 15.*

(b) *Rubr. C. de infirm. pæn. calib. & orbit. & decimar. leg. firm. pæn. calib. sublat.*

(d) *L. un. C. Theod. de incalib. & orbit. & decimar. leg. firm. pæn. calib.*

gravi Romanarum gentium, & familiarum detrimento esset conjunctum. Facile enim conjux a conjugate poterat hereditatem eblandiri, eoque efficere, ut nullis licet exstantibus liberis, demortui tamen conjugis propinqui bonis avitis spoliarentur. Quod ne contingeret, prudenter sanxerat Augustus, ut conjuges non nisi quibusdam casibus solidum; aliis unam, vel alteram decimam: aliquando etiam ne hanc quidem inter se capere possent.

II. Ut vero jam ad ipsas leges decimarias progrediamur: caput xv. ita se habuisse diximus: VIRO, ET VXORI INTER SE MATRIMONII NOMINE DECIMAM CAPERE IVS ESTO. VIRO, & UXORI id concedebatur privilegium, id est iis, qui justum inierant matrimonium, non concubinariis, & concubinis. Quumque, si liberi essent superstites, conjuges inter se solidum capere possent, uti sequente capite adparebit; facile patet, legem nostram loqui de iis, qui liberos communes non sustulerant, vel certe sublatos pridem amiserant. Paulo iniquior itaque ea in re visa est hæc lex decimaria. Nam concubinæ quantumcunque legari, ac relinqui poterat, & milites, qui stupro cognitæ heredes habere non poterant (a), recte tamen instituebant concubinas vel focarias, ceu exemplum docet in marmore Ravenatensi:

D. M. M. AVRELIÏ VITALIS
MILITIS VALERIA FAVSTINA
FOCARIA ET HERES
EIVS BENE MERENTI POSUIT.

Ast conjux conjugati, quantum vellet, relinquere non poterat, atque ita accidebat, ut revera melior esset concubinæ, quam justæ uxoris, conditio. Quod exag-

gitans

(a) L. 14. D. de his que ut indign.

gitans Trachallus apud QUINCTILIANUM (a): *Placet hoc ergo, inquit, o leges diligentissime pudoris custodes DECIMAS uxoribus dari, QUARTAS meretricibus?*

CAPIEBANT inter se conjuges MATRIMONII NOMINE, quantumvis sterilis, modo iusti & legitimi. *Capere* autem generale vocabulum est, quod omnes denotat modos, quibus quid ex ultima voluntate ad alterum pervenit. De iis enim proprie hoc verbum accipitur, veluti apud MANILIUM:

*Ille patri, nativæ reus, quas CEPERAT ipse,
Non legabit opes, censumque immerget in ipso.*

Et apud JUVENALEM (b)

----- Si CAPIENDI

Jus nullum uxori.

Unde conjux conjugem nec heredem, nisi in sola decima, instituere, nec eidem plus legare, aut per fideicommissum relinquere poterat. Quin & ad mortis causa capiones (c), & ad donationes inter vivos, morte donatoris confirmatas (d), legem illam animadvertimus porrectam, eatenus, ut quod ultra donatum esset, non valeret, nisi donata res aliena, quæque posset usucapi (e). Denique & ad ipsa pacta dotalia, quibus convenerat, ut mortua uxore maritus dotem retineret, ea lex pertinebat (f), siquidem & tunc ita aliquando scena instruebatur, ut dotis nomine plus caperet maritus, quam decimam.

Capiebat itaque conjux a conjugè DECIMAM omnium defuncti bonorum. Quapropter, ne quid in fraudem legis fieret, opus erat bonorum æstimatione, de qua ex instituto ad hoc caput in commentariis suis ege-

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop.

D

runt

(a) Lib. 8. Inst. cap. 5.

(b) Sat. 1. v. 55.

(c) L. 38. D. de mort. caus. don.

(d) L. 1. C. de bon. profet.

(e) L. 25. D. de don. inter. vir. & ux.

(f) L. ult. C. Th. de inoff. dot.

sunt PAULLUS (a) & TER. CLEMENS (b), quorum tamen verba TRIBONIANUS, uti acute conjecit JAC. GOTHOFREDUS, in titulum de lege Falcidia transtulit, quia abrogatis legibus decimariis, æstimationi bonorum ob quartam Falcidiam commode poterant applicari. Ex his vero fragmentis discimus, prætia rerum in æstimandis bonis non ex affectu, nec ex utilitate singulorum, sed communiter facta esse, adeoque nec filium proprium, nec alienum aliter æstimatum quam hominem, nec servum ob noxam, quam nocuit, vel ob institutionem nondum adita hereditate, neque bona ob nomina mala majoris æstimata fuisse: habitam tamen fuisse rationem loci, temporumque, quæ nonnullam pretio adferre solent varietatem: denique & subduci consuevisse, quod lex Falcidia exceperit, ut quod reliquum esset, si non excederet portionem lege statutam, id demum conjugii superstiti deberetur. Hæc PAULLUS, & TER. CLEMENS, quibus ULPIANUS (c) addit, legato annuo relicto, per annos singulos inspecta conditione legatarii, & si plurium servo legatum, singulorum dominorum spectatis personis, definiendum esse, quantum quisque capere posset. Unde in censum, æstimationemque haud veniebant, quæ legatario ex alia causa, veluti depositi, crediti, aut mercedis debebantur, dum modo a legatario doceretur, omnem legis fraudem abesse (d). Quod ultra decimam conjugii fuerat relictum, id fiscus, tamquam caducum occupabat (e), puta, si ita relictum esset, ut penes conjugem permaneret. Nam si conjugem rogasset conjux, ut, quod ex testamento ad eam pervene-

(a) Paull. Lib. 2. L. 63. D. quando dies leg. cedat.
ad L. Falc. (d) L. 27. D. de prob. L.

(b) Ter. Clem. Lib. 4. L. 37. §. 5. 6. D. de legat. 3.

67. D. eod.

(e) Ulp. tit. 17. §. 1.

(c) Ulp. Lib. 4. L. 23. D.

venerat, restitueret alii: etiam plus quam decimam, immo & solidum, capere poterat, testibus JAVOLENO (a), PAULO (b) & SCÆVOLA (c). Aliud enim, inquit ULPIANUS (d), est CAPERE, aliud ACCIPERE. Capere cum effectu accipitur. Accipere, etsi quis non accepit, ut habeat: ideoque non videtur quis capere, quod erit restitutus: sicut pervenisse illud proprie dicitur, quod est remansurum.

III. Sic ordinarie decimam inter se capiebant conjuges. Aliæ insuper decimæ adiciebantur pro numero liberorum ex alio matrimonio superstitem, de quibus sequente capite decimo sexto: SI EX ALIO MATRIMONIO LIBEROS SUPERSTITES HABEBUNT, PRÆTER DECIMAM, QUAM MATRIMONII NOMINE CAPIUNT, TOTIDEM DECIMAS PRO NUMERO LIBERORUM ACCIPIUNT. Proderant ergo ad has decimas capiendas liberi, singuli etiam ex alio suscepti matrimonio, sed superstites tantum non amissi: naturales, non adoptivi, de his enim SCto supra explicato, sub Nerone fuerat cautum, ut non modo in nulla parte muneris publici, sed ne quidem ad hereditates capiendas prodeffent (e). Hinc unus unam, duo binas, tres trinas adiciebant decimas, adeoque si quis novem ex priore matrimonio liberos habebat superstites, solidum capere poterat, quia unius decimæ matrimonii nomine, reliquarum ob liberos capax videbatur. Ita Domitius Tullus homo pecuniosus uxori, quam senex duxerat, amoenissimas villas & magnam pecuniam reliquerat, teste PLINIO (f), quum tamen nullus exstaret communis filius, filiave. Sed addit PLINIUS eam diu viduam, MATREM olim

D 2 fuis-

(a) L. 42. D. de legat. 2. verb. sign.

(b) L. 28. D. de legat. 3. (e) Tacit. Annal. Lib. 15.

(c) L. 68. pr. D. de aur. cap. 19.

arg. mund. leg.

(f) Lib. 8. Epist. 18.

(d) L. 71. pr. D. de

fuisse. Sive autem ex priore matrimonio superessent liberi, sive post testamentum, vel ex hoc novo matrimonio nati essent, decimas pro eorum numero capere poterat conjux superstes, si *in tempus liberorum* esset legatum (a). Hinc etiam si specialiter id expressisset testator, quod has decimas legaverit in eam conditionem, si uxor ex se post testamentum liberos enixa fuerit: nihilominus ea iudice TER. CLEMENTE (b) admittenda est ad legatum, etiam si ex alio post mortem mariti liberos enixa sit. Quid vero si vivo testatore, factoque divortio, mulier ex alio pepererit? De his sane sensisse testatorem non erat verosimile, etiam si postea soluto matrimonio ad priorem maritum rediisset. Et huc pertinet species apud JULIANUM (c) *Quum vir uxori, QUANDOQUE LIBEROS HABVERIT: (quandoque* posito pro quando-cumque (d), uti in L. 2. D. soluto matr. L. 13. D. de reb. cor. qui sub tut. L. 13. D. de acceptil.) *fundum legat: si mulier DIVORTIO FACTO LIBEROS EX ALIO procreaverit, deinde soluto secundo matrimonio ad priorem maritum redierit, non intelligitur expleta conditio, quod testatorem verosimile non est de liberis sensisse, qui SE VIVO EX ALIO suscepti fuissent.*

Ceterum, quod recte a v. c. ANT. SCHULTINGIO (e) observatum est, insignem inde lucem capit locus DIONIS (f). Quum enim, teste Suetonio (g), Augustus Tiberium inter primos heredes ex parte dimidia & sextante, id est ex besse, Liviam ex tertia parte instituisset: Dio Cassius addit, petiisse eum a Senatu, *ἀντὶ καὶ παρὰ τὸν νόμον καταλιπεῖν θυγατέρα,*

(a) L. 61. D. de cond. & dem.

(b) Ter. Clem. Lib. 4. L. 62. pr. D. eod.

(c) L. 25. D. eod.

(d) Sanct. Minerv. Lib. 3. pag. 359.

(e) Ad Ulpian. p. 610.

(f) Lib. 56. pag. 590.

(g) August. cap. 101.

hinc, ut tantum sibi liceret Livia PRÆTER LEGEM relinquere. Quæruunt, quæ lex Liviæ, quominus tertiam capere posset, obstiterit? & vulgo cum CUJACIO (a) respondent, ob legem Voconiam ad illam tantum pervenire haud potuisse. Sed rem eos ac non tangere, vel inde patet, quod legi Voconia jam tum fuisset lege Papia Poppæa derogatum, permissumque feminis nuptis, ut possent aliquid ex maritorum testamentis capere. Quare nihil erat, cur ea lege Liviam solutam vellet Augustus. Verum ex lege Papia non nisi duas decimas capere potuisset Livia: alteram nomine matrimonii, alteram ob Tiberium filium, ex prisco susceptum matrimonio. Communis enim, quem ex Augusto inmatuum enixa fuerat, vel ideo non proderat Liviæ, quod ad nominum diem non advixisset. Ut igitur trientis esset capax, lege hac decimaria erat solvenda, ne, quod ultra duas decimas legatum fuerat, ærarium occuparet. Et hæc ipsa lege solutio est, quam jam libro IV. notaverat DIO, dum Liviæ jus trium liberorum datum observarat.

IV. Filius, filiave ex alio suscepti matrimonio non nisi superstites adiciebant decimam. Ast sequente capite XVII. cautum fuerat, VT COMMVNIS FILIVS, FILIAVE POST NOMINVM DIEM AMISSVS, AMISSAVE DECIMAM ADICERET. Communis filius, filiave superstes ad solidi, post nominum diem amissus, amissave ad decimæ capacitatem proderat. Quum autem hæc lex ad cohibendam testandi libertatem comparata odiosa quodammodo videretur: non tam curiose in conditionem liberorum, uti alias in hac lege fiebat, videbatur inquirendum. Hinc prodesse etiam censebatur partus monstruosus (b), etiam apud hos

D 3 stes

(a) *Ad pr. Inst. de lege Falc.*

(b) *Ulp. Lib. 4. L. 135. D. de verb. sign.*

stes susceptus reversusque postliminio (a), apud hostes enim extinctus nunquam videbatur fuisse, adeoque nec intelligebantur parentes eum habere desisse, quem nunquam habuerant (b); immo &, qui post nominum diem in servitutem fuisset redactus (c). Neque tamen filius dubiæ originis proderat, quantumvis eum Prætor nutriri, vel ali oportere decrevisset: quia quæstioni de veritate, an quis sit filius? præjudicium facere non debebat causa alimentorum (d). Multo minus ratio parentum habebatur ob filium in servitute quæsitum, nisi in patriam potestatem postea redigeretur beneficio principis (e), id est, ceu ex ipsa tituli rubrica adparet, nisi fuisset per rescriptum principis arrogatus. Omnia enim hæc fragmenta ad leges decimarias pertinere præclare docuit JAC. GOTHOFREDUS, cum in commentario ad legem nostram (f), tum in præstantissima interpretatione regularum juris (g).

Quamvis vero & amissus, amissive prodesset: amissos tamen eos esse oportebat non statim a nativitate, sed POST NOMINUM DIEM. Ita enim ULPIANI textum ex codice Tiliano omnium præstantissimo restituit EM. MERILLIUS (h), quum in plerisque editionibus legatur: *post nonum diem*. *Nominum* autem *dies* erat, quo nomen dabatur infanti recens nato, ut postea id nomen, ut supra dixi, referretur in acta publica: id quod apud Græcos die quinto (i);
vel

(a) Ulp. Lib. 4. L. 9. D. de adopt. & postlim.

(f) Cap. 12.

(b) Paull. Lib. 3. L. 208. D. de reg. jur.

(g) Ad L. 209. pag. 797. sequ.

(c) Ulp. Lib. 4. L. 209. D. de reg. jur.

(h) Obs. Lib. 2. cap. 33.

(d) Ulp. Lib. 4. L. 10. D. de his qui sui, vel al. jur.

(i) Hesych. voce ἀμφὶς νόμῳ. Athen. L. 2. cap. 24. & Lib. 9. cap. 2.

(e) Ulp. L. 4. L. ult. D. de

vel decimo (a), apud Romanos, vel octavo, si puella; vel nono, si puer natus esset, fiebat, ceu præclare docent FESTUS (b), MACROBIUS (c), & PLUTARCHUS, (d) qui & rationem hujus ritus suo more reddere conatur. Dicebatur iste dies etiam *lustricus*, quia infans non solum nomen tunc accipiebat, verum etiam *lustrabatur*, vel, uti TERENTIUS (e) loquitur, *initiabatur*. Quo de ritu PERSIUS (f):

*Ecce avia, aut metuens divum matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque uda labella
Infami digito, & LUSTRALIBUS ante salivis
Expiat, urentes oculos inhibere perita.*

Tunc manibus quatit, & spem macram supplice voto

*Nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in ædes:
Hunc optent generum rex, & regina: puella
Hunc rapiant, quidquid calcaverit hic, rosa fiat.*

SUETONIUS in Caligula (g): Infantem autem Juliam Drusillam adpellatam PER OMNIUM DEARUM templa circumferens, Minervæ gremio imposuit, alendamque, & instituendam commendavit. Et in Nerone (h): Ejusdem futura infelicitatis signum evidens DIE LUSTRICO existit. Nam C. Cesar, rogante sorore, ut infanti, quod vellet, nomen daret, intuens Claudium, ejus se dixit dare. Denique JUL. CAPITOLINUS (i): quum rarum esset, aquilas in his locis videri, in quibus natus est Albinus, septimo ejus die, hora convivii, quod CELEBRITATI PUERI deputabatur, quum ei fierent nomina, septem aquile parvæ de nido allate sunt. Ex

D 4 quo

(a) Suid. voce ἀμφιδρόμια. Pollux Lib. 1. cap. 1. num. 24.

(b) Voce Lustrici.

(c) Saturn. Lib. 1. cap. 16.

(d) Quæst. Rom. p. 288.

(e) Phorm. Act. 1. Sc. 1.

(f) Sat. 2. v. 31.

(g) Cap. 25.

(h) Cap. 6.

(i) Albin. cap. 4.

quo loco simul discimus, septimum etiam diem non nunquam fuisse lustricum. Quod vero non nulli ex eodem JULIO CAPITOLINO (a) colligunt; tricesimo circiter die nomen liberis impositum: is error est, ex male interpuncto ejus loco natus. Dum enim scribit: *inter hæc liberales causas ita munivit, ut primus juberet apud præfectos ararii Saturni unumquemque civium natos Liberos profiteri INTRA TRIGESIMUM DIEM, nomine imposito*: non sane sensus est, nomen impositum esse tricesimo die, nec, uti SALMASIUS emendat, professionem factam esse *intra trigesimum a nomine imposito diem*, sed professionem non prius fieri potuisse, quam imposito jam nomine, non tardius quam intra trigesimum a nativitate diem. Nomen itaque imponebatur die lustrico: postea professio fiebat, intra trigesimum a nativitate diem, paullo laxiore spatio professioni, quam impositioni nominum, dato. Ante diem lustricum *primordia erant*, de quibus SERVIUS (b): *nam ipsum puerum inter ipsa PRIMORDIA, id est, nono die perisse manifestum est*. Unde intra primordia extinctos crediderim liberos, quibus in vetustis lapidibus nulla imposita sunt nomina. Ita apud GRUTERUM (c) legimus:

D. M.

D. AEMILIVS. P. F. FELIX.
FILIAE. SVAE. FECIT.

Apud eundem (d):

CALPURNIA. C. F.
MAXIMA. MATER.
DOLENS. ET. MERENS.
FILIEIS. FECIT. SVEIS.

Et

(a) *In Marco cap. 9.*(b) *Ad Virgil. Ecl. 4.*(c) *Inscr. pag. 666. num. 2.*(d) *Ib. p. 674. num. 11.*

Et denuo (a):

DIDIA. T. F. FABIA.
 MATER. IN. MEO. DOLORE.
 IN. HOC. SEPVLCO.
 NOMEN. IN. HIS. ADSCRIPSI. MEVM.
 HIC. EST. DOMVS. MEA. CVM. MEIS.

Attamen & statim post nativitatem aliquando nomina imposita fuisse infantibus, argumento est inscriptio elegans apud eundem (b):

D. M.
 IVLIO. DIADVMENO.
 FILIO.
 IVLIVS. CORVNCANIVS.
 VIX. HOR. IV.
 HORA. BREVIS. VITAE.
 LETVM. EVIT.

Soli itaque, qui ad hunc nominum diem advixerant, DECIMAM ADIICIEBANT. Infantes enim intra primordia extincti, dicti *sanguinolenti*, ἀσπυόντες, neglecti, & non magis pro natis habebantur, ac si numquam fructi essent lucis usura. (c) Additur in lege: DVO POST DIEM NOMINVM AMISSI DVAS DECIMAS ADIICIVNTO. Quod procul dubio de gemellis æque ac liberis diverso tempore procreatis intelligendum. Sufficiebat enim, duos exstitisse liberos communes, qui impositis nominibus spes parentum morte immatura destitissent. De tribus liberis communibus nihil hoc capite dicitur. Tres enim post nominum diem amissi non decimas tres adiciebant, sed ad solidi capacitatem proderant parentibus (d), adeoque ad aliud caput hæc species pertinebat.

V. Novum

- (a) *lb. pag. 680. num. 5.* C. de infirm. pæn. celib.
 (b) *lb. pag. 688. num. 8.* (d) *Ulp. Fragm. tit. 16.*
 (e) *Cujac. Paratit. ad tit. §. 1.*

V. Novum conjugibus beneficium indulget caput legis XVIII. quo cautum, ut PRÆTER DECIMAM ETIAM VSUMFRUCTUM TERTIÆ PARTIS, ET, QUANDOQVE LIBEROS HABVERINT, EIVSDEM PARTIS PROPRIETATEM CAPERE IUS ESSET. Ita se verba habent apud ULPIANUM; nec est, quod in iis quidquam mutatum velimus. Alias per leges teste apud ULPIANUM CELSO (a) omnium bonorum ususfructus legari poterat, modo ne excederet dodrantis æstimationem, Ast ea libertas legandi haud parum adstricta inter conjuges. Distinguit enim lex, purene conjux conjugum leget, an sub conditione, QUANDOQVE LIBEROS HABVERIT: quale exemplum vidimus ad caput XVI. Si pure legasset, non solum decima matrimonii nomine, sed & ususfructus tertiæ partis bonorum; si sub conditione liberorum, præter decimam illam & tertiæ partis bonorum proprietas legari poterat. Plura passim in jure nostro occurrunt hujus rei vestigia, quæ paullo curiosius legere juvabit. Ait JAVOLENUS (b): PARTIS TERTIÆ VSUMFRUCTUM legavit: heredis bona ab ejus creditoribus distracta sunt: & pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causa: & per ignorantiam stipulatio prætermissa est. Quæro an ab herede mulieris pecunia, quæ fruendi causa data est, repeti possit, & qua actione? respondi in factum actionem dari deberi. Species clara est. Maritus uxori legaverat ususfructum tertiæ partis bonorum, quod licebat per leges decimarias, etiamsi nulli existerent liberi. Æstimatione bonorum facta, quam fieri debuisse, supra docuimus, heredis bona a creditoribus vendebantur, & ne legato excideret vidua, ei pecunia ex tertia bonorum parte redacta quasi utenda, fruenda dabatur. Heres autem ex ignorantia juris non interpo-

sue-

(a) Cels. L. 32. l. 29. D. de usufr.

(b) L. 10. D. de præscr. verb.

fuerat stipulationem de restituenda pecunia, nec satisfactionem, exegerat, quam alioquin in usufructu quantitatum, rerumque fungibilium oportebat interponi. Mortua muliere, finitoque quasi usufructu, quærebat heres, an pecuniam datam, & qua actione a mulieris heredibus repetere posset. Actionem dari manifestum videbatur, quia mortua muliere quasi usus fructus fuerat finitus. Ast non poterat ex stipulatu agi, quia stipulatio non fuerat interposita: nec vindicari, quia non species, sed quantitas fuerat data, nec condictio sine causa institui, quia non inter heredem & mulierem, sed inter hanc & creditores hoc intercesserat negotium. Ergo supererat actio *præscriptis verbis*, vel *in factum*, cui locus est, quotiescunque ex stricta juris ratione omnis agendi via præclusa videtur, & pro acturo tamen militat æquitas. (a)

Ad eandem legem pertinet lex SÆVOLÆ (b): *maritus uxori suæ vsvmfructvm tertie partis, et, quum liberos habuisset, proprietatem legavit: eam uxorem heredes falsi testamenti, & aliorum criminum accusarunt, qua re impedita est legatorum petitio: interea & filius ei mulieri natus est, eoque conditio legati existit. Quæsitum est, quum testamentum falsum esse non adparuerit, an fructus etiam mulieri præstari debeant? Respondi præstandos. Species plane ad hanc legem decimariam attemperata est. Legata fuerat uxori tertia pars usufructus, & si liberos sustulisset, ejusdem partis proprietas. Interea dum heredes testamentum tanquam falsum impugnant, conditio existit, & testamentum falsum esse, non adparuit. Itaque mulier finita lite non solum legatum petit, sed & fructus, nimirum a tempore aditæ hereditatis, a quo dies legati usufructus cedit. Objecisse videntur heredes, diem legati con-*

(a) L. 11. D. de præsc. verb.

(b) L. 48. D. de usuv.

ditionati a momento demum, quo existit conditio, cedere (a), adeoque & ex eo tempore tantum peti posse fructus. Ast SCÆVOLA respondet præstari debere a tempore aditæ hereditatis, quia & antequam existeret conditio, ususfructus, pure legatus, debebatur, idque legatum a momento aditæ hereditatis deberi, juris erat expeditissimi. (b) Auxilio etiam mulieri esse potuisset Severi, & Antonini constitutio. Nam ex horum rescriptis usuras præstare tenebantur, quicumque frustrationis causa beneficium legum implorabant (c). Sed hanc Severi, & Antonini constitutionem per ætatem Scævola Cervidius videre non potuit.

Denique ad idem caput referenda sunt verba vexatissima VENULEII (d): *nihil interest, utrum BONORUM quis, an RERUM TERTIÆ PARTIS USUMFRUCTUM legaverit. Nam si bonorum ususfructus legabitur, etiam æs alienum ex bonis deducitur, & quod in actionibus est, computabitur: at si certarum rerum ususfructus legatus erit, non idem observabitur.* Dici non potest, quam difficile hoc fragmentum visum fuerit interpretibus: ex quibus alii cum HALOANDRO legunt: *Nonnihil interest: alii ex vulgata: multum interest* rescribi jubent. ANT. FABER, (e) in emendando parum modestus, non modo *multum interest* probat, sed & pro verbis: *rerum tertiæ partis* rescribit: *rerum certarum*, HERALDUS (f) & HUGO GROTIUS: (g) *rerum certæ partis*. Denique vir eximius GER. NOODT (h) hac postrema quidem emendatione nihil opus esse recte censet, siquidem cur tertiæ partis bonorum meminerit VENULEJUS, ex legibus decimarum

(a) L. 5. §. 2. D. quando dies leg.

(b) L. un. §. 2. D. quando dies usufr. leg. ced.

(c) L. 89. §. 1. D. ad L. Falc.

(d) L. 43. D. de usufr. leg.

(e) Conject. L. 1. cap. 14.

(f) Rev. judic. L. 2. cap. 3.

(g) Flor. Spars. ad h. t.

(h) L. 1. Obs. cap. 12. & de

usufr. L. 1. cap. 33.

riis ratio satis commode reddi potest: ast ipse quædam textu excidisse censet, legitque: *si rerum, & quod in actionibus erit, computabitur*. Enimvero etiam si admissa hac viri clarissimi emendatione recte se habere videantur omnia: ego tamen religioni mihi duco, auctoritatem codicis Florentini deserere, ubi nulla adigit necessitas. Tres inter se species, uti vir summus CORN. VAN BYNKERSHOEK docet, contendit VENULEJUS. Titius uxori legaverat *usumfructum tertie partis bonorum*: Cajus *tertie partis rerum*: JAVOLENUS *usumfructum tertie partis certarum rerum*. Quæritur, an omnes hæ usufructuariæ sint ejusdem conditionis, eatenus, ut æs alienum sit deducendum, & quod in actionibus est computandum, ante quam tertie illius partis ponatur ratio? Respondet VENULEJUS, *nihil interesse* inter duas species priores. Sive enim legatus sit *usumfructus partis tertie bonorum*, sive *tertie partis rerum*, & æs alienum deduci oportere, & id quod in actionibus est, computari. Expediti enim juris est, *res, & bona* hic dici promiscue, actionesque etiam *res incorporales*, & in bonis esse (a). Ast in tertie specie, *si usumfructus tertie partis certarum rerum legatus sit*, idem observari negat VENULEJUS, & recte negat, quum nec æs alienum certam rem singularem afficiat, & actiones ad ipsam bonorum, vel rerum universitatem pertineant. Quæ omnia tam luculenter expendit vir quem laudavi, illustris, CORN. VAN BYNKERSHOEK (b), ut vel verbum addere supervacuum videatur.

Denique eodem pertinent omnia illa veterum artis nostræ conditorum fragmenta, in quibus mariti uxoribus legasse dicuntur sub conditione: *SUBLATIS LIBERIS* (c), *QUANDOQUE LIBEROS HABEBUNT* (d),

QVVM

(a) L. 49. D. de verb. sign. leg.

(b) Obj. lib. 2. cap. 24.

(d) L. 25. D. eod.

(c) L. 24. de adm. vel transf.

QUVM LIBEROS HABVERINT (a). Qui vero liberi tunc profuerint, jam paullo ante ex L. 25. D. de condit. & demonstr. exposuimus.

VI. Postremum inter leges decimarias, id est undevigesimum PAPIÆ POPPÆ caput id quoque luctum concedit uxoribus, ut HOC AMPLIUS PRÆTER DECIMAM DOTE LEGATAM SIBI PETERE possent. Dos itaque non computabatur in decimam, quam matrimonii nomine uxor capiebat, quia illa est proprium patrimonium uxoris, adeoque nec ei legatur a marito, sed relegatur, vel prælegatur, tanquam res uxoris jam propria (b). Præcipue huc referenda est species, quam tractat TERENCE CLEMENS (c). Quum ab uno herede mulieri PRO DOTE compensandi animo legatum esset, eaque dotem suam ferre, quam legatum maluerit; utrum in omnes heredes, an in eum solum, a quo legatum est, actio ei de dote dari debeat? queritur. Maritus qui v. c. mille Philip-pum dotis loco ab uxore acceperat, huic moriens non ipsam hanc summam relegaverat, sed certum fundum, ab uno coheredum præstandum in compensationem dotis. Non quærebatur, an subsisteret legatum? (subsistebat enim per legem nostram decimariam) nec, an mulier legato repudiato, ipsam dotem repetere posset (Neque enim id dubium erat ob ambiguum fundi æstimationem) Sed id quærebatur, si dotem mallet, utrum adversus omnes heredes, an adversus eum, a quo ipsi fundus in compensationem dotis legatus fuerat, haberet actionem? Et Julianus quidem in eum primum, a quo legatum sit, actionem dandam putat: nam quum aut suo jure, aut iudicio mariti contenta esse debeat, æquum esse, eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legaverat, usque ad

(a) L. 6a. pr. D. de cond. & dem. l. 4. C. quand. dies leg. vel fideic. ced.

(b) Cujac. Obs. l. 3. cap. 23.

(c) Ter. Clem. L. 4. l. 53. D. de leg. 2.

ad quantitatem legationis hujus æris alieni sustinere, reliqua parte dotis ab herede ei præstanda. Liquida est decisio. Non ab omnibus heredibus fundum illum legaverat maritus, sed ab uno: nec tamen illi plus oneris imposuerat testator, quam ut fundum loco dotis præstaret. Ex eo ergo consequabatur, ut actio primum instituenda esset adversus heredem, a quo legatum erat, ut tantum solveret, quanti esset fundus, & si istud pretium mille Philippum non conficeret, in subsidium reliqui coheredes tenerentur, quia dos facit partem æris alieni, ab omnibus exsolvendi heredibus.

Sequitur altera apud CLEMENTEM species (a): Maritus dotis compensandæ causa uxorem cum aliis instituerat heredem, eique Titium coheredem substituerat. Illa, repudiata hereditate, dotem præferabat. Quærebatur, utrum ab omnibus heredibus, an a solo Titio sibi substituto eam petere debeat? Respondet ICtus: *Eadem, (quæ videlicet de superiore specie dixerat,) erunt dicenda, si (uxor) heres instituta pro dote, omiserit hereditatem: ut in substitutum (primum) actio detur, (reliqui coheredes teneantur in subsidium,) & hoc verum est.*

Denique & tertiam speciem adjicit (b). Maritus uxori legat dotem ab uno coheredum, Titio, eumque & aliis legatis onerat. Posita ratione Titius deprehendit, quum ex dote relegata quarta Falcidia detrahi nequeat (c), ea exsoluta sibi vel nihil, vel parum superfore. Quæritur, idne damnum solus Titius sentiat, an illud ad omnes coheredes pertineat? Respondet TER. CLEMENS, æquum esse, ut damnum ad omnes pertineat, ex eadem puta ratione, quod dos facit partem æris alieni. Et ita intelligenda potest-

(a) Ter. Clem. Ib. L. 53. §. 1. D. de leg. 2.

(c) L. 81. §. 1. 2. D. ad L. Falc.

(b) Id. Ib. L. 53. §. 2. eod.

strema TER. CLEMENTIS verba : *sed de legatis , & legis Falcidia ratione belle dubitatur , utrum is , in quem solum dotis actio detur , legata integra ex persona sua debeat , perinde ac si omnes heredes dotem prestarent , (id est utrum coheres solus perinde omnem damnus ferat , ac ferre deberent omnes , si ab omnibus legata fuisset ,) an dotem totam in ere alieno computare , (adeoque is quartæ suæ supplementum a coheredibus petere possit) quia in eum solum actio detur ? Quod sane (posterius) magis rationem habere videtur .*

VII. Quemadmodum vero leges istæ haud parum odiosæ semper visæ sunt civibus Romanis : ita hi varias excogitarunt artes , quibus fraus illis utcumque fieret . Primum enim sæpe hujusmodi pacta dotalia fiebant , ut dos , etiam quæ universa mulieris bona exhauriebat , mortua uxore penes maritum maneret . Sed hanc in fraudem legis constitutam dotem irritam esse jubebat CONSTANTIUS (a) . Nec est , quod cum CUJACIO ad hanc legem existimemus , legem Papiam certam quantitatem præstituisse dotibus . In fraudem enim legis Papiæ constituta dos non est , quæ ultra decies centena datur , sed quæ ita datur , ut plus , quam per leges decimarias liceat , ad conjugem superstitem perveniat , ceu recte in commentario docet vir eximius JAC. GOTHOFREDUS , & ante eum EM. MERILLIUS *Obs. lib. III. cap. VI.* Nam si lege Papiæ modus præstitutus fuisset dotibus , & plus in dotem dedisset mulier , id non in fraudem legis , sed contra ipsam legem factum fuisset . Unde palam est , de ea fraude loqui legem , qua conjux conjugi titulo dotis daret , quod per leges capere non posset .

Deinde quum *capere* sit aliquid ex testamento lucrari : leges decimarias commode eludebant donatio-

(a) *L. ult. C. Th. de inoff. dor.*

tionibus inter vivos, quia Severus, & Antoninus anno u. c. 959. Fulvio Æmiliano & Numio Albino coſſ. auctores fuerant ſenatui, ut & inter conjuges donationes ratas eſſe cenſeret, ſi morte donatoris, vel donatricis confirmarentur (a). Verum & huic fraudi legibus recentioribus (b) obviam itum eſſe, jam ſupra notavimus.

Denique quam maxime huc faciebant tacita fidei-commiſſa. Si quis enim plus, quam per leges licebat, conjugi vellet relictum: is tunc in ſpeciem alios inſtituebat heredes, ſed tacito fidei-commiſſo obſtrictos, ut vel omnia bona, vel maximam eorum partem reſtituerent conjugi ſuperſtiti. Unde lucem capiunt duo præclara fragmenta, PAPINIANI alterum, alterum TERTULLIANI. Ille ait (c): *ſi gener ſocerum heredem reliquerit, TACITI FIDEI-COMMIſſI ſuſpicionem ſola ratio paternæ adſectionis non admittit.* Maniſeſto Papiniano propoſita fuerat hæc ſpecies. Titius moriens reliquerat conjugem, quæ præter decimam matrimonii nomine, & uſumfructum tertix partis bonorum, per legem nihil capere poterat. Heredem ergo inſtituerat ejus patrem, idque ſuſpicionem injece- rat heredibus ab inteſtato, teſtamentum hoc conditum eſſe in fraudem legis decimariæ, tacitoque fidei-commiſſo obſtrictum eſſe ſocerum, ut hereditatem filix, Titii viduæ, reſtitueret. Quærebant ex *Papiniano*, an juſta ſit illa ſuſpicio (idque negabat Ictus, & ſi alia deeſſent rei teſtimonia, hanc ſolam adſectionis paternæ rationem eam ſuſpicionem non admittere, reſpondebat.

Alter locus TERTULLIANI (d) talis eſt: *Tu modo, ut SOLIDUM CAPERE poſſis, hoc max admoni- P. II. ad l. Jul. Pap. Popp. E tio-*

(b) L. 32. §. 1. D. de don. int. vir. & uxor.

(c) L. 1. C. Theod. de bon. proſcr.

(a) L. 25. pr. D. de his, quæ ut indign.

(b) Ad uxor. lib. 1. cap. 1.

tionis FIDEICOMMISSVM *Deus faciat*. Manifesto ille patrum juris consultissimus in animo habuit leges decimarias. Quemadmodum lex Papia multa nuptis præmia pollicebatur: ita TERTULLIANUS uxori, si sanctæ viduitatis propositum servasset, non pauciora præmia, quæ partim ad præsentem vitam, partim ad futuram & sempiternam pertinent, proponit. Ea ut in solidum uxor capiat, optat, fingitque eleganter, tacito fideicommissio, id est, precibus se rem commisisse Deo, quemadmodum mariti fideicommittere soleant heredibus, quod ad uxores contra leges decimarias pervenire vellent. Enimvero huic quoque fraudi obicem positurus CONSTANTINUS M. (a) (non, uti in quibusdam editionibus est, Constantius) ad Maximum, Rationalem Hispaniæ rescribit, tacita hujusmodi fideicommissa præmiis propositis esse detegenda. Et quidem, si ipse, cujus fideicommissum fuerit, rem enunciet, tertiam bonorum partem ei præmium futuram. Sin uxor rem deferat, eam dimidiam hereditatem cum optione habituram: occultatorem contra, omni patrimonio exutum, in insulam deportatum iri. Severa ista constitutio paulo incautius in codicem Justinianæum translata Triboniano, ejusque sociis, siquidem Justiniani temporibus, abolitis, uti mox demonstrabimus, legibus decimariis, vix istis fideicommissis tacitis amplius erat opus.

VIII. Ceterum leges illæ decimariæ paullatim ab usu recesserunt: ac denique in universum abrogatæ sunt. Quod, quibus gradibus sit factum, diligentius jam investigandum est. Primum Claudius Imp. teste SÆTONIO (b) civibus, naves mercaturæ causa fabricantibus, vacationem legis Papiæ Poppæ concessit. Quod quamvis de legibus decimariis præcipue

in-

(a) L. un. C. de his, qui se (b) Claud. cap. 18.

intelligendum sit, ipsæ tamen illæ leges per sæcula in-
 sequentia constanti usu viguerunt: siquidem sub Ve-
 spasianorum tempora eorum meminit QUINCTILIA-
 NUS; sub Antoninis SCÆVOLA, sub Severo TERTUL-
 LIANUS; sub Caracalla PAPINIANUS & ULPIANUS,
 sub Alexandro VENOLEJUS, quorum loca hoc capi-
 te passim allegavimus. Quin quarto adhuc sæculo
 Christiano, quamvis CONSTANTINUS M. pœnas cæ-
 libatus ac orbitatis sustulisset, ipsæ tamen leges de-
 cimaræ ab eo intactæ servatæ sunt, ceu ex consti-
 tutione in codice Justiniano mutila (a), in Theo-
 dosiano (b) integriore, adparet, ubi CONSTANTINUS
 abolitis cœlibatus pœnis: *Verum hujus beneficii, in-
 quit, maritis, & uxoribus inter se usurpatio non pate-
 bit, quorum fallaces plerumque blanditiæ vix etiam
 opposito juris rigore cohibentur, sed maneat inter istas
 personas LEGUM PRISCA AUCTORITAS.* Mansisse ergo
 sub Constantino leges decimarias, cum ex his ver-
 bis, tum & ex severa illa epistola ad Rationalem
 Hispaniæ, paullo ante allegata, adparet. Confirma-
 vit tamen idem Imperator naviculariis privilegium,
 a Claudio Imp. olim concessum, ut ex constitutione
 in codice Theodosiano superstite (c) discimus.

Sub Constantini M. filiis, proximisque successori-
 bus, mansisse leges decimarias, vel inde pater, quod
 eæ adhuc sub Theodosio M. viguerunt, qui & ipse
 tamen decurionibus & curialibus legum istarum gra-
 tiam fecit, eosque singulari constitutione (d) solidi
 capaces esse jussit.

Primi anno æræ Christianæ 410. has leges penitus
 sustulerunt HONORIUS, & THEODOSIUS (e), in per-

E 2

pe-

(a) L. 1. C. de infirm. celib. pœn.

(d) L. 124. C. Theod. de de-
cur.

(b) L. 1. C. Theod. eod.

(e) L. 2. C. Th. de jur. lib.

(c) L. 7. C. Theod. de nani-
cui.

L. 2. C. de inf. pœn. celib.

petuum valitura lege decernentes, ut *inter virum, & uxorem ratio cesset ex lege Papia DECIMARUM, &, quamvis non interveniant liberi, ex suis tamen in SOLIDUM capiant testamentis, nisi forte lex alia imminuerit, derelicta: quin ut tantum posthac maritus, & uxor sibi invicem relinquere possint, quantum superstes amor exegerit. Ceterum, quamvis hac constitutione leges decimarum sublatae sint: non tamen simul omne orbis, & parentum discrimen sublatum est, uti ALCIATUS (a) ideo a DUARENO (b) notatus, existimat. Hoc enim discrimen primus plane sustulit Justinianus. Verba autem in constitutione HONORII, & THEODOSII: *Nisi forte alia lex imminuerit, ad legem Falcidiam, & eas, quae de inofficioso testamento scriptae sunt, respicere, recte observavit JAC. GOTHOFREDUS (c).* Quum vero nec parentes, & liberi legitima portione fraudari, nec heredes conjugis causa ultra dodrantem onerari possent: tamen post hanc legem, quod ultra modum conjux conjugii reliquerat, non amplius occupabat fiscus, sed ii, quorum intererat, vel actione in factum, vel querela inofficiosi experiebantur, ut, quod sibi deerat, iis actionibus consequerentur.*

C A P U T X V.

AD CAPITA LEGIS XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV.

XXVI. XXVII. ET XXVIII. DE SOLIDI CAPACITATE.

I. **P**roxime fuerunt leges de solidi capacitate. Ea quoduplices? Illarum restitutio. II. Solidum inter se capiebant conjuges ob aetatem. Brevitas matrimonii an obstiterit? Aetas, qua liberi exigebantur. Locus

(a) Ad L. 137. D. de verb. cap. 40.

sign.

(c) Ad Cod. Theod. Tom. 2.

(b) Disp. Annivers. Lib. 1. pag. 649.

cus Tertulliani explicatus . Fr. Connanus notatus . III. Solidum inter se capiebant conjuges ob diuturnitatem matrimonii . Maritus amorum sexaginta , uxor quinquaginta lege hac soluti . IV. Ob cognationem qui inter se solidum capere potuerint ? Cujacii , & Gravine lapsus . V. Solidi capaces erant absentes reip. causa . Jac. Gothofredus notatus . Quinam absentes reip. causa ? Mulieres in provincias duci non poterant . VI. Solidi capacitas ob liberos , vel unum communem superstitem , vel puberem amissum . Ætas legitima . Duo quoque trimi proderant parentibus . Quando infantes mamma fuerint depulsi ? Proderant & tres post nominum diem , vel unus intra annum & sex menses amissus . Jac. Gothofredus notatus . Substitutiones , in fraudem legis invente . L. 6. D. de vulg. & pup. subst. explicata . VII. Solidi capacitas ob postumum . VIII. Solidi capacitas ob jus liberorum impetratum . Quis illud concesserit ? An in capite nostro id concedendi facultas populo data ? IX. Solidi capacitas ex testamento extranei . Pater solitarius . Marmor Viennense expositum contra Jos. Scaligerum . L. 72. D. de her. inst. exposita . X. Quando femina solidum ceperit ex testamento extranei ? XI. Privilegia adversus leges has concessa . Jus trium liberorum . L. 2. & 3. C. Th. de jur. lib. explicata . Quando ea constitutio in Occidente valere cœperit ? An hæc leges L. ult. C. de jur. lib. abrogatæ sint ?

I. **Q**Uando unam , vel alteram decimam inter se capere potuerint conjuges , superiore capite ostendimus . Has leges decimarias excepisse capita de solidi capacitate , cum ex argumenti similitudine , tum ex fragmentis TERENTII CLEMENTIS , & ULPIANI colligi potest , quippe quos eodem libro commentariorum quarto de solidi capacitate egisse animadvertimus . Ceterum solidum vel inter se capiebant

conjuges, vel quicumque alii ex testamentis quorumcumque. Quibus casibus inter se ceperint conjuges, ostendit ULPIANUS (a) ex quo septem hæc capita, a viro eximio, JAC. GOTHOFREDO, excepto illo de absentibus reip. causa, in unum conflata, ita restituimus:

CAP. XX. *Viro, & uxori solidum inter se capiendi jus esto, si uterque, vel alteruter nondum ejus ætatis sit, qua liberi ex hac lege exiguntur.*

CAP. XXI. *Item si utrique finitos hac lege annos in matrimonio excesserint, solidum capiendi jus esto.*

CAP. XXII. *Item si cognati inter se coierint, usque ad sextum gradum, eis solidum inter se capiendi jus esto.*

CAP. XXIII. *Si vir abest reip. causa, donec abest, & intra annum, postquam abesse desiit, libera inter eum, & uxorem testamentifactio esto.*

CAP. XXIV. *Item qui filium, filiamve communem superstitem habebunt, aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim, vel qui duos trimos, vel tres post nominum diem, aut qui intra annum & sex menses etiam unum cujuscunque ætatis impuberem amiserunt, eis solidum inter se capiendi jus esto.*

CAP. XXV. *Item uxori, qua post mortem viri intra decem menses ex eo pepererit, solidum ex bonis ejus capiendi jus esto.*

CAP. XXVI. *Item, qui, quæve jus liberorum a senatu impetraverint, solidum inter se capiunt.*

Quando vero ex testamentis aliorum quisque capere potuerit, duo sequentia ostendunt capita, quæ itidem ex ULPIANI rubrica tituli XIII. nec non ex JUVENALE (b) & L. 8. & L. 9. C. Th. de bon. proscriptorum ita restituimus:

(a) *Fragm. tit. 16. §. 1.*

(b) *Sat. 9. v. 86.*

CAP. XXVII. *Ex aliorum testamentis PATER SOLI-
TARIUS solidum capito.*

CAP. XXVIII. *Item femina ingenua, si tres liberos
habebit, & libertina, si quatuor, solidum ex testa-
mento capiunto.*

II. Primum casum, quo solidum inter se capiebant
conjuges, ita lex describit: VIRO ET VXORI SOLIDUM
INTER SE CAPIVNDI IUS ESTO, SI VTERQVE VEL AL-
TERVTER NONDUM EIUS ÆTATIS SIT, QVA LIBERI EX
HAC L. EXIGVNTVR. Pertinet itaque lex ad VIRUM
ET VXOREM, orbos, non τοὺς ΑΓΑΜΟΤΣ, ἀπὸ ἕκαστι
ἀγῆ πέντε ἐτῶν, ad eos, qui intra annum xxv. nondum
inierant MATRIMONIUM, uti legem accepisse videtur
SOZOMENUS (a). Exigebatur enim matrimonium
rite contractum, ita tamen, ut & brevissimum suffi-
ceret. Non tantum enim duorum mensium, sed &
minoris temporis maritus uxoris testamento scriptus suc-
cedebat, nec legata, vel fideicommissa seu donationes
temporis hujus angustia capi prohibebat, uti ad Nico-
nem rescribunt DIOCLETIANUS, & MAXIMIANUS AA,
(b). Ex qua lege infert vir summus, JAC. CUJA-
CIUS (c), prisca quadam lege, forsitan Julia & Pa-
pia, cautum fuisse ante hanc constitutionem, ne ali-
ter novi nupti jus solidi inter se capiundi haberent,
quam si duorum saltim mensium spatium una fuissent,
ejusque sanctionis eam fuisse causam, ut novus
νεογάμων calor coerceretur, quo æstuantibus facile sua
omnia novo conjugii elargiri solent. Quale quid &
Germanis in mentem venisse, in Antiquitatibus Ger-
manicis notavimus. Verum quantumvis acuta ea
conjectura sit: veterum tamen testimonio illa desti-
tuitur: nec id ex hac constitutione liquet, quum
Nicon Imperatoribus hujusmodi speciem proponere

E 4

po-

(a) *Hist. eccl. L. 1. cap. 9.*(c) *Obs. lib. 18. cap. 9.*(b) *L. 19. C. de legat.*

potuerit, ex qua nasceretur dubium, an solidi capax sit maritus, quocum uxor bimestre tantum exegerit matrimonium, adeoque Principes non tam ad legem aliquam, quam ad propositum sibi casum respexerint.

His conjugibus SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS erat: sive alter alterum heredem instituisset, sive donationem inter vivos mortisve causa omnia bona transfulisset in conjugem. Ad hos enim modos omnes CAPIVNDI vocabulum porrigi, jam superiore capite monuimus. Non tamen solidum capiebant semper, sed SI VTERQVE VEL ALTERVTER EORVM NONDVM EIVS AETATIS ESSET, QVA LEX LIBEROS EXIGIT. Si uterque infra eam ætatem erat, uterque; sin alteruter, is, qui nondum ejus ætatis erat, solidi capax habebatur.

At quænam illa ætas, qua lex exigebat liberos? Ipse ULPIANUS (a) ita hæc verba interpretatur: *Id est, si vir minor ANNORUM VIGINTIQUINQUE sit, aut uxor ANNORUM VIGINTI minor.* Neque dubitandum, quin ULPIANI, & insequentibus temporibus res se ita habuerit, maxime, quum & SOZOMENUS (b) meminisset εἰσοσι καὶ πέντε ἐτῶν. Sed tanto magis dubito, an hi sint anni, ipsa lege Papia Poppæa præfiniti, ob locum TERTULLIANI (c) notatu dignissimum: *Nonne vanissimas PAPIAS leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam JULIÆ matrimonium contrahi, post tante auctoritatis senectutem heri Severus, constantissimus principum, exclusit?* Ex hoc sane testimonio discimus, primo, severam admodum fuisse legem Papiam Poppæam, quippe quæ prius suscipi coegerit liberos, quam lex Julia de maritandis ordinibus matrimonium iniri. Deinde eadem opera nos docet TERTULLIANUS, Severum, principum constan-

tissi-

(a) *Fragm. tit. 16. §. 1.*(c) *Apolog. cap. 4.*(b) *Ibid.*

tiffimum, leges illas Papias exclusisse, non, quod eas aboleverit (id enim demum postremis factum est reip. temporibus) sed quod paullo majorem finiverit aetatem, & fortassis eam, quam lex Julia de maritandis ordinibus olim invexerat, in usum revocarit. Quæ quum ita sint, consequens sane est, ut illi viginti quinque anni maritis, & viginti uxoribus præfiniti, non sint ex lege Papiæ Poppæ, sed ex constitutione Severi, vel fortassis ex lege Julia a Severo in usum revocata. Quibus vero annis lex Papiæ Poppæ exegerit liberos, æque incertum est, ac quibus lex Julia de maritandis ordinibus iniuriam matrimonium. Si conjecturæ locus esset, dixerim ego, legem Papiam uti matrimonium inire jufferat omnes puberes, & viri potentes, ita liberos flagitasse a maribus anno aetatis duodevigesimo, a feminis forte xvi. Illum enim annum jam veteribus in maribus visum fuisse procreandis liberis idoneum, vel inde patet, quod adoptantem annis octodecim præcedere oportuerit adoptivum (a). Quod si itaque lex Julia mares anno xx; feminas anno xviii. quibus plerumque nuptiis idonei creduntur homines, matrimonium inire jussit: facile intelligemus, cur vanitatis legem Papiam accuset TERTULLIANUS, prius quippe exigentem liberos, quam Julia jufferat matrimonium iniuri. Ut sit: errare saltem liquet eos, qui cum viro eximio, FR. CONNANO (b) scribunt, legem Papiam Poppæam neminem ante annum vicesimum quintum ad justæ uxoris amplexum invitasse. Id enim ex SOZOMENI, & HISTORIÆ TRIPERTITÆ lacunis eum hausisse, nemo non animadvertit.

III. Sequenti capite fuerat cautum, ut SI VTRIQUE LEGE HAC FINITOS ANNOS IN MATRIMONIO EXEGERINT, IIS SOLIDVM CARIVNDI IVS ESSET. Quem ad-

(a) L. 40. §. 1. D. de adopt. cap. 4. num. 3.

(b) Comment. jur. civ. L. 8. —

admodum itaque ante annos, quibus lex liberos exigebat, orbitas non impediabat conjuges, quominus solidum inter se caperent: ita nec fraudi amplius erat senibus, si liberos in matrimonio tam diuturno non sustulissent. Anni vero isti legibus finiti in viris erant sexagesimus, in feminis quinquagesimus. Ita enim in se ULPIANUS (a) hoc caput interpretatur: *id est, vir SEXAGINTA annos, uxor QUINQUAGINTA*. Quemadmodum enim qui intra hos annos nec matrimonium iniissent, nec procreassent liberos, ipsis pœnis cœlibatus, orbitatisque liberabantur capite hujus legis tertio: ita & solidi capaces erant, qui hos annos exegissent IN MATRIMONIO, tamquam qui jam patriæ priamoque satisfacissent.

IV. Sequitur caput legis XXII: ITEM SI COGNATI INTER SE COJERINT VSQVE AD SEXTVM GRADVM, EIS SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Romanos in conjunctionibus honestatis potissimum habuisse rationem, nec promiscue inter cognatos concessisse nuptias, in vulgus notum est. In linea recta illæ prohibitæ erant in infinitum: in collateralibus æquali demum in gradu quarto inter consobrinos; in inæquali tantum inter eas personas, quæ sibi invicem parentum, liberorumque loco haud erant, permittebantur. Si qui vero cognati, quos leges coire non prohibebant, inierant matrimonium: æquum videbatur, duplex istud vinculum conjugibus ad solidi capacitatem prodesse. Non abs re autem additur VSQVE AD SEXTVM GRADVM. Nam & his solis Prætor dabat bonorum possessionem, non habita ulteriorum graduum ratione, nisi ex septimo sobriño, sobrinaque nati, natæve (b). Immo non facile, quum de naturali cognatione quæritur, septimus gradus exceditur, quatenus ultra eum fere gradum rerum
 natura

(a) Tit. 16. §. 1.

(b) §. ult. Inst. de success. cogn.

natura cognatorum vitam consistere non patitur, uti ait MODESTINUS. (a)

Præcipue autem lex prudenter adiecerat: SI INTER SE COIERINT, ne id privilegium ad sponfos pertinere existimaretur. Quos alioquin maritorum jure frui passa erat lex Julia & Papia: nam his cognatis, qui haud inter se coierant, hoc legis beneficio ne quidem opus erat, quia sibi invicem quævis relinquere jure poterant, dum ne alias essent solidi incapaces. Male ergo vir summus JAC. CUIACIUS (b), hæc ad cælibes producit, existimans, eos utilitate testamentaria excidisse, nec solidum potuisse capere, nisi ex testamentis cognatorum intra sextum gradum. Male etiam vir doctissimus, JAN. VINC. GRAVINA (c), qui longius ratiocinando progressus, agnatos sine fraude legis Papiæ Poppææ usque ad decimum gradum existimat inter se capere potuisse, quia is sit gradus agnationis extremus (d). Enimvero inter cognatos, & agnatos lex nostra haud distinguit, nec Jctorum est, hujusmodi leges ad alios proferre casus, de quibus altum est in ipsa lege silentium.

V. Capite XXIII. cavebatur: SI VIR ABEST REIP. CAUSSA, DONEC ABEST, ET INTRA ANNUM POSTQVAM ABESSE DESIERIT, LIBERA INTER EVM ET VXOREM TESTAMENTI FACTIO ESTO. Vir laude nostra major, JAC. GOTHOFREDUS (e), non modo hanc particulam a reliquis de solidi capacitate capitibus sejungit, ex eaque singulare construit caput, quod ipsi est duodovigesimum: verum etiam illud ita refingit: *Si vir commodi sui causa absit, ex bonis uxoris suæ solidum ne capito: at si sine detractione reip. causa abe-*

(a) L. 4. pr. D. de grad. 51. pag. 584.

et affin.

(d) §. ult. Inst. de succ.

(b) Paratitl. C. de infirm. cogn.

pæn. cælib.

(e) Ad leg. Pæp. Popp. c. 18.

(c) De leg. et SCes num.

aberit, & donec abest, & intra annum, postquam abesse desit, libera inter virum & uxorem testamenti factio esto. Consilii sui, divulgæque a reliquis capitibus hujus particulæ eam rationem reddit vir eximius, quod ULPIANUS (a) libro demum commentariorum sexto, quid sit reip. causa abesse, exponat, quum de solidi capacitate egerit libro quarto. Quæ de viro sui commodi causa absente adfuit, ea niti ait epigrammate hoc MARTIALIS (b):

*Nescio quid de te non belle, Dento, fateris,
 Conjuge qui ducta jura paterna petis.
 Sed jam supplicibus dominum lassare libellis
 Desine, & in patriam serus ab urbe redi.
 Nam dum tu longe deserta uxore, domoque
 Tres quæris natos, quattuor invenies.*

Ex quo GOTHOFREDUS infert, eos, qui ab uxore abesse vellent, jus liberorum petere consuevisse a principe. Enimvero, quum ULPIANUS (c) hanc legem reliquis de solidi capacitate adjungat, nec verosimile sit, legem nostram accurate scriptam, capita, quæ de solidi capacitate agunt, hunc in modum divulgasse: non abs re suspicamur, illa ULPIANI fragmenta de absentia reip. causa ad aliud caput legis nostræ pertinuisse, de quo infra videbimus. Deinde ex MARTIALIS epigrammate, uti jam V. C. ANT. SCHULTINGIUS (d) observavit, frustra probatur, virum, qui commodi sua causa abfuerit, hoc beneficio ab ipsa lege fuisse privatum. Nec Dento, in quem ludit MARTIALIS, ideo jus liberorum petebat, ut ab uxore abesset, sed idcirco aberat, quia petebat jus liberorum. Id autem facile largimur viro eximio, e textu ULPIANI excidisse verba REIPU-

BLI-

(a) L. 36. & 38. D. ex quib.
 caus. major.

(c) *Fragm. tit. 16. §. 1.*

(d) *Ad Ulpian. pag. 612.*

(b) *Lib. 8. Epigr. 31.*

BLICÆ CAUSSA: quia annum vacationis non dabatur absentibus quibusvis, sed iis, qui postquam reipublicæ causâ abfuerant, domum revertissent.

Ait ergo lex: SI VIR ABEST REIP. CAUSSA: adeoque id beneficium non conceditur iis, qui sui modi, veluti commerciorum causâ aberant (a), nec qui alterius grandis commodi causâ id agebant, ut reip. causâ abessent (b), uti sæpe libera republica legationes liberæ impetrabantur ab iis, quibus negotia essent in provinciis, nec qui data opera id affectarant, aut profecti erant maturius, aut dicis gratia reip. causâ aberant (c): sed qui auctoritate publica, & bono publico peregre versabantur (d) veluti magistratus, euntes in provincias (e), eorumque comites, ministri, milites (f), & quicumque ad negotium reip. causâ expediendum amandabantur (g), veluti legati.

His omnibus id competebat privilegium, DONEC ABESSENT, ET INTRA ANNUM POSTQVAM ABESSE DESIERANT. Quæ vacatio annua ab eo incipiebat momento, quo finito munere, Romam redibant (h). Hinc non proderat illis absentia, qui in provincia ultra tempus, constitutionibus concessum, adsederant (i). Nisi princeps adsidere diutius speciatim permisisset (k). Ad revertendum vero tantum illis laxamenti indulgebatur, ut commode in urbem reverti possent, nec proficiebat eis tempus, quo aliquo deflexerant suæ rei causâ, prætequam si infirmitate impediti, iter continuare haud possent. Tunc enim ratio habebatur humanitatis, sicuti haberi solebat

(a) L. 1. §. 1. L. 36. ex quib. causâ. major.	L. 32. quib. ex causâ. maj.
(b) L. 4. D. eod.	(f) L. 33. §. 4. D. eod.
(c) L. 5. D. eod.	(g) L. 8. L. 35. §. 1. D. eod.
(d) L. 36. D. ex quibus causâ. majores.	(h) L. 38. §. 1. D. eod.
(e) L. 16. D. de off. præf.	(i) L. 37. D. eod.
	(k) L. 38. pr. D. eod.

lebat & hiemis, & navigationis, ceterorumque, quæ casu contingunt (a).

Iusto vero tempore reversi anni habebant vacationem, non solum, ut excusarentur a muneribus publicis, verum etiam, ut LIBERA interea INTER CONIUGES esset TESTAMENTI FACTIO, adeoque alter ex alterius testamento solidum jure caperet, etiam nullos vel superstites haberent, vel amisissent communes liberos.

Ratio hujus privilegii a more antiquo videtur arcessenda, quo feminis haud licebat viros, ituros in provincias, vel castra, comitari: De libera republica id certissimum est, laudaturque a M. SENECA (b) vir gravissimus Flaminius, quod exiturus in provinciam uxorem a porta dimiserit. Quæ vetus disciplina ad Augustum usque mansit, sub quo lex nostra lata est. De eo enim SÜETONIUS (c): *Disciplinam, inquit, severissime rexit, ne legatorum quidem, nisi gravate, libernisque demum mensibus, permisit, UXOREM INTERVISERE.* Quamvis itaque Augustus ipse, Livia comite, aliquando obiret provincias: non tamen id indulgebat aliis. At sub Tiberio non solum Agrippina cum Germanico in provinciam ivit, verum etiam Cæcinæ, referenti ad Senatum, ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur, graviter a Valerio Messalino, ipsoque Druso reclamatum, eoque convicio ejus sententia elusa est, teste TACITO (d). Frequenter itaque ab eo tempore uxores magistratuum habebant in provinciis, veluti uxor Pilati (e), & Drusilla Felicis (f) Procuratorum Cæsaris per Judæam, C. Plinii Secundi, Proprætoris provinciæ Pon-

(a) L. 38. §. 1. D. eod.

(b) *Contrrov. Lib. 4.*(c) *Annal. Lib. 3. cap. 32.*(d) *Annal. Lib. 3. cap. 32.*(e) *Matt. 27. 19.*(f) *Act. 24. 24.*

Ponticæ consulari potestate in Bithynia (a), aliorumque virorum recti exempli domi militiæque. Hinc de suo tempore ULPIANUS (b): *Proficisci autem procos. melius est sine uxore, sed & CUM UXORE POTEST, dummodo sciat, Senatam Cotta & Messalla Coss.* (adeoque sub Tiberio anno u. c. 772.) *cen-
suisse, futurum, ut, si quid uxores eorum, qui ad of-
ficia proficiscuntur, deliquerint, ab ipsis ratio, & vin-
dicta exigatur.* Quam ergo eo tempore, quo lex no-
stra lata est, nondum uxoribus aditus pateret in ca-
stra & provincias: facile reddi poterit ratio, cur
Augustus absentes reip. causa a legum rigore exi-
mendos censuerit, eo tempore, quo ab uxoribus se-
cubare auctoritate publica cogerentur: & cur iisdem
anni dederit vacationem, ut reduces spatium habe-
rent, communem sibi filium, filiamve quaerendi.
Ex quo vero, laxata hac disciplina, uxores coepe-
rant cum viris in provincias ire, cessasse id privi-
legium saltim in iis, quibus uxor individua comes
haerent, facile est ad existimandum.

VI. Sequitur caput xxiv., quod tale fuit, teste
ULPIANO: ITEM SI FILIUM FILIAMVE COMMUNEM
HABEANT, AUT QUATVORDECIM ANNORVM FILIUM,
VEL FILIAM DVODECIM AMISERINT, VEL SI DVOS
TRIMOS, VEL SI TRES POST NOMINVM DIEM AMI-
SERINT, AUT SI INTRA ANNUM ET SEX MENSES
ETIAM VNVM CUIVSCVMQVE AETATIS IMPVEREM AMI-
SERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO.
Proderant ergo & liberi ad solidi capacitatem,
& quidem vel superstites, vel amissi. Superstes
proderat etiam UNUS, vel UNA, FILIUS, FILIAVE
COMMUNIS, id est ex illis parentibus, qui solidum
inter se capiebant, natus natave. Quare si quando
liberis intervenientibus solidum capi potuisse, πληθύν-
σι τῶν

(a) Plin. Lib. 9. Epist. 121.

(b) L. 4. §. 2. D. de off. procos.

πικρός dicitur (a): id non ita intelligendum est, ac si unus, unave non suffecerit: sed quod ibi Imperator omnes casus lege hac expressos conjunxerit.

Porro parentes aut unum amiserant, aut duos, aut tres, idque vel jam pridem, vel intra annum & sex menses. Unus, unave jam pridem amissus, amissave solidum præstabat, si FILIUS QUATUORDECIM ANNORUM, vel FILIA DUODECIM turbato naturæ ordine ante parentes obiisset. Eum enim terminum ordinarium pubertatis & viripotentiæ esse, nemo ignorat. Equidem in codice Tiliano, unde hos ULPIANI titulos primum restitutos novimus, vocabulum DUODECIM non exstare, observat EM. MERILLIUS (b); sed probum id omnino videtur, & genuinum: partim quod ad pubertatis annos respexit legislator, quam ipse in feminis capite hujus legis v. duodecim annis finiverat: partim quod ea ætas procul dubio ab hac lege Papia Poppæa, quam κατ' ἐξουσίαν legis nomine venisse animadvertimus, LEGITIMA dici solebat veteribus, veluti in marmore apud JAN. GRUTERUM (c):

D. M.

IVLIAE. SECUNDINAE. FILIAE.
ET. FORMA. SINGVLARI. ET.
MORIBVS. PISSIMIS. DOCTRI
NAQVE. SUPER. LEGITIMAM.
SEXVS. SVI. AETATEM. PRAES
TANTISSIMAE. QVAE. VIX
IT. ANN. XI. MENS. VIII
D. XX.

Julia illa Secundina vix duobus mensibus aberat a pubertate vel viripotencia, eamque parens in monimen-

(a) L. 7. C. de navicular.

(b) Obs. Lib. 11. cap. 37.

(c) Insc. pag. 690. n. 4.

nimento vocat LEGITIMAM SEXVS SVI ÆTATEM, id est, uti ego interpretor ætatem, quam lex Papia Poppæa feminis ad pubertatem virique potentiam sufficere statuerat: quemadmodum & in jure nostro hæc ætas aliquando LEGITIMA (a) vel JUSTA adpellatur (b), quum alias, uti BARN. BRISSONIUS (c) demonstravit, majorenes de num ad justam, vel legitimam ætatem dicantur pervenisse.

Sufficiebant porro DVO TRIMI AMISSI, vel quod ante triennium Romani mamma infantes depellere non solerent, ab eoque tempore demum iis alimenta decernerentur (d), uti viro summo JAC. CUCIUS (e) visum est, vel quod veteres trimos, teste PLINIO (f), ad dimidiam futuræ mensuræ pervenisse crederent, & hinc duos trimos uni puberi æquipararent: quam rationem reddit EM. MERILLIUS (g), subtiliorem tamen, si quid video, quam veterem. CUCIUS ratio, tamquam simplicior sese commendaret, dummodo certiore niteretur fundamento. Quod enim ex historia Maccabæorum (h) excitatur testimonium, si quid veri inest, ad Hebræorum magis, quam Romanorum, mores pertinet. Ultra biennium tamen ubera fluxisse infantes Romanos, vel exemplo Tiberii patet, quem bimulum cum Livia matre in fuga fuisse scribit VELLEJUS PATERCULUS (i), quo tempore, teste SUETONIO, (k) vagitu suo pæne bis prodidit parentes, semel, quum a nutricis ubere, item, quum a sinu matris raptim auferretur. Alii infantes adhuc tardius de-

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop. F pel-

(e) L. 50. §. 6. D. de legat. 3.

(g) L. 8. D. de condict. caus. dat.

(c) De verb. sign. Lib. 10. pag. 317.

(d) L. 9. C. de patr. por.

(e) Obs. Lib. 19. cap. 40.

(f) Lib. 7. Hist. nat. c. 16.

(g) Obs. Lib. 2. cap. 37.

(h) 2. Macc. 7.

(i) Lib. 2.

(k) Tiber. cap. 6.

pellebant uberibus : & de Plotino suo refert PORPHYRIUS (a) eum jam octennem, adhuc tamen ad nutricem divertere, sugendique lactis aviditate, ejus nudare papillas consueviffe.

Denique & ob TRES POST NOMINUM DIEM (ita enim pro *nonum diem* iterum rescribendum esse, recte monuit EM. MERILLIUS (b). AMISSOS solidum inter se capiebant conjuges. Quum vero de nominum die jam supra plus satis dictum sit, nihil est, quod hic plura addere velimus.

Hactenus de liberis jam pridem amissis. Sin non ita multum temporis præterisset a morte infantis, locum habebant, quæ porro in lege nostra sequuntur : AVT SI INTRA ANNUM ET SEX MENSES ETIAM UNUM CUIUSCUNQUE AETATIS IMPUBEREM AMISERINT, SOLIDUM INTER SE CAPIVNDI IUS ESTO. Vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS hæc partim ad priora refert, partim novam inde format regulam, & hinc verba capituli talia fuisse suspicatur : *Vel si tres post nonum diem amiserint, intra annum tamen & sex menses. Etiam unus cujuscumque ætatis impubes amissus solidi capiendi jus præstato.* Sed si unus cujuscumque ætatis impubes amissus solidi capiendi jus præstitit : cur non idem præstiterint tres post nominum diem amissi, nisi intra annum & sex menses fuerint elati? Sane ea sententia non fluit ex ULPIANI (c) verbis, quæ ita sunt interpungenda : *Vel si tres post nonum (nominum,) diem amiserint, ut intra annum tamen & sex menses etiam unus cujuscumque ætatis impubes amissus solidi capiendi jus præstet.* Novus ergo hic casus est, & veluti exceptio a regula. Quum enim non nisi ob puberem unum amissum solidi capaces essent parentes : hæc statim additur exceptio, quod & impubes unus amissus

(a) *Vit. Plotini. cap. 3.*(c) *Fragm. tit. 16. §. 1.*(b) *Ibid.*

sus profuturus sit, si intra annum & sex menses proximos decessisset. Id vero spatium eodem modo computandum esse monuit PAULLUS (a), quo computari solebat ætas anniculi, puta ut ultimus dies cœptus pro expleto haberetur. Eo enim istud PAULLI fragmentum ex libro commentariorum secundo commode referri posse arbitramur.

Quod si nec communis exstabat filius, filiave, nec ullus, ullave erat amissus, vel amissa: conjuges inter se solidum capere non poterant, nisi per substitutionum ambages, quibus leges caducarias eludi consuevisse JUSTINIANUS (b) observat. Quo pertinet lex TARENTII CLEMENTIS (c), a pluribus tentata, quam expedita, cujus species talis est. Titius filius impuberem ex priore susceptum matrimonio heredem instituerat, eidemque substituerat Mæviam uxorem, quæ & Titio nunquam pepererat, adeoque nec solidi ex ejus testamento capax erat. Attamen & ipsa capere poterat ex testamento alterius, veluti quod ex priore matrimonio tres liberos haberet superstites. Quærebatur, an Mæviam substituta, mortuo intra pubertatem herede, hereditatem capere posset, quum solidi ex testamento mariti esset incapax? Aliter respondit JULIANUS, aliter TARENTIUS CLEMENS. Hic ait: *Si is, qui ex bonis testatoris solidum capere non possit (qualis hic est Mæviam) substitutus sit ab eo (testatore) impuberi filio ejus: solidum ex ea causa capiet, quasi (non a testatore marito, sed) a pupillo (adeoque extraneo) capiat.* Ille vero distinguit inter bona pupillo adquisita, & quæ ex testamento paterno ad illum pervenerint. Hinc pergit TER. CLEMENS: *Sed hoc ita interpretari Julianus noster videtur, ut ex bonis, qua*

F 2

testa-

(a) Paull. Lib. 2. L. 134.
D. de verb. sign.

(b) L. un. pr. C. de caduc. toll.

(c) Ter. Clem. Lib. 4. L. 6. D. de vulg. & pupill. subst.

testatoris fuerant, amplius capere non possit (quam per decimarias leges licet.) Quod si pupillo præterea aliquid acquisitum esset, aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat. A pupillo autem privigno solidum capere Mævia poterat, tamquam ex testamento alterius, quia trium liberorum mater erat. Ita diversa sunt horum Ictorum responsa, quamvis præferenda videatur TER. CLEMENTIS decisio, quia postquam semel ad pupillum pervenerant Titii bona, ea paterna esse desiderant, eaque Mævia re vera non a Titio, sed a pupillo privigno, cui fuerat substituta, capiebat. Quum etiam quod ultra, quam per legem quis capere posset, fuerat legatum, ærarium, vel fiscus præriperet: ad eum excludendum novam excogitaverant substituendi formam, cujus meminit CAJUS (a): UT SI IS HERES NON ESSET, QVISQVIS SIBI HERES ESSET, IS IN PARTE QVOQUE DEFICIENTIS ESSET HERES. Tunc enim partem deficientem non fiscus adimebat, sed pro qua quisque parte heres existebat, pro ea parte eum in portione deficientis vocari placebat.

VII. Proximum est caput XXV. ITEM VXORI, QUÆ POST MORTEM VIRI INTRA DECEM MENSES EX EO PEPPERIT, SOLIDVM EX BONIS EIVS CAPIVNDI IVS ESTO. Alioquin vel unus superstes exigebatur, vel plures amissi: venter vero nec superstes erat, nec amissus, quia nondum ex veterum principiis homo, vel animal dici poterat, sed pars viscerum maternorum. Addit tamen lex, futurum quoque, vel postumum matri profuturum ad solidi capionem. Quum vero periculosum videretur hoc privilegium, quod viduam facile ad stuprum, partusque suppositionem invitaret, si se a viro heredem institutam nosset,

(a) Cajus Lib. 3. L. 5. D. de vulg. & pupil. subst.

fet, quale fere est exemplum apud TACITUM, a P. Quirinio, divite atque orbo delatae, ac si partum ex se post repudium simulasset (a): cautionem lex addiderat: si INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT. Decem vero isti menses ita computabantur, ut & dies, quo maritus excefferat, connumeraretur, quo modo intelligenda verba ULPIANI (b): *si quis sic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipse quoque dies, quo mortuus est, connumeratur.*

Hinc non proderat partus, nisi intra mensem decimum, vel ejus saltim ultimo die fusus a vidua, siquidem decem menses non modo inceptos, sed & exactos hominem gignendi summum finem esse, veteres credebant, teste SUIDA (c) & GELLIO (d), qui etiam huc refert illa PLAUTI (e).

- - - Tum illa, quam compresserat,

DECIMO post MENSE EXACTO, hic peperit filiam. Multo minus ultra mensem a morte mariti decimum pariens mulier solidum capiebat ex mariti testamento, nisi singularis feminæ sanctitas benigniorem principi sententiam suaderet. Quale quid postea decretum ab Hadriano. Nam idem auctor est GELLIUS: (f) *Romæ feminam bonis, atque honestis moribus, non ambigua pudicitia, in undecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent: sed D. Hadrianum causa cognita, decrevisse, in UNDECIMO quoque MENSE partum edi posse, in eoque decreto, a Gellio etiam lecto, scriptum fuisse, id Hadrianum statuere requisitis veterum*

F 3

terum

(a) Tac. *Annal.* Lib. 3. cap. 22.

(b) Ulp. Lib. 4. L. 133. D. 3. v. 14. 15. de verb. sign.

(c) Suid. voce Αειρων.

(d) Lib. 3. cap. 16.

(e) *Cistellar. Act.* 1. Scen.

(f) *Ibid.*

terum philosophorum, & medicorum sententiis. Id in mentem venisse Hadriano eo minus videtur mirandum, quod Gracchum, primum ita dictum, duodecim mensibus teste CHARISIO (a) in utero fuisse dicatur, & tredecim mensium partum jam olim a L. Papirio pratore admissum esse, Massurii Sabini fide PLINIUS (b) refert, cujus hæc verba & apud GELLIUM (c) sunt: *Massurius auctor est, L. Papirium pratorum, secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, quum mater partum se TREDECIM MENSIBUS tulisse diceret, quoniam nullum certum tempus pariendi statutum ei videretur.* Quantuscumque vero ea de re fuerit veterum dissensus: ab Augusti saltim temporibus ad Hadriani imperium, non nisi ei mulieri, quæ intra decem menses a morte mariti postumum, postumamve enixa fuerat, solidi capiendi jus fuit. Et quum eum terminum, dissimulato Hadriani decreto, retinuerit ULPIANUS: facile patet, illud, quod iste in singulari specie decreverat, ad exemplum trahi non consuevisse: adeoque recte intelligendum esse, quod ipse scribit ULPIANUS (d): *Quodcumque Imperator cognoscens DECREVIT, vel de plano INTERLOQUITUS est, LEGEM esse constat.* Decreta enim & olim juris, vel legis vigorem habebant inter partes, ad exemplum non trahenda, nisi vel princeps juberet, vel eadem per omnia species similem decisionem posceret. Sed hæc de lege nostra. Eodem JAC. GOTHOFREDUS refert fragmentum TER. CLEMENTIS (e): *Sed si hoc specialiter expresserit testator, etiamsi ex alio post mortem suam liberos procreaverit, nihilominus eam ad legatum admit-*

(a) *Institut. Gramm. Lib. 2. Const. princ.*(b) *Lib. 7. Hist. nat. cap. 5.*(c) *Ibid.*(d) *L. 1. §. 1. D. de*(e) *L. 62. pr. D. de cond. & dem.*

admitti. Ex quo colligit vir eximius, potuisse viduam ex mariti testamento solidum capere, etiam si non ex eo, sed ex alio pepererit, modo hanc conditionem speciatim expresserit testator. Enimvero res ipsa docet, TER. CLEMENTEM non loqui de solidi capione, sed de legato, quod mulieri fuerat sub conditione relictum, si liberos habuerit, adeoque illud veteris Icti fragmentum ad leges potius decimarias pertinet, ad quarum caput XVIII. illud jam supra retulimus.

VIII. Caput XXVI. ultimum complectitur casum, quo solidum inter se capiebant conjuges, de quo ULPIANUS (a); ITEM QUI IVS LIBERORUM A SENATU IMPETRAVERINT, SOLIDUM INTER SE CAPIVNTO. *Jus liberorum*, definiente ISIDORO HISPALENSI, (b) est *conjugum sine liberis invicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio*, id est, jus, quo impetrato conjuges, etiam improles, non minus ac si liberos sustulissent, se invicem ex aſſe heredes scribere poterant. Eodem enim modo & DIO CASSIUS (c) jus liberorum describit, dum illud viris, feminisque concessum refert, quibus fata negassent liberos. Nec aliter PLINIUS (d) Suetonio, *parum felix matrimonium experto*, jus liberorum petens, & MARTIALIS (e), ad principem scribens,

*Quod FORTUNA vetat, fieri permittit videri,
Natorum genitor CREDAR ut esse trium.*

Quum vero alioquin modo jus trium, modo quatuor liberorum memoretur: hic sufficiebat generatim IUS LIBERORUM, quia & unus, vel una, filius, filiaeve communis ad solidi capionem proderat. Vocatur alias IUS COMMUNE LIBERORUM apud GRUTERUM (f), quamvis ibi errasse crediderim vel lapi-

F 4 cidas,

(a) *Fragm. tit. 16. §. 1.*

(b) *Lib. 5. Orig. cap. 35.*

(c) *Lib. 55. pag. 549.*

(d) *Lib. 10. Epist. 95.*

(e) *Lib. 2. Epigr. 91.*

(f) *Inscr. pag. 322. n. 8.*

cidas, vel descriptorem, positumque conjiciam: jus COMMUNIUM LIBERORUM. Communes enim liberos has leges de solidi capacitate exegisse, jam supra vidimus.

Jus hoc tempore Augusti, quo lex nostra lata est, non concedebatur a principe, quemadmodum de suæ ætatis consuetudine loquitur ULPIANUS (a): nec a populo, uti hoc caput extulit JAC. GOTHOFREDUS: nec a plebe urbana, ceu ex marmore paullo ante allegato perperam collegit vir summus, JOS. SCALIGER, in Indice Gruteriano, quum tamen ibidem diserte legatur: CUI IMP. --- IVS COMMUNE LIBERORUM CONCESSIT: sed a senatu. Concessio enim hujus privilegii erat species lege solutionis. Lege vero jam libera republica, multoque magis sub Augusto non populus solvebat, sed Senatus. Quamvis enim temporibus antiquissimis Senatusconsultum, quo quis legibus solveretur, vix ratum esset, nisi illud populus tributim valere jussisset: ASCONIUS tamen PÆDIANUS (b), qui id observat, recte addit, jam libera republica ea de re desitum esse ad populum referri, & ne formulam quidem amplius adscribi consuevisse SCtis: UT DE EA RE AD POPULUM FERRETUR. Hinc quum anno u. c. 686. C. Calpurnio Pifone, M. Acilio Glabrione coss. C. Cornelius, Tribunus plebis, senatui infensus, promulgasset legem, *ne quis nisi PER POPULUM legibus solveretur*, eam ob tumultum perferre non poterat, & hinc iterum ferre cœpit, *ne quis IN SENATU legibus solveretur, nisi ducenti adfuissent, neve quis, quum solutus esset, intercederet*. Itaque per legem Corneliam salva ac illibata senatui mansit auctoritas, isque & ante, & post ea tempora semper eo jure legibus, quoscumque vellet, solvendi usus est. Ita, teste CICERONE, (c)

non

(a) *Fragm. tit. 16. §. 1. Cornelio p. m. 1307.*

(b) *Schol. in Cic. pro C. (c) Philépp. 2. cap. 18.*

non populus, sed SENATUS Brutum, referente Antonio, LEGE SOLVIT, qua ei non licuisset ab urbe plus, quam decem dies abesse. Idem auctor est (a), Pompeium, EX SC. LEGIBUS SOLUTUM, consullem ante factum, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset. Cæsarem porro apud senatum, licet frustra, ambiisse, ut legibus, per quas ejus absentis ratio non haberi poterat, solveretur, refert Suetonius (b). Apud Livium (c) porro legimus, SENATUM Campanis concessisse, ut iis cives Romanas uxores ducere liceret, & si qui prius eas duxissent, ut habere eas, & ante eum diem nati, uti justis iis liberi, heredesque essent. Manserunt hujus juris vestigia sub Imperatoribus, saltim sub Augusto. Ipse enim Octaviam sororem, ex defuncto nuper Marcello prægnantem, Antonio daturus uxorem, a Senatu prius impetrabat, ut lege solveretur (d). Eodem ergo exemplo tunc jus liberorum nec a principe, nec a populo, sed a Senatu, erat impetrandum. Diserte enim Dio Cassius (e): Οἷς γὰρ ἂν τὸ δαιμόνιον ἔτ' ἐν ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν μὴ δῶ ποσειδάωνος πενήθειαι, πᾶτων πᾶν ὁ νόμος, πρότερον μὲν ΔΙΑ ΤΗΣ ΒΟΤΛΗΣ, νῦν δὲ διὰ τῆς αὐτοκράτορος καὶ τῶν γεγενησῶτων διακωμμάται χειρίζεται. Quibus enim seu viris, seu feminis fatum aliquod proventum tot liberorum negavit, iis lex antea quidem PER SENATUM, nunc autem per principem jura gratificatur natorum. Unde mireris, Gothofredum (f), accuratissimum alioquin virum, scribere non dubitare: Liberorum communium jus populus tribuebat. Vid. Dion. Lib. LV. postea princeps. Alia enim omnia dicere vidimus DIONEM. Mature tamen eam facultatem, jus liberorum concedendi, uti alia pleraque, fenatui extorserunt principes.

Sal-

(a) Pro lege Manil. cap. 21.

(b) Jul. cap. 18.

(c) Lib. 38. cap. 36.

(d) Plutarch. in Anton.

(e) Lib. 55. pag. 549.

(f) Ad Leg. Pap. 13. p. 289.

Saltim jam sub Domitiano a solo principe hoc jus impetrandum fuisse, sæpiuscule monet MARTIALIS, in primis, ubi de se ipso canit:

*Natorum mihi jus trium roganti
Musarum pretium dedit mearum,
SOLUS QUI POTERAT. Valebis uxor:
Non debet DOMINI perire munus.*

Postea & Trajanus haud paucis jus liberorum dedit, rogante in primis PLINIO (a). Unde facile patet, cur ULPIANUS de sua ætate scripserit: *si jus liberorum a PRINCIPE impetraverint.*

IX. Hastenus de solidi capacitate inter conjuges: jam de iis, qui ex aliorum testamentis capiebant solidum. Alia vero masculorum, alia feminarum erat conditio. De illis dicitur capite XXVII.: EX ALIORVM TESTAMENTIS PATER SOLITARIUS SOLIDVM CAPITO. Proprium ac legitimum hoc fuisse legis Papiæ Poppææ vocabulum, vel ex ULPIANI fragmentis (b) patet, in quibus rubrica *de calibe, orbo & SOLITARIO PATRE* superest, quamvis ipse titulus rubricæ haud respondeat. Pater vero solitarius est, qui vel unicum habet filium. Sufficit enim vel unus ad evitandas orbitatis pœnas. Unde CAJUS (c), aliud interpretaturus legis nostræ caput: *Non est, inquit, sine liberis, cui vel unus filius, unave filia est. Hæc enim enunciatio: HABET LIBEROS, semper pluralivo numero profertur, sicut & pugillares, & codicilli.* Solitarii hujusmodi parentis mentionem fieri arbitror in marmore hoc Viennensi apud GRUTERUM (d):

D. M.

(a) Lib. 2. Epist. 13. Lib. 7.
Epist. 16. Lib. 10. ep. 11.

(c) L. 148. D. de verb. sign.

(b) Fragm. tit. 13.

(d) Inscript. pag. 1037. n. 7.

D. M.

MEMORIAE. AETERNAE.
 SOCCHIAE. EMEADIS
 DVLCISSIM. ET. SVPER. AE
 TATEM INGENIO. NOBI
 LISSIMO. QVI. VIXIT. AN.
 - - MENSES VIII. D. XXIIII.
 - - L. BOCONIVS PHOLINVS. PA
 TER. PARENTES. INFELICIS
 SIMI. REPENTINA. HVIVS. A
 MISSIONE. ORBATI. FILIO.
 KARISSIMO. VNICO. PRAE
 CL. P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO.
 ET SIBI. VIVI. POSTERISQVE.
 SVIS. PO. ET. SVB. ASCIA
 DEDICAVERVNT.

Quamvis enim litteras singulares, & verba sequen-
 tia: P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO ita exponat ὁ πᾶν
 JOS. SCALIGER in indice abbreviationum, PER SE-
 NILEM AETATEM SIBI EREPTO: ea tamen interpre-
 tatio vel ideo non verosimilis est, quia unico amif-
 so filio, parentes tamen adhuc sperant *posteris*, qui-
 bus & monumentum simul dedicant. Unde ejus pro-
 cul dubio fuere aetatis, qua nondum iis decollavit
 spes omnis procreandi sobolem. Quare quum simul
 eum filium, tamquam unicum, defleant: ego in-
 scriptionem ita legerem: *Parentes infelicissimi, re-
 pentina hujus amissione orbati, filio carissimo, unico,
 praclaro, & parentibus solitariis, aetatem (id est in
 perpetuum) sibi erepto, & sibi vivi, posterisque suis
 dedicaverunt.*

Ceterum patrem solitarium solidum capere potuif-
 se, ex aliorum testamentis, vel ex loco notissimo JU-
 VENALIS (a) patet, qui moechno, alterius uxorem
 imprae-

(a) Sat. 9. v. 82. sequ.

412 AD LEGEM JUL. ET PAPIAM POPP.
imprægnanti, lepidum hunc, ac perridiculum sermo-
nem adfingit

*Nullum ergo meritum est, ingrâte, & perfide,
nullum?*

*Quod tibi filiulus, vel filia nascitur ex me?
Tollis enim, & libris actorum spargere gaudes
Argumenta viri: soribus suspende coronas,
Jam PATER es, dedimus, quod famæ opponere
possis:*

*Jura PARENTIS habes, propter me SCRIBERIS
HERES,
LEGATUM OMNE capis, nec non & dulce caducum.*

Qui enim nec pater erat, sed orbis, is plane inca-
pax erat solidi, eoque adludit TERTULLIANUS (b):
*Aliud est, si apud Christum legibus JULIIS agi cre-
dunt, & existimant, calibes, & orbos ex testamento
Dei SOLIDUM CAPERE non posse. Aliud tamen JU-
LIANO, & TER. CLEMENTI (b) dicendum videtur,
si hereditas dissolvendo ari alieno non sufficiat,
adeoque fiscus nullum inde speret lucrum. Ita enim
intelligenda ejus verba: Si quis solidum, a lege
capere non possit, & ex asse sit institutus ab eo, qui
solvendo non est? JULIANUS cum ex asse heredem esse
respondit. Legi enim locum non esse, in ea heredita-
te, quæ solvendo non est. Ratio, cur hoc casu legi
locus non sit, satis manifesta est. Nam nec fiscus
quidquam lueratur, nec heres licet ex asse institu-
tus, revera capit. Capere enim in his legibus cum
effectu esse accipiendum, jam supra ex ULPIANO (c)
monuimus.*

X. Denique quod ad feminas attinet, de iis ita
cautum fuisse arbitramur capite XXVIII: ITEM FE-
MINA INGENVA, SI TRES LIBEROS HABEBIT, ET LI-
BER-

(a) De monogam. cap. 16. 72. D. de her. inst.

(b) Ter. Clem. Lib. 4. L. (c) L. 71. D. de verb. sign.

BERTINA, SI QUATVOT, SOLIDVM EX TESTAMENTIS
 CAPIVNTO. Feminis ergo ingenuis tribus opus erat
 liberis, si solidum ex aliorum testamentis capere
 vellent. Id enim innuit DIO (a), dum juris trium
 liberorum hanc vim esse ait, *ἵνα ἂν τις τῶν αὐτοῦ
 τελευτῶν κλησὶ πῆ, λαμβάνωσιν*, ut si quis mulieribus
 aliquid moriens relinquat, id illæ capere possint. Li-
 bertinis vero quatuor liberis opus fuisse videtur ad
 solidi capacitatem. Generatim enim de his PAUL-
 LUS (b): *Libertina, ut jus liberorum consequi possit,*
 QUATER eam PEPERISSE sufficit.

XI. Hactenus ipsas leges de solidi capacitate bre-
 viter exposuimus, quæ quibus gradibus, processibus-
 que sensim ab usu recesserint, jam paucis erit di-
 liquendum. Et initio quidem, naves mercaturæ
 causa fabricantibus, militibus, ipsisque naviculariis,
 nec non decurionibus id privilegium concessum es-
 se, ut solidum eis capere liceret, jam supra obser-
 vavimus. Ipsas has leges de solidi capacitate CON-
 STANTINUS M. non magis sustulit, quam decima-
 rias. Juris enim liberorum etiam ab insequentibus
 Imperatoribus impetrati passim fit mentio in legibus
 nostris: saltim anno 396. ARCADIUS, & HONORIUS
 dum singulari constitutione (c) cavent, ne jus libe-
 rorum petentibus ætas impedimento sit, non ipsum
 hoc jus tollunt, sed consuetudinem veterem, qua,
 teste AUGUSTINO (d), non temere cuiquam jus li-
 berorum dabatur, nisi quum amborum anni computa-
 ti, & simul ducti centum transisse dicerentur, id est
 nisi masculus sexaginta, femina quinquaginta anno-
 rum esset. Qui mos, sæculo tertio invecus, postea
 ab Arcadio, & Honorio sublatus videtur. Primus so-
 lidi capiendi jus conjugibus omnibus promiscue de-
 dit

(a) Lib. 56. pag. 677.

(c) L. I. C. Theod. de ju-

(b) Sentent. Lib. 4. tit. 9. re lib.

§. 7.

(d) Adv. Julian. Lib. 3.

dit THEODOSIUS junior (a), qui inter alia: *nemo*, inquit, *posthac a nobis jus LIBERORUM petat, quod simul hac lege OMNIBUS concedimus*. Quum autem & post Theodosium jus liberorum aliquando petatum esse animadverterint M. VERTR. MAURUS (b) & FR. DUARENUS (c): in eam ingressi sunt sententiam, a Theodosio non sublatas esse has leges, neque parentibus æquiparatos orbos, sed tantum modum impetrandi jus liberorum aliquantulum fuisse immutatum. Hinc fingunt, eos, qui legitimum liberorum numerum sustulerint, ante hanc constitutionem solitos esse id insinuare principi, ab eoque impetrare jus liberorum. Quum vero id supervacuum visum sit Theodosio, eum semel id jus omnibus, quibus legitimus liberorum numerus esset, indulgere voluisse. Sed ea in re maxime opinione sua falluntur viri doctissimi. Quis enim eos dixerit jus liberorum a principe impetrasse, quibus natura suffecerat legitimus liberorum numerus? Jam paullo ante ex DIONE vidimus, iis id privilegium liberorum datum esse, οἷς τὸ δαιμόνιον μὴ δῶ τοσαύτης τεκνῆσαι, quibus FATUM eum liberorum numerum NEGAVERIT. Iis vero, qui ipsi liberos procreaverant, MARTIALIS opus esse negat hoc beneficio, dum ita ludit in maritum parum fortem:

Vxor quum tibi sit formosa, pudica puella:

Quo tibi natorum jura Tibulle trium?

Quod petis a nostro supplex DOMINOQUE, DEOQUE,

Hoc dabis ipse tibi, SI POTES.

Rectius itaque IAC. GOTHOFREDUS (d) hac Theodosii

(a) L. 3. C. Theod. de cap. 40. jur. lib.

(b) De jure liberor. cap. 45. sequ.

(c) Disp. Annivers. Lib. 1.

(d) Ad L. 3. C. Th. de jure lib. & L. un. de his, qui num. lib. excus.

dosii constitutione sublatas quidem esse existimat leges Papias, sed quum ea ad orientem tantum pertinuerit, facile contingere potuisse, ut in occidente adhuc jus liberorum peteretur ab HONORIO (a) & VALENTINIANO (b).

Addunt nonnulli, quod & JUSTINIANUS (c) singulari constitutione jus liberorum dederit omnibus, eoque ipso aboleverit has leges: sed eam legem non ad legem Papiam Poppæam, verum ad Sctum Tertullianum pertinere, ipsa verba docent, & allegatio ejusdem in institutionibus nostris (d). Obsolevit ergo jus liberorum in oriente per constitutionem THEODOSII: in occidente autem, postquam JUSTINIANUS (e) eadem corpori suo inseruit. Atque inde est, cur hujus juris tam pauca, ac pæne nulla existent in opere Justiniano vestigia.

CAPUT XVI.

AD CAPITA LEGIS XXIX. ET XXX.

DE LEGATIS, ET LIBERTATE DATA SUB
CONDITIONE CÆLIBATUS.

- I. **D**uo capita sequentia qualia fuerint? II. Capitulis XXIX. sententia. *Conditio celibatus, vel viduitatis sæpe imposita heredibus, & legatariis. Ea conditio pro non adjecta habita. Variæ, quæ huc pertinent, leges. L. 22. De cond. & dem. & L. 14. pr. D. de legat. 3. expensæ. Conditiones: SI INTRA TEMPVS NON NVPSERIT, SI HVIC NON NVPSERIT, SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NON NVPSERIT, SI ARTICLE NON NVPSERIT, an valuerint? Cur conditiones legibus adversæ contractus infirmarint, non ultimas volun-*

(a) L. ult. C. Th. de jur. lib.

(b) Nov. Valent. iii. 4.

(c) L. ult. C. de jur. lib.

(d) §. 4. Inst. de Scto Tert.

(e) L. 1. C. de jure lib.

voluntates? cap. ult. x. de condit. adpos. rationibus juris repugnat. III. Scitum de viduitatis conditione expositum. Lex. i. C. de indict. vid. cond. exposita. Cur hoc caput veniat nomine legis Julia Miscella? An aliquis Julius Miscellus legem tulit? Lex hac quando abolita? L. 2. C. de indict. vid. condit. explicata. Variæ Justiniani eam in rem edita constitutiones. IV. Caput xxx. de conditione calibatus libertis imposita. Lex Ælia Sentia jam hanc conditionem manumissionis improbat. Ejus a lege Papia Poppæa differentia. Jusjurandum liberto remissum. Permittere pro remittere. Gratiam jurisjurandi facere solebant principes.

QUÆ adhuc exposuimus legis Papiæ Poppææ capita, ea quatuor prioribus commentariorum libris exposuerunt **ULPIANUS**, & **TER. CLEMENS**. Quum vero ea, teste **PAPINIANO** (a), *legis nostræ fuerit sententia, ne quod omnino nuptis IMPEDIMENTUM inferretur, vel, uti alibi loquitur (b) ne quod in fraudem legis AD IMPEDIENDAS NUPTIAS scriptum est, ullam vim haberet*, & de hujusmodi nuptiarum impedimentis variis ea, quæ ex **ULPIANI**, & **TER. CLEMENTIS** libro V. supersunt, fragmenta agant: non dubito, quin hæc ipsa materia proximum in lege nostræ locum occuparit.

II. Hujusmodi nuptiarum impedimentum fuit, si quis alteri ea conditione aliquid reliquisset, ut heres, vel legatarius non iniret matrimonium: qua de conditione calibatus ita cautum fuit legis nostræ capite XXIX:

Si

(a) L. 72. §. 4. D. de condi. & demonstrat. (b) L. 79. §. ult. D. eod.

Si quis celibatus, aut viduitatis conditionem heredi, legatariove injunxerit: heres, legatariusve ea conditione liberi sunt, neque eo minus DELATAM HEREDITATEM, legatumve ex hac lege consequuntur.

Ait lex: SI QVIS CELIBATUS CONDITIONEM HEREDI LEGATARIOVE INJUNXERIT. Magna Romæ fuisse orbitatis pretia, jam supra demonstravimus. Ea sæpe subegerunt parentes, ut, quos maxime amarent liberos, eos in celibatu ætatem agere cuperent. Hinc ut voti damnarentur, sæpe ea lege illos instituebant heredes, *si non inierint matrimonium*. Aliquando & intempestivus amor, vel cura liberorum movebat maritos, ne viduas aliis viris nubere paterentur. Non nunquam & religio, & nescio quæ honestatis opinio in causa erant & gentilibus, & Christianis primævis, ut vel virginitatem perpetuam suis injungerent, vel viduitatem. Nimirum semper non modo virginitatem, verum etiam viduitatem maximi fecerunt veteres: ipsæque matronæ summæ sibi laudi duxerunt, defuncti mariti cineres perpetua viduitate colere, & a secundis abstinere nuptiis, quæ nescio quid incontinentiæ habere videbantur. Græcis sane præclarum visum, *μοναδικῆναι*, eoque maxime nomine illis celebrata Penelope, quod vidua credita tot procos, tanquam corvos delusit hiantes, sæpe ingeminans illud apud HOMERUM (a):

Τὴν γὰρ κεφαλὴν ποθέω, μνησθῆναι αἰεὶ
 Ἄνδρός, πῶ κλέει εὐρὺ καὶ ἐπὶ δακτύλῳ μέσον Ἄργος.

*Tale enim caput desidero, semper memor
 Viri, cujus lata est gloria per Græciam, & medium
 Argos.*

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop.

G

Con-

(a) Iliad. α. v. 352.

Contra ad infamiam Helenæ pertinere voluit ÆSCHYLUS (a), quod eam *πυλάνδρα γυναίκα*; & LYCOPHRON, quod *περπύλετρον δούδα* adpellat. Quin Charondas, celeberrimus ille Thuriorum legislator, senatu, comitiisque eos moveri iusserat, qui mortuis uxoribus liberis novercam induxerint (b). Non mitius de secundis nuptiis senserunt gentes aliæ. Inter Carthaginienfes ab iis in tantum abhorruit Dido, ut apud VIRGILIUM (c) dicat:

*Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura re-
solvam.*

*Ille meos primus, qui me sibi junxit, amores
Abstulit, ille habeat solus, servetque sepulcro.*

Ægyptii quoque nescio quid incontinentiæ, & impuritatis inesse rati secundis nuptiis, Apidis Sacerdotium non nisi monogamo deferebant, teste LUD. CÆLIO RHODIGINO (d). Non temere autem ejus continentiæ studiosior ulla gens fuisse videtur majoribus nostris, de quibus TACITUS (e): *Melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantum virgines nubunt, & cum spe, votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus, unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, sed tanquam matrimonium ament.* Quin inter eos Erulos adeo perosos esse intelligimus secundas nuptias, ut invisa, & infamis esse crederetur vidua, quæ se ad viri sepulcrum non statim indueret laqueo (f). Denique & apud ipsos Romanos permulta deprehendimus, quæ ad se-
cun-

(a) *Agam. v. 62.*

p. 1079.

(b) *Dion. Sic. Lib. 12.*(e) *De morib. Germ. cap. 19.*(c) *Æneid. Lib. 4. v. 25.*(f) *Procop. de bello Goth. lib. 2.*(d) *Lect. antiqu. Lib. 28.*

cundarum nuptiarum odium jure referas. Solis univir-
 ris fas erat Fortunæ muliebris, matris Matutzæ, &
 Pudicitia signum attingere (a). Solæ, teste VALE-
 RIO MAXIMO (b) corona pudicitia honorabantur.
 Solæ inter Sacerdotes Dearum allegebantur (c),
 adeo ut & ad Vestæ Sacerdotium potius Domitii
 Pollionis, quam Fonteii Agrippæ filia admitteretur,
 non ob aliud, uti observat TACITUS (d), quam
 quod mater ejus in eodem conjugio maneret, quum
 Agrippa domum discidio minuisset. Hinc mirifice
 laudatur pudicitia Cornelia, Gracchorum matris,
 cui tantum supererat pudicitia, & magnanimitatis,
 ut & Ptolemæi, eam ambientis, nuptias repudiaret
 (e). Nec minorem consequuta gloriam Cornelia al-
 tera, ita adloquuta L. Æmilium Paullum apud PRO-
 PERTIUM (f):

Jungor, Paulle, tuo, sic discessura, cubili

In lapide hoc UNI NUPTA fuisse legar.

Ex quo simul discimus, honori sibi duxisse feminas,
 si in posterum, uni eas nuptas fuisse, in monimen-
 tis sepulcralibus legeretur. Qualis plane est lapis
 apud THOM. REINESIUM (g), in quo T. Freganius,
 T. F. Liberalis monumentum fecisse legitur
 D. M. REIANÆ C. F. MÆCIANÆ CONI. INCOM-
 PARABILI. UNIVIRÆ ET CASTISSIMÆ. Contra secundæ
 nuptiæ scævi ominis, & infaustum connubium vide-
 bantur APULEJO (h), viduæque apud Romanos, te-
 ste PLUTARCHO (i), diebus festis nuptias facere
 jubebantur, ut tam frequenti populi concursu eo ma-
 gis erubescerent.

Quæ quum ita essent, sæpe parentes, ac mariti li-
 beris

(b) Fest. voce signum Pu-
 dicit.

(b) Lib. 2. Cap. 1.

(c) Treb. Poll. de 30. Tyr.
 cap. 32.

(d) Lib. 2. Annal. cap. 86.

G 2

(e) Plutarch. vit. Ti. Grac-
 chi init.

(f) Lib. 4. Eleg. 12.

(g) Infer. class. 14. n. 73.

(h) Apol. 2. pag. 543.

(i) Quæst. Rom. 105.

beris, uxoribusque perpetuam commendabant viduitatem : veluti Cornelia Paulli apud PROPERTIUM (a) :

*Filia, tu specimen censurae nacta paterna,
Fac teneas unum, nos imitata, virum.*

Quum vero Augustus conditionem hujusmodi legi adversam intelligeret, eam pro non adjecta haberi iussit lege Papia Poppæa. Quare si testator scripserat : *MÆVIÆ, SI NON NUPSERIT, FVNDVM LEGO* ; non festim illa legati fiebat particeps, etiamsi nubecet (b) : idemque obtinebat, si mulier haberet collegatarium, quamvis eo deficiente illi nihil accresceret. Hinc PAPINIANS (c) : *mulieri, & Titio ususfructus, SI NON NUPSERIT MULIER, relictus est. Si mulier nupserit, quamdiu Titius vivet, & in eo statu erit, partem ususfructus habebit : tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset, nec si Titius, qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit.* Perinde quoque est, siue quis ipsi mulieri sub ea conditione legaverit, siue ei, cujus illa in potestate erat, quique jure ejus potestatis nuptias prohibere poterat. Nam & illud legatum, quod ad impediendas nuptias, & in fraudem legum fuerat scriptum, nullam vim habebat, teste PAPINIANO. (d) qui hanc eam in rem formulam allegat : *TITIO PATRI CENTVM, SI FILIA, QVAM HABET IN POTESTATE, NON NUPSERIT, HERES DATO.* Quod non minus statuendum, si quis patri ea conditione legaverit, *SI FILIVS VXOREM NON DVXERIT.* Quumque legata, & fideicommissa pari passu ambulent : hæc quoque capiebat mulier, etiamsi sub hujusmodi conditione relicta essent. Hinc quum scripsit-

(a) *Ibid.*

(b) L. 72. §. 5. D. de cond.

(c) L. 74. D. eod.

(d) L. 79. §. 4. D. eod.

RIT, *idque alii restituere rogata sit*, COGENDA SIT, *si nupserit*, RESTITUERE. Varia, ut fit, comminiscuntur interpretes, quæ tollendo isti diffidio videntur idonea. Alii particulam QVIN in posteriore lege explicandam monent, *per quod non*. Alii priorem legem de conditione cælibatus; posteriorem de conditione viduitatis loqui censent, minus invidiosam hanc fuisse rati, quam illam. Ast vir amplissimus, quem honoris causa nomino, ZACH. HUBERUS (a) etiam sine his *εὐπρεπείῃ*, ac sine jactu pulveris hanc litem componit. Prius fideicommissum per modum pœnæ fuerat relictum, uti adparet ex verbis: VT TITIO RESTITVAT, SI NVBAT. Pœnale autem fideicommissum jure nullum, atque evanidum habebatur, addita quippe pœna injusta, cui lex Papia Poppæa intercedebat. Alterum fideicommissum non erat pœnale, sed conditionale, & hinc legataria statim legato potiebatur, etiamsi postea nuptura esset, quia hæc conditio habebatur pro non scripta. Ast inde non sequebatur, ut fideicommissum non restitueret Titio, simul ac nupserit, quum quivis legatarius fideicommissio posset gravari.

Ceterum alia erat conditio, SI NON NVPSERIT, alia *si huic viro*, vel *si intra certum tempus*, vel *si illo loco* non nupserit. Nec enim pro non scripta habebatur conditio, si legato adscriptum esset: SI L. TITIO NON NVPSERIT (b): nec altera: SI NEQVE TITIO NEQVE SEIO, NEQVE MÆVIO NVPSERIT (c), siquidem, si vel maxime his conditionibus pareret mulier, ei tamen nec cælibatus, nec viduitatis jugum impositum videbatur. Sed &, si certum tempus, intra quod non nuberet, fuisset definitum, veluti SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NE NVPSERIT (d), vel genera-

(a) Part. 2. Diff. 8. §. 12. 64. pr. D. de cond. & dem.

edit. prior.

(c) Caj. l. 3. l. 63. pr. D. eod.

(b) Ter. Clem. Lib. 5. l.

(d) L. 62. §. ult. D. eod.

ratim esset legatum: QVOAD VIDVA ERIT (a), etiam his casibus aut conditiones erant adimplendæ, aut repudiandum legatum, quia non imposita fuerat viduitatis conditio. Quid si, ne certo loco nuberet, legato adscriptum esset, veluti: SI ARICIÆ NON NUPSERIT? Respondet TER. CLEMENS (b), interesse, an fraus legi facta sit. Nam si ea sit mulier, quæ alibi nuptias non facile posset invenire, interpretandum esse, ipso jure rescindi, quod fraudandæ legis gratia esset adscriptum. *Legem enim utilem reipublicæ, sobolis scilicet procreandæ causâ latam, adjuvandam esse interpretatione.*

Quod ipso jure rescindi ait CLEMENS, id ita lege nostra exprimitur: EA CONDITIONE LIBERI SUNTO, NEQVE MINVS DELATAM HEREDITATEM LEGATVMVE EX HAC LEGE CONSEQUVNTOR. Conditio hujusmodi legibus adversabatur, Juliæ nimirum, & Papiæ. *Quæ vero conditiones contra edicta Imperatorum, aut contra leges, aut quæ legum vicem obtinent, id est contra edicta prætorum, Scta, prudentum placita, diurnos mores & consuetudinem, scriptæ, vel quæ contra mores sunt, pro NON SCRIPTIS habentur, uti ait MARCIANUS. (c) In ultimis voluntatibus ea regula dubio caret. Ast in contractibus secus se res habet, quos conditio, lege, vel natura impossibili infirmari constat (d). Ejus tamen discriminis ratio in promptu est. Qui enim contrahit, consensisse censetur in conditionem turpem, vel impossibilem, idque dum fecit, vel jocus esse, vel emotæ mentis fuisse censetur. Neuter vero recte contrahit. Ast quod ad ultimas attinet voluntates, in conditiones hujusmodi nec heres, nec legatarius consensit, & tamen defunctus voluisse censetur, ut supremum judicium*

G 4

(a) L. 96. §. 1. D. eod.

(c) L. 14. pr. D. de condit.

(b) Ter. Clem. Lib. 5. L. 64. infl.

§. 1. D. eod.

(d) L. 31. D. de obl. & action.

cium suum exitum haberet. Quod quum, nisi detracta conditione turpi, vel impossibili, fieri nequeat: illam merito pro non scripta habent leges nostræ.

Quam consultissimam juris rationem pervidisse haud videtur Pontifex (*a*), dum conditionem quidem contra leges matrimonii adscriptam tabulis dotalibus, v. c. ne liberi procreentur, vel ut sponsa quæstum corpore faciat, sponsalia irrita reddere concedit, reliquas autem conditiones vel factis, vel lege impossibiles pro non adjectis haberi jubet. Quæ enim vera sunt de ultimis voluntatibus, ea perperam proferuntur ad conventiones, in quibus partis utriusque consensus intercedit. Quasi enim, qui hujusmodi conditionem probavit, mereatur, ut in ejus favorem illa habeatur pro non adjecta. Et tamen ex his lacunis nectar sibi haurire videntur digni hoc haustu canonistæ. Ceterum detracta conditione, & legatum capiebat, cui id sub conditione relictum fuerat, & HEREDITATEM DELATAM. Quæ verba interpretatur TER. CLEMENS (*b*): DELATA, inquit, HEREDITAS intelligitur, quam quis possit adeundo consequi. Hinc si tempore testamenti factionis, ac apertarum tabularum capax erat heres: non ei nocebat, si postea incapax fieret, quia quod alias in institutione conditionali respicitur ad capacitatem tempore existentis conditionis, id hoc casu, quo conditio pro non adscripta erat, non habebat locum.

III. Hactenus de ipso capite xxix. Ei vero deinde quodammodo derogatum est, quod ad conditionem viduitatis: quum severius habendæ viderentur viduæ, quæ jam matrimonii dulcedinem degustaverant, quam virgines. Quo tempore hæc facta sit mutatio, explorare equidem nondum potui: attamen id animadverto, haud multo post Augusti tempora, invalere.

(*a*) Capit. ult. 10. de condit. adposit.

(*b*) Ulpian. Lib. 5. D. 151. D. de verb. sign.

lescente per orbem Romanum religione Christiana, illam, quam supra exposuimus opinionem de viduitatis præstantia, & turpitudine secundarum nuptiarum revixisse. Sane sæculo Christiano secundo ATHENAGORAS (a) secundas nuptias vocat *speciosum adulterium*, CLEM. ALEXANDRINUS (b) *fornicationem*, quibus, similibusque verbis eodem sæculo utuntur IRENEUS (c) & TERTULLIANUS (d); insequente ORIGENES (e), qui *tale conjugium homines ejicere e regno Dei*, contendere non dubitat. Hinc circa hæc tempora a Christianis tantum non omnibus monogamiam servatam legimus apud THEOPHILUM ANTIOCHENUM (f) & MINUCIUM FELICEM (g), qui eos *cupiditatem procreandi aut unam scivisse*, ait, aut nullam. Multo gravius sæculo insequente quarto adversus iteratas nuptias disputarunt BASILIUS (h), GREGORIUS NAZIANZENSIS (i), AMBROSIUS (l), AMPHILOCHIUS (m), ipsique Patres conciliorum NICENI (n), LAODICENI (o), NEOCÆSARIENSIS (p) & CARTHAGINIENSIS quarti (q). Sæculo quinto iisdem secundis nuptiis bellum veluti indixerant HIERONYMUS (r), GELASIVS (s), & auctor operis imperfecti in Matthæum, perperam attribuiti CHRYSOSTOMO (t), ex quo hic locus in ipsum GRATIANI decretum (u) migravit: *Hac ratione & Apostoli permisere secundas adire nuptias, propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere secundum præceptum Apostoli est:*

(a) *Abolog. pag. 37.*(b) *Lib. 3. Strom.*(c) *Lib. 3. cap. 19.*(d) *Exhort. ad cast. cap. 18.*(e) *Homil. in Luc. 17.*(f) *Ad Aatolye. Lib. 3.*(g) *Octav. cap. 31.*(h) *ad Amphiloeh. can. 55.*(i) *Orat. 21.*(l) *De offic. lib. 1. cap. ult.*(m) *Orat. in cons. dom. p. 32.*(n) *Harduin. Concil. Tom. 1. p. 511.*(o) *Ibid. p. 782.*(p) *Ibid. pag. 788.*(q) *Ibid. pag. 985.*(r) *Comm. ad Hagg. & lib. 7. adv. Jovinian.*(s) *Epist. 5. cap. 32.*(t) *Homil. 32.*(u) *Can. 39. caus. 31. q. 1.*

est: secundam veritatis autem rationem vere fornicatio est. Sed dum permittente Deo publice, & licenter committitur, fit honesta fornicatio. Non mirum itaque, eam sententiam iterum placere cœpisse paganis, & leges quasdam secundis nuptiis parum amicas peperisse. Talis sane est, quam ex LIBANII epistola MSC. extulit JAC. GOTHOFREDUS (a), quaque cautum, ut mater iterum nupta non esset liberorum e priore matrimonio susceptorum heres, sed ei ipse avus maternus præferretur. Nec alia causa est mutati hujus capituli. Nam sæculo, ut opinor, tertio, SCTO nescio quo, cujus ipse JUSTINIANUS (b) meminuit, cautum est (c)

Ut si conjux intra annum a morte conjugis jurasset, se liberum quærendorum causa ad secundas nuptias transire, conditio viduitatis ei a conjuge adscripta remitteretur. Sin jurare intra annum nolleret, non aliter, quod ei testamento relictum caperet, ac præstita cautione Muciana.

Non ergo semper conditio viduitatis post hoc SCTum pro non adscripta habebatur, quemadmodum conditio, quæ cælibatum imponebat: sed tunc demum si intra annum luctus ex formula antiqua jurasset 'se LIBERORVM QUÆRENDORVM CAUSSA ad secunda vota transire. Si intra annum id jusjurandum haud præstitisset, tunc si legato nondum potita nuberet, perempta erat legati petitio: sin nondum nupta legatum peteret, non admittebatur, nisi præstita cautione Muciana securos reddidisset heredes, se si nupserit, legatum cum fructibus intermedii temporis restitutura (d). Ad priorem tamen casum, quidquid videatur viro eximio, JAC. GOTHOFREDO (e), non pertinet con-

(a) Ad Cod. Theod. Tom. 1. p. 285.

(b) L. 3. C. de ind. viduit.

(c) L. 2. C. eod.

(d) L. 7. fr. D. de cond. & demonstr.

(e) Ad leg. Pap. c. 17. p. 330.

constitutio hæc GORDIANI: (a) *Legatum alii sub conditione sic relictum: si vxor nuptui se post mortem mariti non collocaverit, contractis nuptiis conditione deficit, ideoque peti nequaquam potest.* Nam in ea nec iusjurandi intra annum haud præstiti fit mentio, nec uxori id legatum relictum fuerat sub conditione viduitatis, sed ALII, ea lege, si uxor testatoris nuptui se haud collocasset. Quis vero legatum huiusmodi conditione defici dubitaret, si uxor ad secunda vota transferit?

Ceterum hoc jus passim LEGIS JULIÆ MISCELLÆ nomine venit, veluti in rubrica, & legibus quibusdam (b) tituli *de indicta viduitate*, & LEGE JULIA MISCELLA tollenda, nec non in *Novella xxii, cap. 43.* & apud Græcos (c) in scholiis ad *L. ult. ff. de statu lib.* ubi pro τὸν Σμικελῶν νόμον recte FABROTTUS legendum monet τὸν Μισκελῶν νόμον. Unde vero id nomen? JUSTINIANUS in *Novella*, paullo ante laudata, hoc jus repetit a nescio quo Julio Miscello, dum scribit: *Sed hanc quoque adjectionem ipse JULIUS MISCELLUS haud invenit, sed Q. Mucius Scaevola præsanctiverat.* Enimvero hunc Julium Miscellum tota antiquitas ignorat, nec dubito quin interpretes semi-Latinus, quum in Græco textu esset ὁ νόμος Ἰουλίου Μισκελῶν, illud ὁ νόμος præterviderit, & inde sibi absurde finxerit legislatorem quemdam *Julium Miscellum*. Verosimilius est, ipsum hoc caput dictum esse *legem Juliam Miscellam*, quemadmodum alia capita *legis Juliae decimariae*, alia *caducariae*, nomine veniebant. At vero cognomen huic capiti non ideo inditum, quod de viris, æque ac mulieribus ageret, quam rationem reddit vir summus, JAC. CUIACIUS (d), sic enim innumeræ essent leges

(a) L. I. C. de ind. viduit. p. 435. Tom. 6.

(b) L. 2. & L. 3. C. eod.

(d) Ad tit. C. de ind. vid.

(c) Ad Basit. Lib. 48. tit. 5.

ges miscellæ, nec, uti MERCATORI (a) visum, quod varias res complecteretur, conditionem puta cælibatus & viduitatis (de cælibatus enim conditione ne γῆν quidem in hoc SCto) sed quod miscellaneum veluti esset hoc caput, quippe ex lege Julia, & Papiæ, ex SCto, de quo paullo ante diximus, & cautione Muciana conflatum, uti recte vidit JAC. GOTHOFREDUS, cujus sententiæ illam interpretis Novellarum de Julio Miscello, legis auctore, antehabitam esse a JANO VINC. GRAVINA (b), maxime equidem miror.

Sed & hanc legem Miscellam sustulit JUSTINIANUS, ineunte anno 531. post *Lampadii*, & *Orestis* consulatum (c) fanciens, ut nec jus jurandum in posterum hoc casu exigatur, nec cautio Muciana, sed suo arbitrio viduæ, quibus viduitatis conditio a maritis imposta fuerit, possint ad secunda vota transire, nec poenæ legis Miscellæ subsint, siue habeant liberos, siue non habeant, dum ne in verba mariti jurarint. Id tamen, quod hoc modo relictum, ea lege eas capere jubet, ut, salva liberis proprietate, usumfructum tantum percipiant. Addit JUSTINIANUS rationem satis piam: *ut ne necessitate legis, & sacramento colorata PERJURIUM committatur*. Sed quale hic perjurii periculum? Credideram aliquando, *perjurium* in hac lege capi pro jurejurando temerario & supervacuo: maxime quum statim addat imperator: *quum exim mulieres ad hoc natura progenuerit, ut partus ederent, maxima eis cupiditas in hoc constituta sit: quare scientes, prudentesque perjurium committi patimur*. Sane, si mulier natura fertur ad procreandam sobolem, sique maxima ejus rei cupiditate flagrat, jurans se liberorum quærendorum causa nupturam, non

(a) Notat. 1. 2.

(b) De legib. & SCtis, §. 56.

(c) L. 2. C. de ind. viduit.

non incidet in suspicionem perjurii : sed jus jurandum hoc potius videbitur supervacuum & temerarium , æque ac si mercator conceptis verbis jurare juberetur , lucri causa negotiari . Sed jam aliter sentio . Ex *Novella* enim XII. cap. 43. adparet , longe subtilius ratiocinatum esse Justinianum , & ideo metuiffe perjurium , quia plurimæ mulieres desiderio nuptiarum , NON PROPTER FILIORUM PROCREATIONEM , sed propter necessitatem , v. c. paupertatem , teneantur , & jurare tamen jubeantur , se liberorum quærendorum causa nubere .

Sub finem ejusdem anni nova constitutione (a) superiorem ita interpretatur JUSTINIANUS , quod ea non solum ad feminas , sed & masculos pertineat . Simul a lege superiore excipit species ab ULPIANO in libris ad Sabinum adlatas , ubi mulieri legatum fuerat , sub conditione : SI VIDVA ERIT , vel QVOTIES VIDVA ERIT , vel QVVM VIDVA ERIT ; masculo autem sub lege : SI AMISERIT VXOREM , vel QUANDO AD CÆLIBATVM PERVENERIT . Hæ enim species non pertinebant ad legem Juliam Miscellam , quia iis non imponebatur viduitatis conditio , sed legatum tantum erat in id tempus , quo cœpisset viduitas . Unde mulier non solum usumfructum , sed & ipsam hujusmodi legati proprietatem capere posse statuit Justinianus , quasi PRO SOLATIO sua trisistia .

Enimvero ne in eo quidem subsistit JUSTINIANUS , quem ideo *trocho versatiliorem* vocat JAN. VINC. GRAVINA (b) . Nam anno 536. post Belisarii V. C. consulatum , & cautionem Mucianam , & legem Juliam Miscellam quodammodo restituit , noluitque eas , quibus a testatore viduitatis conditio imposita fuerat , capere legatum intra annum , nisi spe nuptiarum prorsus extincta , veluti si mulier se Deo de-

VO-

(a) L. 3. C. de ind. viduit. (b) *Ibid.*

vovisset: post annum autem, non nisi præstita cautione Muciana, cujus rationes magno verborum apparatu in Novella ista (a) exponit. Jam id addo, quum in Gallia Nicolaus Morillo, & Anna Petit conjuges tabulis dotalibus donationem invicem ea lege fecissent, ut si superstes spreta viduitate ad secunda vota transfret, ea evanesceret, & Anna, mortuo Nicolao iterum nupsisset, donationem illam repetentibus Nicolai heredibus, senatum curiæ Parisiensis anno 1592. censuisse, donationis legem esse servandam, & Annam ab omni donationis emolumento esse repellendam. Quem casum egregie enucleatum dedit ANNEUS ROBERTUS in rebus judicatis (b).

IV. Eodem libro V. commentariorum TER. CLEMENS, & ULPIANUS agunt de conditione cælibatus libertis imposita. Unde proximum caput xxx. ad illud jus pertinuisse, perquam videtur verosimile. Illud verò tale fuit, teste PAULO (c)

Si patronus jnsiurandum in hoc liberto imposuerit ne uxorem ducat, vel libertæ, ne nubat: jusjurandum permittitor, nuptiasque ex H. L. contrahendi liberto, libertæve jus esto.

Solitos esse patronos a servis manumissis varia sibi stipulari, jam supra observavimus. Frequentissime autem ea lex adjiciebatur manumissionibus, ne liberti ducerent uxorem, nec libertæ nubent. Quum enim legibus XII. tabularum cautum esset (d), ut si libertus intestatus moreretur, cui suus non esset heres, ad patronos, patronive liberos perveniret hereditas: intererat omnino patroni, liberos, libertasque se habere cælibes, ne, si liberos tollerent, legiti-

(a) Nov. 22. cap. 43.

(b) Lib. 2. cap. 7.

(c) L. 6. §. 4. D. de jur. patr.

(d) Ulpian. Fragm. tit 29.

§. 1.

gitima hereditate exciderent. Idcirco libertos jurjurando obstringere solebant, ne uxores ducerent; libertas, ne nubarent. Quam frequenter id factum sit temporibus Augusti, vel id argumento est, quod binis sub hoc principe legibus coercita sit improba hæc habendi cupiditas. Primo enim lege Ælia Sentia cautum est, ut juribus patronatus excideret, qui vel ipse, vel quo confcio alius (a) a liberto, libertave stipulatus sit, ne vel unquam, vel ad certum tempus, vel cum certa persona (b) iniret matrimonium, neve liberos tolleret (c); nisi forte jure jurando ad hoc adactus sit libertus castratus, vel matrimonio inhabilis (d), vel liberta jurarit, se non alii, ac patrono (e), vel non contra leges (f), vel non prius, quam liberi ad pubertatem pervenisissent (g), cuiquam nupturam. His enim casibus patronus non incidebat in legem Æliam Sentiam.

Deinde severius hoc cacoëthes coercuit lex Julia, & Papiæ. Quamvis enim Ælia Sentia patronos injustum hoc jusjurandum a libertis exigentes jure suo privaret: non tamen gratiam jurisjurandi libertis faciebat. Ast lege demum nostra cautum, ut jurisjurandi religione exsolverentur liberti, libertave, qui, quæque hujusmodi jusjurandum præstitissent.

Ait lex: SI PATRONVS JVSIVRANDVM IN HOC LIBERTO IMPOSVERIT, TE VXOREM DUCAT, VEL LIBERTÆ IN NVBAT. Patronus erat manumissor, nec non quem talem causa cognita judicaverat Prætor, non, qui se patronum esse jurasset: quod ad hoc caput diserte ULPIANUS (h). Perinde vero erat, sive ipse patronus, sive eo confcio, vel non impediante, filius

(a) L. 6. pr. D. de jur. patr.

(b) L. 15. D. eod.

(c) L. 3. §. 5. D. de suis & legit. her.

(d) L. 6. §. 2. D. de jur. patr.

(e) L. 6. §. 3. eod.

(f) L. 3. §. 5. D. de suis & leg. her.

(g) Ter. Clem. Lib. 5. L. 31. D. qui & a quib. manum.

(h) Ulp. Lib. 5. L. 14. D. de jur. patr.

filius familias libertum in verba sua adegisset. Quem admodum enim ex sententia TER. CLEMENTIS (a) & tunc patronus incidisse videbatur in legem Æliam Sentiam, quia, dum non remitteret iusjurandum, dolo malo facere videbatur: ita idem obtinuisse ex lege JULIA, & PAPIA, ex CLEMENTIS fragmento colligimus. Non magis intererat, sive liberto, sive libertæ injuncta esset cælibatus conditio, dum habiles essent ad procreandam sobolem.

Quamvis vero alioquin iusjurandum a liberto præstitum esset species obligationis verborum, non minus valida, ac stipulatio, vel dotis dictio (b): lex tamen nostra sanxerat, UT IUSIVRANDVM PERMITTERETVR, NVPTIASQVE EX H. L. CONTRAHENDI IIS IVS ESSET. Pro *permittitur*, quo PAULLUS (c) hic utitur, rescribendum videri posset *remittitur*, nisi his verbis promiscue uterentur auctores nostri, veluti *permittere pecuniam* pro *remittere* (d), *accusationem* *permittere* pro *remittere* (e), qualia exempla jam collegerunt CUJACIUS (f) LIPSIUS (g), aliique viri docti. Sæpe enim hoc modo gratiam iusjurandi faciebant principes, vel leges, ceu singulari eaque pererudita dissertatione docuit ZACH. HUBERUS (h) ubi & hunc effectum hujus remissionis fuisse docet, ut a civili perjurii pœna immunes essent, quibus gratia facta fuisset iusjurandi.

CA-

(a) L. 32. pr. D. qui & a quib. manumiss. liber. non fiant.

(b) Cap. Inst. Lib. 2. tit. 9. §. 4.

(c) L. 6. §. 4. D. de jur. patr.

(d) L. 37. D. de pact.

(e) L. 3. D. de publ. jud.

(f) Obj. Lib. 21. cap. 29.

(g) Ad Tacit. Annal. Lib. 1. cap. 8.

(h) Part. 2. Diss. 52.

C A P U T XVII.

A D C A P U T L E G I S XXXI.

DE JURE ADFINITATIS INTER VITRICUM, VEL NOVERCAM, ET PRIVIGNOS, SOCEROS ITEM ET GENERUM VEL NURUM.

I. **E**odem libro V. ULPIANUS etiam de genero, & socio, socruque videtur egisse. GOTHOFREDI de hujus capituli materia sententia rejecta. Lex Julia de publicis judiciis cum nostra nihil commune habuit. Conjectura de hoc capite. Ejus rationes. II. Adfinitas olim morte finita. VINNIUS, & B. H. REINOLDUS laudati. Quis gener, & nurus? Quasi adfinitas. III. Quando hoc caput fuerit abrogatum?

I. **E**odem libro V. Commentariorum, quo de superioribus nuptiarum impedimentis egerat ULPIANUS, etiam de soceris, genero, & nuru eum quædam commentatum esse animadverto. Modo enim docet, etiam nepotis ex filia uxorem nurum dici, & sponsum, sponsamque generi, nurusque nominibus intelligi, & foceris, focrusque adpellatione etiam sponzorum parentes contineri (a): modo generi adpellationem etiam ad neptis, & proneptis tam ex filio, quam ex filia editarum maritos producit (b). Sed & CAJUS (c) libro commentariorum quarto, similiter quis gener, & focer vocetur, ostendit. Non autem huc pertinent & fragmenta PAULLI (d) & TER. CLEMENTIS (e), quibus eadem vocabula interpretantur, nec numeri librorum in inscriptionibus in mendo cubant. Alio enim ea referri posse, jam supra docuimus. Quum itaque legis nostræ interpretes hic, quid focer, quidve ge-

P. II. ad l. Jul. Pap. Popp.

(a) Ulp. Lib. 5. L. 6. D. de grad. & affin.

(b) Ulp. Lib. 5. L. 136. D. de verb. sign.

H ner

(c) Caj. Lib. 4. L. 5. D. de test.

(d) L. 4. D. eod.

(e) L. 146. D. de verb. sign.

ner, & nurus sit, tam sollicitè disputarint: nemo sane inficias ibit, in hac legis nostræ parte existisse caput, quod ad *socerum, socrum, generum, & nurum* præcipue pertinuerit.

Quid de his adfinibus sanxerit Augustus, nec ex ullo horum fragmentorum, nec ex alio juris nostri loco discimus: id quod argumento nobis esse poterit, & istud caput jus aliquod antiquum, & desuetudine postea inumbratum continuisse. Quale vero illud fuerit, pro instituto nostro paullo curiosius indagare iuvabit. JAC. GOTHOFREDUS, (a) qui alioquin in fragmentis veterum investigandis lynceis plane oculis esse solet, loca TERENTII CLEMENTIS, & PAULLI refert ad caput suum sextum, & inde hanc exstruit sententiam:

GENER, SOCERVE *inviti in reos testimonium ne dicunt.*

Textus vero ULPIANI & CAII pertinuisse existimat ad caput suum 15. quod nobis est 35. ubi ita refingit verba MARCIANI L. 19. D. de Rit. Nupt.

Qui liberos, quos in potestate habent, injuria prohibuerint uxores ducere, vel nubere, vel qui dotem dare nolunt, in matrimonium GENERO, NURUIVE collocare, & dotare per Praetorem urbanum coguntor.

Ita hæc commentatorum fragmenta disponenda, restituendaque loco suo putat vir eruditissimus, JAC. GOTHOFREDUS: cui tamen ut ea in re adsentiar, nondum fateor a me possum impetrare. Nam primo de testimonio, genero, nuruive, nec non socero, & socruï invitis haud denunciando, non lex Papia Poppæa cavet, sed lex Julia publicorum judiciorum. Ita ex compacto docent PAPINIANUS (b), PAULLUS (c)

&

(a) *Ad leg. Pap. cap. 6. & 15.*

(c) *L. 4. D. de test.*

(b) *L. 2. D. de accus.*

& ULPIANUS (a), qui & caput legis illius LXXXVII. de eo jure egisse observat. Simile vero quid in lege Papia Poppæa fuisse, nec ex istis PAULLI, ULPIANIQUE textibus, nec ex fine, & scopo legis nostræ colligi potest, uti recte observavit ANT. SCHULTINGIUS (b). Et quid opus erat hæc in lege Papia Poppæa repeti, quæ jam satit perspicue scripta fuerant in lege Julia publicorum judiciorum? Deinde nec felicius conjecisse videtur vir doctissimus, dum L. 19. D. de Rit. Nupt. verba GENERO, NURUIVE inseruit. Quam frigida enim est loquutio: *filium, filiamve in matrimonium genero, nuruive collocare*? Cui vero alii collocari poterant, quam genero, nuruive? Non sane ferebat legislatorius veterum stilius, ut hujusmodi vocabula insererent, non minus sane hic otiosa, quam si quis dicere vellet, *liberis naturalibus, quos mater aliqua enixa sit, alimenta deberi*. Non magis enim fieri potest, ut filius, filiave elocatus, elocataque intelligatur sine genero, & nuru, quam liberi naturales sine matre. Et cur quæso tam operose hæc verba interpretati sunt ULPIANUS, CAJUS, PAULLUS, TER. CLEMENS, si nihil aliud lex dixerit, quam genero, nuruive in matrimonium collocandos esse liberos? An hic scire interfuit, etiam sponsum, sponsamque generi, nurusque appellatione contineri? Hic ergo, si quid video, nihil vidit vir eximius: nec ejus conjectura quidquam habet, quo se commendet, verosimilitudinis.

Quum vero & nos in his tenebris præter conjecturam nihil promittere possimus; operam saltim dabimus, ne illa omni ratione, veterumque testimonio destituatur. Caput nimirum istud xxxi. tale fuisse suspicamur:

Adfinitas, præterquam inter novercam, & privignum,

H 2

(a) Collat. legg. Mos. & Rom. tit. 9. §. 2.

(b) Jurisprud. vet. ante. just. pag. 767.

gnum, vitricum, & privignam, nec non SOCERUM, SOCROMVE, & GENERUM, NURUMVE, morte, divortiove solvitur.

Quia enim, uti jam superiore capite docuimus, ea legis nostræ fuit sententia, *ne quod omnino nuptiis inferretur IMPEDIMENTUM* (a), & legislatores jam hujusmodi quædam impedimenta removerant: commode etiam incidit jus affinitatis, quod multa turbare posse videbatur matrimonia. Sæpe enim viduam adpetebat aliquis ex defuncti mariti familia, qui ejus mores perspexerat accurate, qui eam commodam liberis suis novercam fore, seque iis nuptiis res suas constabiliturum, existimabat: sed obstabat ei jus affinitatis, quod non videbatur ferre, ut justum esset inter se, eamque mulierem connubium. Quumque uterque haud facile parem alibi conditionem reperiret: inde fiebat, ut impedirentur utriusque nuptiæ, legique ad procreandam sobolem comparatæ minus satisfaceret. Ei vero impedimento legem hanc opposuisse videtur Augustus, qua nuptias inter affines, paucis exceptis, permisit: idque colligere mihi videor primum ex CONSTANTINI, CONSTANTIS, & JULIANI (b) constitutione, qua LICITUM *veteres credidisse, ait, nuptiis fratris solutis ducere fratrem uxorem, LICITUM etiam, post mortem mulieris, aut divortium, contrahere cum ejusdem sorore conjugium.* Ex qua constitutione id saltim patet, affinitatem veteribus visam esse solvi, simul ac nuptiæ vel morte, vel divortio fuerint solutæ, adeoque non amplius eam obstitisse adfinibus, novum inituris matrimonium. Quum vero alioquin universam graduum, & affinitatis prohibitionem ex MORIBUS descendere dicat PAULLUS (c): illud tamen jus, quod paullo ante commemoravimus, *Romanis LEGIBUS* tribuere non dubitant

DIO-

(a) L. 71. §. 4. D. de cond. & dem.

(c) l. 39. §. 1. D. de Rit.

(b) L. 2. C. Th. de incest. nupt. nupt.

DIOCLETIANUS, & MAXIMIANUS A. A. (a) in celeberrima, quam Pariator legum Mosaicarum & Romanarum servavit, constitutione. Ast de quibus *legibus* loqui dicamus Principes? De illis profecto, quarum AUGUSTUS auctor est. Id enim docet locus præclarus PAULLI (b) ex libro xxxv. ad Edictum, quo leges nuptiales explicavit, ubi postquam fuse exposuit, quænam *noverca* sit, qui, *socer*, *socrus*, *noverca*, demum & de *privigna* addit: *Privigna non solum ea mihi intelligitur, quæ uxoris mei filia est, sed & neptis, & proneptis, ut nullam earum ducere possim. Item ejus matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere, AUGUSTUS interpretatus est: fuisse enim eam socrum.* Certissimum ergo videtur, Augustum has personas conjungi vetuisse: inter reliquos adfines permisisse matrimonium. Quumque eo de jure non tam ad legem Juliam de adulteriis, quam ad legem Juliam Papiam tam prolixè egerint interpretes: verosimillimum sane videtur, totum illud jus investum esse lege Julia, & Papia Poppæa.

II. Ut ergo ad legem ipsam progrediamur, ait Augustus: ADFINITAS MORTE, DIVORTIOVE SOLVITOR. *Adfines*, uti MODESTINUS (c) definit, *sunt viri, & uxoris cognati, dicti ab eo, quod due cognationes, quæ diversæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit. Namque conjungendæ adfinitatis causa fit ex nuptiis. Quum itaque necessitudinis illius causa sint nuptiæ: consequi existimabant veteres, ut solutis morte, vel divortio nuptiis, & adfinitas soluta intelligatur. Ita rationes subduxere gentes etiam humanissimæ, & castitatis imprimis studiosæ. Hebræis haud pauci ejusmodi doctrinam tribuunt, partim ob locum Levit.*

H. 3

XVIII.

(a) Coll. LL. Mos. & Rom. tit. 6. §. 4.

(c) L. 4. §. 3. D. de grad. & adfin.

(b) L. 14. §. ult. D. de Rit. nupt.

XVIII. 18. partim ob verba PHILONIS (a): Δισμός γάρ οἱ κων ὀδύνας αἰ ἐπιγαμίαι, τὴν αἰποτριότητα συνάγων, ἢ λυθέντος λέλειται καὶ πᾶσι κοινωίας. *Connubia familiis externis sunt pro vinculo, quo soluto, SOLVITUR & ADFINITAS. Inter Græcos jam EURIPIDES (b) cecinerat:*

Παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδεύματων,

VETERES novis cedunt ADFINITATIBUS.

Nec non ISOCRATES (c): Οὕτω δὲ σφόδρα ἠγάπησα τὴν αὐτῷ πατρός φίλιαν, ὥς τ' ἀποθανόντος ἐκείνου ἀπαίδος, αὐτῷ ἠγάγεω τὴν ἀνεψιῶν αὐτῷ πατρός, ἢ βεβλόμενος διαλύσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητα. *Tantopere patris mei amicitia deletatus est, ut quum amita mea sine liberis decessisset, rursus patri consobrinam duxerit, quo necessitudo inter nos, & ADFINITAS permaneret. Sæpe etiam ad hos mores Græcos adludit TERENCE (d), apud quem Laches:*

Haud ita decet, si perpetuam vis esse AFFINITATEM hanc,

Celare te iras, si quid est peccatum a nobis, profer.

Et alio loco (e):

AFFINITATEM hanc sane PERPETUAM volo,

Sin est, ut aliter tua sit sententia,

Accipias puerum.

Principium itaque hoc placuisse etiam priscis Romanis, inter primos observavit VINNIUS (f), qui dubitanter, credere se, ait, apud Romanos JURA ADFINITATIS morte unius e conjugibus, PRO EXTINCTIS habita fuisse. Postea & v. c. HENR. BERN. REINOLDUS (g), & celeberrimus GER. NOODT (h) eam

Vin-

(a) Legat. ad Caj. pag. 776.

(b) In Medea.

(c) In Ægea. i. pag. 386.

(d) Hecyr. Act. 2. Scen. 2. v. 10.

(e) Act. 4. Scen. 4. v. 14.

(f) Comment. ad §. 6. Inst. de nupt.

(g) Var. cap. 24.

(h) Ad tit. D. de Rit. nupt. pag. 495. Tom. 2. op.

Vinnii sententiam aliquot exemplis, & e constitutione, quam allegavimus CONSTANTINI, CONSTANTIS, & JULIANI probarunt. Nos vero ejus juris historiam paullo accuratius expediemus. Jam libera republica id valuisse principium, ipse jam vidit VINNIUS. Ego illud & sub regibus, & deinde iis exactis valuisse arbitror. Tarquinius enim superbum, adhuc privatum, Tulliam Aruntis fratris uxorem duxisse, DIONYS. HALICARNASSÆUS (a) & LIVIUS (b) referunt, nec est, qui liberos ex eo matrimonio natos illegitimos fuisse habitos putet, quum tamen nec Servius, nec ejus uxor eam conjunctionem probarent. M. Crassum deinde libera adhuc republica defuncti fratris viduam duxisse, liberos ejus sibi retinuisse, PLUTARCHUS tradit (c). Quod matrimonium tantum abest, ut reprehensionem incurreret, ut Crassi continentiam in eo laudet PLUTARCHUS. Nec liberos ejus unquam illegitimos visos esse constat. Eodem fere tempore CICERO (d) scribit, *divortia esse AFFINITATUM DISCIDIA*, non alia de causa, quam quod affinitatis jura morte non magis, quam divortiiis finiri non ignoraret. Sed libera republica etiam in linea recta, soluta adffinitate, nuptias locum habere existimabant. Quamvis enim viri honesti ac probi hujusmodi conjunctiones detestarentur; non tamen illæ erant illegitimæ, eatenus ut vel divellerentur conjuges, vel connubium ipsum effecta civili destitueretur. Rem miro exemplo demonstrabimus ex CICERONE (e). Saffia, A. Cluentii Aviti mater, crudelis, & libidinosa femina, Cluentiam filiam elocaverat A. Aurio Melino, juveni nobili, Cluentiæ consobrino. Quum essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ con-

H 4 cor-

(a) Lib. 4. pag. 225.

(b) Lib. 1. cap. 46.

(c) In Crasso ab init.

(d) Pro Cluent. cap. 67.

(e) Ibid. cap. 5. sequ.

cordiæ, repente Saffia focrus deperire cœpit generum, atque ita instruxit scenam, ut subito facto divortio, Cluentia a Melino discederet. Quid postea Saffia? Diutius, ut ait CICERO, *suspicionibus obscuris ladi famam suam noluit: lectum illum GENIALEM, quem biennio ante filix sua nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari, & sterni, expulsa, atque exturbata filia, jubet. NUBIT genero focrus, nullis auspiciis, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium.* En nuptias inter generum, & focrum, quas quidem, tamquam inhonestas & nefandas execratur CICERO, legibus tamen illas repugnare, aut Saffiæ, & Aurio Melino ideo diem dictum, vel eandem dote mulctatam esse, nusquam scribit, id sane non prætermisurus, nisi ea turpitudine extra legum animadversionem fuisset. Unde profecto patet, inhonestas quidem visas hujusmodi nuptias, sed nullam tamen legem, quo minus fierent, obstitisse, donec per Augustum primum

Mos, & LEX masculinum edomuit nefas.

Ille enim vetus quidem servavit principium, adfinitatemque morte, & divortii solvi concessit: sed excepit tamen nuptias inter PRIVIGNUM, & NOVERCAM, VITRICUM, & PRIVIGNAM, SOCERUM, ET NURUM, GENERUM, & SOCRUM. Tanta enim inter has personas videbatur necessitudo, ut sibi invicem parentum, liberorumque loco essent (a), & hinc se patres, liberosque salutarent (b). Et has solas personas excipiunt, quicumque post Augustum ad quartum usque sæculum Christianum jura interpretati sunt, quum tamen alias in jure adfinitates non eæ, quæ quondam fuerunt, sed præsentis intelligantur. (c) ULPIANUS (d): *Eam, quæ noverca, vel privigna, vel*
nurus;

(a) L. 16. D. *solut. matr.* L. nat. cap. 13.
ult. D. *de his quæ ut indign.*

(c) L. 3. §. 1. D. *de postul.*

(b) Plin. *Lib. 7. Hist.*

(d) *Tit. 11. §. 6.*

nurus, vel socrus nostra FUIT, uxorem ducere non possumus. Ευφρανίος dicit: que FUIT, ut ostenderet, hic locum non habere vetus principium, quo, matrimonio soluto, & adfinitas pro extincta habeatur. Eodem modo PAULLUS (a): Nec socrum, nec nurum, nec privignam, nec novercam ALIQUANDO, citra pœnam incesti uxorem ducere licet. En denuo addit aliquando, quod vocabulum ad antecedentia pertinet, ut sensus sit, has omnes personas duci non posse, dummodo aliquando adfines fuerint, quamvis alias adfinitas morte, vel divortio perimatur. Porro DIOCLETIANUS, & MAXIMIANUS AA (b): Itemque ex adfinibus privigna, noverca, socru, nuru, ceterisque, que antiquo jure prohibentur, a quibus cunctos volumus abstinere. Inter easdem personas solas matrimonium prohiberi ajunt CAJUS (c), PAULLUS (d), alique, quorum in Digestis fragmenta occurrunt. Ita & in institutionibus nostris ob adfinitatem matrimonium prohibetur tantum cum privigna, aut nuru (e), socru, & noverca (f), & utrobique additur: Quod ita scilicet accipi debet, si FUIT nurus, aut privigna tua: item: Quod ipsum DISSOLUTA DEMUM ADFINITATE, procedit, ut intelligatur, jura adfinitatis, quæ alias soluto matrimonio extinguuntur, hic non extinguuntur. Contra extra lineam rectam nulla occurrit in jure nostro prohibitio. Hinc fratris viduam, vel uxoris sororem ducere, nemini erat religioni, quia adfinitas cum matrimonio videbatur finita. Sæculo secundo Sicinius Pudens, teste APULEJO (g) fratris Pontiani viduam ducturus erat, & Pudentilla ipsa, Apuleii uxor, primum Sicinio

Ami-

(a) Rec. Sent. lib. 2. tit. 19. §. 5.

(b) Coll. LL. Mos. & Rom. tit. 6. §. 4.

(c) Inst. lib. 1. tit. 4. §. 5.

(d) L. 14. D. de Rit. nupt.

(e) §. 6. Inst. de nupt.

(f) §. 7. Inst. eod.

(g) In Apolog. 2. pag. 348.

Amico, posteaque ejusdem fratri Sicinio Claro desponsa erat (a), neutrum connubium improbantibus legibus, ceu jam BRISSONIUS (b) observavit, & post eum repetierunt alii. Unde ANIANI manum olent illa CAJI (c): *Sed nec uni viro duas sorores uxores habere, nec uni mulieri duobus fratribus jungi permittitur.* CAJI enim ætate nondum prohibita fuisse hujusmodi matrimonia, sed CONSTANTINUM cum CONSTATE fratre ea primum vetuisse, vel exemplo Marci Antonini sanctissimi principis, Lucillam filiam patri Lucio Vero nuptum collocantis (d) patet, & paullo post demonstrabimus pluribus.

Jam itaque facile intelligemus veterum, quæ huc pertinent, fragmenta. PRIVIGNUS, & PRIVIGNA non solum intelligebantur mariti, vel uxoris liberi, sed & nepotes & neptes, pronepotes & proneptes (e), quemadmodum & liberorum nomine nepotes, neptes, & reliqui posterii continebantur. SOCER, & SOCRUS contra non solum dicebantur uxoris, vel mariti parentes, sed & avus, & avia, proavus, & proavia (f), quin & mariti, vel uxoris vitricus, & noverca (g). GENERI, & NURUS adpellatione non solum liberorum, sed & nepotum, & neptium, pronepotum, & proneptium, ceterorumque liberorum conjuges (h), immo & eorundem sponsi, sponsæque continebantur (i). Quod CAJUS exemplo legis Julæ publicorum judiciorum illustrat, ubi ea cognationis vocabula æque late accipiuntur. Inter has omnes

(a) *Ibid.* pag. 517.(b) *De jur. Connub.* p. 283.(c) *Inst. Lib. 1. tit. 4. §. 7.*(d) *Jul. Capitolin. Marc. cap. 9. Luc. Ver. cap. 2.*(e) *L. 14. §. ult. D. de Rit. nupt.*(f) *d. L. 14. & Ter. Clem. L. 146. D. de verb. sign. L. 3.*§. 2. *D. de postul.*(g) *L. 14. §. ult. D. de Rit. nupt.*(h) *L. 14. cod. Ulp. Lib. 5. L. 136. D. de verb. sign.*(i) *Caj. Lib. 4. L. 5. D. de test. Ulp. Lib. 5. L. 6. D. de grad. & adfin.*

omnes ergo personas tanta erat ob adfinitatem veneratio, ut inter eas nullo modo subsisterent nuptiæ, quantumvis soluto per mortem, vel divortium matrimonio.

III. Sed istud caput demum severior Christianorum disciplina exclusit, quæ & inter collaterales adfines matrimonia quædam prohibuit. Saltim a fratris uxore, & uxoris sorore omnes abstinere anno Chr. 355. severe jusserunt **CONTANTINUS**, **CONSTANS**, & **JULIANUS** (a), simul veterem illam juris regulam de adfinitate morte, vel divortio solvenda haud obscure proscripserunt, rescribentes ab **Volusianum**, **Vicarium** urbis: *Etsi LICITUM veteres crediderunt, NUPTIIS FRATRIS SOLUTIS ducere fratrem uxorem: licitum etiam, POST MORTEM MULIERIS, aut DIVORTIUM, contrahere cum ejusdem sorore conjugium: abstineant hujusmodi nuptiis universi, nec astiment, posse legitimos liberos ex hoc consortio procreari: nam spurios esse convenit, qui nascentur.* Quum vero hæc constitutio, edita Romæ, & ad vicarium urbis missa, ad occidentem tantum pertineret: in oriente hujusmodi conjunctiones nondum ab usu recesserant, defendentibus eas etiam Christianis quibusdam, quorum argumenta scriptis ad **Diodorum**, **Episcopum Tarsensem**, litteris magno molimine oppugnat **BASILIVS** (b). Hinc nova lege **THEODOSIVS M.** (c) vetuit, *ne quis fratris uxorem duceret, vel duabus sororibus conjungeretur, NE DISSOLUTO QUIDEM QUOCUNQUE MODO CONIUGIO.* Idem paullo post firmarunt **ARCADIUS**, & **HONORIUS** (d) anno Chr. 396. poenam quidem vivicomburii, & proscriptionis bonorum, a **Theodosio** propositam temperando, sed nihilominus jubendo, ut nec liberi ex eo coitu nati legitimi habeantur.

(a) L. 2. C. Theod. de inc. nupt.

(c) L. 5. C. de incest. nupt.

(d) L. 3. C. Theod. de inc.

(b) Epist. 197.

nupt. L. 6. C. cod.

beantur, nec parentes testandi habeant facultatem, & dos præterea tamquam caduca publicetur. Cui poenæ diserte & eos subjiciunt Principes, qui sese nuptiis fratris uxoris funestant. Anno 415. Imperatores HONORIUS, & THEODOSIUS junior (a) eos, qui post prioris conjugis amissionem ejus sororem duxerint, easque, *quæ post interitum mariti in germani ejus nuptias adspirandum crediderint, tamquam INCESTUM commiserint, habendos esse, edixerunt.* Quæ constitutio eo est notabilior, quo magis constat, Honorium ipsum duas Stilichonis filias, sorores germanas, unam post alteram habuisse in matrimonio, uti ZOSIMUS (b) & MARCELLINUS COMES (c) testantur. Sequuta est constitutio ZENONIS (d), qua hæc prohibitio etiam ad fratrum conjuges, quæ adhuc virgines dicebantur, producitur, *quamvis & Ægyptiis adhuc eum morem tenerent, & certis LEGISLATORIBUS inter has personas nullam adfinitatem esse, placuisset.* Postremo & ANASTASIUS (e), quum hujusmodi connubia sæpe rescriptis, vel pragmaticis constitutionibus permessa esse intellexisset, nova ea constitutione inhibuit, incestaque declaravit. Ex quo constitutionum numero facile est ad intelligendum, quam ægre sibi Romani istud principium extorqueri passi sint, quod cum ipsa pæne urbe natum, constanti tot sæculorum usu juris auctoritatem jam pridem fuerat consequutum.

C A.

(a) L. 4. C. Th. eod.

(b) Lib. 5. cap. 28.

(c) Chron. ad ann. 308.

(d) L. 8. C. eod.

(e) L. ult. C. eod.

CAPUT XVIII.

AD CAPITA LEGIS TRIGESIMUM SECUNDUM,
ET TRIGESIMUM TERTIUM,

DE PRIVILEGIIS ABSENTIUM REIP. CAUSSA, ET
INDULGENTIA SENATUS.

I. **C**onnexio hujus capituli cum superioribus. Jac. Gothofredi de hac lege sententia expensa. Capituli hujus sententia. II. Brevius hujus capituli explicatio. III. Caput xxxiii. quale fuerit? IV. Ejus explicatio. Principes sibi solis jus lege solvendi vindicarunt. Quot modis lege solverint?

I. **Q**uemadmodum ad impedimenta nuptiarum antecedentia capita pertinuerunt: ita iisdem oppositum videtur id, quod proxime sequitur, de quo ULPIANUM libro commentariorum sexto egisse, animadvertimus. Et primum quidem ex ejus (a) & PAULLI (b) fragmentis quibusdam suspicari licet, sequens caput xxxii. egisse de absentibus reipublicæ causa. Qui enim videantur reip. causa abesse, uterque explicat tam operose, atque accurate, ut eos textus dignos judicaret Tribonianus, quos in titulum digestorum: *Quibus ex causis majores viginti quinque annis in integrum restituuntur*, quo plane non pertinebant, referret. Quid vero de his absentibus hoc capite cautum fuerit, vix liquet, faciliusque divinatur, quam certis rerum argumentis cognoscitur. Vir summus, JAC. GOTHOFREDUS (c), quum observaret, inter leges de solidi capacitae ab ULPIANO (d) & hanc referri, quod abentes

(a) Ulp. lib. 6. L. 38. D. L. 37. D. eod.
quib. ex causis major. (c) Ad Leg. Pap. cap. 18.
(b) Paull. lib. 3. L. 35. & (d) Tit. 16. §. 1.

tes reipublicæ caussa, quamdiu absunt, & intra annum, postquam abesse desierint, liberam habeant testamenti factionem: illam caussam solidi capionis a reliquis sejungit, & hoc caput, quod ipsi est XVIII. inde construit:

Si vir commodi sui caussa absit, ex bonis uxoris sue solidum ne capito. At si sine detractione reipublicæ caussa aberit, donec abest, & intra annum, postquam abesse desierit, libera inter virum, & uxorem testamenti factio esto.

Sed quum hoc privilegium, absentibus reip. caussa datum, ad leges de solidi capacitate pertinuerit, de quibus TER. CLEMENS, & ULPIANUS libro quarto commentariorum suorum egerant: quis credat, vel legislatores, vel ipsos legis interpretes, tam fuisse incuriosos ordinis, ut istud caput, a reliquis divulgum, loco hoc plane alieno proponerent? Quare maluimus, ULPIANUM auctorem sequuti, ista loca ad leges de solidi capacitate referre: quo loco etiam illa satis superque exposuimus.

Quum itaque GOTHOFREDUM hic diserere cogamur: age divinabimus, qua de re egisse hoc caput, verosimillimum sit. In eo hactenus fuisse vidimus legislatorem, ut, quæ nuptiis moram objiciunt, impedimenta tolleret. Inter hæc & absentia procul dubio fuit. Magnas sæpe, ac longissimas peregrinationes tum suscipiebant Romani (a). Alii officiis præerant in provinciis, alii procul ab urbe faciebant stipendia, vel in provinciis inter legiones præsidarias consenescebant. Erant etiam, qui in diversis orbis Romani provinciis vel vectigalia conducerent, vel negotiarentur, vel suo periculo naves exercerent. Quorum quam immensus numerus fuerit, vel inde patet, quod per solam Asiæ provinciam Mithri-

(a) Pr. Inst. de codicill.

thridates, teste PLUTARCHO (a), uno edicto centum & quinquaginta civium Romanorum millia julari jufferit. Quanto plures tum per alias provincias vagatos existimemus? Hæc absentia quantum vastitatem urbi & Italiæ intulerit, jam Julius Cæsar viderat, qui, ut exhaustam urbem nova sobole expleret, teste SUETONIO (b), sanxerat, *ne quis civis, major annis xx, minorve xl, qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo ITALIA ABESSET, neu quis senatoris filius, nisi contubernalis, aut comes magistratus, PEREGRE PROFICISCRETUR.* Quum itaque & Augustus animadverteret, civium quamplurimos urbe abesse, eoque obtentu nuptias vel differre, vel plane adspernari: commentus videtur caput, quo absentiam istam, ea excepta, quæ ob reipublicæ utilitatem civibus indiceretur, coereret. Id autem ita eum fecisse arbitramur, ut eos omnes, qui peregrinationis studio nuptias, & sobolis procreationem differebant, præterquam qui reip. causa abessent, cælibatus, orbitatisque pœnis subesse juberet. Aut multum ergo fallimur, aut tale fuit legis nostræ caput xxxii.

Qui REIPUBLICÆ CAUSSA sine detrectatione absunt, donec absunt, & intra annum, postquam abesse desierunt, vacationem a lege habent. Reliqui, qui sui commodi causâ absunt, pœnis ex H. L. tenentur.

Movet me primo, quod & alias solemne fuisse video Augusto, absentibus reipublicæ causa vacationem legum suarum dare. Nam & legi Juliæ de adulteriis adscriptum novimus: NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVM SINE DETRECTATIONE REIP. CAUSSA ABERIT (c). Deinde, quod generali juris re-

(a) In Sulla p. 467.
(b) Jul. cap. 42.

(c) L. 15. §. 1. D. ad L. Jul. de Adult.

regula receptum esset, absentiam ejus, qui reip. causa abest, neque ei, neque alii damnosam esse debere (a). Denique quod interpretes nostri tam accurate computant, quando, qui reip. causa absuerunt, abesse desinant (b), simulque ab his distinguunt eos, qui absunt sui commodi causa (c). Quod sane alio pertinere non potest, quam ad vacationem annuam iis, qui reip. causa absunt, concedi solitam, poenamque iis, qui sui commodi causa absunt, propositam.

II. Ait itaque lex: QUI REIP. CAUSA ABSUNT. EOS vero jam recensuimus ad caput legis XXIII. ubi etiam illa explicavimus: DONEC ABSUNT, ET INTRA ANNUM, POSTQVAM ABESSE DESIERUNT, ut nihil hic adjiendum videatur, præter verba: SINE DETRECTIONE, quæ quum in legibus frequentissime occurrant (d), cum GOTHOFREDO libenter adoptavimus. *Sine detractione* vero abesse dicebantur, qui non alicujus rei detrectandæ, vel declinandæ causa peregre abibant. Unde facile patet, illos, qui eo tantum consilio in provinciam ire adfectabant, ut legi parere cogentur, nullam poenæ vacationem habuisse. VACATIONEM VERO A LEGE HABERE dicuntur, quibus laxamenti aliquid datum, intra quod necessitate ineundi matrimonium, procreandique liberos solverentur, ut nihilominus interea a poenis cælibatus, atque orbitatis essent immunes, præmiaque maritorum, ac parentum caperent. Quo sensu ULPIANUM (e) & SUETONIUM (f) hæc verba accipere, jam supra monuimus. Et sane hujusmodi vacationem competiisse absentibus reip. causa, per pleraque legis capita facile potest demonstrari. Spon-

fam

(a) L. 140. D. de R. I.

de ad. l. 12. pr. D. de accus. l.

(b) Ulp. Lib. 6. l. 38. §. 1. D. quib. ex caus. maj.

19. pr. D. de test. L. 22. fin. D. de fideic. libert.

(c) Ulp. lb. L. 36. l. 37. §. 1. D. eod.

(e) Fragm. tit. 14. §. 1.

(f) Aug. cap. 34.

(d) L. 15. §. 1. D. ad l. Jul.

nam ultra biennium ex hac lege habere nemo poterat : ast poterat tamen is, qui ex necessitate (a), id est, ut ego interpretor, reip. causa aberat, sponsalia non solum annum, vel biennium, sed & ultra, differre. Quum deinde ex eadem lege feminæ nupturæ daretur tutor dotis constituendæ causa : non dabatur tamen, si tutor necessario abesset. Id enim SCto postea demum inductum esse, docent ULPIANUS (b) & PAULLUS (c). Solidi capacitatem & ei, qui reip. causa abesset, & eius uxori fuisse, jam ante docuimus. Absentibus porro reip. causa, veluti militibus, plerumque jus liberorum a principe datum esse, paullo post adparebit. Ita procul dubio absentis reip. causa centum illi dies, intra quos uxorem eum ducere oportebat, si vellet hereditatem capere, non currebant. Adeoque certissimum videtur, absentibus reip. causa, & dum abessent, & intra annum, postquam abesse desissent, vacationem legis fuisse.

Additum fuisse arbitramur : RELIQUI, QUI SUI COMMODI CAUSSA ABSUNT, PŒNIS EX H. L. TENENTOR. Id enim nuptiarum impedimentum præcipue sublatum oportuit. Nec obscure ad id respicere videtur ULPIANUS (d), dum scribit : *Reipublica causa abesse eos solos intelligimus, qui non sui COMMODI CAUSSA, sed coacti, absunt.* His itaque nulla legis dabatur vacatio, adeoque non minus calibatus, orbitatisque pœnis subiacebant, ac reliqui, qui peregre non ierant. Hinc ULPIANUS (e) negat, eos, qui *crimen admisissent*, ob eamque rem in provincia morantur, habere privilegium eorum, qui reip. causa absunt. Idemque repetit de eo, qui finito officio in

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop. I pro-

(a) L. 17. D. de sponsal.

(b) Fragm. t. 1. l. §. 22.

(c) L. 15. D. de tut. & cur.

dat.

(d) Ulp. Lib. 6. L. 36. D.

quib. ex caus. maj.

(e) Ulp. lb. L. 38. pr. cod.

provincia morabatur, vel aliquo deflexerat suæ rei causa (a). Rationes vero hujus juris satis idoneæ sunt. Primo enim absentia hæc erat voluntaria, adeoque non indulgendum videbatur ei, qui ultro, antequam legi paruisset, ejusmodi peregrinationem susceperat. Deinde is vel eo nomine veniam non merebatur, quod legi & absens parere posset, si vellet. Nam & absenti absens desponderi poterat, idque fiebat quotidie (b), modo rei non ignarus esset absens, vel factum ratum haberet (c). Immo & absens vir poterat ducere uxorem, in patria commorantem, quamvis nubere absens non posset femina. Hinc PAULLUS (d): *Vir absens uxorem ducere potest: femina absens nubere non potest*. Quod eleganter explicat POMPONIUS (e): *Mulierem absenti per litteras ejus, vel per nuncium posse nubere placet, si in domum ejus duceretur*. Eam vero, quæ abesset, ex litteris, vel nuncio duci a marito non posse: deductione enim opus est in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium matrimonii. Quamvis enim alioquin consensu fiant nuptiæ: inter absentes tamen consensus factus aliquo erat declarandus, idque commodissime fieri videbatur domum deductione. Femina vero domum deducta, quamvis nondum cum ea consueffet absens maritus, matrimonium tamen tam perfectum erat, ut Cinna, teste ULPIANO (f), responsum esse scriberet, eum, qui absens accepisset uxorem, & deinde rediens ad Tiberim periisset, ab uxore lugendum: & PAULLUS (g) hujusmodi uxorem, quamvis nihil muliebri passam, & dotem, & de dote actionem habere, censeat. Quum itaque & absenti liceret legi parere, ac uxore domum ducta poenas effu-

(a) Ib. L. 38. §. 1. eod.

(b) L. 4. §. 1. D. de spons.

(c) L. 5. D. eod.

(d) Lib. 2. recept. sent. tit. 19.

§. 8.

(e) L. 5. D. de Rit. nupt.

(f) L. 6. D. eod.

(g) L. 7. D. eod.

effugere calibatus : nihil profecto causæ erat , quæ
 & sui commodi causâ absentibus idem daretur pri-
 vilegium , quod in gratiam eorum , qui reip. causâ
 abessent , fuerat inventum . Bella specie id illustrasse
 videtur CAJUS (a) noster , quamvis suo more ratio-
 nem tantum decidendi servarit Tribonianus . Titius ,
 ex priore matrimonio pater solitarius , sui commodi
 causâ peregrinabatur una cum uxore Cæcilia , & filio
 ejusdem impubere . Uxor heredem instituerat filium ,
 eumque fideicommissò obstrinxerat , ut moriens here-
 ditatem relinqueret Titio vitrico . Dum navigant
 mare , naufragio pereunt mater , & filius , Titius eva-
 dit , petitque hereditatem . Si reip. causâ abfuisset ,
 libera inter eum , & uxorem fuisset testamentifactio .
 Ast sui commodi causâ absens , solidum non capie-
 bat . Non ab uxore , quia nullus exstabat filius com-
 munitis ; nec ab impubere Cæciliæ filio , cui fuerat
 substitutus , quia heres matris factus non intelligeba-
 tur , siquidem , uti ait CAJUS , *si mulier cum filio im-
 pubere naufragio periit , PRIOREM FILIUM necatum esse
 intelligitur* . Excidit ergo hereditate , sibi testamento
 destinata , præter decimas , quarum matrimonii no-
 mine , & ob filium , filiamve ex priore matrimonio
 superstitem capax erat . Idem etiam capere poterat
 ulumfructum tertiar partis bonorum : non autem le-
 gatum annuum , quod tertiar partis ulumfructum ex-
 cederet . Qua occasione idem CAJUS (b) de discrim-
 ine annui , & ulumfructus legati differuisse videtur .

III. Sequitur caput xxxiii. de quo eodem libro com-
 mentariorum sexto egit ULPIANUS , id quod tale fuit :

*Si cui senatus gratiam hujus legis faciet ; ei nu-
 ptie justæ , libertive legitimi sunt , & omnia ex
 H. L. premia capere jus esto .*

I 2

Eam

(a) Caj. Lib. 5. L. 23. D. de
 reb. dub.

(b) Lib. 5. L. 8. D. de univ.
 legat.

Eam sane capitis hujus sententiam nobis suggerit ULPIANUS (a), dum scribit: *si senatori INDULGENTIA PRINCIPIS fuerit permissum, libertinam justam uxorem habere: potest justa uxor esse.* Id enim exemplum est, quo illustrat regulam, ad universam procul dubio legem nostram pertinentem. Nimirum impedimento nuptiis aliquando erat repulsa, & quod nulla esset idonea conditio. Erant, qui vel ob formæ vitium, vel ob paupertatem, morbos, aliaive hujusmodi causas dignam suo ordine conditionem nusquam reperirent. Iis, ne innoxii pœnas infelicitatis suæ luerent, consulendum putarat Augustus, atque hinc us id indulserat beneficium, ut a senatu lege solverentur.

IV. At lex: *SI CUI SENATUS.* Huic enim non tantum tempore liberæ reip. sed & sub Augusto id jus competisse, jam supra, ubi de solidi capacitæ actum, demonstravimus. Nec video, quo jure vir summus, JAC. GOTHOFREDUS, obvertere nobis possit exemplum Hispalæ Fecennæ apud LIVIUM (b), quum is auctor eam SCto lege matrimoniali solutam esse, diserte fateatur. Equidem libera adhuc republica, hujusmodi SCta, quibus aliquid contra leges indulgebatur, sæpe solebant tribuum suffragio firmari. Quale quid factum novimus, quum senatus C. Valerium Flaccum, Ædilem, qui ob flaminium Diale in leges jurare non poterat, ea lege solvisset (c). Sed tantum abest, ut illud adhuc fieret temporibus Augusti, ut jam libera republica ea de re desitum esse ad populum ferri, referat ASCONIUS PÆDIANUS, cujus locum jam supra expendimus. Multo minus itaque hoc factum sub Imperatoribus, partim quod res non esset tanti momenti, ut ideo tribus in suffragia mitterentur, partim quod rarius tunc indicerentur comitia, & ea, extincto paullo post Augusto, a

Ti-

(a) Lib. 6, L. 31. D. de rit. nupt.

(b) Lib. 39. cap. 19.

(c) Liv. Lib. 31. cap. ult.

Tiberio, teste TACITO (a), e campo in curiam penitus transferrentur. Senatum sane ipsi Caligula Imp. legis caducariæ gratiam fecisse, DIO CASSIUS testis locupletissimus est (b).

Enimvero id jus sibi paullo post principes vindicasse, ex ULPIANI verbis paullo ante adlatis discimus. Cujus mutationis originem jam supra ad Vespasiani tempora retulimus, cui, ut est in tabula Capitolina apud GRUTERUM (c), Scto concessum,

VTI, QVAECVMQVE EX VSV REIP. MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSVERIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE ESSET.

Domitianum saltim sæpe lege Papia Poppæa solvisse, ex pluribus MARTIALIS epigrammatibus constat. Immo de ipso Vespasiano exempla paullo post occurrunt.

Sequitur in capite nostro : SI QVI SENATVS GRATIAM HVIVS LEGIS FECERIT. Ita enim loqui solebant veteres, quando lege quendam solvi, dicere vellent : quemadmodum & notæ sunt loquutiones : Gratiam facere jurisjurandi (d), gratiam facere decreti (e) gratiam facere criminis (f), aliæque similes. Equidem JAC. GOTHOFREDUS (g) ita verba restituit : Si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiserit : sed licet ULPIANUS hujus solius speciei meminertit : vix tamen verosimile est, hanc lege solutionem ad solum caput primum, & secundum de nuptiis senatorum, & plebejorum pertinuisse. Nul- lum enim fere est legis nostræ caput paullo majoris

I 3 ris

(a) Lib. 1. Ann. cap. 15.

(b) Lib. 59. p. 747.

(c) Infer. p. 242.

(d) Suet. Tib. cap. 34. l. 6.
D. de iurejur.

(e) L. 1. §. ult. D. de quaestione.

(f) Suet. Calig. cap. 15.

(g) Ad Leg. Pap. cap. 19.

vis momenti, cujus non gratiam quibusdam vel senatus vel principis beneficio factam esse norimus. Prohibitae nuptias aliquando concessas esse senatoribus, ULPIANUS observat (a). Plebejis ingenuis, maxime militibus, jus connubii cum uxoribus, quas contra leges duxerant, datum esse a Vespasiano, Domitiano, & Trajano, marmora apud GRUTERUM (b) & SPONIUM (c) docent. Si qui contra hanc legem contraxerant nuptias: nec vir nec mulier, nec dos, nec nuptiae, nec liberi legitimi intelligebantur. Et tamen saepe principes talia matrimonia (d), liberorumque statum (e) confirmasse, vel inde patet, quod ne in incestis quidem conjunctionibus id beneficium semper denegarent. Petentibus honores saepe principes jura liberorum dabant, saepe annos aliquot, etiamsi liberos tot non sustulissent, remittebant, ceu exemplis Calæstrij Tironis, & Plinii Secundi discimus (f). Idem jus liberorum saepissime datum novimus ob immunitatem a muneribus, ob liberationem a tutela (g), ad consequenda jura Quiritium, & solidi capacitatem (h). Immo & lege caducaria quosdam solutos esse, jam Caligulae exemplo ex DIONE (i) demonstratum est. Quis ergo dubitet, quin hoc caput nostrum ad totam legem Papiam Poppaeam pertinuerit? Quis dubitet, quin initio senatui, posteaque principibus, licuerit quarumcumque sanctionum gratiam facere?

Si cui autem id beneficium obtigerat: ei & IVSTAE NUPITIAE & LIBERI LEGITIMI ERANT, & IVS POTESTASQUE PRAEMIA EX H. L. CAPIENDI. Prius ex verbis

(a) Ulp. Lib. 6. L. 31. D. de Rit. Nupt.

(b) Inscr. p. 573. num. 2. 574. nu. 5. 575. n. 1.

(c) Miscell. p. 244.

(d) L. 38. §. 6. ad L. Jul. de adult.

(e) L. 57. §. 1. D. de Rit. Nupt.

(f) Plin. Lib. 7. Epist. 17.

(g) Grut. pag. 1081. n. 1.

(h) Ulp. tit. 16. §. 1.

(i) lib. 59. pag. 747.

bis ULPIANI patet (a): *Potest justa uxor esse*. Si autem justa uxor erat, consequitur, ut & justæ nuptiæ, & liberi haberentur legitimi. Posterius autem exempla docent. Sic Calæstrius jure liberorum; Plinius anni remissione impetrata non minus aliis præferebantur candidatis, ac si liberos sustulissent (b). Livia (c) & Irene (d) impetrato trium liberorum jure non minus tutela liberabantur, ac si matres essent trium liberorum. Eadem Livia, lege soluta, non minus tertiam bonorum partem ex testamento mariti capiebat, ac si legi Juliæ, & Papiæ satisfecisset (e). Quæ quum ita fiat, certissimum videtur, hanc ipsam, quam expressimus, fuisse hujus capituli nostri sententiam.

C A P U T XIX.

A D C A P U T L E G I S XXXIV.

DE DIVORTII MODO, ET PÆNA.

I. **C**Apit xxxiv. qua de re egerit? Locus Suetonii expositus. Divortii causa. Redditio dotis, retentio ex dote, graves & leviores mariti, & uxoris mores puniti. Caput restitutum. II. Causa divortii. Pœna ejusdem. Restitutio dotis. Quo tempore fieri debuerit? Graves levesque mariti mores quomodo coerciti? nec non graves levesque mores uxoris. Quid præterea ex dote retentum? III. Varia hujus capituli mutationes.

I. **C**apite sequente de divortiis actum esse, varia ostendunt ULPIANI ex libro septimo (f), PAULLI ex libro tertio (g), & MARCELLI (h) ex libro eodem

	I 4	com-
(a) Ulp. Lib. 6. L. 31. D. de Rit. nupt.	(f) Ulp. Lib. 7. L. 64. D. sol. matr.	
(b) Plin. ibid.	(g) Paull. Lib. 3. L. 8. fin. D. de captiv.	
(c) Dio Cass. Lib. 49. p. 414.	(h) Marcell. Lib. 3. L. 33. D. de Rit. nupt.	
(d) Gruter. ib.		
(e) Dio Lib. 56. pag. 590.		

commentariorum, fragmenta. Existat etiam pars verborum legitimorum hujus capituli, ex quibus facile patet, divortii hoc caput fuisse oppositum. Quale vero id fuerit, paullo accuratius jam videtur investigandum, maxime quum hic ipse vacillet vir summus, JAC. GOTHOPREDUS. Is enim ita ordinanda putat capita insequentia:

CAP. XX. *Fundum dotalem Italicum maritus, invita uxore, ne alienato, neve, consentiente ea, obligato.*

CAP. XXI. *Soluta citra culpam uxoris matrimonio, vir, quidquid ex uxoris, ejusque libertorum bonis AD EVM PERVENIT, AUT DOLO MALO EIVS FACTUM ERIT, QVO MINVS AD EVM PERVENIRET, tam ipse, quam heres ejus, QUANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM VXORI DATO.*

Caput XXII. restituere non audet; addit tamen in margine: *Cap. XXII. de DOTIS repetitione & retentionibus, ut existimo: & in ora paginae allegat ULP. LIB. 7. L. 64. D. sol. matrim.*

Enimvero caput illud, quod viro eximio est vigesimum primum, non esse ex lege Julia & Papia, (uti sibi ante GOTHOPREDUM jam persuaserat. PAULL. MANUTUIS (a), sed ex lege Julia de adulteriis, manifestum videtur ex loco PAULLI (b). Quo animadverso, ipse GOTHOPREDUS in commentario sententiam priorem deserit, & ita scribit (c): *Verum retrahit me Paullus Lib. 2. sent. tit. 21. quo loco id, quod lege Julia de fundo dotali cautum fuit, legi Julia de adulteriis nominatim tribuit. Et vero id confirmant apertissime inscriptiones ex ULPIANI, PAPIANIANI, PAULLI libris de adulteriis, L. 2. 6. 12. 13. 14. D. de fund. dotal. Quo igitur pertinebit tractatus ille Cui in L. 7. D. de cens.?* (quem antea ad caput suum

XX

(a) De Leg. Rom. cap. 16.

(c) Comm. ad L. Pap. p. 335.

(b) Rec. sent. Lib. 2. tit. 21.

xx retulerat) *Nempe eodem, quo ex Ulpiani Lib. VII. L. ædificia 139. D. de verb. sign. At quo utrumque? ad DIVORTIA, ut puto, quæ, septem civibus Romanis puberibus adhibitis fieri oportuit. Ex sententia igitur ipsius Gothofredi posteriore totum delendum est caput xx, ejusque loco reponendum aliud, quo cautum, ut divortia, septem civibus Romanis, præter libertum adhibitis, fierent. Enimvero ne sic quidem res in vado est. Præterquam enim quod tractatus ille CAII in L. 7. D. de cens. & ULPIANI in L. 139. D. de Verb. sign. nihil facit ad septem testes in divortio adhibendos: posteriores hæ Gothofredi curæ iisdem premuntur difficultatibus, ac priores. Nam & illud jus de septem testibus divortio adhibendis non legi Julię Papiæ, sed legi Julię de adulteriis tribuitur a PAULO (a) & ULPIANO (b). Unde ipse Gothofredus pergit: *At, inquires, hoc lege Julia de adulteriis cautum. Quid tum? Simile aliquid antea cautum hac lege Papiæ omnino existimo, etsi postea plenius lege Julia recantum. Sed præterquam quod antiquiorem lege Julia esse hanc Papiam nostram, nondum expeditum est: idem sibi vir eximius respondere poterat de fundo dotali. Quis vero crediderit, intra brevissimum temporis spatium Augustum bis idem cavere & recavere, id est, actum agere voluisse?**

Quæ de capite xxii. suspicatus est JAC. GOTHOFREDUS, probabiliora videntur, quamvis accuratius docere potuisset, quid de repetitione, & retentione dotis Augustus sanxerit. Quod quum non fecerit, Lectorem ubique dubium, & veluti sub cultro, quod ajunt, relinquit.

Periculum itaque facere juvat, an post GOTHOFREDUM liceat nobis hanc legem veluti de fuga retrahere, suæque restituere integritati. Sæpe diximus, præcipue hæctenus id dedisse operam Augustum, ne

(a) L. 9. D. de divort.

(b) L. un. D. unde vii & ix.

quod omnino nuptiis impedimentum inferretur (a). Nullum vero erat impedimentum nuptiarum gravius, quam promiscua illa divortiorum licentia, quæ paullo ante tempora Augusti ita invaluerat, ut ob levissimam quamvis suspensionem, ob similitudines cum focu muliebres, ob spem conditionis pinguioris, ob secretum cum liberta colloquium, matrimonia auspiciatissima divellerentur. Quum ergo tristis illa conditio & viros, & feminas complures a matrimonio absterret: nihil prius, nihilque antiquius sibi habuit Augustus, quam ut istam licentiam lege nostra prudenter coerceret.

Id eum fecisse lege PAPIA POPPÆA, ita docet SUEONIUS (b): *quumque etiam immaturitate sponsarum, & matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludirent: tempus sponsas habendi coarctavit, DIVORTIIS modum imposuit*. Circa quem locum dupliciter errare video viros doctos, quorum quidam cum v. c. BARN. BRISSONIO (c) SÜETONIUM de lege Julia de adulteriis loqui existimant, quum manifesto agat de lege Papiæ Poppææ: alii vero verba ejus ita interpretantur, ut Augustum divortiiis certam formam dedisse, & in iis sollemnitates quasdam exegisse, dicant, quo sensu ipse GOTHOFREDUS verba historici accepisse videtur. Sed unusquisque videt, *modum divortiiis imponere* hic idem esse, ac divortia coercere, ut tam frequenter non fiant: quemadmodum auctoribus nostris lege Falcidia *modus* legatis constitutus (d), legata non ultra civile *modum* relicta (e) & usuris *modus* esse, dicuntur. Eadem forma leges nostræ eleganter dicunt *modum* adjuvare, L. 6. §. 3. D. de offic. proces. moderari, & *modum* rei excedere, cit. loc. Ex quo

(a) l. 72. §. ult. D. de cond. 123.

dem.

(b) Aug. cap. 34.

(c) Ad leg. Jul. de adult. pag.

(d) l. 1. pr. §. 1. in fin. D. ad leg. Falc.

(e) Tacit. Ann. lib. 1. c. 8.

quo sane sequitur, ut Augustus sanctionibus pœnalis
libus coercuerit divortia. Id quod etiam clarissime
patet ex verbis PAULLI de uxore captiva, nolente
ad virum redire: (a) quod si noluerit, nulla causa
probabili interveniente, PŒNIS DISCIDII tenebitur.

Qua in re autem istæ pœnæ discidii constiterint,
facile discimus ex parte verborum legitimorum, quæ
servavit ULPIANUS (b). Nempe in redditione do-
tis. Quum vero hæc redditio in se pœna non sit,
quum maritus, soluto matrimonio, dotem cogatur
reddere, etiamsi nihil adversus leges admiserit: alio
loco nobis ostendit ULPIANUS (c), quid circa red-
ditionem dotis obtinuerit, si vel mariti, vel uxoris
culpa factum esset divortium. Nimirum si maritus
moribus occasionem huic discidio dedisset, dos in
quantitate consistens ob mores graviores præfens, ob
mores leviores senum mensium die; quæ non con-
sistebat in quantitate, cum fructibus tantis, quanti
per quadriennium capi possent, reddenda erat. Sin
culpa mulieris, aut patris, cujus in potestate erat,
factum fuerat divortium: dotem non integram re-
cipiebat mulier, sed præter ea, quæ propter impen-
sas in res dotales factas, vel propter res donatas,
amotasque a muliere, nec non propter liberos penes
maritum manebant, quædam etiam morum nomine
retinebantur, quæ omnia accurate idem exponit UL-
PIANUS (d), infra a nobis interpretanda pluribus.
Equidem id jus ex formula vetere actionis rei uxori-
æ QUANTVM AEQVIVS MELIVS arcessit BOETHIUS
(e): sed recte a SCHULTINGIO observatum est, JCTOS
non potuisse interpretando definire certas partes, &
præterea, id jus ex lege vetere esse, diserte scribit

THEO-

(a) lib. 3. l. 8. D. de capt. & possim.

(b) Ulp. lib. 7. l. 64. §. 6. & §. 10. D. solut. matr.

(c) Fragm. tit. 6. §. 13.

(d) Ibid. §. 10. sequ.

(e) Ad Topic. Cic. lib. 6.

THEODOSIUS junior (a). Quum itaque antea, libera adhuc republica, ob mores graves uxoris tota dos penes virum maneret, testibus PLUTARCHO (b) & PLINIO (c), apud ULPIANUM autem certa tantum dotis pars retineri posse dicatur: non abs re colligere mihi videor, illud jus invecum esse lege Pappia Poppæa, post quam nullius legis existat memoria, qua invecum credere liceat hanc dotis retentionem.

Quæ quum ita sint, ego quidem tale fuisse censeo caput legis nostræ xxxiv:

Soluto citra culpam uxoris matrimonio, si mulier ob mores viri divorat, vir eam dotem, quæ annua, bima, trima die reddi debet, ob majores mores presentem, propter minores senam mensium die reddito. Quod ad dotem, quæ presentem reddi solet, & dotale prædium Italicum, & QUIDQUID EÆ VXORIS vel libertorum ejus BONIS AD EVM PERVENIT, NEC NON, SE DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET: QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM ipse ejusve heredes DATO, & vir simul fructum quadriennii præstato. Sin mulieris culpa discidium factum, morum nomine maritus, graviorum quidem sextam, leviorum octavam dotis partem retinet.

II. SOLVTO, inquit lex, CITRA CULPAM VXORIS MATRIMONIO. Non ergo Augustus sustulit divortiorum libertatem, sed modum illis imposuit, nec ea, nisi ex justa causa, nempe ob mores alterius conjugis intolerabiles, fieri voluit. Uti vero jam CICERONIS (d) ævo non quærebatur, uter conjugum nancium miserit, sed penes quem culpa esset? ita
idem

(a) Novell. Theod. tit. 17. de repud.

(b) In Manio pag. 274.

(c) Hist. Nat. lib. 14. c. 23.

(d) Topio. cap. 4.

idem valuit post legem Papiam Poppæam (a). Quum autem quisque secundum se dare soleat sententiam: opus erat arbitrio iudicis, qui, utrius culpa divortium esset factum, definiret. Quem in finem prodita erat *actio male tractationis*, quam ex QUINCTILIANI *Declamationibus* (b) ac *Institutionibus oratoriis*, (c) in lucem protraxerunt CHARONDAS (d) & ANT. SCHULTINGIUS (e). Apparebat itaque, finito hoc iudicio, divortium factum esse vel culpa utriusque, vel culpa mariti, vel culpa uxoris. Si par utriusque esset culpa, neuter quidquam ex alterius bonis lucrabatur. Et eo pertinet elegans textus SÆVOLÆ (f): *Quum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil EX DOTE retinetur. Cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit, aut postea probavit? Sin culpa teneret maritum, adeoque vxor OB MORES VIRI DIVORTISSET, tunc æquissimum erat, ei dotem cum lucro reddi. Sunt vero MORES VEL graviores, sive majores, uti ULPIANUS (g) vocat, vel leviores sive minores. Graviores sunt adulteria: leviores reliqui omnes, quos conjux in conjuge ferre nequeat. Utroque casu maritus, qui moribus male compositis occasionem divortio dederat, uxori reddere tenebatur dotem. Hinc PAULLUS apud BOETHIUM (h): si DIVORTIUM est matrimonii, & hoc sine culpa mulieris factum est, DOS INTEGRA repetetur. Sed quia, uti monui, hæc quidem redditio dotis nihil in se poenæ habet, quippe ad quam, & morte soluto matrimonio, non modo maritus, sed & ejus heredes sunt obstructi: hinc Augustus eam conditionibus paullo durioribus circumscribendam existit-*

(a) Quinctil. Instit. lib. 7.

cap. 4.

(b) Decl. 8. 18. 383.

(c) lib. 7. cap. 3.

(d) Ad Ulp. tit. 6. §. 13.

(e) Ibid. pag. 586.

(f) l. 47. D. soluto matr.

(g) Ibid. §. 12. sequ.

(h) In Topic. Cic. lib. 2.

stimabat. Nimirum dos aut pondere, mensura, numerove, aut in fundis, aliisque rebus haud fungibilibus constabat. De illa lex addit: VIR EAM DOTEM, QVE ANNUA BIMA TRIMA DIE REDDI DEBET, OB MORES MAIORES PRÆSENTEM, PROPTER MINORES SENVM MENSIVM DIE REDDITO. Res fungibilis in dotem data, reddenda erat ordinarie pensionibus tribus, id est, annua, bima, trima die, nisi, ut præsens redderetur, diserte convenerit (a). Quemadmodum enim plerumque, qui dotem promiserant, eam non præsentem, sed, annua, bima, trima die, numerabant, ceu ex CICERONE (b) & POLYBIO (c) erudite docet V. C. GER. NOODT (d): ita iisdem pensionibus eam reddi, videbatur æquissimum. Sed hoc beneficio excidebat maritus, qui moribus improbis occasionem divortio dederat. Nam OS MAIORES MOTES, id est, ob adulterium, stuprumve alteri illatum, dotem PRÆSENTEM REDERE tenebatur. Ex quo conseqnebatur, ut statim soluto matrimonio veniret dies, adeoque ab eodem momento usuræ ob moram iudicio rei uxoriæ, tanquam actione bonæ fidei, peti possent. Amittebat itaque maritus inter usurium trium annorum, adeoque, si tria Philippum millia dotis loco acceperat, eaque scœnori locaverat pro usuris centesimis: septingentorum ac viginti Philippum usuras amittebat, quas percipere potuisset, si ei licuisset solvere annua, bima, trima die. Sin ob mores leviores divortisset mulier: maritus SENVM MENSIVM DIE, id est post semestrem spacium, dotem renumerare tenebatur, adeoque amittebat usuras centesimas quingentorum & quadraginta Philippum. Quid vero si dos in rebus non fungibilibus, veluti in fundis, consisteret? Ea dos jam olim præsens reddi debe-

(a) Ulp. *Fragm. tit. 6. §. 8.*(b) *lib. 11. ad Att. Epist. 4.*

23. ult.

(c) *Excerpt. Peiresc. p. 154.*(d) *lib. 3. de scœn. ut usur.*

cap. 6.

bebat, etiam si maritus nihil deliquisset. Diserte enim
 ULPIANUS (a): *Reliquæ dotes*, (quæ pondere, men-
 sura, numero, non continentur,) STATIM reddun-
 tur. Quod & novo jure mansit (b), quo tamen
 prius istud jus de annua, bima, trima die muta-
 tum, & ut dos in re fungibili data intra annum
 a soluto matrimonio solveretur, sancitum est. Ut
 ergo & ita poenam sentiret maritus, cautum fuerat:
 QVOD AD EAM DOTE M, QVAE PRAESENS REDDI SO-
 LET, ET DOTALE PRAEDIVM ITALICVM, ET QVID-
 QVID EX VXORIS VEL LIBERTI BONIS AD EVM PER-
 VENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO
 MINVS PERVENIRET, QVANTA PECVNIA ERIT, TAN-
 TAM PECVNIAM IPSE HERESVE EIVS DATO. Nimirum
 dos vel in fundis, vel in aliis rebus non fungibi-
 libus consistebat. Fundus vel Italicus erat, vel pro-
 vincialis. Italicus non solum Romæ, & in Italia
 quærendus, verum etiam in iis locis extra Italiam,
 quæ jure Italico fruebantur. Ea prædia, quum nec
 invita uxore alienari, nec volente obligari a mari-
 to possent, statim in specie erant restituenda. At-
 que inde facile intelligitur quid sibi velint verba:
 QVOD AD EAM DOTE M, QVAE PRAESENS REDDI SOLET,
 DOTALE PRAEDIVM ITALICVM DATO. Vindicari itaque
 ab uxore poterat prædium dotale Italicum, sive id pos-
 sideret maritus, sive dolo malo possidere desiisset. Ex
 quo facile patet, cur tam sollicitè ad hunc locum jure-
 consulti nostri disquirant, quænam ædificia dicantur
 ROMÆ ÆDIFICATA (c), & quænam colonie sint juris
 Italici, quarum magnum numerum inicit CAJUS (d).
 Ea omnia enim ad explicanda verba: PRAEDIVM DO-
 TALE ITALICVM pertinuisse, facile est ad intelligen-
 dum.

(a) Ibid.

(b) L. un. §. 7. C. de rei ux. acti.

(c) Ulp. Lib. 7. L. 139. Di.

de verb. sig.

(d) Caj. Lib. 6. L. ult. D. de cens.

dum. Quia, autem sæpe & in aliis rebus dos constituebatur, uti in fundis provincialibus, servis, aliisque, quæ alienari poterant, hinc additum: ET QUIDQUID EX VXORIS VEL LIBERTI EIVS BONIS AD EUM PERVENIT, QUANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO. Hinc si vir servum dotalem voluntate mulieris manumiserat, debebat uxori restituere, quidquid ea occasione ad eum pervenisset. (a) Inde etiam, quod libertatis causa ei imposuerat, id uxori præstabat (b): veluti si sibi a liberti uxoris stipulatus fuerat, quod ad eum ex alterius hereditate perventurum esset. Eo enim pertinere arbitramur locum CELSI (c). Non autem debebat operas, quas ei præstiterat libertus (d). Quid, si quid ex bonis huius liberti ad maritum pervenisset? Id quoque præstabat, dum illud jure patronatus adquisiverit. Nam si quid liberti beneficio percepisset, aut si hic eum ex maiore parte, quam ex lege debebat, scripssisset heredem: quod amplius relictum fuerat, non reddebat uxori (e), quia propter eam id non acceperat. Perinde etiam erat, si ve jam percepisset aliquid ex bonis uxoris, si ve percipere potuisset. *Pervenisse enim accipimus*, inquit ULPIANUS (f) *sive jam exegit, sive exigere potest, quia actio ei delata est.* Quum vero discrete addiderit lex: QUANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO: colligunt inde Ulpianus, & CELSUS, non liberti hereditatem eum præstare debere, sed ejus affirmationem, nisi ipsas res tradere mallet (g), ut adeo optio sit mariti, res malit restituere, an præstare affirmationem. Additur: UT ET SI DOLO

MALO.

(a) Ulp. Lib. 7. L. 64. pr.

D. *sol. matr.*

(b) Ulp. Ib. L. 64. §. 1. &

3. eod.

(c) Cels. Lib. 32. L. 97. de verb. sign.

(d) Ibid. §. 2. eod.

(e) Ulp. Ib. L. 64. §. 5. eod.

(f) Ib. L. 64. §. 3. eod.

(g) Ib. L. 64. §. 10. D.

eod. Cels. Ib. L. 97. de verb. sign.

MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET, veluti si, ne reddere cogeretur, liberto numerata, dona, aliaque quæ promiserat, remisisset. Hinc si abesset dolus, veluti si filium, ad quem hereditas liberti debuisset pervenire, exheredem scripsisse: heres ejus hoc nomine non tenebatur, quia nec ad ipsum, nec ad heredem quidquam pervenerat (a). Hæc omnia tum ipse præstabat maritus, tum ejus heredes. Horum enim disertis verbis lex meminerat, non autem socii, ejusve successorum. Unde ex mente LABEONIS, & ULPIANI (b) adversus hos ne utilis quidem dabatur actio. Nec injuria fiebat heredi, quod hac actione rei persecutoria teneretur: ast, quæ sequuntur, pœnam continent, & hinc ad solum maritum, cujus graviores mores causam divortio dederant, non ad ejus heredes pertinent. Addit enim lex: ET VIR SIMVL FRUCTVM QUADRIENNII PRÆSTATO. Hinc si fundus esset sex millium Philippum, & inde quotannis ad eum redire potuissent CCCLX. Philippici: mulieri præter fundum reddere tenebatur mille quadringentos & quadraginta Philippicos. Quamvis vero ita legamus apud ULPIANUM (c): existimant tamen quidam, ejus textum in mendo cubare, quia sic maritus gravius puniretur in reddenda dote non fungibili, quam in fungibili. Quum enim in hac ipsi triennii periret interusurium: in illa præstare eum oportuisset fructus quadriennii, quod vix probabile videtur etiam clarissimo SCHULTINGIO (d), qui ideo *triennium* rescribi posse judicat. Sed mihi nihil videtur mutandum. Numerata enim pecunia in dotem data usuras proferebat certas, & apud Romanos quidem satis amplas. Ast ex fundis non usuræ, sed fructus proveniunt, quorum raro tanta esse solet æstimatio,

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop.

K

quan-

(a) Ulp. Ib. l. 64. §. 8. D. eod.

(c) Frag. tit. 6. §. 13.

(b) Ib. l. 64. §. 9. D. eod.

(d) Ad Ulpian. pag. 586.

quantæ sunt usuræ legitimæ. Hinc nemo mirabitur, marito dotem non fungibilem reddituro, injungi simul, ut non triennii, sed quadriennii fructus præstet, si ob mores ejus inhumanos & perversos divortium fuisset factum.

Denique & de modo feminarum mores puniendi lex agit. Ait enim: SIN MULIERIS CVLPA DISCIDIVM FACTVM, MORVM NOMINE MARITVS, GRAVIORVM QVIDEM SEXTAM, LEVIORVM OCTAVAM DOTIS PARTEM RETINETO. Culpa mulieris intercedere videbatur, si vel mores graves, puta adulterium, probarentur, vel certe maritus ob leges uxorem retinere haud posset. Hinc PAPIANUS (a), quaesitus ab eo, qui ream adulterii uxorem duxerat, damnatamque mox repudiaverat, an causam discidii præstitisse videretur? respondit: *Quum per legem Juliam hujus modi uxorem retinere prohibeatur, non videri eum causam discidii præstitisse, quare id jus tractandum esse, quasi culpa mulieris facto divortio.* Quid si capta ab hostibus fuisset mulier? Tunc sane non ejus culpa, sed juris rigore (b) matrimonium fuerat solutum, nec uxor jure postliminii recuperari poterat, nisi ultro ad maritum reverteretur, & consensu renovaret matrimonium (c). Si reverti ad eum nollet, nec ulla ei justa nolendi causa esset: merito pœnis legis nostræ tenebatur. Ita enim PAULLUS (d) noster: *Non ut a patre filius, ita uxor a marito jure postliminii recuperari potest: sed tunc, quum & VOLUERIT mulier, & adhuc alii post constitutum tempus nupta non est. Quod si voluerit, nulla causa probabili interveniente, pœnis discidii tenebitur.* Verum quamvis ita legatur Florentiæ, manifestum tamen

(a) L. 11. §. 13. D. ad L. Jul. de adult.

(c) L. 14. §. 1. D. de captiv.

(d) Paull. Lib. 3. L. 8.

(b) L. 1. D. de divort. L. D. eod. §6. D. sol. matr.

men est, pro: *Quod si voluerit*, rescribendum esse: *quod si noluerit*. Manifestum etiam, quod jam a JAC. CUJACIO (a) observatum, illa *post constitutum tempus*, sapere emblemata Triboniani. Tempus enim quadriennii, vel quinquennii, quod oporteat conjugem exspectare reditum conjugis absentis, non Pauli ævo, sed multo post a COSTANTINO (b) & JUSTINIANO (c) constitutum esse, ex legibus nostris liquet. Intercedente autem uxoris culpa, maritus MORVM GRAVIORVM NOMINE RETINEBAT SEXTAM DOTIS PARTEM; (non, uti veteres editiones habent, SEXTAS,) LEVIORVM OCTAVAM. Hinc mulier ob adulterium repudiata, si dotem viginti quatuor millium ad virum attulisset, quatuor millia: ob mores leviores dimissa tria millia amittebat. Et inde lucem capit elegans AUSONII epigramma, quod est 88.

*Juris consulto, cui vivit adultera conjux,
PAPIA lex placuit, JULIA displicuit.*

Contendit inter se poeta legem Papiam, quæ & ipsa Julia dicitur, & Juliam de adulteriis. Placebat illa Jcto, adulteræ marito, quia dotis partem ob mores uxoris graves lucrari poterat: at displicebat Julia, quæ uxorem in adulterio deprehensam repudiari jubebat, nisi maritus pro lenone haberi vellet. L. 29. D. ad leg. Jul. de adulter. L. 2. C. eod. Id autem ipsi vel ideo videbatur incommodum, quod totam dotem retinere, quam ejusdem partem lucrari mallet. Ergo interim, dum fluctuavit, dubiamque traxit sententia mentem, vere ipsi

Papia lex placuit, Julia displicuit.

Sunt equidem veterum loca, quæ non partis cujusdam dotis, sed totius, amissæ meminisse videntur, quæque ideo a Triboniano interpolata esse suspican-

K 2 tur

(a) Ad Novell. 22.

(b) Nov. 22. cap. 7.

(c) L. 7. C. de repud.

tur CUIACIUS (a), BALDUINUS (b) & BRISSONIUS (c): sed causam jam ANTONIUS SCHULTINGIUS (d) dixit. Quando enim MARCELLUS (e) interrogatur: *si probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris DOTE RETINERE?* Et quando DIOCLETIANUS, & MAXIMIANUS (f) respondent, DOTE, *culpa uxoris dissoluto matrimonio, penes maritum REMANSISSE*: id non est intelligendum de dote universa, sed de tanta ejus parte, quantam lex retineri concedit, quæ & alio loco *lucrum ex dote*, vel *commodum dotis* adpellatur (g). Quum vero id iudicium ad vindictam esset comparatum: facile patet, illud non datum, nisi marito, ejusque heredem non magis agere potuisse, quam ejus, qui aliquam passus erat injuriam. Hinc PAULLUS (h) libro VII. ad Sabinum, ubi de nuptiis, & rei uxoriæ actione egit: *Heredi mariti quidem prodesse ait compensationes*, veluti ob res donatas & amotas, & impensas: *MORUM vero COERCITIONEM eum non habere.*

III. Verum id quoque caput varias subiit mutationes. Nam primi THEodosius, & VALENTINIANUS Imperatores (i) certas causas, ob quas divortium fieri posset, præscripserunt, addideruntque, ut si sine tali causa factum esset divortium, uxor dotem, maritus donationem propter nuptias amitteret, iisque matrimonio interdiceretur in quinquennium. Deinde ANASTASIUS (k) permisit divortium, bona conjugum gratia factum, mulierique, eo modo discedenti a marito, concessit, ne quinquennium ex-

spe-

(a) *Obs. Lib. 21. cap. 17.*(b) *Justinian. Lib. 2.*(c) *Ad L. Jul. de adult. pag. 142.*(d) *Ad Ulpian. p. 585.*(e) *L. 38. D. solut. matrim.*(f) *L. 24. C. de jure dot.*(g) *L. 11. §. 3. D. ad L. Jul. de adult.*(h) *L. 15. §. 1. D. solut. matrim.*(i) *L. 8. C. de repud.*(k) *L. 9. C. eod.*

spektare teneretur. JUSTINIANUS (a) postea anno Chr. 528. reliquis divortii causis & eam adjecit, si maritus intra duos annos continuos cum uxore ob naturæ imbecillitatem coire non posset. Eo enim casu & sine dotis, donationisque propter nuptias amittendæ periculo conjuges dissociari posse sanxit. Eodem anno (b), alia edita constitutione, tres causas divortii superioribus adjecit, puta si mulier abortum procurarit, si commune lavacrum cum viris habuerit, & si constante matrimonio de aliis nuptiis inierit consilium: Pœnas quoque injusti divortii eatenus auxit, ut si maritus uxorem indotatam sine causa repudiasset, ei præstare cogeretur quartam partem bonorum suorum, dum ne illa centum librarum auri summam excederet, siquidem quantumcunque ipsi esset substantiæ, non ultra centum auri libras uxori numerat. Id quod etiam ex parte mulieris observatur, quæ marito nihil tale merito repudium mittit. Omnes has causas a Teodosio, Anastasio, & se ipso proditas denuo nova constitutione stabilivit anno 536. (c). Idemque fecit anno 541. nisi quod, sui dissimilis, divortia bona gratia facta, præterquam si castitatis concupiscentia conjuges a se discederent, denuo inhibeat (d), & causarum numerum ad pauciores reducat (e). Ex iisdem constitutionibus novis, sublato de moribus judicio, dos, vel donatio propter nuptias cedit communibus liberis, vel iis non existentibus conjugum innocenti (f). Quæ omnia, quum divortia hodie privata auctoritate fieri non soleant, iudicis fere arbitrio apud nos definiuntur.

K 3 C A

(a) L. 10. C. eod.

(b) L. 11. C. eod.

(c) Nov. 22. cap. 4. sequ. cap. 14. sequ.

(d) Nov. 117. cap. 10.

(e) Nov. 117. cap. 8. 9.

(f) Nov. 117. cap. 13.

Nov. 127. cap. 4. Nov. 134. cap. 11.

C A P U T XX.

A D C A P U T L E G I S XXXV.

DE COGENDIS PARENTIBUS, UT LIBEROS ELOCENT.

I. **R**atio ordinis. Legitima capituli verba. II. Liberi inuitis parentibus uxorem ducere, vel nubere non poterant. Multa causa, cur eos elocare nolent. III. Legis verba explicata. Constitutio Severi, & Antonini. An parentes coacti sint dotem dare? Jus novum. Cur soli praetori urbano id negotium datum, ut parentes cogeret? Constitutione D. Severi, & Antonini eadem potestas data praesidibus.

I. **D**E capituli xxxv. sententia, non est, quod multum laboremus. Nam & numerum ejus, & verba legitima nobis servavit MARCIANUS (a), cujus locum ad legem nostram pertinere, jam supra a me demonstrari memini. Ex eo fragmento tale fuisse discimus caput legis Juliae & Papiae xxxv:

QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE,
INIVRIA PROHIBEBVNT DVCERE VXORES, VEL NV-
BERE, IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER
PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR.

Quum enim nihil reliqui fecerit Augustus, ut impedimenta nuptiarum omnia, quantum fieri posset, removeret: praecipue autem parentes haud raro in culpa essent, quo minus liberi inirent matrimonium: operae pretium fore duxit, si etiam ea de re cave-
ret distinctius.

II. Ait lex: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT DVCERE VXOREM,

VEL

(a) L. 19. D. de Rit. nupt.

VEL NUBERE. In vulgus notum est, invito patre nec filium, nec filiam familias, inire potuisse matrimonium. Quod adeo verum est, ut præcedere oporteret iussu parentis, & idcirco, si pater in furorem incidisset, dubitaretur ante JUSTINIANI (a) decisionem, an liberis fas esset contrahere matrimonium. (b) Ita & captivorum liberi olim uxores non ducebant, nisi vel triennium elapsum esset a tempore captivitatis (c), vel filius eam duxisset uxorem, cujus conditionem patrem non adspernaturum, esset probabile (d).

Quum itaque irritum esset initum sine patris consensu matrimonium: haud raro parentes intercedebant nuptiis liberorum, eosque vel uxores ducere, vel nubere prohibebant. Causa haud una erat. Filii familias, ducentes uxores, una cum liberis in domo patris, & ex ejus re vivebant, eademque ibi fruebantur mensa (e), nec parum sumtum accedebat patri, cui filiorum uxores, liberique pro cujusque conditione ac dignitate erant alendi. Deinde haud raro privignorum nuptiis vel intercedebant novercæ, vel ipsi patres, qui nurus, socrumque nolebant eadem domo contineri, memores illorum, quæ sapienter dicit Laches apud TERENCEM (f):

- - *Vestrarum nulla est, quin gnatum velit*

Ducere uxorem: & , quæ vobis placita conditio est, datur,

Ubi duxere impulsu vestro, vestro impulsu easdem exigunt.

Quot ergo fuisse putemus, tam suæ tranquillitatis

K 4

im-

(a) L. 25. C. de nupt. L.

28. C. de episc. aud.

(b) pr. Inst. de nupt.

(c) L. 9. §. 1. L. 10. D. de
Rit. nupt.

(d) L. 11. D. eod.

(e) Plutarch. in Crasso ab
init.

(f) Hecyr. Act. 2. Scen. 2.

v. 43.

immemores, ut nulum domum duci paterentur, quam scirent perpetuam fore jurgiorum materiam? Denique & filias sine dote maritos haud facile reperisse, jam supra observavimus: Plerumque autem Euclionibus grave erat, dote data sibi mercari generos, & ex ea quoque causa saepe impediabant, quo minus liberi legi Papiæ satisfacerent, legitimaque prole locupletarent rempublicam.

Si qui vero parentes tam male consulerent liberis, ii ex lege nostra coercendi erant. Prohibere vero liberos videbantur non solum, qui ducturis uxorem, vel nupturis consensum negabant, verum etiam, qui conditionem iis non quærebant (a). Plerumque enim ipsi parentes, uti ex comicis patet, liberis uxores, vel maritos quærebant. Perinde etiam erat, sive pater naturalis prohiberet, sive adoptivus. Recte enim ad caput nostrum scripsit PAULLUS (b): *onerâ ejus, qui in adoptionem datus est, ad PATREM AD-PTIVUM transferuntur*. Unde & hunc decet liberis adoptivis de nuptiis prospicere. Idem de nepotibus ex filiis dicendum, non ex filiabus. *Neque enim, inquit MARCELLUS (c) quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent: ita & in feminis est. Nam manifestum est, id, quod filia parit, non avo, sed patri suo esse oneri, nisi pater aut non sit superstes, aut egens est*. Unde facile intelliguntur verba legis: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT.

De his vero pergit legislator: IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRAETOREM VRBANVM COGNITOR. Præsidum enim vel ideo lex non meminerat, quia illa initio magis ad amplificandum civium urbanorum numerum, quam ad augendam provincialium multitudinem, erat comparata. Quumque nemini

(a) L. 19. D. de Rit. Nupt. D. de adopt.

(b) Paull. Lib. 3. L. 45. (c) L. 8. D. de agn. & al. lib.

nemini invito jus suum sit eripiendum: facile intelligitur, nec Praetorem potuisse parentes cogere, si illis justæ essent prohibendi causæ. Unde procul dubio causæ cognitione opuserat, an parentes injuria prohibere viderentur. Moveor, quod jam libera republica hujusmodi judicia etiam in municipiis sociorum data videam, si mortuo patre inter tutores, & matrem de filia elocanda disceptaretur. Auctor enim est Livius (a), quum virginem formosissimam Ardeatem duo juvenes ambirent, unus plebeii generis, cui tutores; alter nobilis, cui mater favebat, idque certamen domi & inter privatos parietes componi nequisset, ventum esse in jus, postulatuque matris, & tutorum utrinque audito, magistratum secundum matris arbitrium jus nuptiarum dedisse. Audiendus ergo fuit pater, si forte filius mulierem luxuriosam, probrisque omnibus cooperatam domum ducere vellet, vel si filia nuptias genere suo indignas, vel rei patris familiari exitiosas, concupisceret. Si horum nihil adpareret: tum PRÆTOR interposito decreto parentes, ut nuptias fieri paterentur, cogebat. Id quod etiamnum in hagiodyndriis per Germaniam observari memini, si quando pater, tantum ut bonis liberorum adventitiis eo diutius fruatur, nuptias eorum quasvis fastidiose reiicit. Tunc enim, causâ cognita, si id sine ratione justâ fieri adparet, syndria consensum parentum, uti pragmatici loquuntur, ex officio supplet, dotemque patrem dare jubent.

III. At hoc legis caput constitutione Severi, & Antonini illustratum, & ad provincias porrectum esse, jam supra monuimus. Nimirum duo deesse videbantur legi saluberrimæ: alterum, quod de dote constituenda nihil illa cavisset: alterum, quod extra Romam coactioni illi non esset locus. Utrumque

sup-

(a) Lib. 4. cap. 9.

supplevit principum illorum prudentia. Nam primo constitutione sua (a) caverunt, ut parentes liberos, in potestate sua constitutos, etiam *dotare* cogerentur. Et ad hanc demum constitutionem respicere arbitror Imperatorem JUSTINUM (b), dum ait: *non incognitas esse LEGES, quibus cautum sit, omnino paternum esse officium, dotem, vel ante nuptias donationem pro sua dare progenie*. Primo enim nullus JCTORUM, qui parentes ex necessitate dotare scripsit, Severi, atque Antonini temporibus est antiquior. Deinde LABEO (c) speciem proponit, quod pater filiae nomine promiserit centum, *quum commodissimum esset*. Quae sane promissio non magis est ejus, qui ex necessitate dotem debet, quam illa ex CELSO (d): *ne a se, neve a filio dos peteretur, ab alio vero, quam filio herede, dos peteretur*. Deinde sub omnibus titulis, qui de dote, ejusque promissione agunt, primae sunt Severi, & Antonini constitutiones, neque ulla occurrit iis vetustior: ut satis manifestum videatur, ab iis temporibus jura dotium quodammodo fuisse immutata, impositamque parentibus necessitatem, filiabus dotem constituendi. Denique jus patriae potestatis antiquum non ferebat, ut pater ad dotandam filiam cogeretur, quam & exheredem scribere, & impune praeferre testamento poterat.

Utrumque se res habeat, id saltem certum exploratumque est, post Severi, & Antonini tempora lege obstrictos fuisse patres, ut filiabus (e); imo & avos, ut neptibus dotem constituerent (f). Quae lex CELSI, filii, Severo quidem antiquior est, sed ita loquitur, ut inde non pateat, eo tempore hujus modi

(a) d. L. 19. D. de Rit. jur. dot.
Nupt.

(b) L. 7. C. de dot. promission.

(c) L. 79. §. 1. D. de

(d) L. 10. D. de pat. dot.

(e) L. ult. C. de dot. promiss.

(f) L. 6. D. de solut.

modi necessitatem incubuisse parentibus. Species enim hæc erat. Avus paternus pro nepte dederat dotem. Mortuo avo, ipsaque nepte in matrimonio defuncta, quærebatur, an dotem patri reddi oporteat? Respondet CELSUS: *occurrit æquitas rei, ut quod pater meus propter me filie meæ nomine dedit, perinde sit, atque ipse dederim.* Addit rationem: quippe OFFICIUM avi circa neptem ex officio patris erga filium pendet, & quia pater filie, ideo avus propter filium nepii dotem dare debet. Non sane hic CELSUS ait, cogendum esse avum, ut dotem det: sed officium avi hoc esse, ut det dotem. Officii vero, & voluntatis esse dicuntur jureconsultis nostris, quæ jure imperfecto debentur, & quæ non sunt necessitatis, uti loquitur PAULLUS (a). Atqui necessitatem quamdam insinuare videntur sequentia: sed non insinuant. En verba: *quid si filius a patre exheredatus est? Existimo, non absurde etiam in exheredato filio idem posse defendi: nec infavorabilis sententia est, ut hoc saltim habeat ex paternis, quod propter illum datum est.* Non ergo dicit CELSUS, etiam nepti ex filio exheredato dotem debere avum, eumque recusantem a prætore posse coerceri, sed si dederit, dotem illam ad patrem exheredatum merito reverti: quamvis ipsa hæc CELSI sententia non placeat SERVIO, & LABEONI (b). Post hanc Severi constitutionem & avum teneri ad dotandam neptem ex filio, nemo dubitat. Nec interest, sua sit filia, an emancipata, egena, an locuples. Ita enim distinguere non licet, ob generaliter conceptam JUSTINI (c) constitutionem. Non tamen dos debetur filie illegitimæ (d), vel ingratæ

(a) L. 17. §. 3. D. *commodat.*

(b) L. 79. pr. D. *de jur. dot.*

(c) L. ult. C. *de dot. promiss.*

(d) L. 41. §. 11. D. *de legat.* 3.

tæ (a), vel viro ignominioso nuptæ (b). Nec mater cogitur, nisi pater sit inops, vel ob causam probabilem, & legem specialiter expressam (c), qualis est si mater hæretica filiam orthodoxam indotatam habeat (d). Omnium minime cogitur frater, vel soror (e), quam vis & eis honestum sit, sororem dotare, idque sæpe factum esse referant veteres, imprimis PLAUTUS (f), apud quem vix sibi persuaderi patitur Lesbonicus adolescens, qui patria bona abliguriverat, ne sororis sponso dotem obtrudat. Ceterum dum prætor cogere dicitur parentes, ut filiabus nupturis dotem constituent: res ipsa docet, quantitatem ejus definiendam esse pro facultatibus, & pro dignitate patris, & generi (g), adeoque non tantumdem petere posse filiam unam, quantum datum esse alteri meminerint, nisi par sit utriusque mariti, cui nubunt, conditio.

Deinde eadem Severi, atque Antonini constitutione hoc jus de cogendis parentibus ad provincias prolatum est. Jam supra vidimus exemplum simile. Tutor enim ex lege hac dabatur in urbe a Prætorè mulieri nupturæ ad dotem dandam, dicendam, promittendamve. De provinciis nihil hac lege expressum fuerat, antequam SCto caveretur, ut etiam in provinciis similiter a Præsidibus ex eadem eausa tutores darentur (h). Nec absimilis est constitutio divorum fratrum (i), qua, quod priores leges de actione servi suis nummis emti adversus dominum in urbe concesserant, etiam ad provincias protulerunt.

(a) Nov. 115. cap. 3. §. 11.	(f) <i>Trinum. Abst.</i> 3. Scen. 2.
(b) L. 3. §. 5. D. de bon. poss. contr. tab.	v. 62.
(c) L. 14. C. de jur. dot.	(g) L. 69. §. 4. L. 60. D. de jur. dot.
(d) L. 19. §. 1. C. de hæret. & Manich.	(h) Ulp. <i>Fragm.</i> iii. 11. §. 20.
(e) L. 12. §. pen. L. 13. fin. D. de adm. tut.	(i) L. 5. pr. D. de manumiss.

runt. Immo id in antiquissimis etiam legibus observatum novimus. Lege Atilia cautum fuerat, ut pupillis, & feminis, quibus nec testamentarius, nec legitimus tutor esset, tutor a prætore, & majore parte tribunorum plebis daretur. *pr. Inst. de Atil. tut.* Sed ea lex quum Romæ dumtaxat, teste ULPIAN. *Fragm. tit. XI. §. 18.* locum haberet, postea ad eas producta est provincias, quibus prætores præerant. Hinc DIO in *Excerpt. Peirescian. pag. 397.* αὐτὸν γὰρ αἰμαὶν στρατηγῶν ἐισδόντων διδόναι προσέτακε τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναῖξιν ἐρήμοις συγγενῶν, ἕως ἑαυτῶν αὐτῶν ἀνέδειξε φροντιστὴν : nam quum reliqui (Sicilia) prætores pupillis, ac viduis agnatorum cura destitutis tutores dare soliti essent : hic (L. Afellius) ejus modi personarum ipse tutelam suscepit. Denique lege Julia, & Titia a. u. c. 732. cautum, ut & reliqui præsides in provinciis tutores darent. *pr. Inst. de Atil. tutor.* Ex eo tempore L. Afellii exemplum imitari non poterant præsides, nec se ipsos tutores dare, *L. 5. D. de offic. præsid.* quemadmodum nec prætori urbano id permittebatur. *L. 4. D. de offic. præt. L. 4. D. de tutorib. dat.* Eodem itaque exemplo & hac Severi, & Antonini constitutione negotium datum est Præsidibus, ut parentes in provinciis perinde ac Prætor nuprum liberos collocare, & dotare cogerent, quum lex Julia, & Papia solis urbanis filiis, filiabusque familias prospexisset.

CAPUT XXI.

AD CAPITA LEGIS XXXVI. ET XXXVII.

DE PŒNIS CELIBATUS, ET ORBITATIS.

- I. **R**atio ordinis. Varia de his capitibus testimonia. Eorundem sententia. II. Celibum pœna. Centum dies cretionis. Celibes nec hereditatem capie-

capiebant, nec bonorum possessionem agnoscebant, nec legati erant participes. Nec per filium aliquid capere poterant. III. Orbi qui? *Ii semissem capiebant. Exceptis genere proximis.* IV. *Utriusque capitis abrogatio.*

I. **L** Ibris commentariorum quinto, sexto, & septimo hactenus de variis nuptiarum impedimentis egerunt ULPIANUS, & TER. CLEMENS, quos duces præcipue sequi placuit. Sequente libro VIII. iidem disputasse videntur de cælibatus, orbitatisque pœnis. Incitandis vero *calibum pœnis, legem Papiam Poppeam vel maxime sanxisse Augustum*, auctor est TACITUS (a), præter quem & alii veteres pœnarum (b), ἐπιτιμίων (c), ἐπιτιμίων πῆς ἀπειθίας (d), *multa, qua cælibes notati* (e), pœnarumque cælibatus, ac orbitatis (f), immo & terrorum, & damnorum, quæ innuptis, & orbis imminebant (g), meminerunt.

Qua in re illæ cælibatus, orbitatisque pœnæ constiterint, ex multis veterum testimoniis satis superque constat. Solidum eos capere non potuisse, TERTULLIANUS (h) testatur, dum ait: *Aliud est, si & apud Christum legibus Juliis agi credunt, & existimant, CÆLIBES, & ORBOS ex testamento Dei SOLIDUM non posse capere.* Eisdem hereditatis plane incapaces fuisse, observat PLUTARCHUS (i), dum acute scribit: *Ρωμαίων πολλοὶ γαμοὶ καὶ γεννώσι, ἐκ ἰνῆ κληρονόμοις ἔχουσιν, ἀλλ' ἸΝΑ ΚΛΗΡΟΝΟΜΕΙΝ ΔΤΝΩΝΤΑΙ.* Romanorum plerique uxores ducunt, & liberos pro-

(a) *Annal. L. 3. cap. 25.*(b) *L. II. D. de vulg. & pup. subst.*(c) *Dio Lib. 54. pag. 531.*(d) *Id Lib. 55.*(e) *Panegy. Maxim. & Const. dict. cap. 2.*(f) *Schol. ad Juven. Sat. 9.*(g) *L. un. C. Th. de infirm. pœn. calib.*(h) *De monogam. p. 583. edit. B. Rhen.*(i) *περὶ φιλοσοφίας.*

creant, non ut heredes habeant, sed UT HEREDES IPSI ESSE POSSINT. Quin JUVENALIS (a) addit, eosdem ne legatum quidem capere potuisse, & ideo illudentem marito adulterum sistit, gloriantemque lepide:

- - - - Propter me SCRIBERIS HERES,

LEGATUM omne CAPIS, nec non & dulce caducum.

Quod & his ULPIANI (b) verbis confirmatur: Quod calibi relictum, caducum fit, nisi intra centum dies LEGI PARUERIT. Plenissime vero omnium SOZOMENUS (c): Νόμος ἦν, inquit, Ῥωμαίοις παλαιῶς, ἀπὸ εἰκοσι καὶ πέντε ἐσῶν, πῶν ἴσων ἀξιῶσθαι κολύων πρὸς ἀγάμους ποῖς μὴ ποῖετοῖς, τίθει ἀλλὰ τε πολλὰ, καὶ τὸ ΜΗΔΕΝ ΚΕΡΔΑΙΝΕΙΝ ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ, πρὸς μὴ γένοι ἐγγυπάτω προσήκονσαι. αὐτὸ δὲ ἀπαιδαις ζῆμιῶν ΤΟ ΗΜΙΣΤ πῶν κατελειμμένων. Lex vetus erat Romanis, quæ eos, qui intra annum ætatis xxv. nondum inierant matrimonium, inter alia, QUIDQUAM EX ALIORUM TESTAMENTIS CAPERE prohibebat, nisi essent cognatione proximi. Eos vero, qui liberos haud sustulerant, non nisi SEMISSEM eorum, quæ testamento iis relicta fuerant, capere patiebatur. Ubi tamen in eo fallit SOZOMENUS, quod ætatem annorum xxv. ad ἀγάμους vel calibes refert, quam ad orbos pertinere jam supra ad caput xx. monuimus. Denique & EUSEBIUS (d) paullo confusius, πρὸς παλαιῶς νόμους ἀπαιδαις περιῶσαι αὐτὸς πῶν γονίμων διαδοχῆς, leges veteres orbos propinquorum successionem privasse ait. Quod quatenus recte dictum, vel a veritate alienum sit, paullo post adparebit.

Ex tot itaque veterum testimoniis hæc exstruimus capita trigessimum sextum, & septimum:

CAP. XXXVI. Calibes, nisi intra centum dies legi par-

(a) Satyr. 9. v. 86. sequ.

(c) Hist. eccl. Lib. 1. cap. 9.

(b) Fragm. tit. 17. §. 1. & tit. 22. §. 3.

(d) Vit. Const. Lib. 4. c. 26.

paruerint, neque HEREDITATEM, neque LEGATVM ex testamento, nisi proximorum genere, capiunt.

CAP. XXXVII. Si qui conjugum masculus ultra xxv. annum, femina ultra vicesimum, orbi erunt: semissem relictorum tantum capiunt. Qui genere proximi erunt, usque ad gradum sextum, quod relictum est, jure antiquo capiunt.

Prius ergo caput ad cælibes, posterius ad orbos pertinet. De utroque quædam pro instituti ratione.

II. Caput xxxvi. CÆLIBES plectit, quales hic sunt non solum, qui nunquam uxorem domum duxerant, verum etiam, qui ductam vel amiserant, vel repudiarant. Ita & feminae cælibatus pœnas dabant, quæ vel nondum nupserant, vel virum morte, aut divortio amiserant, modo priore casu essent ejus ætatis, ut lex nubendi iis necessitatem imponeret, posteriore autem vacationis tempus elapsum esset. Feminis enim a morte viri biennii, a divortio anni & sex mensium datam esse vacationem, ad caput hujus legis quintum observavimus, quemadmodum & ad tertium docuimus, sexagenarios, & quinquagenarias, quamvis cælibes, pœnis legis fuisse solutos. Nec est quod quis eos quoque, qui in matrimonio vixerant, cælibes dictos esse miretur. Ita enim loquutos esse veteres, depromtis ex MARTIALE, (a) TACITO (b), & SÆTONIO (c) exemplis docet v. c. SCHULTINGIUS (d).

Ne tamen ea pœna pœnitentiam excludere videretur, laxamenti quid concessum est *ex d. pœnis*, si forte spes lucri ex testamento adfulgens eos subigeret, ut legi parere, & nuptias contrahere animum inducerent. Hinc additum: NISI INTRA CENTVM DIES

LEGI

(a) Lib. 4. Epigr. 69.

(b) Lib. 12. Annal. cap. 1. p. 606.

(c) Claud. c. 26. Galb. cap. 5.

(d) Jurisp. vet. Antejus.

LEGI PARVERINT. (a) Ultra quatuor itaque mensium inducias iis dederat Augustus, intra quas, pœnamne subire, an factis nuptiis eam evitare mallerent, serio secum statuerent. Ducta enim intra hos centum dies uxore, hereditatem, legatumve capere jure poterant. Eoque pertinet lepidum MARTIALIS (b) epigramma:

*Quæ LEGIS CAUSSA NUPSIT tibi Lælia, Quinte,
Uxorem potes hanc dicere legitimam.*

Centum vero dies ideo præfinitos arbitramur, quod jam olim jure vetusto dies centesimus erat dies cretionis, ceu & ULPIANI (c) fragmenta, & quædam in digestis veteris juris reliquæ (d) evincunt. Quum itaque cretio, ULPIANO ibidem definiente, esset certorum dierum spatium, quod dabatur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediret ei, adire hereditatem, nec ne: idemque spatium prætor concedere soleret extraneis, sine cretione institutis, vel de hereditate adeunda deliberaturis (e); vel agnoscere volentibus bonorum possessionem (f): commodissimum etiam Augusto visum est, idem spatium & illis dari, qui, cælibes quum essent, hereditatem tamen, vel legatum ex testamento capeßere cuperent. Ast nec id beneficium post SCtum Perficianum patebat masculis sexagenariis, vetulam ducentibus, nec post SCtum Calvisianum feminis quinquagenariis, sive juveni, sive seni nubentibus, quia ex hujusmodi nuptiis nulla spes proliß reliqua videbatur. Qua de re supra ad caput legis tertium copiosius egimus.

Si intra hos centum dies legi non paruisent cæ-
P. II ad l. Jul. Pap. Popp. L libes:

- (a) Ulp. *Fragm. tit. 17. §. 1. tit. 22. §. 3.* do dies leg. ced. L. 3. §. 8. D. de min L. 2. §. ult. D. de suis & leg. her.
(b) Lib. 5. Epigr. 75.
(c) Tit. 22. §. 27.
(d) L. 22. §. 1. D. quan-
(e) L. 2. D. de jur. delib.
(f) L. 1. §. 9. D. success. ed.

libes : tunc NEQUE HEREDITATEM , NEQUE LEGATUM EX TESTAMENTO CAPIEBANT . Excidebant itaque hereditate , non legitima , uti existimasse videtur EUSEBIUS (a) , sed , testamento delata . Et quum eam hereditatem quodammodo æmuletur bonorum possessio secundum tabulas , ea quoque non dabatur cælibi , eoque pertinet locus PAULLI (b) : *Hereditatis adpellatione bonorum quoque possessio continetur* . Idem de LEGATO dicendum . Facile enim in fraudem legis legari cælibi potuisset saltim dodrans bonorum , nisi & hujus tituli singularis nominatim facta fuisset mentio . Ex qua ratione veteres JCTi idem jus etiam ad fideicommissa , & mortis causa donationes protulerant . Atque ita intelligenda verba PAULLI (c) : *Et FIDEICOMMISSUM , & MORTIS CAUSA DONATIO adpellatione legati continentur* . Ut paucis dicamus , cælebs nihil capiebat ex ultima voluntate . Et quamvis quidam in fraudem legis non cælibem , sed filium , in ejus potestate constitutum , instituerent , ut , quod ipse directe capere non posset , per filium caperet : tamen & huic fraudi obviam itum a JCTis , qui prohibitionem legis Juliæ ad hanc quoque speciem interpretatione sua produxisse videntur . Hinc fiscus & hanc hereditatem , vel legatum sibi vindicabat , nisi filio militi ad res militares , vel castrenses comparandas aliquid relictum fuisset . Id enim , quia ad castrense filii peculium pertinebat , adeoque patri cælibi haud acquirebatur , non eripiebat fiscus . Et hæc ratio est fragmenti ULPIANI (d) : *si mulier extranea filio viri cujusdam cælibis militi ad castrenses , vel militares sorte res comparandas reliquerit pecuniam : utique CASTRENSI PECULIO ea , que comparantur , adnumerari incipiunt* .

Deni-

(a) *Ibid.*(b) Paull. Lib. 4. L. 138.
D. de verb. sign.

(c) Paull. Lib. 4. L. 87.

D. de Legat. 3.

(d) Ulp. Lib. 8. L. 3. D.
de cast. pecul.

Denique additur: NISI PROXIMORVM GENERE. Diferte enim SOZOMENUS hanc adiicit exceptionem. Genere proximi autem & hic videntur numerati usque ad sextum gradum, quia & alias eo usque solidi capacitatem extendit lex Papia Poppæa (a). Hi itaque ex cognatorum testamentis jure antiquo capiebant, quamvis vel nondum nuptiis adpulissent animum, vel viduitatem connubio anteferrent (b). Quemadmodum autem alias hereditas, legatumque eripiebatur ei, qui testatorem occidisse convincebatur (c): ita nec cognationis jus ei prodesse poterat ad hereditatis, legative capionem, qui testatorem vel interemerat, vel causam mortis cædem mandando præbuerat. Id enim inculcat ULPIANUS (d), dum scribit: *Nihil interest, occidat quis, an CAUSSAM MORTIS præbuerit*: ὁ ἰπτειλόμενος τινὲ φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κούρεται. *Mandator cædis pro homicida habetur. Ad quam legem DIONYS. GOTHOFREDUS scribit: Immo multum, inquit, interest: nam qui suis manibus malum medicamentum supposuit, occidit: qui dedit, ut offerretur, magis causam dedit, quam occidit. L. 7. §. 6. L. 9. D. ad L. Aquil.* Sed quantumcumque intersit, quod ad pœnam legis Corneliæ attinet: nihil tamen interest, quod ad fisci jura circa eripiendam hujusmodi homicidæ hereditatem, de quibus ULPIANUM agere, vel ex inscriptione legis discere vir doctus potuisset.

III. Hæc de cælibatu. Ad orbos quod attinet, de de iis cautum fuerat capite sequente, ut mitius quidem haberentur, quibus non culpa, sed naturæ vitium obstaret: sed iidem tamen non omnis pœnæ essent immunes, quia, ut eleganter scribit JAN. VINC. GRAVINA, (e) *agnita conjugis sterilitate, ad*

L. 2. feli-

(a) Ulp. tit. 16. §. 1.

(d) Ulp. Lib. 8. L. 15. D.

(b) Cujac. Parat. C. de inf. ad L. Corn. de fscar.
pœn. cælib.

(e) De Leg. & SCris. §. 51.

(c) L. 7. §. 4. D. de bon. damn. pag. 585.

feliciores nuptias, misso repudio, migrare debuissent.
 Ait ergo lex: SI QVI CONIVGVV, MASCVLVS VLTRA XXV, FEMINA VLTRA XX ANNVV ORBI ERVNT. *Orbi* alias sunt, qui turbato naturæ ordine liberis vivunt superstites, vel, uti apud FESTVM (a) est, qui patrem, aut filios, quasi oculos, amiserunt. Ait lex nostra orbos vocat *ἀστεύους*, & quidem illos, qui vel liberos legitimos non susceperant, vel susceptos amiserant. Legitimos enim naturales solos profuisse parentibus, non adoptivos (b), nothos, & spurios, iam supra haud semel diximus. Amissi quidem aliquando solidi capacitatem præstabant; sed inter solos conjuges (c). Ex testamento enim alterius masculus non nisi pater solitarius, & femina, trium liberorum jure subnixâ solidum capiebant. Neque tamen omnes orbi pœnas dabant, sed qui VLTRA ANNVV XXV, vel quæ VLTRA ANNVV XX AETATIS liberos nondum sustulerant. His enim annis demum liberos exegisse non quidem legem Papiam, quæ multo maturius parentes esse iusserat, sed constitutionem Severi, quæ legem Juliam sequuta videtur, supra, ubi de solidi capacitâ a nobis actum est, iam occupavimus, ubi etiam ex ULPIANO monuimus, eos, easque, qui, quæve hos annos in matrimonio nondum excefferant, solidum capere potuisse (d). Queritur autem, an pœnas orbitatis effugerint, quibus paullo post testatoris mortem infans nasceretur? Nec dubitat ANT. SCHULTINGIUS, eos effugisse, dum infans intra centum illos dies, intra quos hereditas cernenda erat, vel antequam dies legati cederet, nasceretur. Regulam enim Catonianam, quæ alioquin huic hereditati, vel legato obstat, ad leges has novas non pertinuisse satis constat (e). Idem obti-

ne-

(a) *Vocæ Orba.*(b) *Ulp. Lib. 8. L. 51. §. 1.**D. de legat. 2.*(c) *Ulp. tit. 16. §. 1.*(d) *Ulp. ibid.*(e) *Ad Ulp. §. 616.*

nebat, si mulier, quum moreretur, exciso utero, infantem edidisset, vel paullo post filius ab hostibus remeasset, uti censet ULPIANUS (a). Alias si nec antea exstarent liberi, nec postea infans nasceretur: poenæ rei erant, quæ qualis fuerit, indicant verba sequentia: SEMISSEM RELICTORVM TANTVM CAPIVNTO. Quod ita intelligendum, ut si pure plus relictum esset, id omne caperet fiscus: quod autem sub conditione liberorum legatum, non statim extingueretur, sed exspectanda esset conditio. Talis conditionis: SI LIBEROS HABVERIT, DARI VOLO, & ULPIANUS (b) ad hoc caput meminit, eamque supra jam tetigimus. Quum vero eo casu incertum esset, an tempore aditæ hereditatis, vel apertarum tabularum capax futurus sit heres, vel legatarius: prudenter testatores relinquere solebant tantum, quantum tunc capere possent. Unde formulæ, QVANTVM PLVRIMVM PER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO, vel QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO HERES MEVS EI DARE, quas formulas suo more interpretatur ULPIANUS (c). Si tunc legatarius & cælebs esset, & orbus, nihil capiebat, si conjux quidem, sed orbus, semissem dabat heres, si pater solitarius, vel mater ingenua trium, aut libertina quatuor liberorum: detracta Falcidia reliquum legatarius, legatariave accipiebat. Usus vero hujus formulæ vel ideo erat maximus, quod ita nihil eripiebat fiscus, sed omnia, quæ capere non posset legatarius, apud heredem manebant. Ceterum non tantum ad ea, quæ testamento relicta fuerant, hæc prohibitio pertinuisse videtur, sed & ad donationes inter vivos. Saltim PLINIUS (d) id videtur innue-

L 3

re,

(a) Ulp. Lib. 8. L. 141. D. L. 36. D. de mort. caus. don. de Verb. sign.

(c) Ulp. Lib. 8. L. 51. pr. D.

(b) Ulp. Lib. 8. L. 51. §. 1. de de leg. 2.

legat. 2. L. 61. D. de cond. & dem.

(d) Lib. 5. epist. 1.

re, cum scribit: *Non esse satis honestum, dare (aliquid) & locupletari, & ORBO, (a matre exhereditato:) in summa NON PROFUTURUM ei, si donassem, profuturum, si cessissem: esse autem me paratum, cedere, si inique exhereditatum mihi liqueret.*

Ast iterum exceptionem adjecerat lex nostra: QUI GENERE PROXIMI ERUNT, VSQVE AD GRADVM SEX- TVM, QVOD RELICTUM EST, IVRE ANTIQVO CAPIVNTO. Quemadmodum, si hujusmodi cognati coissent, ii solidum inter se capere poterant: ita & ex testamento cognati extranei capiebant. Verba ipsa jam supra exposuimus, nihil ut hic addendum videatur amplius.

IV. Sed has inimicas cælibatui, atque orbitati leges funditus sustulit CONSTANTINUS M. valde ideo collaudatus ab EUSEBIO (a) & SOZOMENO (b). Et exstat integrâ constitutio hujus principis (c), quam ejus filiis perperam in codice JUSTINIANO (d) tribui, observat GOTHOFREDUS, cui procul dubio adfentieris, nisi suspicari mecum malis, filios illud patris edictum iisdem pæne verbis, ut solet fieri, firmasse. Salm vix verosimile est, vel Tribonianum, vel librariorum, non modo inscriptionem, sed & subscriptionem legis citra rationem voluisse mutatam. Ea enim, quæ codici nostro est inserta, edita dicitur Kal. Apr. Romæ Constantio iterum & Constante AA. coff. id est anno eræ Christianæ 339. Altera, in Theodosiano superstes, data Prid. Kal. Febr. Serdicæ PP. Kal. Apr. Romæ, Constantino Aug. VI. & Constantio C. coff. id est anno 320. Vtraque lege cautum, ut, qui jure veteri calibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur, atque ita vivant,

ac

(a) Vit. Constant. Lib. 4. c. 26. pœn. calib.

(b) Hist. eccl. Lib. 1. cap. 9.

(d) L. 1. C. de infirm. pœn.

(c) L. 1. C. Th. de infirm. calib.

ac si numero maritorum matrimonii fœdere fulcirentur, sitque omnibus æqua conditio capessendi, quod quisque mereatur. Deinde & de orbis sancitum, ut ne quisquam orbis habeatur, ne proposita huic nomini damna noceant. Præterea, quum durior esset feminarum, quam masculorum, conditio, si quidem illæ ingenuæ non nisi trium, libertinæ quatuor liberorum jure subnixæ, hi, modo patres solitarii essent, solidum caperent: Constantinus & feminis consuluit, earumque cervicibus imposta juris imperia, veluti quadam juga, solvit promiscue omnibus. Hæc omnia Constantinus, teste EUSEBIO, statuit, partim religione adductus, ne virginitatis studium, ἀξίως ὑπερβαυμάζειν ἀλλ' ἔκολλάζειν, poenis reprimeretur, partim ipsa motus æquitate, ne, quæ culpa vacat, ἀσθένεια αἰσθησέως mulctaretur: quamvis si vera fateri velis, gliscentem potius in ecclesia superstitionem, quam religionem veram, sanamque pietatem sapiat illa cælibatus, virginitatisque admiratio. Nec leviter quoque SOZOMENUS errat, dum scribit: Καὶ νεμὸν τῶ δήμῳ προσεφώνησεν, ὅτε ἐπ' ἴσῃσι πάντα αὐτῶν ὁμοίαν ἀπολείπειν τοὺς ἀνόμους τε καὶ ἀπαίδους. Et legem tulit, ut eodem jure per omnia fruerentur cælibes, & orbi. Neque enim præmia parentum, & nuptorum cum orbis, & ἀτεκνοῖς communicavit CONSTANTINUS, neque leges decimarias, ut supra diximus, fustulit, de quibus hanc legi adjecit limitationem in codice Justiniano omisfam: Verum hujus beneficii MARITIS, & UXORIBUS inter se usurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiæ vix etiam opposito juris rigore cohibentur, sed maneat inter istas personas LEGUM PRISCA AUCTORITAS. Solidum ergo ex eo tempore capere poterant cælibes, & orbi, sed ex testamentis tantum aliorum, non vero conjuges orbi inter se plus capiebant, quam licebat per leges decimarias, quas a

Theodosio demum juniore & Justiniano sublata esse, docuimus.

C A P U T XXII.

AD CAPITA LEGIS ULTIMA,

DE JURIBUS PATRONATUS.

I. **P**ostrema partis prioris capita de juribus patronatus egerunt. Ea restituta. II. Liberta, voluntate patroni nupta, operis liberabatur. Hujus privilegii ratio. An liberta nuptura semper opus fuerit patroni consensu? Liberta etiam nupta in officio patronae patronique filiarum esse tenebatur. III. Cap. xxxix. de libertis centenariis minore. Lex XII. tabularum de successione liberti. Edictum praetorium. Lex Papia Poppaea. Centenarius quis? Quis sine liberis? IV. Cap. xl. de libertis centenariis. Alienatio, a libertis vel in fraudem legis, vel in fraudem patroni facta. L. 16. D. de jur. patr. exposita; & emendata. Revocari aliquando dicitur, quod ipso jure nullum est. Portio virilis patrono debita. Nova Justiniani constitutio. V. Cap. xli. de filia patroni. Ei non succurrebat praetor. Fictio, filiam patroni esse filium. Quando libertis successerit ex L. Papia Poppaea? VI. Cap. xlii. De bonis liberta. VII. Cap. xliii. De successione patronae. VIII. Cap. xliii. Quando patronae liberi libertis successerint? VIII. Conclusio libri primi ad L. Papiam Poppaeam de maritandis ordinibus.

I. **L**ibros ULPIANI, & TERENCE CLEMENTIS sequentes nonum, decimum, & undecimum materia de juribus patronatus occupat, adeo hac lege immutatos, ut PAULLUS singularem librum de jure patronatus, quod ex lege Julia, & Papia venit, scripse-

psertit. Quin TER. CLEMENS jam sub finem libri octavi caput aliquod huc pertinens videtur tractasse, & quidem, quod de operis libertarum egit (a). Quum itaque eo loco scribat: *Plane quum liberta deserit nupta esse, operas peti posse, omnes fere consentiunt: vix dubitandum videtur, quin tale fuerit caput legis nostræ xxxviii:*

Liberta, que patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator.

Reliqua capita fere JUSTINIANUS (b) & ULPIANUS (c) servarunt, ex quibus, talia ea fuisse, adparet:

CAP. XXXIX. *In bonis liberti, centenario minoris, patronus, patronive liberi masculi, si libertus liberos non habebit, jus antiquum habento. Sin liberos habebit, jus nullum in bonis liberti habento.*

CAP. XL. *In centenarii liberti bonis, qui unum, duosve liberos habebit, sive is testamento facto, sive intestatus decedat, patrono, patronive liberis masculis VIRILIS PARS servator. Sin tres liberos habebit, patronus, patronive liberi masculi nihil juris in bonis liberti habento.*

CAP. LXI. *Patroni filia, si jus trium liberorum habebit, eadem jura in bonis liberti paterni, que & ipse patronus, patronive filii ex edicto præteris habent, habento.*

CAP. XLII. *In bonis libertæ, etiam quatuor liberorum jure subnixæ, pro numero liberorum libertæ, mortis ejus tempore superstitem, VIRILIS PARS patrono, patronive liberis masculis debetor.*

CAP. XLIII. *Patrona ingenua, duobus liberis honorata, libertina tribus, idem jus, quod patronus ex edicto Prætoris habet, habento.*

CAP.

(a) Per. Clem. Lib. 8. L. 14. libert.

D. de op. lib.

(c) Fragm. tit. 29. §. 3. sequ.

(b) §. 2. sequ. Inst. de success.

CAP. XLIV. *Liberi quoque ingenue patronæ, trium liberorum jure honorata, idem jus habent.*

Ea jam ordine percensebimus, nostroque more illustrabimus breviter.

II. Trigesimo octavo cavetur, ut LIBERTA PATRONI VOLUNTATE NUPTA operis liberetur. Libertam sine auctoritate patroni nubere haud potuisse, jam supra docuimus. Erat enim in perpetua ac legitima ejus tutela, de qua sine illius auctoritate nihil poterat imminui. Neque tamen jurejurando obstringere libertam poterat patronus, ne nuberet. Id enim si fecisset, non solum gratia ejus jurisjurandi fiebat, uti supra ad caput xxx. probavimus; sed & patronus jure patronatus excidebat ex lege ÆLIA SENTIA. Unde ex eo tempore tanto magis nubere poterat, cuicumque vellet: idque est, quod ad hoc caput tractavit TER. CLEMENS (a). Sufficiebat autem & tacitus patroni consensus, immo & rati habitio subsequuta (b), dummodo patronus esset justæ ætatis. Nam impuberis patroni consensus parum proderat, nisi auctoritas accessisset tutoris (c), eaque præterea sollemnitas, quæ in alienatione rerum pupillarum exigitur (d). Quia tamen & libertas quatuor liberorum gratia legitima patronorum tutela soluta, ex eoque tempore illas sine patroni auctoritate & res suas administrasse, & testari potuisse diximus; nulum sane est dubium, quin tunc & ad secunda vota transire potuerit invito patrono, eoque connubio nihilominus liberata sit operarum obligatione. Nuptam enim consentiente patrono libertam OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATAM, diserte testatur ALEXANDER Imperator (e), ejusque privilegii hanc rationem

(a) Ter. Clem. Lib. 8. L. 32.

D. qui & a quib. man.

(b) L. 13. §. 5. D. de op. lib. ber.

(c) d. L. 13. §. 4. eod.

(d) L. 22. C. de admin. tutor.

(e) L. 2. C. de abs. patr.

nem reddit HERMOGENIANUS (a), quod nupta liberta in officio mariti esse debeat. Parum sane decorum videbatur, libertam adfectari patronum, dum interim maritus domi nihil opis, aut officii ab uxore perciperet. Quæ causa quum deficeret in libertato, nec ei, licet marito, turpe videretur, etiam in patroni officio esse: hinc is non nuptiis, sed demum liberorum jure operarum obligatione liberabatur (b). Ut vero ad libertam redeamus, ea nupta voluntate patroni, non solum hic operas officiales nullas exhibebat, verum nec ejus filiis, nepotibus, pronepotibus. At nihilominus eas operas debebat patronæ, nec non patroni filiabus, & neptibus, quia nec nuptæ libertæ indecorum erat, mulieri esse in officio (c). Ex quo etiam porro consequebatur, ut, si patronus in libertæ nuptias consensisset, eæ autem non essent consequtæ, operæ ab ea jure exigenterentur (d). Multoque magis ea reviviscebat obligatio, si liberta nupta esse desisset (e), partim quod causa privilegii, ab HERMOGENIANO prodita, in viduam, vel repudiatam haud caderet, partim quod ex juris principis patronus, in nuptias libertæ consentiendo, amisisse non videretur jura patronatus (f).

III. Sequitur caput xxxix. de bonis liberti centenario minoris. Nimirum lege xli. tabularum generatim fuerat cautum, ut si libertus intestatus moreretur, cui non esset heres suus, hereditas ad patronum, ejusque liberos gradu proximos devolveretur (g). Quum itaque & testamento patronus excludi posset, nec ei ulla spes esset ab intestato succedendi, si liberos suos sive naturales, sive adoptivos, re-

li-

(a) L. 48. pr. D. de op. lib.

(e) Ter. Clem. Lib. 8. L. 14.

(b) L. 13. §. 3. D. eod. L. 37. D. eod.

D. eod.

(f) L. 11. §. 1. C. eod.

(c) L. 48. pr. 2. D. eod.

(g) Ulp. Fragm. tit. 29. §. 1.

(d) L. 48. §. 1. eod.

liquisset libertus: emendandum id jus putaverat Prætor, edixeratque (a), ut si intestatus obiisset libertus, liberis naturalibus haud relictis, patronus, ejusve liberi ex lege XII. tabularum succederent: si in liberos naturales haberet, sive suos, sive emancipatos, sive in adoptionem datos, ii patronum excluderent, adoptivi dimidiam caperent, alterius dimidiæ patrono bonorum possessio daretur. Denique si testamentum concederet libertus, is patrono relinqueret semissem bonorum, & si minus vel nihil reliquisset, patrono contra tabulas, heredi scripto secundum tabulas daretur partis dimidiæ bonorum possessio. Denique *patronorum jura*, JUSTINIANO (b) teste, *adauxit lex Papia Poppæa*, ut tanto majore contentione liberos quærent liberti, si scirent, non nisi numerosa prole se facultatem de rebus suis disponendi consequuturos. Distinxit autem iex Papia libertos in CENTENARIIS MINORES & CENTENARIOS. De illis caput nostrum ait: IN BONIS LIBERTI CENTENARIO MINORIS. Libertus hic est a patrono cive Romano manumissus. Addo: cive Romano. Si enim Latinus, vel peregrinus manumitteret, nec illi, nec eorum liberi his juribus patronatus fruebantur. Unde est, quod PLINIUS (c) quibusdam Postumii Marini propinquis civitatem rogat, ut sint in patria potestate, & *iis in libertos servetur JUS PATRONORUM*. Quamvis vero ii nonnumquam ingenuitatis jura, impetrata aureos annulos gestandi facultate, consequi solerent: nihilominus tamen & tunc ratione obligationis manebant liberti, quamvis, quod ad statum attinet, non libertini, sed ingenui, haberentur (d). Et huc pertinent verba non PAULLI, sed ut in melioribus editionibus est, ULPIANI (e): *Is, qui jus annulorum im-*

(a) Ulp. tit. ult. §. 1. & 3. §. 1. Inst. de success. libert. L. 6. D. de bon. possess.

(b) §. 2. Inst. eod.

(c) Lib. 10. Epist. 6.

(d) L. 6. D. de jur. aur. ann.

(e) Ulp. Lib. 9. L. 5. D. eod.

petravit, ut ingenuus habetur, quamvis ab HEREDITATE ejus patronus non excludatur. Quod secus se habebat, si natalibus restitutus esset libertus. Jus enim patroni, hoc impetrato, amittebatur (a), libertusque, quantum ad totum jus pertinet, habebatur perinde atque si ingenuus natus esset, adeo ut patronus ejus nec posset ad successionem venire (b). Quare etiam non temere dari solebat hoc beneficium, nisi consentiente, cujus quam maxime intererat patrono (c) ejusve filiis (d).

Nec de omni, uti diximus, liberto hic sermo est, sed de CENTENARIO MINORE. Centenaria alias sunt, quæ vel centum assibus, vel centenis sestertiis veneunt. Unde FESTUS (e): CENTENARIAE cœne, inquit, dicebantur, in quas lege Licinia non plus CENTUSSIBUS præter terra nata, impendebatur: id est, CENTUM ASSIBUS, qui erant breves numi ex ære. Et SALMASIUS ad JULII CAPITOLINI Pertinacem cap. II. CENTENARIA DIGNITAS illius, qui centena sestertia in salarium accipiebat. At in lege Papiæ centenarii, vel uti AFRICANUS (f) noster id eloquitur, rem CENTUM habentes sunt, qui sestertium centum millium patrimonium habent (g), id est aureorum mille. Augusti autem ævo aureum XVII. denariorum fuisse, ex DIONE (h) accurate probavit v. c. JO. FR. GRONOVIVS (i). Cui tantum rei non erat, is adpellabatur centenario minor. Verum, decrescens hominum facultatibus, JUSTINIANUS (k) constitutione Græca, cujus partem ex Basilicis eruit CUSACIUS (l), pro mille sestertiis unum aureum computari jussit, ut ab eo tempore centenario minor haberetur, qui ne quidem centum aureorum

(a) L. 5. pr. D. de natal. rest.

(b) L. 2. D. eod.

(c) L. 2. L. 5. pr. D. eod.

(d) L. 4. D. eod.

(e) Voce centenaria.

(f) L. 16. D. de bon. libert.

(g) §. 2. Inst. de succ. libert.

(h) Lib. 55. p. 555.

(i) De pecun. vet. p. 365.

(k) §. 2. Inst. eod.

(l) Obs. Lib. 20. cap. 39.

reorum rem, vel patrimonium reliquisset. Æstimabatur vero liberti patrimonium, deducto ære alieno, adeo ut si libertus, habens creditores, in eorum fraudem iusto plures servos manumississet, non omnium impediretur libertas, sed qui primi erant, liberi essent, donec creditoribus suum solveretur. Ita TER. CLEMENS (a), qui addit, si ejus, qui prius manumissus, pretium æris alieni summam excefferit, tum posteriorem minoris pretii servum libertatem fuisse consequutum. Quemadmodum vero deducendum erat æs alienum: ita contra computabatur, quidquid debebatur liberto. Quod ita effert ULPIANUS (b): *id apud se quis habere videtur, de quo habet ACTIONEM: habetur enim, quod PETI POTEST.* Denique & in censum veniebat, quidquid dolo malo a liberto alienatum fuerat. Solebant enim liberti, ne centenariis majores haberentur, vel patronum ut defraudarent, partem rerum suarum alii donare inter vivos, tantum ne quid ad patronum perveniret. Quod si factum esset in fraudem legis: alienatio ipso jure irrita erat: sin in fraudem patroni, illa ipso quidem jure valebat, sed revocari tamen poterat actione Faviana, & Calvisiana, de qua re ad caput proximum differemus.

Ceterum in bonis hujusmodi liberti centenario minoris PATRONVS PATRONIVE LIBERI MASCVLI, SI LIBERTVS LIBEROS NON HABERET, IUS ANTIQVVM HABEBANT. Habebant, inquam, patroni, eorumve liberi jus antiquum, id est ex lege XII. tabularum succedebant ab intestato, modo iis jus patronatus salvum esset, quippe quo verbi causa excidebant, qui libertum accusassent capitis, aut nomen ejus, non petita postea abolitione, detulissent. Hos enim a bonorum

(a) Ter. Clem. Lib. 9. L. 24.
D. qui & a quib. manum.

(b) Ulp. Lib. 9. 143. D. de verb. sign.

rum possessione excludi, docet TER. CLEMENS (a). Deinde, etiam si salva essent jura patronatus, non tamen succedebat patronus, si exstarent liberti liberi, quorum vel unus ex lege XII. tabularum patronum excludebat. Quamvis enim lex *πληθυντικῶς* loquatur SI LIBERTVS LIBEROS NON HABEBIT: eleganter tamen hæc verba ita interpretatur CAJUS (b) noster: *non est sine liberis, cui vel unus filius, unave filia est. Hac enim enunciatio: HABET LIBEROS semper plurali numero profertur, sicut & pugillares, & codicilli.* Ad hunc locum casus perquam bellos enucleant auctores nostri. Sic apud TER. CLEMENTEM (c) occurrit hæc species. Tiro libertus unicum habebat filium, ex eoque aliquot nepotes. Exheredato filio, quærebatur, patronusne ab intestato admittendus sit, an eidem præferendi liberti nepotes? Respondet jurisconsultus: *Quod utique sic dirimendum est, ut vivo filio, donec in potestate ejus liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne qui suo nomine a bonorum possessione summoventur, (leg. summoventur) per alios eam consequantur (leg. consequatur). Si autem emancipati a patre fuerint, vel alio modo sui juris effecti: sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur.* Idem TER. CLEMENS quærit (d), si filius liberti unicus a paterna hereditate abstineat, an tunc videatur libertus sine liberis decessisse, admittendusque patronus? Et respondet: *Hoc patrono proficere.* Perinde enim est, judice CAJO, (e) sive filius liberti jus suum spernat, sive tempore bonorum possessionis finito exclusus sit, sive ante mortuus sit, quam petierit bonorum possessionem.

De-

(a) Ter. Clem. Lib. 9. l. 10. D. de bon. libert.
de jure patron.

(b) Caj. lib. 8. l. 148. D. de
verb. sign.

(d) Ib. l. 38. §. 1. D. ead.

(e) Caj. lib. 8. l. 4. D. de bon.
possess.

(c) Ter. Clem. lib. 9. l. 38.

Denique adiicitur: SI LIBEROS HABEBIT, IUS NULLUM IN BONIS LIBERTI HABENTO. Liberos enim & jure vetere decemvirali exclusisse patronos, jam ante monui. Unde adparet, legem Papiam Poppæam nihil circa successionem patroni in bonis liberti *centenario minoris* mutasse. Quum autem plerumque, ubi successionis emolumentum, ibi & tutelæ onus esse soleat, & ex ea ipsa spe successionis legitima patronorum tutela, teste JUSTINIANO (a), descendat: quæsitum videtur, an & tutor esse teneatur patronus, qui hoc modo a successione plane excluditur? Puto eum oportuisse tutelam suscipere, eoque fortassis comparata fuit lex, quam JULIUS CAPITOLINUS (b) de tutelis libertorum a Marco Aurelio latam refert, simul observans, eum IUS MAGIS VETUS RESTITUISSE, quam novum fecisse. Si juxta excusaretur patronus: tum Prætor liberti liberis tutorem ex lege Atilia dare poterat, dum ne se ipsum daret, quod fieri posse, ULPIANUS (c) diserte negat.

IV. Jam de liberto *centenario* agit caput XL. atque: CENTENARIUM LIBERTI BONIS. Quis centenarius sit, quibusque fraudibus id egerint liberti, ne centenarii haberentur, vel, ut patrono minus relinquere, jam diximus. Nihil enim proclivius erat, quam moribundos quædam alienare per donationem inter vivos, ne posita patrimonii ratione, centum sestertium millia, vel saltem ne multo plus reperiretur. Quærit itaque ULPIANUS (d), an ista alienatio valeat? Et respondet interesse, in fraudem legis, an in fraudem patroni alienarit libertus. Quæ enim in fraudem legis alienata, eorum alienationem ipso jure non valere: quæ in fraudem patroni, per
Fa-

(a) §. un. Inst. de legit. pa. de tut. dat.
tr. tut.

(b) Marc. Anton. cap. 11. de jur. patr.

(c) Ulp. lib. 9. L. 4. D.

(d) Ulp. lib. 10. L. 16. D.

Favianam, & Calvisianam actionem revocari. In fraudem vero legis alienasse videbatur, qui alienando se minorem centenario fecerat, ad hoc, ut legis preceptum everteret. In fraudem patroni, qui, alienatione facta, nihilominus erat centenarius. Quærit porro, si quis, plures res simul alienando, minorem se centenario fecerit, quarum una revocata, vel omnium partibus, major centenario esset futurus, utrum revocentur omnes, an aliquid pro rata ex singulis? Species itaque talis est. Libertus alienaverat ædes, duos hortos, gregem ovium, & equorum quadrigam. Ea facta alienatione, minor jam esse cœperat centenario. Patronus hæc omnia revocabat. Elidebatur ejus actio exceptione, quod, si vel solæ ædes, vel unus hortus, cum dimidio gregis & tribus equis revocarentur, hereditas centenaria futura sit: quæstio erat, an nihilominus omnia, quæ fuerant alienata, revocanda sint? Respondet, magis esse, ut omnium rerum alienatio, tamquam in fraudem legis facta, nullius momenti sit. Denique libertus alienaverat ædes, & nihilominus tum adhuc erat centenarius: sed postea etiam hortis donatis centenario minor esse cœperat. Quærit ULPIANUS (a), omnesne, an quædam harum rerum revocandæ sint? & respondet: *Alienatio eorum rerum, quæ postea alienata sunt, ipso jure non revocabitur, sed priorum. In posterioribus Faviana locus erit.* Verba hæc aliquid contorti habere videntur, nec satis conveniunt superiori fundamento. Procul dubio res posteriores erant alienatæ in fraudem legis, quia sic desinebat esse centenarius: priores in fraudem patroni, quia, si nihil amplius alienasset, mansurus centenarius fuisset. Qui ergo dici potest, in posterioribus locum esse Faviana? Et quid est: *ipso jure non revocabitur?* Ipse, si quid video, sensus postulare videtur hanc emendationem: *Aliena-*

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop.

M

tio

(a) Ib. l. 16. §. 2. D. eod.

tio earum rerum, quæ postea alienata sunt, ipso jure revocabitur, sed non priorum, in quibus (vel in prioribus) Faviane locus erit. Trajectum ergo videtur NON, quod sæpe contigit. To QUIBUS vero vel PRIORIBUS a scriba, cui, quod antecesserat, PRIORUM in mente hæserat, facile pro abbreviatione haberi potuit vocabuli oppositi posterioribus. Sic sane ULPIANUS sibi ipsi constat. Dicit enim, alienationem eorum, quæ postea alienata sint, ipso jure nullam esse, tamquam in fraudem legum factam: non autem priorum alienatorum, quæ alienatio tantum suscepta fuerit in fraudem patroni, in his adeoque locum esse actioni Favianæ. Nec est, quod quem turbet loquutio: ipso jure revocabitur. Sæpe enim JCTi & libertatem in fraudem creditorum datam rescindi (a), retrahi (b), revocarique (c) dicunt, quum eum, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agere, vel dupondii non ignorent.

Centenarius hujusmodi vel unum, duosve liberos habebat, vel tres, pluresve. Priore casu, SIVE IS TESTAMENTO, SIVE INTESTATO DECEDERET, PATRONO PATRONIVE LIBERIS MASCULIS VIRILIS PARS SRRVABATUR. Itaque quum unum filium, filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio testatus decessisset. Ita enim legendum esse apud JUSTINIANUM (d) pro intestatus, jam alii viderunt (e). Quum vero duos, duasve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. Eo non existente, ejus liberi masculi gradu proximi hanc portionem virilem capiebant. Nec adimi illis poterat hæc pars hereditatis, utpote legitima, nisi vel patronus, vel ejus filius

capitis

(a) L. 5. §. 2. qui & a quib. non poss. manum.

(d) §. 2. Inst. de success. libert.

(b) L. 45. §. 3. D. de jur. fisc.

(c) L. 1. C. qui manum.

(e) Cujac. Obs. lib. 3. c. 13.

capitis libertum accusasset. Tunc enim ne quidem ad legitimam hereditatem, quæ ex lege XII. tab. defertur, teste ULPIANO (a), admittebatur, nedum ad hoc beneficium ex lege Papia. Quid vero est, quod idem scribit ULPIANUS (b): VIRILIS adpellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est? An, qui assem hereditatis capit, portionem virilem capere dicetur? Doctissimus JAC. CUCIUS discipulus, JAC. LABITTUS (c), ea verba accipit de casu, si libertus intestatus sine liberis decedat. Sed perperam, quia tunc patrono non portio virilis, sed integra hereditas debetur. Aliud in mente fuit id scribenti ULPIANO. Finge, Tironem reliquisse filium, hunc vero vel abstinuisse ab hereditate paterna, vel tempus, intra quod bonorum possessio agnoscenda erat, elabi passum, vel ante eam petitam plane mortuum esse: quos casus supra ex CAJO recensebamus (d): patronus sane ex asse erit heres, quum tamen a lege, existente filio, filiave, tantum in portionem virilem vocetur. Additur denique: SI TRES LIBEROS HABEBIT libertus: PATRONVS PATRONIQUE LIBERI MASCULI NIHIL IVRIS IN BONIS LIBERTI HABENTO: Quum itaque ex XII. tabulis liberi quotcumque; ex edicto Prætoris naturales saltem quotcumque sufficerent ad excludendum patronum: Augustus non nisi tres sufficere voluit. Verum & id sustulit laudata paullo ante constitutione JUSTINIANUS (e). Ea enim cautum, ut si libertus intestatus decesserit, nulla relicta progenie, patronus, patronique liberi ad universam hereditatem vocarentur. Sin liberos sive tres, sive pauciores haberet, cujuscunque sexus vel gradus: hi soli ad successionem parentum deducerentur, pa-

M 2

trono

(a) Ulp. lib. 10. L. 11. D. de jur. patr.

(b) Ulp. lib. 10. L. 145. D. de verb. sign.

(c) Usu Indic. ad D. p. 291.

(d) L. 4. D. de bon. possess.

(e) §. 3. Inst. de success. lib. bert.

trono omnibus modis cum sua progenie semoto. Denique, si libertus vel nullos liberos habens, vel, quos habet, exheredes scribens, vel mater filios, vel avus nepotes ex filia præteriens, patronum testamento præterierit, tunc ei possessio non quidem, uti ex edicto, dimidiæ, sed tertiæ partis bonorum daretur, vel, quod huic tertiæ deesset, ex constitutione repletur, si quando minus tertia parte bonorum libertus ei reliquisset. Hanc autem tertiam partem patronus, ejusve liberi ex eo tempore tam liberam capiebant, ut, quum alias fideicommissa præstarentur certis personis ab illis, qui peterent bonorum possessionem contra tabulas (a), idque onus olim etiam patrono incumberet (b): patronus tamen ex hac tertia ne liberis quidem liberti libertave legata vel fideicommissa præstaret, sed ad ejus coheredes id onus univèrsum devolveretur.

V. Proximum est caput XLI. quod ad patroni filiam jura successionis porrexit. Quamvis enim lex XII. tabularum inter patroni filios filiasque non distingueret, & has perinde ad successionem liberti paterni vocaret, ac illos (c): Prætor tamen contra tabulas liberti aut ab intestato contra heredes suos non naturales bonorum possessionem tantum dabat masculis, nisi quod nonnumquam filiam fingebat filium, quam *παλαῖαν ὑποθεσίαν* vel *παράτηρησιν* memorat abolitque constitutione sæpe laudata JUSTINIANUS (d). Verum & hoc ante JUSTINIANUM emendandum duxerat Augustus, siquidem ex lege Papia Poppæa, teste ULPIANO (e) & filia patroni id jus succedendi nanciscebatur, si jus trium liberorum haberet.

Ait itaque lex: PATRONI FILIA, qua adpellatione non

(a) L. 1. D. de leg. præst.

(b) L. 4. D. de cond. & dem.

& L. 64. §. ult. D. ad SCIAM

Trebell.

(c) Ulp. fragm. tit. 29. §. 4.

(d) Basil. Lib. 49. tit. 1.

p. 594. Tom. VI.

(e) Ulp. *ibid.*

non solum ea, quæ in potestate patris est, continentur, verum etiam alteri in adoptionem data. Nam & hæc, teste TER. CLEMENTE (a), si in adoptiva familia sit, ad bona libertorum paternorum admittitur. Quamvis enim ita filia paterna gente & familia excederet, & adoptivi, teste APPIANO (b), eisdem eum adoptante agnatos & libertos haberent: id tamen non observabatur in legibus novis, ex quibus & hereditates & tutela plerumque sic deserebantur, ut persona designarentur NATURALITER, quemadmodum observat PAULLUS (c). Ex qua ratione colligimus, etiam emancipationem & in manum conventionem non impedivisse patroni filiam, quo minus liberto paterno succederet. Non omnis tamen patroni filia hujus beneficii erat particeps, sed quæ IVS TRIUM LIBERORVM HABEBAT. Qua in re paullo deterior erat filiarum, quam filiorum, conditio. Hi enim succedebant, etiamsi nullos suscepissent liberos; illæ non nisi trium liberorum jure honoratæ, sive ter enixæ essent, sive id jus impetrassent beneficio principis. Tunc enim EADEM IVRA IN BONIS LIBERTI PATERNI, QUÆ ET IPSE PATRONVS PATRONIVE FILILEX EDICTO PRÆTORIS HABENT, HABEBANT. Quemadmodum itaque patronus ejusve filii dimidiæ bonorum possessionem consequerentur, si aut testatus deceffisset libertus, iisque nihil vel minus parte dimidia reliquisset, aut intestatus heredem suum adoptivum haberet superstitem (d): ita idem jus erat filiabus. Naturales autem liberi liberti, uti patronum ejusque filios, ita & filiam, trium liberorum jure subnixam, excludebant. Enimvero, postquam JUSTINIANUS caput superius emendavit, idem jus, quod dederat patrono ejusque filii, etiam produxit ad filias, nec non ad eos, qui

M 3 ex

(a) Ter. Clem. Lib. 10.
L. 39. D. de bon. lib.

(c) L. 7. pr. D. de capit. min.

(d) §. 1. Inst. de succ. li-

(b) De bell. civ. Lib. 3. p. 586. bert.

ex transverso latere veniebant, usque ad quintum gradum (a).

VI. Hactenus de bonis libertorum. In libertæ bonis melior erat patroni ejusque liberorum conditio. Nam capite XLII. cautum fuerat: IN BONIS LIBERTÆ, ETIAM QUATVOR LIBERORVM IVRE SVBNIXÆ, PRO NUMERO LIBERORVM LIBERTÆ, MORTIS EIUS TEMPORE SVPERSTITVM, VIRILIS PARS PATRONO PATRONIQUE LIBERIS MASCVLIS DEBETOR. Denuo successio defertur patrono, patronique liberis, nisi vel ille libertam accusando eo se beneficio indignum reddidisset (b), vel libertatis causa imposita libertæ revendidisset (c). Eo ipso enim juribus patronatus excidebat patronus, nec audiebatur, si se cum ea societatem libertatis causa iniisse diceret (d). Contra non obfuisse patrono videtur libertæ communis matrimonium, quod cum altero patrono inierat, eoque fortassis referendum est fragmentum CAII (e) ex libro commentariorum octavo superstes. Nihil itaque hic, uti in libertorum successione, intererat, liberos haberet liberta, nec ne, item intestata decessisset, an condidisset testamentum. Nam primum, etiamsi liberos haberet, ii tamen matri non erant sui, adeoque nec legitimi heredes. Unde & ULPIANUS (f) scribit: *In bonis libertæ patronis NIHIL JURIS EX EDICTO datur*, non quod a successione excluderentur, sed quod non opus iis esset auxilio prætoris, qui jure legitimo succedebant. Deinde, etiamsi liberta, quatuor liberorum jure honorata, & tutela liberaretur, & condere posset testamentum: eadem tamen lex Papia Poppæa, quæ libertabus istud privi-

(a) §. 3. *Inst. de succ. libert.*(b) Ulp. *lib. 11. L. 17. D. de oper. patron.*(c) Ulp. *lib. 11. L. 37. D. de bon. libertæ.*(d) Ulp. *lib. 11. L. 36. D.**de oper. libert.*(e) Caj. *lib. 8. L. 46. D.**de Ritu Nupt.*(f) *Fragm. tit. 29. §. 11.*

privilegium dederat, ita prospexerat patronis, ut virilem partem, tamquam portionem legitimam, patrono teneretur relinquere (a). Ista vero pars virilis æstimabatur PRO NUMERO LIBERORVM, LIBERTATE MORTIS EIVS TEMPORE SUPERSTITVM, adeoque si quinque haberet liberos, patrono sextans, si quatuor, quinta pars, si tres, quadrans, si binos, triens, si unum, semis, si nullum, integer as debebatur. Numerabantur vero liberi omnes, etiam in utero relictus. Diserte enim TER. CLEMENS (b): *Intelligendum est MORTIS TEMPORE fuisse, qui in utero relictus est.* De exhereditatis, vel hereditatem maternam repudiantibus, frustra tunc quis movisset quæstionem, quum eo tempore nondum matribus succederent liberi. Ex quo etiam sequitur, ut non ita intelligenda sint verba legis nostræ, ac si portio virilis patrono ejusve liberis, reliquæ liberis libertatæ cessissent. Cedebant hæc iis, quibus liberta eas destinaverat testamento. Si intestata moriebatur, patronus ante SCtum Orphitianum totam bonorum universitatem capiebat. Post illud etiam hoc casu portione virili contentus esse tenebatur, quia SCtum illud etiam libertatæ liberos ad successionem in bonis maternis vocasse, satis constat.

VII. Ast id jus in bonis libertatæ olim tantum patrono, ejusque liberis masculis, competeat. Hinc capite sequente XLIII. etiam de jure succedendi patronæ concessio agitur. Ea vel ingenua erat, vel libertina. Si ingenua: ex lege XII. tabularum libertis quidem intestatis, liberos non habentibus, succedebat (c). Sed lex Papia ei jus dederat paullo pinguius, ut DVOBVS LIBERIS HONORATA IDEM IVS, QVOD PATRONVS EX EDICTO PRAETORIS HABET, HABERET. Ergo in eo erat deterior patronæ, quam

M 4 patro-

(a) *Ibid.* §. 3.

(b) *Ter. Clem. lib. II. L.*

153. *D. de verb. sign.*

(c) *Ulp. Fragm. tit. ult. §. 6.*

patroni; conditio, quod illa non nisi duorum liberorum jure, hic semper jus haberet petendi bonorum possessionem. Quare non abs re suspicari mihi videor, patronas, liberorum jure destitutas, sibi partem aliquam bonorum a libertis stipulari solitas, quumque hujusmodi pactum contra bonos mores videretur, eo nomine accepisse fidejussores, qui, quanto minus a libertis consequuturae essent, tantum dare sponderent. Eo enim casu non dubitabatur, quin si nihil a libertis fuisset consequuta, totum deberent fidejussores, quod liberti debuerant. Ita enim ego interpretor fragmentum CAII. (a), alioquin difficillimum. In eo vero patrono patronaeque jus erat aequale, quod utrique daretur bonorum possessio ad consequendam dimidiam bonorum, sive intestatus decessisset libertus, adoptivo relicto, sive testatus, nullis relictis liberis. Si liberto essent liberi naturales: patrona non minus, quam patronus, excludebatur. Idem jus datum videtur patronae, libertinae conditionis, TRIBVS HONORATAE LIBERIS. In tota enim hac lege majorem liberorum numerum a libertina, quam ab ingenua, & sicubi huic tres sufficiunt, ab illa quatuor, sin huic duo, ab illa tres exigi, animadvertimus.

VIII. Denique quamvis de patronae liberis nihil cautum esset lege XII. tabularum, neque ea ex juris antiqui principiis jus succedendi ad liberos transmittere posset, quia suos non habebat: tamen & his, teste ULPIANO (b), prospexit lex Papia Poppaea, dum ita sanxit capite XLIII.: LIBERI QVOQVE INGENVAE PATRONAE, TRIVM LIBERORVM IVRE HONORATAE, IDEM IVS HABENTO. Dabatur ergo illa dimidia bonorum possessio patronae liberis, utriusque sexus. Nec intererat, cujus in potestate essent. Hinc
quia

(a) Cāj. Lib. 9. L. 130. de
verb. sign.

(b) Ibid. §. 7.

quia inter matrem & liberos nullum erat jus agnationis, quod solum adoptione perimebatur: consequens erat, ut sive in potestate patris naturalis, sive in adoptionem dati essent liberi, succederent tamen matris liberto. Et id CAJUS innuit (a): *Satis constat, etiamsi in potestate sit parentis filius patronæ, nihilominus legitimo jure ad eum pertinere hereditatem.* Attamen non omnium patronarum liberis hoc jus erat, sed ingenuarum, quæ TRIVM LIBERORVM IVRE ERANT HONORATÆ. Ipsi patronæ ingenuæ sufficiebant duo liberi, ut succederet: sed ad jus illud in liberos transmittendum non nisi tres sufficiebant. An hæc lex & libertina patrona natis prospexerit, incompertum est. Id vero certissimum, erroris eos recte postulari a M. VERTR. MAURO (b), qui filias patronæ, liberto materno successuras, eodem jure liberorum indignasse existimant. Saltim id non constat ex verbis ULPIANI, cui soli ejus capitis notitiam debemus.

IX. Et hæc quidem sunt, quæ ad partem legis Papiæ Poppææ priorem pertinent, capita quæque, tamquam fractas e naufragio tabulas, post viri eximii JAC. GOTHOFREDI industriam, colligere licuit. Jam eandem operam navabimus legi Juliæ Papiæ CADUCARIÆ, quam alterius veluti adpendicem fuisset, jam supra observavimus.

L I-

(a) L. 22. D. de jur. patron.

(b) De jur. lib. cap. 26.

LIBER III.

AD LEGEM CADUCARIAM, VEL
DE CADUCIS.

CAPUT I.

DE NOMINE, FINE ET CAPITIBUS LEGIS CADUCARIÆ.

I. **P**ars legis Papiæ posterior de caducis egit. Lex caducaria. II. Ea ad locupletandum ærarium fuit comparata. Ærarii ratio tempore Augusti. Ærarium militare. Fiscus. Utriusque administratio. III. Lex hæc odiosa, & multis veterum improbata. IV. Capita legis unde restituenda? Fragmenta veterum per laterculos disposita secundum ordinem capitum. Ipsa lex cum notis & allegationibus exhibita.

I. **D**UÆ fuerunt legis JULIÆ, ET PAPIÆ POPPÆÆ partes, quarum altera de maritandis ordinibus, parentum & conjugum præmiis, pœnisque calibum & orborum; posterior de bonis caducis, ereptitiis, & vacantibus egit. Unde hæc posterior pars lex Julia CADUCARIA dicitur. Sane ita adpellatur ab ULPIANO in *Fragmentis* (a), ubi legimus: *populo bona deferuntur ex LEGE JULIÆ CADUCARIA*, non autem in L. 4. §. 17. *D. de fideicomm. libert.* ubi pro caducis legionis, caducarias leges reponi, acute quidem, sed perperam jubet JAC. CÛJACIUS (b) ab EM. MERRILLIO (c), IANO A COSTA (d) & JAC. GOTHOFREDO (e) hinc merito notatus. Quare mireris, eam emendationem probare se potuisse FR. HOTOMANO

(a) Tit. 28. §. 7.

(b) Ad Ulp. *ibid.*(c) *Var. Cujac. lib. 3. c. 20.*(d) *Ad §. 1. Inst. de ea, cui lib. caus.*(e) *Ad Leg. Pap. p. 341.*

MANO (a). Alibi simpliciter hæc lex vocatur JULIA (b), item lex PAPIA, vel LEGES ANTIQUE (c), quæ adpellationes, opinor, fraudi quibusdam fuerunt, ut hanc posteriorem legis nostræ partem pro lege singulari, & a superiore de maritandis ordinibus diversa haberent, a quo errore nec FR. HOTOMANUS (d), a nobis paullo ante laudatus, sibi fatis cavisse videtur.

II. Quemadmodum autem pars legis prior ad augendam prolem explendumque civium numerum; ita posterior hæc, ut supra diximus, ad locupletandum ærarium fuit comparata. Qua de re TACITUS (e); *legem Papiam Poppæam, inquit, senior Augustus post Julias rogationes, incitandis celibum pœnis, & AUGENDO ÆRARIO sanxit. Et PLINIUS (f) junior, infectatus mores malorum principum: Locupletabant & fiscum & ÆRARIUM, non tam Voconia & JULIE LEGES, quam majestatis singulare & unicum crimen eorum, qui crimine vacarent. Denique & ipse JUSTINIANUS (g) noster, & nomen & materiam CADUCORUM ex bellis ortam & auctam civilibus, que in se populus Romanus moverit, & belli calamitate introductam esse, refert, eoque ipso innuit, exhausto bellis civilibus ærario, id unum superfuisset remedium, ut privatorum incommodo publica levaretur inopia, magnaue privatorum patrimoniorum pars interverteretur. (Id quod & alio loco innuit imperator in *Constit. tanta §. 6. de confirm. Digestor.* ubi redditurus rationem, cur de caducis in Pandectis nihil occurrere passus sit: *sed in his, inquit, nihil de caducis a nobis memoratum est, ne caussa, que in rebus**

non

(a) De Legib. p. 1282.

Julia de caducis.

(b) 96. §. 1. D. de leg. 1.

(e) *Annal. lib. 3. cap. 25.*

(c) L. un. pr. §. 12. C. de caduc. toll.

(f) *Paneg. cap. 42.*

(d) De legib. Rom. voce toll.

(g) L. un. pr. C. de caduc.

non prospere gestis & tristibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens civili, nostris maneat temporibus, quæ favor celestis & pacis vigor firmavit, & super omnes gentes in bellicis victori periculis supposuit, ut luctuosum monumentum læta sæcula inumbrare concedatur. Quamvis, dum in mediis bellis civilibus legem hanc latam existimat, haud adeo accurate ejus historiam expendisse videatur vel imperator, vel quisquis ejus nomine hanc constitutionem concinnavit.)

Ea res repetenda est paullo altius. Augustus rerum potitus, tantum tueri imperium haud potuisset, nisi, obsequutus prudenti Mæcenatis consilio, copiosum aluisset militem, in pace decus, in bello præsidium, imperio suo columen ac munimentum futurum. Non e re amplius erat, latus præbere militi legionario, veteri ritu delecto e civibus, & cui rerum novarum studium inspirare posset recens adhuc pristinae libertatis memoria: sed opus videbatur militia mercenaria, quæ nunquam arma deponeret e manibus, quamque stipendii dulcedo & spes præmiorum principi soli devinciret. Quum autem nec quies sine armis, nec arma sine stipendis nec stipendia sine æratio suppetant: prudenter apud DIONEM (a) Mæcenas Augusto commendat curam ærarii publici, suadetque, ut illud, exhaustum bellis civilibus, non per scelera, sed bonis artibus, expleatur. Eum in finem illi inferri oportere ait spolia, prædam, & publicarum rerum, conditionibus, quantum fieri possit, pinguis simis distrahendarum pretia. Addit, publicam istam pecuniam, ut tacite in majus crescat, mediocri scenore aliis mutuam dandam, agros fundosque publicos pro certa mercede annua locandos, adjungendas metallifodinarum primitias, vectigalia iis bonis, quæ questum insignem possessoribus ferant, imponenda, do-

nec

(a) Lib. 52.

nec ratio redituum & erogationum necessitas inter se congruant. Hæc consilia sequutus Augustus, testibus SÆTONIO (a) & DIONE (b), ærarium militare instituit cum vectigalibus novis, inter quæ præter centesimam rerum venalium, jam antea post bella civilia institutam (c), præcipue lucrosa erat vicesima hereditatum & legatorum, ab heredibus & legatariis extraneis huic ærario inferenda (d). Equidem JAN. VINC. GRAVINA (e) vicesimarium istud vectigal hac ipsa lege Julia caducaria investum putat, eamque ideo vocat *legem Papiam Poppæam de caducis, vel caducariam, & de VICESSIMIS*: sed ejus quidem rei in vetustis historiarum monumentis nec vola extat, nec vestigium, quum tamen alias ipsius vicesimæ hereditatum vestigia quædam in jure nostro deprehenderit vir summus, JAC. CUIACIUS (f), qui & alibi rectius scribit: *quæ lex vicesimam sanxit, eadem de aperiendis tabulis testamenti cavet*. Utrum autem factum lege Julia VICESIMARIA, paullo ante Papiam Poppæam lata, & libris commentariorum duobus explicata ab ÆMILIO MACRO (g). In idem vero ærarium militare deferenda erant caduca, iisque illud quam maxime videtur locupletatum. Unde & sublata jam vicesima, lex tamen caducaria, tamquam præcipuum, quo militare ærarium nitetur, subsidium mansit usque ad tempora JUSTINIANI.

Ærario huic Augustus præfecerat tres viros prætorios, sorte legendos singulis trienniis (h). At postea ipsi principes suo arbitrio hanc curam demandabant iis, qui PRÆFECTI ÆRARII MILITARIS adpellantur,

(a) August. cap. 49.

2. cap. 24.

(b) Lib. 55. p. 565.

(g) L. 37. D. de religios. L.

(c) Tacit. Annal. lib. 1. c.

68. D. ad L. Fal. L. 154. D. de

78. lib. 2. cap. 42.

verb. sign.

(d) Dio Cæs. lib. 55. p. 563.

(h) Suet. Aug. cap. 36. Dio

(e) De Leg. & Scris. § 60.

lib. 55. ib.

(f) Lib. 5. Obj. cap. 16. lib.

lantur, & diversi sunt a PRÆF. ÆRARIJ SATURNI. Amborum passim fit mentio in marmoribus, maxime C. Plinio Secundo dedicatis (a), qui non semel vocatur PRÆF. ÆRARIJ SATURNI, PRÆF. ÆRARIJ MILIT. Horum ergo fuit, & caduca vindicare ærario. Ab initio enim principatus diversæ erant fisci ac ærarii rationes, vel uti DIO vocat, τὰ βασιλικὰ καὶ ταμίαις: sed plerumque tamen princeps utroque utebatur pro lubitu, ut, ipso fatente DIONE (b), vix liqueret, quid inter Augusti, & publicum interesset ærarium. Eoque factum, ut, nondum sublato illo discrimine, promiscue tamen aliquando acciperentur fiscus & ærarium, & postremi principes demum omnia vectigalia ac caduca non in ærarium populi, sed in fiscum, inferri juberent. Unde vetus glossa: Ταμίαις fiscus, ærarium. Quæ itaque caduca antea vindicabant præfecti ærario militari, ea postea occupabant procuratores fisci, & in provinciis procuratores Cæsaris, quamvis & singulares passim constituti essent PROCURATORES CADUCORUM IN PROV. quorum in tribus vetustis marmoribus apud FABRETTUM (c) & PHIL. A TURRE (d) fit mentio, quemadmodum & alibi memorantur PROCURATORES HEREDITATIUM PRIVATI PATRIMONII, EXACTORES HEREDITATIUM, LEGATORUM & PECULIORUM, PROCURATORES & PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVUM, ut satis adpareat, & hereditatibus, principi testamento relictis, & vicesimis, & caducis vindicandis, singulares præfuisse procuratores & principis administratos, diversos a PROCURATORIBUS FISCI, vel ΚΑΘΟΛΙΚΟΙΣ RATIONALIUM, qui causas fiscales generatim curabant, de quibus jam pluscula addere nihil atinet.

III. Ceterum quemadmodum invidiosa esse solent,

(a) *Inscript. pag. m. 28. n. 5.*

(b) *Lib. 53. pag. 511.*

(c) *Inscript. cap. 3.*

(d) *Monim. vet. Antu. c. 6.*

lent, quæcumque ad locupletandum e privatorum opibus ærarium excogitantur: ita nec mirandum, legem de caducis reprehensione haud caruisse. Ipse sane JUSTINIANUS (a) eam ait prudentissimis viris DISPLICUISSE, multasque ab iis inventas esse vias, per quas caduca non fierent, additque, invidiosam fuisse CADUCORUM observationem. Immo quod jam sub Tiberio de moderanda lege Papia Poppæa actum esse scribit TACITUS (b), id præcipue intelligendum videtur de lege caducaria, ceu vel ex verbis sequentibus adparet: ceterum multitudo periclitantium gliscebat, quum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur. Delatores enim eum in finem constitui & præmiis incitari solebant, ut caduca fisco nuntiarent, iique altius quotidie penetraverant, urbemque & Italiam, & quod usquam civium, ita corripuerant, ut multorum exciso statu, terror omnibus intentaretur, ceu idem TACITUS (c) paucis interjectis refert. Vel ex his ergo, quam invidiosa fuerit caducorum observatio, satis superque adparet, ut non opus sit pluribus id firmare.

IV. Qualia autem fuerint legis Juliæ caducariæ capita, ex pluribus, quæ supersunt, veterum ICTORUM fragmentis, & luculenta JUSTINIANI de caducis tollendis constitutione satis adparet. Ea nos more nostro redigemus in ordinem, restitutoque inde legis textui singulorum ICTORUM periochas ita aptabimus, ut ad quod quæque caput pertinuerit, vel uno obtutu possit intelligi.

JURE-

(a) L. un. pr. C. de caduc. toll.

(b) Lib. 3. Cap. 19. sequ.

(c) Ibid.

JURECONSULTORUM VETERUM FRAGMENTA,
AD LEGEM JULIAM CADUCARIAM PERTINENTIA.

CAPITA ULPIANUS TER. CLEM. CAJUS PAULLUS MAURIC. MARCEL- JUSTI-
LEGIS LIB. XIII. LIB. XII. LIB. X. LIB. V. LIB. II. LUS, NIAN.

CAP. I. de aditione hereditatis, & quando filii legatorum cedat. CELS. LIB. XXXIII. L. So. D. de acquir vel omitt her. L. 20. D. de co. dicill. ex ejus libris potestis, caduc. qui ad legem caducariam pertinuerunt, nihil superest.

JUSTI-
NIAN.

CAP. II. de iis, quibus caduca jure antiquo deferuntur CELS. LIB. XXXIII. L. 19. D. de leg. L. 191. D. de reg. jur. L. 40. D. de bon. lib. L. 10. D. de adsign. libert. L. 13. D. de suis & legit. hered. L. 149. D. de verb. signif.

CAP. III. de iis, quae pro non scriptis habentur CELS. LIB. L. 4. D. de his, quae pro non scriptis hab. L. 21. D. de liberat. legat. L. 71. D. de her. instis. L. 88. D. de leg. 3. L. 6. D. de adim. vel transfer. legat. §. 2. 3.

CAP. IV. de causa caduci. CELS. LIB. XXXIV. L. 27. D. de legat. 2. L. 59. D. de cond. & demonstr. L. 31. D. de legib. L. 152. D. de verb. signif. L. 23. D. de usu & usufr. leg. L. 57. D. de leg. 2. §. 4.

CAP.

CAPITA ULPIANUS TER.CLEM. CAJUS PAULLUS MAURIC. JUSTI-
 LEGIS. LIB.XIII. LIB. XII. LIB.X. LIB. V. LIB. II. NIAN.

CAP.V. de L.81.D.de
 caducis ob *adqu. vel*
 heredem *omiss. her.*
 vel legata- L. 10. 12.
 rium ante D. *test.*
 apertas ta- *quemadm.*
 bulas de- *apert. L.7.*
 cedentem. D. *de ser-*
 CELS. IB. *vit.*

LIB. XI.

L. 11.D. L. 68. D.
testam. de adqu.
quemad. her. L.49.
aper. L. D. de le-
14. D.de gat. 2.
jur. fisci.

§. 5.9.

CAP.VI. de L.64. D.ad L. 55. D. de
 caducis ob *leg. Falc. legat. 2.*
 heredis vel
 legatarii
 incapaci-
 tatem.
 CELS. LIB.
 XXXV.
 L.I. D. de
 reg. Cas.

LIB. XII.

LIB. XII.

L. 55.D. L. 28. D.
de legat. de legib.
 2. L. 18. L. 69. D.
 D. de *de reb.*
manu- nuct. jud.
miss. poss. L.4.
 D. *pro he-*
vede.

CAP. VII.
 de caducis
 ob here-
 dem vel
 legata-
 rium ante
 existen-
 tem condi-
 tionem
 deceden-
 tem.
 CELS. *ibid.*

LIB. XIII

L. 73.D.
de he-
red. inst.
 L. 69.D.
de con-
dit. &
dem. L.
 31.D. *de*
statu
lib.

LIB. XIV. LIB. XVI.

CAP. VIII. L. 9. D. de ex quo nul-
 de bonis *his, quae lae defum-*
 creptitiis *us indign. tae leges.*
 CELS. *ibid.*

§. 12.

CAPITA ULPIANUS TER. CLEM. CAJUS PAULLUS MAURIC. JUSTI-
 LEGIS. LIB. XIV. LIB. XV. LIB. XIII. LIB. V. LIB. II. NIAN.

CAP. IX. de
 bonis va-
 cantibus.
 CELS. ibid.

L. 16. D. de L. 14. D.
 opt. legat. L. de suis
 59. D. de le. & legit.
 gat. 2. hered.

CAP. X. de
 fraudibus
 adversus
 hanc le-
 gem com-
 missis.
 CELS. ibid.

LIB. XV. LIB. XVI.
 L. 22. D. L. 82. D. de
 de usu & adgu. vel
 usufr. leg. omitt. her.
 L. 37. D. de
 mort. caus-
 sa donat.

LIB. VI.
 L. 35. D.
 de mort.
 causs. do-
 nar. L. 12.
 D. de con-
 dit. causs.
 dat. causs.
 non se-
 quit. L.
 29. D. de
 liberat.
 leg. L. 29.
 D. de le-
 gat. 1. L.
 65. D. ad
 leg. Falc.
 L. 140. D.
 de verb.
 signif. L.
 89. D. de
 leg. 3. L.
 142. D. de
 verb. si-
 gnif.

LIB. XVI.
 (& XVII. ex
 quo nulla
 lex ex-
 stat.)
 CAP. XI. de
 jure adre-
 scendi.
 CELS. ibid.
 L. 80. D. de
 leg. 3.

LIB. XVII.
 L. 17. D. de
 opt. legat.

LIB. XIV.
 L. 58. D.
 de le-
 gat. 2.
 L. 53. D.
 de ad-
 quiv. vel
 omitt.
 her.

§. 10.
 sequ.

CAP. XII. L. 60. D. de
 de trans-
 missione
 legatorum.
 CELS. ibid.

L. 56. D.
 de le-
 gat. 2.

L. 24. D.
 quando
 dies leg.
 ced.

§. 13.

CAPITA ULPIANUS TER. CLEM. CAJUS PAULLUS MAURIG. JUSTI-
 LEGIS. LIB. XIV. LIB. XV. LIB. XIII. LIB. V. LIB. II. NIAN-

LIB. XVIII. LIB. XVIII. LIB. XV. LIB. VII.
 CAP. XIII. L. 6. D. de L. 1. D. de L. 10. D. L. 90. D.
 de facitis *jur. & facti ad emr. li-* *de his, de leg. 3.*
 fideicom- *ignoy. L. ber. L. 5. D. quas ut*
 missis. *83. D. de de operis indign.*
 CELS. LIB. *adquir. he- serv.*
 XXXVI. *red.*
 L. 29. D. de
 leg. 2.

CAP. XIV. L. 16. D. de L. 13. D. de LIB. III.
 de prae- *jure fisci.* *jure. fisci.* *de jure fi-*
 mitis dela- *sci.*
 torum.
 CELS. ibid.

CAP. XV. de L. 66. D. ad
 oneribus *leg. Falc.*
 fisci. L. 61. D. de
 CELS. ibid. *legat. 2.*

L. 60. D. Ex reli-
 de condit. quis hi-
 & demon. hil ex-
 str. L. 21. stat.
 D. de usuf.
 & usuf.
 leg. L. 7.
 D. si cui
 plus,
 quam
 per leg.
 Falc.

Hoc nixi fundamento, posteriorem quoque legis
 Papiæ Poppææ partem facile restituere, & in pristi-
 num redigere ordinem licebit. Quod eadem metho-
 do, qua primo libro in priore legis parte usi sumus,
 præstare pro virili conabimur.

(*) CAP. LEG. XLV. vel CADVCAR. I.
(a Gothofr. omiffum.)*De aditione hereditatis, & quando dies legatorum cedat.*

(*) **H**ereditatem (b), si plures sint coheredes extranei (c), tabulis testamenti apertis, demum adire liceto (d), neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.

CAP. XXXXVI. vel II. (Gothofr. xxix.)

De iis, quibus caduca jure antiquo deferuntur.

(e) **S**i quis (f), testamento facto, decedit, isque (g) liberos suos parentesve usque ad tertium gradum (h) heredes habebit, sive alios quoscumque.

(*) Primum hoc fuisse legis caducariæ caput, testis est Justinianus, dum in *l. un. §. 1. C. de caduc. toll. materiam atque exordium caducorum legem Papiam ab aditionibus, qua circa defunctorum hereditates procedebant, sumfisse*, scribit.

(a) Hanc sententiam capitibus suggerunt Justin. *d. l. un. §. 1. C. de caduc. toll.* & Ulpian. *Fragm. tit. 24. §. 31.*

(b) Heres enim ex asse statim adire poterat. Cujac. *Obs. lib. 6. cap. 37. Conf. l. 3. C. de jure delib. & l. 1. §. 4. D. eod.* An vero pro parte adire potest, qui ex asse scriptus est heres? Vid. Paull. *lib. 5. l. 80. D. de acqu. vel omit. hered.*

(c) Puta, si testamentum fuerit scriptum. Quid si nuncupativum? Vid. Paull. *lib. 5. l. 20. D. de jur. codicill.*

(d) Sctis hanc capitibus partem tribuit Justinianus *l. un.*

§. 1. C. de caduc. tollend. Ipsi legi contra Ulpianus *Fragm. tit. 24. §. 31.*

(e) Sententiam hujus capitibus suppeditant Ulp. *Fragm. tit. 18.* & Justinianus in *l. un. pr. C. de caduc. toll.*

(f) Ad successiones enim intestatorum leges caducariæ non pertinent. Paull. *Sent. recept. lib. 4. tit. 8. n. 26.*

(g) Non ergo caduca liberi jure antiquo capiebant ex testamento materno, quia matri non erant liberi sui: nec ex testamento aviæ, ob eandem rationem. Cujac. *lib. 10. l. 13. D. de suis & legit. hered.*

(h) Exheres enim filius nihil capit, præterquam quod ei obvenit ex bonis libertorum, si pater testamento cavet, ut jus in libertos salvum ei esset. Ter. Clem. *l. 12. l. 40. D. de bon. libert. & l. 10. D. de assign. libert.*

scumque (a), qui liberos habebunt, heredes instituet: hi caduca (b) jure antiquo capiunt. (Gothofredus: *si quæ hereditas, si quod legatum post H. L. caducum erit, heredibus amplius ne desertor, extra quam, si quis testamento facto decedat, isque liberos suos heredes parentesve habeat. Liberi namque parentesve usque ad tertium gradum heredes instituti, quod quis ex eo testamento non capiet, capiunt. Item, si alii quicumque heredes instituti liberos habebunt, caducum ex eo testamento jure antiquo capiunt.*)

CAP. XLVII. vel III. (Gothofred. xxx.)

De his, quæ pro non scriptis habentur.

(c) **Q**UÆ (Gothofr. *Item ea quæ*) (d) ab initio deficient, vel in quibus testator postea (e)

N 3

mu-

(a) Extraneos quoque caduca jure antiquo cepisse, si liberos haberent, patet ex Juvenal. *Sat. 6. v. 87.* & Ulpian. *Fragm. tit. 25. §. 17.* Liberos vero habet, etiam cui unicus est. *Cajus lib. 10. l. 149. D. de verb. signif. Rationem reddit Cels. lib. 33. l. 19. D. de legib. Immo & is hujus beneficii erat capax, cui princeps jus liberorum dederat, quamvis non haberet liberos. Quid vero si princeps id tamquam viventi concesserat ei, qui jam mortuus fuerat? Vide *Cels. lib. 33. l. 191. D. de reg. jur.**

(b) Ita vocatur jus, quod ante legem Papiam Poppam obtinuit, de quo *Ulp. tit. 1. §. 19. tit. 17. §. 2. tit. 18. l. 29. D. de legat. 2. l. un. pr. C. de caduc. toll.*

(c) Ita hujus capituli sententiam describit Justinianus

l. un. §. 2. 3. C. de caduc. toll.

(d) Veluti iis relicta, qui tempore conditi testamenti in rebus humanis non erant, vel qui tum captivi ab hostibus detenti, ibi decesserant. *Ulp. lib. 13. l. 4. D. de his, quæ pro non scriptis. Item, quæ relicta fuerant per captatoriam institutionem. Paull. lib. 5. l. 71. D. de hered. inst.*

(e) Veluti si speciem novam ex re legata fecerit, eaque ad priorem speciem reduci nequeat, *Paull. lib. 5. l. 88. D. de legat. 3. vel si legata liberatione debitorem postea liberarit, vel ab eo sibi satisfieri passus sit. Ter. Clem. lib. 12. l. 21. D. de liberat. lege. Item si legatum disertis verbis ademerit, non, si transfulerit in alium. *Paull. lib. 5. l. 6. D. de adim. legat.**

mutaverit voluntatem, ea pro non scriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta sunt, jure antiquo capiunt. (Gothofr. *ab initio deficient, & pro non scripto inutiliave erunt, vel in quibus testator voluntatem suam postea mutaverit, ii, a quibus cet.*)

CAP. XLVIII. vel IV. (Gothofr. xxx.)

De causa caduci.

(a) SI quicumque (b) hominum heres legatariorumve, vivo testatore, post testamentum conditum decedet (c), conditione deficiet, relictum IN CAUSSA CADUCI esto, & (d) populo quasi caducum defertor. (Gothofredus: *superioribus personis & causis cessantibus, cuicumque homini privato delata hereditas legatariorumve ex sequentibus causis caducum caducave erit, populo defertor. Si vivo testatore, post testamentum conditum, heres legatariorumve vivo testatore cet.*)

CAP.

(a) l. un. §. 2. & §. 4. C. de caduc. toll.

(b) Homo, sive mas, sive femina. Cajus lib. 10. l. 152. D. de verb. signif. Nec excipitur augusta, nisi eam lege solvat princeps, qui & ipse lege solutus. Ulp. lib. 13. l. 31. D. de legib. quamvis eo jure non gauderent augustarum coheredes & collegatarii. Maurician. lib. 11. l. 57. D. de legat. 2.

(c) Veluti si heres legata-

riorumve ante conditionis eventum decefferit, vel servus poenae factus sit. Ulp. 13. l. 59. D. de condit. & dem. vel aliam passus sit capitis diminutionem. Mauric. lib. 2. l. 23. D. de usuf. legat. Quid si plures conditiones adscriptae? Cels. lib. 34. l. 27. D. de legat. 2.

(d) Postea fisco vel principi ex constitutione Antonini Caracallae. Ulp. Fragm. tit. 17. §. 2.

CAP. XLIX. vel V. (Gothofr. xxx.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem.

(a) **S**Ive heres (b) pro parte, legatariusve, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumve relictum erit, post mortem testatoris (c), ante apertas tabulas testamenti (d), decedet, vel (e) pereger fiet, ea hereditatis (f) pars legatumve caduca funto, populoque deferuntor.

N 4

CAP.

(a) Hoc caput ita fere extulit Justinianus *l. un. §. 2. C. de caduc. toll. & ante eum Ulp. Fragm. tit. 17.*

(b) Heres enim ex affe si deficeret, hereditas non incidere in casum, sed res ad causam intestati rediret. *l. 80. D. de acqu. hered. Quid si servus communis plurium dominorum, solus institutus? Vid. Paull. lib. 5. l. 68. D. eod.*

(c) Hinc tam sollicitè de aperiendis tabulis disputant *Ulp. lib. 13. l. 10. & l. 12. D. testam. quemadm. aper. & Cajus lib. 11. l. 11. D. eod.* Ab eo enim tempore dies legatorum cedebat, excepto legato ususfructu-

us, cujus dies ab adita hereditate cedit, non autem aliarum servitutum prædialium. *Ulp. lib. 13. l. 7. D. de servit.*

(d) An vero, adita jam hereditate, substitutionem ad heredes suos transfert? Vid. *Ulp. lib. 13. l. 81. D. de acqu. vel omit. her.*

(e) *Ulpian. Fragm. tit. 17. §. 1.*

(f) Duramodo id esset. Quid si perierit? Quid si legata tessera frumentaria, vel res commercio heredis exempta? Vid. *Paull. lib. 5. l. 49. D. de legat. 2.* Ceterum fiscus caduca hæc occupat cum onere. *Paull. ibid. & Caj. lib. 11. l. 14. D. de jar. fisci.*

CAP. L. vel VI. (Gothofr. xxx.)

De caducis, ob heredis vel legatarii incapacitatem.

SIve (a) cælibi, vel (b) alteri cuivis, plus, quam ex h. l. licebit, relictum erit, & id (c) caducum esto, populoque vindicator.

CAP. LI. vel VII. (Gothofr. xxxi.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante eventum conditionis decedentem.

SIve heres legatariusve post mortem testatorum (d), ante eventum (e) conditionis, deficiat, hereditas legatumve caduca sunt, populoque deferuntur.

CAP.

(a) Hunc pertinent fragmenta Ter. Clem. lib. 13. l. 54. D. de legat. 2. Ulp. lib. 13. l. 64. D. ad leg. Falc. Nisi intra centum dies legi paruerit. Neque enim ad novas leges pertinebat regula Catoniana: l. 5. D. de reg. Cat. eoque referendum fragmentum Celsi. lib. 35. l. 1. D. eod.

(b) Cuicumque incapaci; qualis etiam libertus Latinus, nisi intra centum dies jura Quiritium consequatur. Ulp. Fragm. tit. 17. §. 1. Atqui hæc non ex lege Papia Poppæa, sed ex Junia Norbana sunt. Id quidem verum est, sed posteriores leges ad priores pertinent, nisi sint contrariæ. Paull. lib. 5. l. 28. D. de legib. Servo instituto hereditario, capacitas non æstimatur ex persona defuncti, nec ex persona heredis futuri, & hinc hereditatem hic sine ullo impedimento acquirit. Caj. lib.

12. l. 55. D. de legat. 2.

(c) Quid si jam heres legatariusve usuceperit? Paull. lib. 5. l. 4. D. pro hered. Quid si hereditas non sit solvendo? Tunc fisco præfertur & incapax, quia nihil capit, sed creditores bona vendunt, exceptis tamen statutis. Paull. lib. 5. l. 29. D. de reb. auct. jud. poss. An vero eo casu creditores, venditis bonis, manumittere possunt? Caj. lib. 12. l. 18. D. de manumiss.

(d) Dies enim legati conditionalis vel in diem incertum relictus a tempore existentis conditionis cedit. l. un. §. 7. C. de caduc. toll. Eo pertinent fragmenta Cui. lib. 13. l. 69. D. de condit. & demonstr. l. 31. D. de statu lib.

[e] Si quis sub conditione heredem instituit, eique substituit, an & substitutus sub conditione institutus censetur? Caj. lib. 13. l. 73. D. de her. inst.

CAP. LII. vel VIII. (Gothofr. xxxi.)

De bonis ereptitiis.

(a) **Q**Uæ hereditas, quodve legatum (b), tamquam indigno erepta ereptumve erit, illa illudve (c) populo defertor. (Gothofr. *Si velut indigno hereditas legatumve ereptum erit, populo vindicator.*)

CAP. LIII. vel IX. (Gothofr. xxxii.)

De bonis vacantibus.

(d) **S**I (e) ante aditam hereditatem (f), agnatumve legatum, per damnationem, sinendi modo, vel per præceptionem relictum (Gothofr. *has species omittit*) heres legatariusve decedat (Gothofr. *addit: hereditas legatumve ceu vacantia populo vindicator. Item si*) sive heres legatariusve (g) jus suum omittat repudietve: hereditas legatumve, ceu vacantia, populo vindicator, neve heredibus (Gothofredus *addit eorum*) deferuntor.

CAP.

[a] Suppeditat hanc capitulæ sententiam *l. un. §. 12. C. de caduc. toll.*

[b] Plures causæ, propter quas hereditas ceu indignis eripitur, explicantur singulari titulo Pandectarum. Indigni sunt etiam, qui testatori maledixerunt, vel ei moverunt controversiam status. *Ulp. lib. 14. l. 9. D. de his, que ut indign.*

[c] Aliquando tamen erepta indignis manebant apud heredes. *Ulpian. Fragm. tit. 19. §. 16. Justinian. l. un. §. 12. C. de caduc. toll.*

[d] De hoc caput vid. *l. un. §. 5. C. de caduc. toll.*

[e] Nam non adita hereditas non transmittitur, nisi heredes sint sui. *Caj. lib. 13. l. 14. D. de suis & legit. hered.*

[f] Differentia fuit inter varia legatorum genera. In primis excipiebatur legatum vindicationis. Quo pertinet fragmentum *Ter. Clem. lib. 15. l. 16. D. de opt. leg.*

[g] Ita *Ulpian. Fragm. tit. 24. §. 11. tit. 1. §. 19. tit. 28. §. 7.* Eodem pertinet fragmentum *Ter. Clem. lib. 15. l. 59. D. de legat. 2.*

CAP. LIV. vel x. (Gothofr. xxxiii.)

De fraudibus adversus H. L. commissis.

NE quis (a) in fraudem H. L. quo magis caduca & ereptitia (Gothofredus omittit *ereptitia*), is, qui capere non potest, capiat, quidquam admittere velit.

CAP. LV. vel xi. (Gothofr. xxxiv.)

De jure adcrefcendi.

(b) **A**n te apertas tabulas aditamque hereditatem, inter conjunctos heredes legatariosve, (c) jus adcrefcendi in iis, quæ (c) caduca vel in cauffa caduci sunt (d), excepto usufructu legato, ne

[a] Multa in fraudem legis excogitata fuerant: veluti mortis cauffa donationes. Ulpian. *lib. 15. l. 37. D. de mort. cauffa donat.* Paull. *lib. 6. l. 35. D. eod. § 1. 12. D. de condiç. cauff. dat. cauff. non fequit.* Institutiones filiorum familias, per quos patres acquirerent. Paull. *lib. 6. l. 140. D. de verb. sign.* Institutio servi, a domino incapace ante aditionem manumittendi. Ter. Clem. *lib. 16. l. 82. D. de acquir. vel omitt. her.* Pecunia credita incapaci, eidemque legata liberatio. Paul. *lib. 6. l. 29. D. de lib. leg.* Debitum legatum cum aliquo emolumento. Paull. *lib. 6. l. 29. D. de lib. leg.* Debitum legatum cum aliquo emolumento. Paull. *lib. 6. l. 29. D. de legat. 1.* Usufructus tamquam redditus perpetuus relictus. Ulp. *lib. 15. l. 22. D. de usufr. legat.* Non autem fraudibus accensebantur substitutiones, de

quibus Justinianus *l. un. pr. C. de caduc. toll. nec legatum sub ea conditione relictum, cujus meminit Paull. lib. 5. l. 65. D. ad leg. Falc.*

[b] Ulpian. *tit. 24. §. 13.*

[c] Ad ea, quæ pro non scriptis habita, hoc caput non pertinet, sed ad caduca & quasi caduca, in quibus quum quædam personæ fisco præferrentur (vid. caput legis 46.) in iis quomodo obtineat jus adcrefcendi, accurate docent Paull. *lib. 6. l. 89. D. de leg. 3. l. 142. D. de verb. signifi.* Cai. *lib. 13. l. 58. D. de legat. 2.* Ter. Clem. *lib. 17. l. 17. D. de opt. leg.* Cels. *lib. 35. l. 80. D. de leg. 3.*

[d] Non itaque, quæ adita jam hereditate deficiebant. Cai. *lib. 14. l. 53. D. de acqu. vel omitt. hered.*

[e] *l. 1. pr. D. de usufr. accrefo.*

ne esto. (Gothofr. *Inter conjunctos heredes legatariosve jus adcrefcendi ne esto.*)

CAP. LVI. vel XII. (Gothofr. omisit.)

De transmissione legatorum.

(a) **L**egatum pure aut in diem certum pervindicationem relictum (b), post apertas tabulas; reliqua, non nisi agnita; conditionalia denique, post conditionis eventum (c), ad heredes transmittuntur.

CAP. LVII. vel XIII. (Gothofr. xxxv.)

De tacitis fideicommissis.

Si qui heres legatariusve in fraudem H. L. a testatore tacite (d) rogatus sit, ei restituere (e), qui per H. L. capere prohibetur, isque (f) sciens (g), do-

[a] Sententiam capitis supeditat Justinianus *l. un. §. 13. C. de caduo. toll.*

[b] Hinc si a filio herede legatum fuit Sejo, fideique ejus commissum, sub conditione, ut Titio restituar, & pendent conditione Titius decessit: fideicommissum ad Titii heredem non transmittitur, nec apud filium, sed apud Sejum manet. Ulp. *lib. 16. l. 60. D. de legat. 2.* Si vel penus legata vel fundus, vel, si heres non dederit, decem, legatariusve postquam interpellavit heredem, decessit: legatarii heres non penum vel fundum, sed decem petere potest. Paull. *lib. 6. l. 24. D. quando dies leg. ced.*

[c] Quod tamen principi relictum, qui, antequam dies legati cedat, hominibus ere-

ptus est, ex constitutione Antonini successorii debetur. Caius *lib. 14. l. 56. D. de legat. 2.*

[d] Sive chirographum eo nomine dederit, sive nuda pollicitatione repromiserit. Cai. *lib. 15. l. 10. D. de legat. 3.*

[e] Qui incapax esse tempore conditi testamenti. Quid si postea capere non posse inciperet? Tunc fideicommissum apud eum manebat, a quo fuerat relictum. Cai. *lib. 15. l. 10. D. de his, que ut indign.* Inter incapaces autem non est concubina. Cels. *lib. 36. l. 29. D. de legat. 2.*

[f] Quis sciens? Ulp. *lib. 18. l. 6. D. de jur. & facti ignor.*

[g] Dolus non imputabatur filio familias, qui jussu patris tacitam fidem accommodaverat. Cai. *lib. 15. l. 10. §. ult. D. de his, que ut indign.*

dolo malo, tacitam fidem testatori adcommo-
daverit (a), hereditate legatove sibi relicto privator, ea-
que populo vindicantur.

CAP. LVIII. vel XIV. (Gothofr. xxxvi.)

De præmiis delatorum.

(b) SI quis incapaci relicto ad ærarium detule-
rit, & convicerit, is præmi nomine ----
(c) partem bonorum consequitur.

CAP. LIX. vel XV. (Gothofr. xxxvii.)

De oneribus fisci.

CADUCA, non nisi (d) deducto ære alieno (e),
iisque conditionibus, & oneribus, quibus reli-
cta erunt, populo adquiruntur. (Gothofredus: *su-
pradictis tamen casibus omnibus, bona caduca, dedu-
cto ære alieno cet.*)

Et de his quidem capitibus singulis jam seorsum acturi,
id operam dabimus, ut, si qua paullo obscuriora
videbuntur, ea in luce, quantum fieri potest,
clarissima collocemus.

CA-

[a] Etiam libertatis lega-
tum perimebatur. Ter. Clem.
lib. 18. l. 1. D. de adempt. libert.
l. 5. D. de oper. servor. Heres fi-
ducarius amittebat jus accre-
scendi Ulp. *lib. 18. l. 83. D. de*
adquir. vel omitt. hered. Partem
tamen ex constitutione D. Tra-
jani auferbat, qui se ipse de-
tulerat. Paull. *lib. 7. l. 13. D.*
de jure fisci.

(b) Delatores præmiis in-
ducti. Tacit. *Annal. lib. 3. cap.*
19. Maurician. lib. 3. l. 15. D.
de jure fisci. Si ipsi incapaces
se deferebant, ipsi pars bono-
rum relinquebatur ex constitu-

tionem Trajani. Ulp. *lib. 18. l.*
16. & Paull. lib. 7. l. 13. D. de
jure fisci.

[c] Quotam partem acce-
perint, ignoratur. Neronem
vero id præmium ad quartam
reduxisse, auctor est Sueton.
Neron. cap. 10.

[d] Ita Ulpian. *lib. 18. l. 66.*
D. ad leg. Falcid.

[e] Quæ pertinent fragmen-
ta Ulp. *lib. 18. l. 61. D. de le-*
gat. 2. Paull. Lib. 7. l. 60. D. de
cond. & dem. l. 21. D. de usu &
usufr. leg. l. 7. D. si cui plus,
quam per lege Falc. Conferatur
l. 96. §. 1. D. de legat. 2.

CAPUT II.

AD CAPUT LEG. CADUC. PRIMUM,

DE ADITIONE HEREDITATIS, ET QUANDO DIES LEGATORUM CEDAT.

I. **C**aput hoc, a JAC. GOTHOFREDO omiffum, primum fuisse demonstratur. An SCto ad hanc legem factum cautum, ut dies legatorum ab apertis tabulis cederet? Caput ipsum restitutum. II. Olim tabule sine follemnitate aperta ab ipsis propinquis & heredibus. Sollemnitas poftea obfervata. Lex Julia vicesimaria hanc follemnitatem invexit. Dies denicales. Cretionis follemnitas. Heres ex afse fcriptus & ante apertas tabulas recte adibat. L. 80. D. de adq. vel omitt. her. explicata. Nec aperature opus in teftamento nuncupativo. III. Quando olim dies legatorum cefferit? Regula Catoniana. Quid lege Papiæ Poppææ immutatum? IV. An tempore Ulpiani id jus immutatum? Ejus veftigia in Pandectis notata. Primus hoc caput abrogavit Juftinianus. Jus novum.

I. **M**ateriam atque EXORDIUM caducorum, inquit JUSTINIANUS, (a) lex Papiæ ab ADITIONIBUS, quæ circa defunctorum hereditates procedebant, fumsit, & ideo non a morte teftatoris, fed ab apertura tabularum dies cedere legatorum, SCta, quæ circa legem Papiam introducta funt, cenfuerunt, ut quod in medio deficiat, hoc caducum fiat. Ex his vero Imperatoris verbis colligimus, primum hoc fuisse legis Papiæ Poppææ caput, eoque cautum effe, ut ante apertas tabulas nec hereditatem adire liceret, nec dies legatorum cederet. Quamvis enim posteriorem capituli articulum nescio quibus SCtis tribuat Juftinianus,

(a) L. III. §. 1. C. de caduc. toll.

nus, neque ego dubitem, quin subtile istud jus de cessione diei legatorum SCtis quamplurimis explicatum illustratumque fuerit: ipsum tamen istud principium, quod dies legatorum a tabulis demum apertis cedat, per universam legem caducariam regnat, ut dubitare vix liceat, quin illud ipsa invexerit lex Papia Poppæa. Saltim id adfirmat ULPIANUS (a), qui, quum SCta circa leges facta alias diligentissime notare soleat, de cessione tamen diei legatorum diferte scribit: *legatorum, quæ pure vel in diem certum relicta sunt, dies cedit, antiquo quidem jure, ex mortis testatoris tempore, per LEGEM autem PAPIAM POPPÆAM ex apertis tabulis testamenti.*

Quæ quum ita sint, ULPIANI sequutus auctoritatem, tale fuisse arbitror caput legis caducariæ primum:

Hereditatem, si plures sint coheredes extranei, tabulis testamenti apertis demum adire liceto, neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.

II. HEREDITATEM, inquit lex, TABVLIS DEMVM APERTIS ADIRE LICETO. Jure antiquo heredes & propinqui ipsi statim, & quodcumque liberet, inspiciabant testamentum, & cognita testatoris voluntate, vel ea jam antea comperta, hereditatem adibant, vel repudiabant, neque ulla hic opus erat sollemnitate, nulla judicis opera, nisi forte lis quædam circa tabularum *γνησιότητα*, vel ipsam supremam testatoris voluntatem incidere. Ast lege Julia vicesimaria, quam paullo ante legem Papiam Poppæam latam diximus, sollemnis tabulas aperiendi ritus invaluit, quo non observato, nulla videbatur hereditaris aditio. Aperiendæ erant tabulæ statim: & ita jufferat lex vicesimaria (b): neque tamen prius, quam

(a) Fragm. tit. 24. §. 31. 4. tit. 6. §. 3.

(b) Paull. Recept. Sent. Lib.

quam de morte testatoris certo constaret (a). Secretum enim esse oportebat supremum vivi testatoris iudicium, neque quidquam maiorem invidiam conflavit prudentissimo principi, Augusto, quam quod viri Antonii testamentum quod is Romæ de Cleopatrarum liberis inter heredes nuncupatis reliquerat, aperiendum recitandumque pro concione curasset (b): quod factum PLUTARCHUS ἀλλόκοτον καὶ δεινόν; DIO CASSIUS ἔργον παρανομώτατον haud abs re vocat, quippe poena legis Corneliae de falsis (c) dignum, si a privato fuisset admissum. Quum autem ea, quæ statim vel illico fieri dicuntur, aliquot dierum laxamentum admittere soleant: receptum fuerat, ut tabulæ aperirentur die tertio vel quinto inter præsentibus, absentibus iis, quorum intererat, intra eosdem dies, postquam supervenerant (d). Sed merito quaeritur, a quo temporis momento illi tres vel quinque dies continui numerati sint? Ex mea sententia, computari non potuerunt a die mortis, sed a tempore, quo iusta facta fuerant testatori, id est, a die decimo, qui mortem testatoris sequebatur. Septem enim dies cadaver domi deplorabatur, octavo efferebatur ad rogam, nono colligebantur tumuloque condebantur reliquæ: decimo lustrabatur familia. Unde hi dies dicti DENICALES, de quibus FESTUS (e): DENICALES feriæ colebantur, quum hominis morti causa familia purgabatur. Græci enim νεκρῶν mortuum dicunt. Intra hos dies nihil auspicato agebat familia. Excusabat funeris familiaris cura militem, etiam sacramento adactum, ut die constituto sine fraude sua abesset (f). Excusabat reum, ut sine fraude sua vadium desereret, nec cautionibus iudicio sistendi

(a) L. 13, §. 1. L. 31. D. de de fals. L. 38. D. de poen. adqu. vel emitt. her.

(d) Paull. *ibid.*

(b) Suet. Aug. cap. 17.

(e) *Vobis denicales.*

(c) L. 1. D. ad L. Cornel.

(f) Gell. lib. 16. c. 4.

di caussa factis obtemperaret (a). Immo ne privati quidem negotii quidquam suscipi potuisse intra hos dies, vel inde colligas, quod ne mulos quidem per dies denicales jungi patiatur COLUMELLA (b). Quare non inepte quidam suspicantur (c), JUSTINIANUM (d), dum intra novem dies heredem a creditoribus urgeri vetuit, ad hos ipsos dies denicales respexisse, quia & inter Christianos cura funeris facile novem dies absumeret, quamvis lustratio familiæ, quæ die decimo fieri solebat, cum ipsa religione obsolevisset. Quis ergo crediderit, coactos fuisse per hos dies heredes de aperiendis tabulis cogitare? Quare hos dies tres vel quinque, intra quos aperiendæ erant tabulæ, demum ab exactis diebus denicalibus computatos esse, vero videtur simillimum.

Hos intra dies tres vel quinque primo omnium tabulæ offerendæ erant magistratui competenti (e). Nisi enim, ut oportebat, essent oblatae, heres scriptus in possessionem mitti frustra desiderabat (f). Deinde prætor, coactis signatoribus, agnitis signis, rupto lino, (ita enim tabulas involvi signarique Nero, teste SÜETONIO (g), jufferat,) aperiebat tabulas, recitandasque curabat, & facta describendi copia, exemplar authenticum, signo publico notatum, in archivo reponi jubebat, ut, si quando exemplum intercidisset, esset, unde peteretur (h). Si signatores quidam abessent: tabulæ ad eos mittebantur, ut signa agnoscerent, ne suo incommodo se ad locum hereditatis jacentis conferre, officiumque sibi damnosum præstare tenerentur (i). Sin plures, vel omnes

(a) L. 4. §. 2. D. si quis caut. jud. fist.

(b) De Re rust. lib. 2. c. 22.

(c) Myns ad §. 8. inst. de R. D.

(d) Nov. 115. cap. 1. §. 1.

(e) L. ult. C. de exilio D. Hadr. 1011.

(f) Paull. Rec. Sent. lib. 3. tit. 5. §. 17.

(g) Nevon. cap. 17.

(h) Paull. lib. 4. tit. 6. §. 1.

L. 4. L. 6. D. test. quemadm. ap.

(i) L. 7. D. eod.

nes abessent : præsentibus optimæ opinionis viris , tabulas aperiebat prætor, factoque instrumento, descripto & recognito, eas ad absentes mittebat. (a) Id quod etiam in municipiis, coloniis, oppidis, præfecturis, vicis, castellis & conciliabulis erat observandum, ubi in foro vel basilica, præsentibus testibus vel honestis viris tabulæ debebant recitari, exemploque sublato ab iisdem rursus magistratibus, quibus præsentibus aperta fuerant, obsignari, & quidem inter horam diei secundam & decimam (b), quia hora diei tertia, uti ex MARTIALE (c) observat V. C. ANT. SCHULTINGIUS (d) forum fervere incipiebat.

Tabulis ita sollemniter apertis, tum demum HEREDITATEM ADIRE LICEBAT. Et quidem sine cretione instituto Prætor plerumque dabat tempus ad deliberandum, dierum saltim centum, intra quod aut adeunda, aut repudianda erat hereditas (e). Cum cretione institutus, intra dies cretionis ab herede finitos, qui modo sexaginta (f), modo centum erant (g), cretionis verba sollemnia recitare & adire tenebatur, excludendus ab hereditate, nisi rite crevisset. Dies hi utiles erant, si heres institutus esset cum cretione vulgari, id est, cum formula: IN DIEBUS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERS POTERISQVE, CERNITO. Omissis his verbis cretio dicebatur continua, & tunc illi quoque dies computabantur, quibus quis ignorasset, se heredem institutum, vel scivisset quidem, sed non crevisset (h). Hæc omnia circa aditionem hereditatis erant observanda. Quumque, nondum concesso beneficio inventarii, vix credibile sit, quemquam heredem id deliberandi spatium antevertere, & citius adire hereditatem voluif-

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop.

O

se :

(a) L. 2. L. 7. D. cod.

(b) Paull. *ibid.* §. 2.

(c) *lib.* 4. *Epigr.* 8.

(d) *Jurispr. vet. Antejuss.* p. 403.

(e) L. 2. D. *de jure delib.*

(f) Cic. *ad Att.* l. 13. *Ep.* 46.

(g) Ulpian. *tit.* 22. §. 27.

(h) *Ibid.* §. 31. *seq.*

se : facile patet , aliquot saltem menses , præsente etiam herede , potuisse elabi , antequam tabulis apertis hereditas adiretur .

Hac necessitate , post apertas demum tabulas ad eundi , omnes obstringebantur HEREDES EXTRANEI . Necessarius enim hereditatem non adeundo consequabatur (a) , sed ipso jure cogente heres erat . Multo minus dubitabatur , quin liberi in patris sui potestate constituti , clausis tabulis possent heredes existere (b) , quum incertum non esset , illis hereditatem deberi . Ex qua GORDIANI constitutione etiam id discimus , id jus obtinuisse tantum , SI PLURES essent COHEREDES . Ex asse enim scriptus etiam clausis tabulis heres erat , eoque pertinet locus PAULLI : (c) *Idem dicemus , si ex asse heres institutus , non putet , se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas : quid si nesciat , esse tabulas , in facto errat .* In jure itaque errare ait heredem , qui ex asse scriptus , se ante apertas tabulas adire , vel bonorum possessionem petere non posse existimet . Causa ejus exceptionis non ea est , quam comminiscitur EM. MERRILLIUS (d) , quod heres certus esse debeat , ex qua parte , & quo modo heres sit : (poterat enim & heres ex asse , purene an sub conditione scriptus sit , ignorare) sed , quod uno scripto herede , fisco locus non esset . Quum enim , uti infra dicemus , ideo hoc jus invexerint leges Julia & Papia Poppæa , ne , quod ante apertas tabulas deficit , coheredibus accresceret , sed ab ærario vel fisco occuparetur : eo ⁱⁿ ~~in~~ sane opus non erat , si unus ex asse esset heres , quo extincto , nec juri adcrescendi nec fisco erat locus , sed res ad causam successionis intestatorum redibat (e) . Quare eo tantum casu , quo plures

(a) L. 151. D. de verb. sign. facti ign.

(b) L. 3. C. de jure deliber.

(d) Obs. lib. 5. cap. 9.

(c) L. 1. §. 4. D. de juri. &

(e) Ulp. tit. 26. §. 5.

res erant scripti heredes extranei, aditio apertas tabulas sequebatur, quia eo tantum casu portio ante apertas tabulas deficiens caduca fiebat, uti recte observavit ULPIANUS (a).

Hinc facile intelligitur, quo pertineant bina PAULLI fragmenta, quæ capiti huic primo aptanda duximus. Altero PAULLUS (b) quærit, si quis solus heres ex pluribus partibus fuerit institutus, an quasdam partes possit omittere? Id quod negat, adeo, ut ne quidem, si in quibusdam partibus substitutum habeat, id fieri posse concedat. Procul dubio itaque eo loco egit de herede ex asse instituto, pro quo omnino habendus erat, qui solus vel in minima parte fuerat institutus, quia ex juris Romani principiis pro parte intestatus decedere nemo poterat. Porro quærit PAULLUS (c); si quis aliis mixtus heredibus ex pluribus partibus heres institutus sit, an adeundo unam, omnes adquirat? Idque adfirmat. Sed, quia hic de herede ex asse non erat quæstio, statim addit: *Omnes adquire, si tamen delata sint*. Nam heredem solum scriptum etiam non delatas partes acquirere, paullo ante vidimus: quod non procedit, si quis habet coheredes. Sequitur tertia quæstio (d) si servus noster ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub conditione, dato coherede, isque jussu nostro hereditatem adierit, deinde manumisso eo servo, alterius portionis conditio existiterit, an nobis ea quoque portio prima aditione censeatur acquisita? Et respondet PAULLUS, non nobis illam portionem acquiri, sed liberto. Quamvis enim alioquin tabulis apertis, hereditatem vel a nobis, vel jussu nostro a servo nostro adiri posse, expediti juris sit: non tamen id licet, herede sub conditione

O 2

in

(a) Tit. 17. §. 1.

(c) d. L. 80. §. 1.

(b) Paull. lib. 5. L. 80. D.

(c) d. L. 80. §. 2.

de acquir. vel omitt. hered.

instituto, qui existente demum conditione adit. Quum itaque servus, antequam pars posterior adiretur, libertatem sit consequutus, nobis sane non cedit portio, quam, quum jam servus noster esse desisset, acquirit. *Omnia enim, inquit PAULLUS, paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio exstet, ut adquiratur ei, cui prior pars acquisita est.* Denique idem disquirat (a), si servus idem priore parte acquisita in eadem conditione permaneat, an existente conditione nova aditione opus sit? Quod adfirmat, quia illud, quod dicimus, semel adeundum, in ejusdem persona locum habet, non quum per alium acquirenda est hereditas. Nemo itaque non videt, totum hoc PAULLI fragmentum referendum esse ad aditionem hereditatis, quam post apertas tabulas primum hoc caput legis PAPIÆ caducariæ exigebat.

Sed nec id prætermittendum est, quum sollemnitas illa, in aperiendis tabulis observanda, non nisi in testamento scripto locum habere potuerit, nuncupatum heredem adire potuisse, quandocumque liberet, uti recte observavit EM. MERILLIUS (b). Quum vero Titius heredem palam nuncupasset, & legata complura in tabulis contulisset: quæstio incidebat, sollemniterne aperiendæ essent hæ tabulæ, an heres statim adire possit? Et teste JULIANUS negabat, TABULAS testamenti intelligi, quibus heres scriptus non esset, & magis codicillos, quam testamentum, existimandas esse. Cui Juliani sententiæ & PAULLUS (c) in libro commentariorum quinto suffragatur.

III. Hæc de aditione hereditatis: jam ad legata progredimur, de quibus lex nostra: NEQVE ANTE DIES LEGATORVM PURE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM CEDITO. Dies legatorum, pure vel in diem cer-

(a) d. L. 80. §. ult.

(b) Obs. Lib. 5. cap. 9.

(c) Paull. Lib. 5. L. 20. D.

de jure codicill.

certum relictorum, teste ULPIANO (a), jure antiquo cedebat a tempore mortis testatoris, idque clarissime adparet ex regula Catoniana. Quum enim viri eruditissimi veluti ex compacto istius regulæ auctorem faciant Catonem, M. Porcii Censorii filium natu majorem, ante patrem in prætura defunctum, quippe quem juris peritissimum fuisse habitum, GELLIUS (b) testatur: ex ejus testimonio, quid ante Augustum obtinuerit, satis erit manifestum. Regula vero Catoniana, quod, SI TESTAMENTI FACTI TEMPORE DECESSISSET TESTATOR, inutile foret, id quodcumque decesserit, non valere, definivit (c). Si vero jam eo tempore dies legatorum ab apertis tabulis cessisset, frustra sane Cato movisset, fingendum esse, testatorem tempore facti testamenti decessisse. Atque inde est, quod cum ULPIANO (d) agnoscunt omnes, regulam Catonianam ad leges novas, ex quibus dies legatorum ab apertis demum tabulis cedit, non pertinere.

Ita dies legatorum, jure antiquo, id est, ante legem Papiam Poppæam, a morte testatoris cessit. Quid vero lex nostra? NEC ANTEA, quam tabulæ apertæ sollemniter, DIES LEGATORVM, PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM, CEDITO. Hinc legatarius, ante apertas tabulas existens, vel capite minutus, vel alio modo incapax factus, nec ad heredes trans mittebat legatum, nec illud legatariis, quocumque modo conjunctis, ad crescebat, sed, uti infra adparebit, tanquam caducum a fisco occupabatur. Id autem tantum ad legata PVRE VEL INDIEM CERTVM RELICTA pertinebat. Eorum enim, quæ sub conditione relinquebantur, dies cedebat a momento, quo conditio existisset (e). Unde nec antea

Q 3

quid-

(a) *Fragm. tit. 24. §. 31.*(d) *L. ult. D. eod.*(b) *Lib. 13. cap. 18.*(e) *Ulp. tit. 24. §. 31. L. 5.*(c) *L. 31. D. de regul. Caton. §. 2. D. quando dies leg.*

quidquam transmittatur, nisi vel ea esset conditio, quam Prætor remitteret (a), vel per legatarium non stare, quo minus impleretur (b). Idem juris erat, si quid in diem incertum relinqueretur. Dies enim incertus facit conditionem (c), adeoque nec dies cedit, ante quam dies adjecta exstiterit (d).

IV. Tale fuit legis Julię caducarię principium. Ex quo quę consecraria elicuerint veteres, paulo post erit dicendi locus. Jam id monemus, jus antiquum luculenta illa de caducis tollendis constitutione in usum revocasse JUSTINIANUM (e). Equidem vir doctissimus, FR. HOTOMANUS (f), multo prius, ipsisque ULPIANI temporibus, repudiatam esse censet hanc legis caducarię regulam, idque colligit ex verbis ipsius JUSTINIANI, *ipsis quoque olim prudentibus legem Papiam displicuisse, multasque ideo inventas VIAS, ne caducum fieret*. Inter has enim vias & eam fuisse existimat, quod jureconsulti diem legatorum a morte testatoris cedere voluerint. Sed fallitur procul dubio vir insignis. Vię enim illę, quibus legem caducariam eludere solebant veteres, ad substitutiones pertinent. Ulpiani autem tempore omnino adhuc ab apertis tabulis diem legatorum cessasse, ex aliquot ejus locis (g) manifestum est. Immo & in fragmentis JULIANI (h), AFRICANI (i) & PAULLI (k), quę Tribonianus, juris novi immemor, in pandectis exstare passus est, expressissima istius juris vestigia adparent, ut dubitari nequeat, quin

(a) L. 5. §. 3. eod.

(b) d. L. 5. §. 5. eod. L. 161. D. de R. I.

(c) L. 75. D. de cond. & demonstr.

(d) L. 21. L. 22. D. quando dies leg.

(e) L. un. §. 1. C. de caduc. toll.

(f) De reg. Caton. p. 57.

(g) Fragm. tit. 31. L. 3. §. 4. de her. inst.

(h) L. 42. D. eod.

(i) L. 31. D. de condit. & demonstr.

(k) L. 104. D. de cond. & demonstr. L. 44. D. de donat. mort. caus.

quin istud ex lege caducaria principium quam diu-
tissime, & ad JUSTINIANI usque tempora vigerit,
neque prius eo usque dies legatorum cesserit, quam
ab apertis tabulis.

Ast primus, ut dixi, finem ei juri attulit JUSTI-
NIANUS, qui in laudata constitutione, *Primum hoc*,
inquit, *corrigentes, & antiquum statum renovantes*,
fancimus, omnes habere licentiam, A MORTE TESTA-
TORIS adire hereditatem, *similique modo legatorum vel*
fideicommissorum, pure vel in diem certam relictorum,
diem A MORTE TESTATORIS cedere. Quamvis vero ea
constitutio edita sit, Justiniano A. IV. & Paullino v.
c. Coll. anno eræ Christianæ 534, id est, sequente
post confirmationem degestorum: jam antea tamen
de ea edenda cogitasse Imperatorem, vel inde pa-
tet, quod Tribonianus ejusque *συνομοι* pleraque ve-
rerum fragmenta ad legis Juliæ caducariæ princi-
pium attemperata, ita immutarunt, ut jam ubique
fere in pandectis jus antiquum a Justiniano revoca-
tum, regnare videatur. Quod TRIBONIANI emblemata
jam v. c. JO. JAC. WISSENBACHIUS (a) recte notavit.

Itaque hodie statim hereditatem jure adeunt here-
des scripti, nec opus est apertione tabularum sol-
lemni. Sed & legati pure & in diem certum relictii
dies statim a morte testatoris cedit, adeo, ut si post
mortem hujus decefferit legatarius, legatum vel fi-
deicommissum etiam ignorans ad heredes suos tran-
smittat (b). Paucorum tamen legatorum dies ho-
dientium non quidem ab apertis tabulis, sed a tem-
pore aditæ hereditatis cedit, veluti legatum liber-
tatis (c), servitutumque personalium, ut usufruc-
tus, usus, habitationis. (d) Id quod tamen non

O 4

ex

(a) Emblem. Tribon. Part.

(c) L. 8. D. eod.

D. 5. p. 110.

(d) L. un. §. 2. D. quando

(b) L. 5. pr. & §. 1. D. quan-
do dies leg.

tates usufr. leg. ced.

ex lege Papia, sed ex ipsa horum legatorum natura arcessendum est. Quum enim nec libertatis, nec servitutis personalis legatum ad heredes transmittatur: nihil etiam rationis fuit, cur leges hujusmodi legatorum diem a mortis tempore cedere juberent. Quamobrem & JUSTINIANUS (a), quamvis sublata lege caducaria jus antiquum revocarit, hæc tamen legata nominatim excepit. Non autem excepit legatum optionis. Quamvis enim nec jus optandi olim ad heredes transmitteretur (b), & hinc ejus quoque legati dies non a morte testatoris, sed ab adita hereditate cederet (c): ex quo tamen constitutione sua sanxit JUSTINIANUS (d), ut, si legatarius vivus non optasset, ejus heredi id facere liceret: procul dubio & ejus legati dies hodie ab ipsa testatoris morte cedit.

C A P U T III.

AD CAPUT LEGIS SECUNDUM.

DE HIS, QUIBUS CADUCA DEPERUNTUR.

I. **C**Aducum quid? Non omnia caduca fisco cedebant. Capituli sententia: II. Leges caducariæ non pertinuerunt ad hereditates legitimas. Caduca capiebant heredes sui, & parentes ad tertium gradum. An etiam exhereditati? Nec FISCUS præferebatur iis, qui liberos habebant. Quid sit caducum capere? III. Jus novum.

I. **C**ADUCA ULPIANUS (e) & ISIDORUS (f) ita dicta existimant, quod ejus heredes ceciderint. Ma-

(a) L. un. § 6. C. de caduc. toll.

(b) §. 23. Inst. de legat.

(c) L. 16. D. de opt. vel elect. leg.

(d) L. ult. C. commun. leg. &

fideic.

(e) Fragm. tit. 17. §. 1.

(f) Orig. Lib. 5. cap. 25.

Magis tamen γραμματικῶς id vocabulum inde derivandum videtur, quod hereditas legatumve per leges non subsistant, sed cadant. Quemadmodum enim & alias *caduca glans* (a) & *oliva* (b) dicitur, quæ cecidit, & *aqua caduca*, quæ ex castello vel fistula cadit (c): ita *caduca hereditates* sunt, quæ deficiunt, &, uti CONSTANTINUS M. (d) loquitur, *in casum CADUNT*.

Quare non satis accurate glossæ Græco-Latinæ apud BRISSONIUM caducum definiunt, τὸ χωρῆν εἰς τὸν οἶσκον, quod in fiscum migrat. Nam primo & antequam lex caducaria ejusmodi bona ærario vel fisco vindicaret, fuere tamen *caducæ hereditates*, quarum ipse CICERO (e) meminit, ita ludens in Antonium: *Etsi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est, quem nisi in via CADUCÆ HEREDITATES retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres*. Ubi sane *caducæ hereditates* non sunt αἰ χωρῆσαι εἰς τὸν οἶσκον, sed quos heredes scripti non capiebant. Deinde lex caducaria non omnia *caduca* addixit ærario, sed quædam etiam heredes jure ad crescendi capiebant, quædam ad crescebant collegatariis. Et de hisce personis, quibus jus antiquum servatum est, hoc capite secundo actum esse, ex variis TERENCE CLEMENTIS & CAII fragmentis patet, ex quibus & ULPIANI (f) titulis tale hoc caput fuisse colligimus:

Si quis, testamento factò, decedit, isque liberos suos parentesve usque ad tertium gradum heredes habebit, sive alios quoscumque, qui liberos habebunt, heredes instituet, ii caduca jure antiquo capiunt.

II. Ait lex: SI QVIS TESTAMENTO FACTO DECEDIT.

(a) L. 30. D. de verb. sign.

(b) Collume. Lib. 12. c. 49.

(c) Frontin. de aqueduct. Lib. 2.

(d) L. pen. C. de delator.

(e) Philipp. 10. cap. 5.

(f) Fragm. tit. 18. §. 1.

DIT. Nam ad successiones intestatorum leges caducariæ non pertinebant, de quibus PAULLUS (a): *Ex pluribus heredibus, iisdemque legitimis, si qui omiserint hereditatem, vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his, qui adierunt, vel eorum heredibus omitterentium portiones adcrefcunt. Quod in herede INSTITUTO evenire non poterit. Quare ea tantum, quæ heres testamento scriptus vel legatarius per leges non capiebat, caduca fiebant; legitimæ autem hereditatis portio deficiens coheredi ejusdem gradus adcrefcere, vel ad ulterioris gradus propinquos devolvebatur. Ea autem caduca non semper vindicabat fiscus: sed ei personæ quædam præferebantur, & primo quidem liberi, de quibus lex nostra: ISQUE LIBEROS SVOS HEREDES HABEBIT. Non autem interfuisse videtur, cujus gradus essent, filii, nepotes, pronepotes, an abnepotes. Restrictio enim illa: usque ad tertium gradum non ad liberos, sed ad parentes pertinet, quemadmodum in Græco textu Novellæ LXXXIV. cap. ult. simile quid de bonis damnatorum cautum esse observat v. c. ANT. SCHULTINGIUS (b), quippe quæ Imperator deferri jubet descendentes, *εἰ δὲ μὴ ὀνητοὶ κατὶ τὸν βαθμὸν, ἀλλ' ἀνιόντες ΑΞΙΟΙ ΤΡΙΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ ὄντες ἔχων. Si vero nulli descendentes subsint, sed adscendentes AD TERTIUM GRADUM, ii quoque obtinerent. Nec lex distinguit, naturales sint liberi, an adoptivi, dum sui essent. Unde facile patet, liberos a matre institutos eo beneficio non gavisos, nec, uno eorum deficiente, portionem hanc adcrevisse reliquis. Nulla enim FEMINA, uti ad hoc caput CAJUS (c) scribit, aut habet SVOS HEREDES, aut desinere habere potest propter capitis deminutionem. Ex quibus ultimis verbis simul colligo, nec a patre**

(a) *Recept. Sent. Lib. 4. tit. 18. §. 26.*

(b) *Jurispr. Antejusl. p. 618.*

(c) *Cai. Lib. 10. L. 13. D. de suis & legit. hered.*

tre quidem institutos filios eo beneficio gavilos, si quamcumque passi essent capitis deminutionem, veluti servi pœnæ effecti atrocitate sententiæ, vel deportati, vel in adoptionem dati aut emancipati. Nec absque ratione adjecimus: **HEREDES HABEBIT**. Nam & exheredati exsortes erant hujus privilegii. Hinc si fingamus, patrem ex duobus filiis Cajum instituisse heredem, Mævium exheredem scripsisse: deficiens sane Caii portio, tanquam caduca, non deferretur Mævio, sed ærario vindicabatur. Exceptum tamen erat jus in liberto assignato, de quo prolixius ad hunc locum disputat **TER. CLEMENS (a)**. Si enim pater decedens, institutis liberis omnibus, uni eorum libertum sub conditione vel in diem assignasset: interim pendente die vel conditione omnia perinde observabantur, ac si assignatus non esset, itaque mortuo liberto interim ad omnes hereditas & bonorum possessio pertinebat. Sin libertus uni pure, alteri sub conditione fuerat assignatus, is, cui pure assignatus, pendente conditione, solus patroni jus habebat (b). Denique si pater Cajo instituto soli assignasset libertum, Mævioque exheredato cavisset, ut ei jus in libertum salvum esset: eodem iudice **TER. CLEMENTE (c)**, nihil ei ad hanc rem nocebat exhereditatio. Ita enim cautum fuerat **SCto Vellejano de assignandis libertis**, ut si ex liberis is, cui libertus fuerat assignatus, in civitate esse desisset, neque ei liberi ulli essent, ceteris ejus liberis, qui manumiserat, perinde omnia jura servarentur, **AC SI NIHIL EO DE LIBERTO EAVE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET (d)**.

Hæc de liberis suis. Eodem beneficio per hanc legem gaudebant **PARENTES VSQVE AD TERTIVM GRA-**

(a) Ter. Clem. Lib. 12. L.

(c) Ter. Clem. Lib. 12. L.

10. pr. D. de assign. lib.

40. D. de bon. libent.

(b) d. L. 10. §. 1.

(d) L. 1. L. ult. D. de adf. l.

GRADVM . Hinc si quis patri, matri, avo, aviæ, proavo vel proaviæ instituto instituæve coheredem dedisset, hujusque portio aliqua caduca fieret, ea adcrefcebat adscendentibus institutis, iique æque ac liberi filco vel ærario anteferebantur. In eo itaque melior erat parentum, quam liberorum conditio, quod quum hi non nisi in potestate testatoris constituti, caduca caperent: illi etiamsi descendentes in potestate non haberent, caducorum tamen ex eorum testamentis fierent participes.

Tertio eo beneficio gaudebant ALII QVICUMQVE, QVI LIBEROS HABEBANT, HEREDES INSTITUTI. Quamvis enim eorum non meminerit ULPIANUS (a), ubi ex instituto *de iis, qui jus antiquum in caducis habeant*, agit: plura tamen ibi resecavit ANIANI manus. Sed alia ejus rei argumenta suppetunt, ex quibus id acute demonstravit JAC. GOTHOFREDUS (b). Primo enim alio loco scribit ULPIANUS (c): *Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodaverit: non potest CADUCUM vindicare ex eo testamento, SI LIBEROS HABEAT*: ubi sane non est, quod cum JAC. CUJACIO reponamus: *si ex liberis existat*. Commodus enim est ICTI sensus, ob fraudem legi caducariæ factam, heredem fiduciarium amittere jus vindicandi caduca, quod alias ob liberorum numerum haberet. Deinde idem liquet ex JUVENALIS Satyra sæpe laudata (d), ubi adulter:

- - - Propter me, inquit, scriberis heres,
Legatum omne capis, nec non & DULCE CADUCUM,

Commoda præterea junguntur multa caducis,
Si numerum, si tres implevero.

Ex quibus verbis simul discimus, suffecisse ad hoc jus

(a) *Fragm. tit. 18. §. 1.*

(c) *Fragm. tit. 25. §. 17.*

(b) *Ad Leg. Pap. Popp. c. 39.*

(d) *Sat. 9. v. 87.*

jus obtinendum vel unum, unamve, filium, filiamve superstitem. Idque lucem insignem adfundit fragmento CAII (a), qui ad locum hunc scripsit: *Nam quem sine liberis esse dicere non possumus, hunc necesse est dicamus LIBEROS HABERE.* Sensus enim est, vel ideo unum unamve sufficere ad capiendum caducum, quod is, cui filius, filiave est, non dicatur sine liberis esse: is vero, qui sine liberis non sit, omnino liberos habere dicendus sit. Et sane, quum lex caducaria exosa esset; non abs re monuerat CELSUS (b), in ambigua ejus voce eam potius accipiendam esse significationem, qua vitio careat, praesertim quum etiam voluntas legis ex hoc intelligi possit. Ex quo etiam collegisse videntur veteres, eum quoque jure antiquo capere posse caduca, qui jus liberorum a principe impetrarit. Eoque refero legem ejusdem CELSI (c), cujus species obscurissima semper visa est: *Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viventi Caesar rescripserat, jam defuncto dedisse aestimaretur? respondit, non videri sibi Principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse: quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius aestimationem esse.* Vir summus, JAC. GOTHOFREDUS (d), recte vidit periocham hanc ad legem Papiam Poppæam pertinere, quam Celsus libris Digestorum xxx. & sex sequentibus illustravit. Sed quum dubius hæreat, quodnam libri xxxiii. argumentum, & utrum iste ad legem de maritandis ordinibus, an ad legem caducariam pertinuerit: duplicem effingit speciem. Prior est, quod princeps alicui nuptias contra hanc legem indulserit quasi viventi: posterior, quod princeps alicui quasi viventi concesserit jus testandi contra hanc legem.

(a) Cai. Lib. 10. L. 149. D.
de verb. sign.

(b) Cels. Lib. 33. L. 19. D.
de L.

(c) Ibid. L. 191. D. de verb.
sign.

(d) Comm. ad Reg. jur.
pag. 748.

gem. Utroque enim casu, mortuo interea eo, cui Princeps id beneficium dederit, quæri potuisse, an id & jam defuncto dedisse æstimaretur? Carpit ideo Gothofredum I. B. D'ANTOINE (a), sed argumentis levissimis, & valde dilutis. Nam & legem Papiam in his capitibus tum jam abrogatam fuisse, & Principem potius leges tueri, quam quidquam contra eas indulgere debuisse, urget. Quorum prius manifesto falsum: posterius ridiculum est, quum ipsa lex, ut supra vidimus, quædam contra legem a Senatu, & postea a Principe, indulgeri permiserit. Maneat itaque, quod recte scripsit JAC. GOTHOFREDUS, speciem hic ponendam esse, quæ pertineat ad Legem Jul. & Papiam. Sed quum commodius ea referri possit ad Legem caducariam, quam ad partem priorem de maritandis ordinibus, siquidem hic de effectu beneficii principis post mortem ejus, qui illud impetraverat, manente quæritur: speciem ita fingo. Titius orbis aditurus hereditatem opimam, prævidebat, eam pro dimidia a fisco occupatum iri, tanquam caducam. Petiit itaque a Principe jus liberorum, quod a Trajano, sub quo Neratius Priscus vixit, sæpe fuisse datum, vel ex PLINII epistolis liquet. Interea, adita hereditate, ad plures abijt Titius, eoque mortuo demum sequitur principis rescriptum, quo ei jus liberorum indulgetur. Quæstio itaque nata est, utrum id beneficium & mortuo datum censetur, adeoque pars caduca, quam Titius, si viveret, jure antiquo cepisset, ad ejus heredes transmissa sit, an ea ab aëario vel fisco possit vindicari? Respondit Neratius ab heredibus consultus, *non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse.* Quamque ratio hujus interpretationis sit conjectura & præsumptio de Principis mente & voluntate, quod non videatur ille mortuo jus liberorum dare voluisse.

(a) Dans les regles du Droit civil, regl. 191.

luisse, ejus vero voluntatis suæ interpretis optimus ipse Princeps esse possit (a): recte addit Neratius: *Quem modum esse vellet beneficii sui, ipsius aestinationem esse Principis*. Ita ego hanc legem capio, nec quidquam in specie nostra esse arbitror, quod vel ordini fragmentorum CELSI, vel ejus argumento, de quo hoc libro egit, adversetur.

Super sunt verba: *II CADUCA IVRE ANTIQVO CAPIVNTO*. Caduca ergo ita capiebant hæ personæ, ut fisco anteferrentur, sive portio coheredis deficeret, sive legatarii. Generatim enim ULPIANUS (b): *U heredibus illis institutis, QUOD QUIS EX TESTAMENTO NON CAPIT, ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere possit*. Totum nimirum adcrefcebat, si solus esset coheres, vel collegatarius conjunctus: ex parte, si plures essent, sive heredes sive collegatarii, quibus possit adcrefcere. Quid vero si Titio, testatoris avo, Mævio, extraneo & orbo, & Sempronio institutis, hujus portio deficeret? Ea sane adcrefcere debebat utrique pro parte dimidia. Sed quia Mævius non erat inter personas, quæ jus antiquum in caducis habebant: dimidia illa non Titio, sed ærario vel fisco cedebat. Et id sibi volunt verba Ulpiani: *prout pertinere possit*. Hæ autem personæ non solum ærario, vel fisco præferebantur, verum etiam in eo melioris, quam fisco, erant conditionis, quod quum in hunc caduca cum onere transirent, adeoque is & legata præstaret, alioquin ab eo, cujus partem occupaverat, præstanda: personæ contra illæ non omnes eo onere premerentur. Sane de liberis diserte scribit CELSUS (c): *si filio heredis pars ejus, a quo nominatim legatum est, adcrefcit, NON PRÆSTABIT LEGATUM, quod (id est, quia) jure*

(a) L. 43. pr. D. de vulg. & pupill. subst.

(b) Fragm. tit. 18. §. 1.

(c) L. 29. §. ult. D. de leg. 2.

re antiquo capit. Quale quid & JULIANUS (a) habet, ad cuius verba tamen notat ULPIANUS, alio jure nos uti post constitutionem Severi, & Antonini, cujus mentio fit in L. 74. D. de legat. 1.

III. Immo ipsum hoc secundum legis caducariæ caput non quidem antiquatum, sed minus necessarium factum est, lata constitutione JUSTINIANI de tollendis caducis. Postquam enim ille jus adcrendi revocavit in usum, caduca non solum his personis, sed aliis quibuscumque coheredibus & conjunctis, etiam extraneis & orbis delata sunt, iisdemque etiam numerum deferuntur.

C A P U T IV.

AD CAPUT LEGIS TERTIUM.

DE HIS, QUÆ PRO NON SCRIPTIS HABENTUR.

I. **L** Ex caducaria de diversorum generum bonis egit. Alia pro non scriptis habita, alia in causa caduci, alia caduca, alia ereptitia, alia vacantia. Capitis nostri sententia. II. Quæ dicantur ab initio deficere. Legata relicta codicillis testamento non confirmatis. Legata denotandi causa relicta. Captatoria institutiones. Mutata testatoris voluntas. Pro non scriptis habita apud heredes manebant. Locus Plinii explicatus.

I. **H**Æc de personis, quibus jus antiquum circa caduca servaverat lex Papia Poppæa: jam de ipsis bonis, de quibus lex eadem egit, differendum. Horum quinque genera sunt. Quæ enim ab initio deficiebant, pro NON SCRIPTIS habebantur: quæ a tempore conditi testamenti ante mortem testatoris, IN CAUSSA CADUCI erant: quæ post mortem te-

(a) L. 61. §. 1. D. de legat. 2.

statoris ante apertas tabulas, CADUCA : quæ tanquam indignis auferebantur, EREPTITIA : & denique ubi heres vel legatarius plane deerat, ea VACANTIA dicebantur.

De singulis ordine egit lex caducaria, & capite quidem tertio, ceu ex ULPIANI (a), TER. CLEMEN- TIS (b) & PAULLI (c) fragmentis adparet, de iis, quæ pro non scriptis habentur. Quid vero de his lege nostra cautum sit, accurate expressit JUSTINIANUS (d) cujus fide hoc exstruimus caput tertium :

Quæ ab initio deficiunt, vel in quibus testator postea mutaverit voluntatem, ea pro non scriptis habentur, eaque ii, a quibus relicta sunt, jure antiquo capiunt.

II. Pro non scriptis itaque sunt, QUÆ AB INITIO DEFICIUNT, id est, iis legata, quorum in personis ab initio non consistunt. Talia primo sunt, quæ quis sibi ipse, vel ei, quem in potestate habet, adscripsit (e). Tantum enim abest, ut hæc præstare cogatur is, a quo relicta sunt, ut legatarius iste falsi reus sit ex SCto Liboniano (f), nisi de jussu testatoris ex ejus subnotatione constet (g). Deinde & ea deficere ab initio censentur, quæ tam sunt obscura, ut intelligi nullo modo possint. *Quæ enim non intelliguntur, quid significant, ea, teste ALFENO VARO (h), perinde sunt, ac si scripta non essent.* Et eo colore usum arbitror Tiberium, dum Galbæ legata, a Livia relicta, præstare renuit. HS enim quingenties

P. II ad l. Jul. Pap. Popp.

P

quum

(a) Ulp. Lib. 13. L. 4. D. de duc. toll.

his, quæ pro non script.

(b) Ter. Clem. Lib. 12. L. 21. D. de liberat. legat.

(c) Paull. Lib. 5. L. 71. D. de her. inst. L. 88. D. de leg. 3.

L. 6. de adm. vel transf. leg.

(d) L. un. §. 2. 3. C. de ca-

(e) L. 1. L. ult. D. de his, quæ pro non script.

(f) L. 1. §. 7. L. 6. L. 14. C. sequ. ad L. Corn. de fals.

(g) L. 14. pr. L. 15. §. 1. cod.

(h) L. 2. D. de his, quæ pro

non script.

quum præcipuum inter legatarios habuisset, quia notata, non perscripta erat summa, herede Tiberio legatum ad quingenta revocante, ne hæc quidem accepit, teste SÆTONIO (a). Inde enim patet, paulo obscurius notatam fuisse summam, & quum incertum videretur, utrum de quingentis HS, an de quingentis senserit testatrix, Tiberium id initio de minore summa interpretatum, postea autem id legatum tamquam obscurum habuisse pro non scripto, & sibi retinuisse. Multo magis itaque pro non scriptis sunt, quæ inter se pugnant, veluti si contraria legatario vel heredi injunxerit testator, siquidem eo casu neutrum ratum est (b).

Eadem porro erat conditio legatorum, relictorum iis, qui jam eo tempore non erant in rebus humanis, uti ad hoc caput nostrum ULPIANUS (c) notavit. Quumque & capitis deminutio maxima & media instar mortis sit: etiam, quod his relictum fuerat, pro non scripto habebatur, veluti quod relictum erat ei, *qui tunc in hostium potestate erat, quum testamentum fieret, quiq; ab hostibus non redierat*, quamvis post testatorem decessisset. Ita enim JULIANUM sensisse, idem testatur ULPIANUS (d). Putares, id, tanquam quasi caducum vel caducum, potius a fisco occupandum esse, quia incapaci fuerit relictum. Sed consultissima hujus decisionis ratio est. Ex lege enim Cornelia, qui in captivitate moritur, eo momento, quo captus est, decessisse fingebatur, adeoque perinde erat, ac si ab initio legatum istud defecisset.

Sed & illa pro non scriptis erant, quæ in eam causam pervenerant, unde incipere non possent: veluti si quid legatum esset servo alieno, eumque postea testator redemisset (e). Ita enim legatum per hunc servum adquisivisset ipse heres, quod absolum est.

Quæ

(a) Galb. cap. 5.

(b) L. 188. D. de Reg. jur.

(c) Ulp. Lib. 13. L. 4. pr. D.

de his quæ, pro non scriptis.

(d) Ibid. d. L. 4. §. 1. eod.

(e) L. 3. §. 2. D. eod.

Quæ incapacibus erant destinata, ea palam relicta pro non scriptis erant (a), clam data a fisco eripiebantur, tamquam indignis (b). Præterea pro non scriptis erant jure antiquo, quæ relinquebantur codicillis testamento non confirmatis. Diserte enim PLINIUS (c): *Tu quidem pro cetera tua diligentia admones me, codicillos Acilianii, qui me ex parte instituit heredem, pro non scriptis habendos, quia non sint CONFIRMATI TESTAMENTO. Quod jus ne mihi quidem ignotum est, quum sit iis etiam notum, qui nihil aliud sciunt.* Quod & PAPINIANUS (d) confirmat. Sed ei juri postea eatenus derogatum constitutione Severi, & Antonini, ut codicilli etiam testamento non confirmati rati sint, dum appareat, testatorem a voluntate, quam in codicillis expresserat, in testamento subsequuto non recessisse (e).

Non autem rata sunt legata turpia, & quæ DENOTANDI magis legatarii gratia scribuntur. Ea enim pro non scriptis odio scribentis haberi, ait POMPONIUS (f). Denotare idem esse, ac notare infamia, egregie probavit V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK (g), eique notioni egregie quadrat exemplum PAULLI (h): *si barbaro vel larvati habitu processeris, do, lego.* Turpe enim ac prope infame visum esse Romanis, exuta toga, Græcum pallium, nedum habitum barbaricum sumere, vel e TERTULLIANI libello de pallio satis adparet.

Denique & captatorias institutiones pro non scriptis esse habitas, satis constat: quamvis id jus non e lege Papia Poppæa, sed ex SCto esse, referant PAPINIANUS (i) & PAULLUS (k), ex cujus loco vir

P 2

sum-

(a) d. L. 3. pr. eod.

(b) L. 10. l. 23. D. de his, que ut indign.

(c) lib. 2. Ep. 16.

(d) l. 5. D. de jure codicill.

(e) §. 1. Inst. de codic.

(f) l. 54. pr. D. de leg. 1.

(g) Obs. lib. 1. Cap. 2. p. 16.

(h) Rec. Sent. lib. 3. tit. 4.

§. 11.

(i) l. 70. D. de her. instit.

(k) Paull. lib. 5. l. 71. D. eod.

summus, JUSTUS LIPSIUS, perperam colligit, legem nostram SCtum fuisse. Erant vero captatoriarum institutiones, definiente PAPIANO (a), non, quæ mutuis affectionibus judicia provocabant, veluti, si qui me honoravit, eum ego in testamento meo heredem instituam, sed quarum conditio conferebatur ad secretum alienæ voluntatis. Quæ verba egregie interpretatus vir summus, CORN. VAN BYNKERSHOEK (b), illas institutiones omnes captatorias dictas esse docet, quæ eo consilio factæ, ut & alteri extorqueretur pars hereditatis. Unde perinde erat, si quis captionem in ipsum testatorem dirigeret, veluti: *QUA EX PARTE TITUS ME HEREDEM SCRIPTUM IN TABULIS SUIS RECITAVERT, EX EA PARTE HERES ESTO* (c), si in personam tertii, veluti: *TITUS SI MÆVIUM TABULIS TESTAMENTI SUI HEREDEM A SE SCRIPTUM OSTENDERIT, PROBAVERITQUE, HERES ESTO* (d): vel, quas formulas vir, quem laudavi, illustris (e) adjungit: *TITUS, SI ME TABULIS TESTAMENTI SUI HEREDEM A SE SCRIPTUM OSTENDERIT, PROBAVERITQUE, MÆVIUS HERES ESTO*. Item: *QUA EX PARTE TITUS SEMPRONIUM HEREDEM SCRIPSERIT, EX EA PARTE MIHI MÆVIUS HERES ESTO*. Omnes istæ captatoriarum institutiones æque, ac legata captatoria, (nam & hæc non valuisse, CAJUS (f) testatur) pro non scriptis habebantur ex SCto paullo ante laudato. Atque inde facile intelligitur, cur PAULLUS (g) ad hoc caput tam accurate disputet de institutionibus captatoriis. Primo enim quærit, an captatoria sit institutio, si quis ita heredem scripserit: *qua ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Mævius heres*

(a) d. l. 70. eod.

(b) a De captat. instit. Cap. 4. sequ.

(c) l. 1. D. de his, que pro non script.

(d) l. 71. pr. D. de her. instit.

(e) Bynkersh. ibid. cap. 7.

(f) l. 64. D. de legat. 1.

(g) Paull. lib. 5. d. l. 71. D. de her. inst.

res esto? idque negat, quia in præteritum, non in futurum, institutio conferatur. Jam supra autem vidimus, non videri captare, qui eum, a quo honoratus sit, remunerandi causa heredem instituat. Deinde pergit: *Sed illud queri potest, an idem servandum sit, quod senatus censuit, etiamsi in aliam personam captionem direxerit, veluti, si scripserit: TITIVS SI MÆVIUM HEREDEM TABULIS TESTAMENTI SUI HEREDEM A SE SCRIPTUM OSTENDERIT, PROBAVERITQUE, HERES ESTO?* Et respondet; *Id in sententiam S. C. Ti incidere, non est dubium.* Perinde enim esse diximus, sive in ipsum testatorem, sive in tertium captio directa esset. Dubia, quæ hic morari lectorem possent, jam a viro laudatissimo sublata sunt.

Hæc omnia pro non scriptis habentur, quia ab initio deficiunt. Sed ejusdem generis ea etiam erant, IN QUIBUS TESTATOR VOLUNTATEM SVAM POSTEA MUTAVERAT. Ea voluntatis mutatio vel in translatione vel in ademptione legati antea relictæ consistit. De translatione accurate ad hoc caput disputat PAULLUS (a), ubi eam quatuor modis fieri docet, aut *a persona in personam*, ut, si Titio legetur, quod Mævio fuerat relictum: *aut ab eo, qui dare iussus erat, ut alius det, veluti: FUNDUM, QUEM SEMPRONIO A MÆVIO LEGAVI, TITIVS DARE DAMNAS ESTO; aut quum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei: aut quum, quod pure legatum transfertur sub conditione, ut: STICHUM QUEM TITIE LEGAVI, TUM HABETO, SI NUPSERIT.* In omnibus his prius legatum adimitur, quia novissima voluntas servatur. Ita PAULLUS distinguit, ut doceret, an legatum quocumque modo translatum pro non scripto habeatur? Responsio non difficilis videtur. Pro non scripto habetur legatum prius, quia id, uti diximus, adem-

(a) Paull. lib. 5. l. 6. pt. D. D. de adim. vel transf. leg.

tum videtur. Hinc, si id, quod a Titio dederam, a Mævio dem, quamvis esse soleant duo ejusdem rei debitorum, tamen verum est, hoc casu ademptum esse legatum, quasi dixerim, ne Titius det (a). Ex quo consequitur, ut quod de Titio antea præceperam, pro non scripto habeatur. Ita &, si pro fundo decem legentur, verius est, prius legatum ademptum, adeoque eatenus pro non scripto esse (b). Ast non semper legatum hujusmodi pro non scripto erat eo sensu, ut penes heredem maneret. Nam si scripserim: fundum, quem Titio legaveram, Mævio do, lego, nihil manet apud heredem, quamvis priori legatum ademptum sit. Nec fundus apud heredem manet, si eum primum Titio pure, ac postea sub conditione legaverim, eaque conditio exstiterit. Si autem centum, quos a Sempronio legaveram, postea legem a Javoleno, centum penes Sempronium manent, idemque contingit, si pro fundo decem legem, siquidem & tunc fundum retinet heres. Hæc est mens PAULLI, dum de translatione legatorum agit.

Nec dubium est, quin & adempto legato intelligatur mutata voluntas: sive ipso jure, sive per modum exceptionis, sive verbis expressis, sive tacite ademptum dicatur. Et postremum hunc adimendi modum exemplis quam plurimis illustrant jureconsulti. Nam si rem legatam testator destruxerit (c), vel si eandem in aliam formam mutaverit, ita ut ad priorem speciem reduci nequeat, nullum dubium est, quin mutata sit testatoris voluntas, eoque pertinet PAULLI (d) nostri fragmentum, quo lana legata, vestem inde confectam; materia legata, navem armariumve ex ea factum: nave denique legata, eaque dissoluta, materiam aliamve novam navem deberi negat.

(a) Ibid. §. 1.

(b) Ibid. §. 2.

(c) U. 65. §. 2. D. de legat. 1.

(d) Paull. lib. 5. l. 88. D. d.

legat. 3.

gat. Ea enim omnia ita comparata sunt, ut ad primitivam speciem reduci nequeant, quum contra, *massa legata, scyphi inde facti recte & jure exigantur*, quia facile solvuntur in massam priorem. Eadem ademptio inde colligitur, si testator rem legatam, nulla urgente necessitate, distraxerit (a), vel si nomen, quod legaverat, exegerit (b), vel si ædes, quas Titius legaverat, eidem vivus coemerit, & quæ sunt alia hujus generis facta: qualia complura & TER. CLEMENS (c) ad hoc caput recenset. Nam si mille, quos mihi debebat Titius, vel ipsi, vel Sempronio legaverim, aut eisdem postea vel a Titio solutos acceperim, vel ei acceptos tulerim: legatum prius pro non scripto erit, quia mutasse videor voluntatem. Ex quo porro infert TERENTIUS: *Unde JULIANO placuit, & si debitori heres exstiterit creditor, posteaque ipse creditor decesserit, legatum extinguatur: & hoc verum est, quia confusione perinde extinguatur obligatio, ac solutione*. Hinc si Titius debitori suo Sempronio legaverit liberationem, Sempronius autem Titium heredem instituerit, isque etiam mortuo Sempronio hereditatem adjerit: statim perimitur obligatio per confusionem. Quid si ergo & Titius decesserit: an tunc utile erit legatum liberationis, quod in testamento ejus exstat? Minime; quia confusione & hæc obligatio pridem extincta est. Similis est tertia species a TERENTIO exposita. Titius legaverat Sempronio liberationem, sub conditione, si navis ex Asia rediisset. Heres id legatum Sempronio intervertere cupiens, debitum exigit. Expuncto nomine, navis redit ex Asia: extinctumne censebitur legatum? Negat id TERENTIUS, *quia in arbitrio heredis esse non debeat, ut quandoque conditione existente, neque ipsi legatario debeat legatum, si tum*

P 4

vi-

(a) §. 12. *Inst. de legat.*(b) §. 21. *ead.*(c) *Ter. Clé. lib. 12. l. 21. D. de liber. legat.*

vivat, & capere possit, neque ei, ad quem hoc commodum pervenerit, si legatarius capere non possit. Sensus est, absurdum esse, conditionem ab herede occupari, eoque effici, ut existente conditione nec legatarius legatum capiat, nec ad eum perveniat id commodum, ad quem pervenire debeat, si legatarius capere non possit. At quis ille, ad quem tunc istud commodum deberet pervenire? Respondet glossa: si legatum relictum alii sub hac conditione, si legatarius capere non possit: vel dic forsan, conjuncto vel substituto. Immo tu potius intellige fiscum vel ærarium, cui legata incapacibus relicta cedebant. Absurdum enim esse ait Ictus, in arbitrio heredis esse, vel legatario intervertere legatum, vel fisco, cui id vindicaretur, si legatarius esset incapax.

Et de his quidem omnibus lex nostra cavet, UT PRO NON SCRIPTIS HABERENTUR, quæ verba ita interpretatur JULIANUS (a), quod perinde habeantur, ac si inserta testamento non fuissent. Quemadmodum ergo legatum, si testamento insertum non esset, apud eum, a quo relictum fuerat, permaneret: ita & pro non scriptis habita non occupantur ab ærario vel fisco, sed EA ILLI, A QUIBUS RELICTA SUNT, JURE ANTIQUO RETINENT. Et inde est quod PLINIUS (b) codicillos Aciliani, testamento non confirmatos, & pro non scriptis habendos servaturus, eam etiam consilii sui reddat rationem: præsertim quum DELATORI locus non sit. Nam si verendum esset, ne, quod ego dedissem, POPULUS eriperet, cunctatior forte & cautior esse deberem. Quum vero liceat heredi donare, QUOD IN HEREDITATE SUBSEDIT, nihil est, quod obstat illi mea legi, cui publicæ leges (caducariæ) non repugnant. Quemadmodum deinde,

to

(a) l. 1. D. de his, quæ pro non scriptis. (b) lib. 2. Epist. 16.

to de hoc legato scriptum fuisset, nec onus aliquod incubuisset heredi: ita inde consequitur, ut & pro non scriptis habita sine onere in hereditate subsideant. Paucissimis tamen casibus & cum onere apud heredem remanet huiusmodi legatum, veluti, si quis sibi aliquid, quod alii restituere a testatore iussus erat, adscripserit (a), si miles legaverit, quod pro non scripto habetur (b), si incapaci legatus fuerit servus cum onere fideicommissæ libertatis (c). Favore enim libertatis invaluit, ut & heres, apud quem servus remanet, eum manumittere teneatur ex fideicommissio.

Et hoc quidem ius etiamnum obtinet, illudque, quasi antiquæ benevolentia consentaneum, & naturali ratione subnixum intactum illibatumque custodire præcipit JUSTINIANUS (d), in omne ævum, uti ominatur, valiturum. Id modo observandum, revocato in usum jure adcrescendi, non semper hodie pro non scriptis habita apud heredes, eoque, a quibus relicta sunt, subsidere, sed his aliquando substitutum, aliquando conjunctum collegatarium præferri.

CAPUT V.

AD CAPUT LEGIS QUARTUM,

DE CAUSSA CADUCI,

- I. **C**aput quartum egit de bonis, quæ erant IN CAUSSA CADUCI. Ejus sententia. II. Id caput omnes tenebat, præter principem. An & Augusta legibus soluta? Causa quid hic significet? Causa testamenti, causa pignoris, causa bonorum, iussa caduci. In causa caduci erat, quod relictum ei, qui post conditum testamentum vivo testatore decesserat. Nec non cujus conditio vivo testatore deficiebat.
- Usus-

(a) l. 5. D. eod.

(b) d. l. 5. fin. D. eod.

(c) l. 26. §. 6. D. de fideic. lib.

(d) l. un. §. 3. C. de caduc. toll.

Ususfructus repetitus. Lex 23. D. de usufr. leg. vindicata & exposita. Que in causa caduci erant, ararium vindicabat. Postremis temporibus fiscus quasi caduca occupabat. An jam Hadriani temporibus? Emblemata Triboniani in L. 20. D. de hered. petit. & L. 96. D. de legat. 1. III. Jus novum.

I. **H**Actenus de bonis, quæ pro non scriptis habentur: proxima sunt, quæ olim IN CAUSA CADUCI erant, de quibus capite sequente actum esse vel inde patet, quod de eo jure adhuc libro XIII. disserit ULPIANUS (a) libro X. CAJUS (b), quum tamen insequentibus libris tribus idem jam de caducis agat. Sententiam vero capitis nobis suggerit JUSTINIANUS. L. un. §. 4. C. de caduc. toll. ex qua ita illud concipimus:

Si quicumque hominum heres legatariusve vivo testatore post testamentum conditum decedat, conditione deficiat, relictum in causa caduci esto, & populo, quasi caducum defertor.

II. Primo, ut ne quis se ab hac lege exemptum putaret, his verbis usi videntur legislatores: SI QUI-
CUMQUE HOMINUM HERES LEGATARIUSVE. Vocabulum enim HOMO ad hoc caput interpretatus est CAJUS (c), ut, quin illud legitimum fuerit, dubitari nequeat. Quum enim in plerisque legibus pœnalibus melior esset sexus feminini, quam masculini, conditio, ipsaque lex Papia Poppæa cum iis aliquando benignius, aliquando paullo durius egerit: ad hoc caput monendum duxit CAJUS, hominis adpellatione tam feminam, quam masculum, contineri. Ne quis por-

(a) Ulp. lib. 13. l. 59. D. de de verb. sign. cond. & demansfr.

[c] Caj. Lib. 10. d. L. 152.

(b) Cajus lib. 10. l. 152. D. D. de verb. sign.

porro & principem hominis adpellatione hic contineri putaret: eum diserte exemit, legibusque caducariis solutum fuisse docet ULPIANUS (a), dum ad hoc ipsum caput scribit: *Princeps legibus solutus est*. Quamvis enim in dubium vocare nolumus *ἀρχαίων* principum imperium: id tamen ex hoc textu, qui de solis legibus caducariis agit, non probatur. Initio enim status monarchici principes multis libertatis simulacris deliniebant cives, seque legibus omnibus, æque ac alios cives, teneri fingebant. Si tamen sua interesse putarent, legi non parere, facile impetrabant a Senatu, sibi plane obnoxio, ut lege solverentur. Ita lege Cincia Augustus; his ipsis legibus caducariis Cajus Caligula, teste DIONE CASSIO (b), solvebatur. Quo semel facto, successoribus plerumque idem honor, qui antecessoribus habitus fuerat, decernebatur, puta *ut quibus legibus scriptum fuerit, ne divus Augustus, Tiberiusque, aut Claudius tenerentur, iis legibus & successores soluti essent*, ceu ex notabili illo SCto in honorem Vespasiani facto adparet (c). Hinc minime videbitur mirandum, eam Severum, Caracallam, Alexandrum, sub quibus Ulpianus vixit, non ipsa vi imperii, sed Senatus beneficio se legibus solutos profiteri voluisse, quum & civilis esset ea professio, & tantumdem juris illis daret lege solutio, quantum sibi alii principes ex aliis principiis solent arrogare. Ut autem ad Ulpianum revertamur, postquam ille de Augusto principum privilegio dixit, etiam de Augusta quaerit, an legibus, caducariis puta, soluta sit? respondetque; *Augusta autem licet legibus soluta non est: principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quae ipsi habent*. Mira videri posset hæc ULPIANI decisio. Siccine enim princeps, ipse solvendus legibus,

Au-

[a] Ulp. lib. 13. l. 31. D. de
egib.

[b] lib. 59. pag. 747.

[c] Gruter. Inscr. pag. 242.

Augustam solvere poterat? Siccine privilegium, quo ipse alieno beneficio fruebatur, uxori impertiebatur? Sane olim id se non posse existimabant principes, quamdiu libertatis umbra oculis civium obijcienda videbatur. Ast ubi Romani principem ferre didicerant: non amplius Augustæ opus esse existimabant indulgentia senatus, sed fingeant, principem semel legibus a senatu solutum, solvere etiam posse Augustam, quia ei & in eum omne jus suum populus lege regia detulerit. Hinc quum olim Liviam non Augustus, sed senatus, teste DIONE, legibus quibusdam solvisset: postea ipsi principes eadem Augustis uxoribus privilegia tribuebant, quæ ipsi habebant.

Enimvero, si Augustæ eodem privilegio, quo ipsi principes, perfruebantur: quid, quæso, sibi vult JUNIUS MAURICIANUS (a), dum ita ad legem nostram differit: *si Augustæ legaveris, & ea inter homines esse desierit: deficit, quod ei relictum est, sicuti D. HADRIANUS in Plotinæ, & proxime Imperator in Faustina Augustæ persona constituit, quum ea ante inter homines esse desit, quam testator decederet.* Ex his verbis vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS (b), colligit, Augustam his legibus non fuisse solutam. Sed præterquam quod jam vidimus, ULPIANUM aliud sentire, lex quoque nostra non quærit, an Augusta caduci vel quasi caduci capax, adeoque legibus caducariis soluta sit? sed an, quod ipsi relictum, in causa caduci sit, si ante testatorem decedat? Legatum fuerat Plotinæ, & Faustina: iis ante testatores mortuis, earum collegatarii portiones jure adcrefcendi exigebant: negabat fiscus, legatum illis deberi, quod in causa caduci sit: illi se non privatarum, sed Augustarum collegatarios esse urgebant: re ad Hadrianum, & Antoni-

(a) Maurician. lib. 2. l. 51.
D. de legat. 2.

(b) Comment. ad l. Jul. &
Pap. pag. 344.

toninum delata, uterque pro fisco respondit, non quod Augustam, sed quod Augustæ collegatarios his legibus solutos negarent. Contra ea si fingamus, Faustinae, & Titio conjunctim relictum fuisse fundum Cornelianum, & hunc ante testatorem decessisse: ejus pars sane in causa caduci fuisset secundum leges, sed Faustina fisco procul dubio fuisset prælata, quia *Augusta, licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quæ ipsi habent* (a).

Antequam autem, quæ in causa caduci fuerint, explanemus: paucis ipsum hoc vocabulum erit interpretandum. IN CAUSSA CADUCI idem est, ac *quasi caducum*. CADUCUM proprie erat, quod post mortem testatoris ante apertas tabulas deficiebat. Quæ definitio quum non quadraret iis, quæ ante testatoris mortem deficerent, & ea tamen æque ærario vel fisco vindicarentur: ea non nisi *ἀνελεγχος* caduca vocari posse legislatores animadvertent, atque hinc QUASI CADUCA, vel elegantius, IN CAUSSA CADUCI esse dicebant. *In causa enim sæpe pereleganter pro quasi ponitur in jure nostro. Sic ULPIANUS (b): hoc interdictum (de tabulis exhibendis) pertinet non tantum ad testamenti tabulas, verum ad omnia, quæ ad CAUSSAM TESTAMENTI pertinent, ut puta & ad codicillos, pertinet. Ubi codicilli ad causam testamenti pertinere, id est, quasi testamenta esse dicuntur. Alio loco PAPINIANUS (c) legatarios pignoris causam, id est, quasi pignus, quippe non per conventionem, sed per legem constitutum, habere scribit. Sed & iterum ULPIANUS (d), ubi quærit, an, si testamento manumissus, hereditate nondum adita, rem testatori oppignoratam surripuisse dicatur, actio ex edicto locum habeat? Respondet, eam locum habere:*

(a) d. L. 31. D. de Legib.

(d) L. 1. §. 10. D. si is,

(b) L. 1. §. 2. D. de tab. exhib. qui testam. lib.

(c) L. 4. §. 1. D. de separat.

bere: *plenius enim CAUSSAM BONORUM hic accipi pro utilitate: quasi dicat, pignus quidem non in bonis esse, sed tamen quasi in bonis, quia heredibus præstet utilitatem, eorumque intersit, illud non fuisse surreptum. Eodem itaque sensu & bona quædam IN CAUSSA CADUCI, id est, quasi caduca esse dicuntur.*

Quænam autem? Lex nostra duo *quasi caducorum* genera complectitur. De priore: SI VIVO, inquit, TESTATORE POST TESTAMENTVM CONDITVM HERES LEGATARIVSVE DECEDAT. Heredem itaque vel legatarium decessisse oportebat VIVO TESTATORE: quia, si eo jam extincto ante apertas tabulas decessisset, legatum vere caducum habebatur (a). Additur: POST TESTAMENTVM CONDITVM. Nam si heres vel legatarius jam eo tempore, quo testamentum fiebat, inter mortales esse desierat: legatum, ceu superiore capite jam observavimus, pro non scripto erat (b). Nihil autem intererat inter HEREDEM & LEGATARIVM: quia sublato jure adscrescendi, pars sive hereditatis, sive legati, nec in hereditate subsidebat, nec accrescebat coheredibus vel collegatariis, sed ab ærario, vel postea a fisco occupabatur. Ex quo simul intelligitur, ei juri tunc tantum fuisse locum, si pluribus institutis heredibus, unus deficeret. Nam si unus, ex asse scriptus, ante testatorem decesserat, testamentum quidem erat destitutum, sed excluso ærario vel fisco res ad causam intestati redibat (c).

Alterum quasi caducorum genus his verbis in lege nostra exprimitur: *CONDITIOVE DEFICIAT*, ubi *con d* *o* *is* *nois* repetenda verba priora: *vivo testatore post testamentum conditum*. Si enim conditio, ut legatarius, ante eventum conditionis post testatoris mortem, deficeret: legatum non erat in causa caduci, sed

(a) Ulp. tit. 17. §. 1.

pro non scripti.

(b) L. 4. D. de his, que

(c) Ulp. tit. 26. §. 5.

sed proprie caducum (a). Deficiebat autem conditio, non solum, si aliquid, quod conditioni adversaretur, eveniret, veluti, si navis ex Asia reditura vivo testatore periisset, & ab eo tamen eventu suspensa esset heredis institutio, (quo casu pro uno legato haberi monet CELSUS (b), si vel alternative res diversæ, vel res eadem sub conditionibus contrariis, vel a diversis personis legentur) verum etiam, si quid in persona legatarii contingeret, quod ipsum conditionem adimplere prohiberet, veluti si ante conditionis eventum diem supremum obiret. Quo pertinent illa ULPIANI: *Intercidit legatum, si ea persona decefferit, cui legatum est sub conditione.* Quid vero si institutus non decefferit, sed in insulam fuerit deportatus? Tunc idem ULPIANUS (c) magis pendere ait conditionem, quam deficere, quia spes restitutionis superesset. Ast si ea poena in illum statuta fuerit, quæ irrogat servitutem, legatum extinguere concedit, quia servitus morti adsimiletur (d). Singulare quid observatur in legato usufructu: si repetatur. Repeti autem dicitur usufructus, quum testator ei, cui usumfructum legavit, eidem relegat, in eum eventum, si amissus fuerit. Idque fit vel palam, his verbis: QUUM AMISSUS FUERIT, vel QUOTIES AMISSUS ERIT, vel tacite, quum testator ad tempus vitæ, vel in certos annos, legavit (e). Quum itaque hujusmodi legatum non pro uno, sed pro multis habeatur, quorum dies per singula tempora cedit (f): non abs re inde collegerunt veteres, quotiescumque legatarius, capite minutus, usumfructum amiserit, illum repeti posse, sive tacite

(a) L. un. § 7. C. de caduc. toll.

(e) L. 2. L. 3. quib. mod.

(b) Ulp. Lib. 13. L. 59. pr.

usufr. amitt.

D. de cond. & demonstr.

(f) L. 1. D. quando dies usufr.

(c) Ibid. §. 1.

leg. ced.

(d) Ibid. §. 2.

te ita legatus sit, sive palam: quamvis hoc posterius, tamquam juri publico adversum, ægrius, & diu post Antonini constitutionem admitteretur. Quare sive testator scripserit: TITIO USUMFRUCTUM, QUOTIES AMISSUS ERIT, DO, LEGO: sive TITIO USUMFRUCTUM, QUAD VIXERIT, DO, LEGO: usufructuarius capite minutus priorem quidem usumfructum amississe intelligebatur, sed novum tamen simul resumebat (a).

Et hoc jus ad hoc caput nostrum tractavit JUNIUS MAURICIANUS, (b) quamvis ejus fragmentum cruce quodammodo figat jureconsultis. Vulgo ita legitur, etiam Florentiæ: licet testatori repetere legatum usufructus, ut etiam post capitis deminutionem deberetur, & hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum rescripsit, tunc tantum esse huic constitutioni locum, quum in annos singulos relegaretur. Sed id falsum est, inquit vir summus, JAC. CUIACIUS (c) Ulpianus enim & Marcianus diserte docent, & palam & tacite repeti posse usumfructum (d). Quin Mauricianus secum ipse pugnat. Quum enim initio scribat: Licet testatori repetere legatum usufructus, UT ETIAM POST CAPITIS DEMINUTIONEM DEBERETUR, (quod idem est, ac si scripserit, licere testatori, usufructus legatum palam repetere) statim pergit, ex constitutione Antonini, tacite tantum repeti posse. Quomodo vero licebit palam repetere, si tacite tantum licet? Quum itaque hæc manifesto inter se pugnare videantur: HALOANDER, & RUSSARDUS pro tunc tantum rescribunt tunc tamen, quæ medicina tamen parum opis adfert. CUIACIUS legi jubet nec tantum, eumque plerique sequuntur: quum tamen

(a) L. 3. §. 2. D. quib. mod. usufr. amit.

(c) Obs. Lib. 14. cap. 17.

(b) Maurician. Lib. 2. l. quib. mod. usufr. amit.

(d) L. 1. §. ult. L. 2. §. 1. D.

23. D. de usufr. leg.

tamen paullo violentior semper criticis visa sit emendatio, quæ nullius innixa codicis auctoritate, textui infarcit particulam salutarem *non*, vel *nec*. Ex mea sententia sanus est MAURICIANI textus, nec auctorem secum pugnare puto, dummodo recte intelligatur. *Licet*, inquit, *testatori repetere legatum ususfructus*, eo effectū, *ut etiam post capitis deminutionem deberetur*. Non itaque hæc verba modum repetendi innuunt, quasi palam hac formula legatum ususfructus repetere liceret, sed effectum, ut repetitum etiam post capitis deminutionem debeatur. Pergit MAURICIANUS: & hoc, (puta, quod ususfructus repetitus etiam post capitis deminutionem debeatur) nuper Imperator Antoninus ad libellum rescripsit, tunc tantum constitutioni locum esse, si non expresse & palam in fraudem legum repetatur, sed tacite, id est, *quum in annos singulos relegaretur*. Ita MAURICIANUS secum non pugnat. Ast pugnat tamen cum ULPIANO. Quasi vero pugna sit inter ævi diversi jureconsultos, & eam Antonini Pii constitutionem, cujus MAURICIANUS meminit, mutare non potuerint Principes insequentes. Quod Antonini ætate prohibitum adhuc erat, id sane facile postea vel novis principum constitutionibus, vel tacite invalescente contraria consuetudine, permitti potuit.

His casibus bona in caussa caduci erant. De iis vero cautum fuerat lege nostra, ut QUASI CADUCA POPULO DEFERRENTUR. Consultum Augustus voluerat ærario, & hinc quasi caduca populo, cujus ærarium erat, deferri iusserat. Ærarium temporibus saltem Augusti caduca omnia occupasse, testis est TACITUS (a), qui Augustum refert sanxisse, *ut si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium, POPULUS, vacantia teneret*. Idem obtinuisse sub Trajano, P. II. ad l. Jul. Pap. Pop. Q & Ha-

(a) *Annal. Lib. 3. cap. 25.*

& Hadriano, docent PLINIUS (a), MAURICIANUS (b), & PAULLUS (c), qui aliquoties mentionem faciunt bonorum, quæ quis capere nequeat, ad ærarium delatorum. Primus, quæ antea ærario inferebantur, fisco addixerat Antoninus Caracalla, de quo ULPIANUS (d): *Hodie ex constitutione IMP. ANTONINI omnia caduca FISCO vindicantur, sed servato jure antiquo liberis & parentibus.* Nec est, quod vel fidem ULPIANO abrogemus, vel ejus textum cum CUFACIO ideo sollicitemus, quod jam JULIANUS (e) Hadriani temporibus fisco cessisse caduca testetur. Tribonianum enim, ejusve socios, ex instituto suo, pro ærario ibi fiscum reposuisse, vel inde patet, quod aliquando, uno loco præterviseo, alterum mutaverint, aliquando in eadem pane periodo & ærarium reliquerint, & fiscum reposuerint pro ærario. Sic in L. 13. pr. D. de jure fisci legimus: *Edicto D. Trajani, quod proposui, significatur, ut, siquis, antequam causa ejus ad ÆRARIUM deferatur, professus esset, eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem FISCO inferret, partem ipse retineret.* Ea manum Triboniani produunt, quæ priore colo vocabulo ÆRARIUM pepercit, posteriore, illo expuncto, rescripsit: FISCUM. An vero dubitemus, quin idem in textibus ULPIANI factum sit?

III. Hactenus de ipso capite legis nostræ. Id autem mutationem aliquam sub Nerone passum est, SCto, (si recte vidit MERILLIUS) (f) Trebelliano, quod legata & fideicommissa, quæ vivo testatore deficiant, apud eos, a quibus relicta erant, manere voluit (g). Deinde idem caput una spongia delevit

Ju-

(a) Lib. 2. Epist. 16. Lib. 4. Epist. 12. & Paneg. cap. 42.

(b) L. 15. §. 1. 3. D. de jur. fisci.

(c) L. 13. princ. D. eoa.

(d) Fram. tit. 17. §. 11.

(e) L. 20. §. 6. D. de her. petit. L. 96. §. 1. D. de legat. 1.

(f) Observ. Lib. 7. cap. 22.

(g) L. 26. D. de her. instit. L. 60. D. de legat. 2.

JUSTINIANUS (a), dum ea omnia, quæ olim in causa caduci esse dicebantur, æque ac pro non scriptis habita, apud eos manere voluit, a quibus relicta fuerant, vel apud eos, qui fideicommissio erant gravati, nisi & in hunc casum eos vel substitutus, vel conjunctus antecederet. Addidit etiam, ut his omnibus ea portio accresceret cum onere, sive illud in faciendo, dandove, sive in modo, sive in conditione consisteret. Quo jure etiamnum utimur.

CAPUT VI.

AD CAPITA V. VI. ET VII.

DE CADUCIS.

- I. **S**equitur doctrina de caducis. De iis non unum, sed tria capita in hac lege existisse, probatur. Eorum sententia profertur. II. Caduca erant, quæ mortuo testatore ante apertas tabulas deficiebant. Non tamen si deficeret heres ex asse. L. 68. D. de her. inst. explicata. Tabula quando dicerentur aperte? Peregrer factus quis videatur? Peregri peregrum, peregre. L. 81. D. de adqu. vel omitt. her. & L. 49. D. de legat. 2. exposita. III. Celibi, vel alii incapaci relictum caducum fiebat. An & quod Latino Juniano relictum? Servo hereditario instituto ex cujus persona æstimata capacitas? L. 55. D. de legat. 2. explicata. Quibus casibus hæc fiscus ceperit? IV. Ob conditionem deficientem id, quod relictum erat, caducum fiebat. An conditio heredi adscripta ad substitutum quoque pertineat? V. Jus novum.

- I. **T**ertium bonorum genus, de quo lege caducaria cautum fuerat, sunt CADUCA $\kappa\upsilon\pi\acute{\iota}\omega\varsigma$ dicta, id est, quæ mortuo testatore ante apertas tabulas

(a) L. un. §. 4. C. de caduc. toll.

las deficiunt . De his permulta exstant ULPIANI , TER. CLEMENTIS , PAULLI & CAII fragmenta , ex quibus manifestum est , caput de quasi caducis proxime excepisse doctrinam de caducis . Non autem unum cum superiori hoc fuisse caput , vel ex eo apparet , quod de quasi caducis a CAJO actum libro x. de caducis libro XI. XII. & XIII. ex quo librorum numero simul colligimus , totidem fuisse de caducis capita , maxime , quum de aliis caducis libro XI. de aliis , sequentibus agat . Quamobrem ductu ULPIANI (a) , & JUSTINIANI (b) tria illa capita ita concipimus :

CAP. V. Si heres pro parte , legatariusve , quibus pure vel in certum diem hereditas legatumve relictum erit , post mortem testatoris ante apertas tabulas testamenti decedet , vel pereger fiet , ea hereditatis pars legatumve caduca sunt , populoque deseruntur .

CAP. VI. Sive calibi , vel alteri cuiusvis , plus , quam ex H. L. licebit , relictum erit , & id caducum esto , populoque vindicatur .

CAP. VII. Sive heres legatariusve post mortem testatoris ante eventum conditionis deficiat , hereditas legatumve caduca sunt , populoque deseruntur .

II. Primum itaque casum , quo hereditas legatave caduca fiebant , ita expressimus : SI HERES PRO PARTE LEGATARIUSVE , QUIBUS PURE , VEL IN DIEM CERTUM HEREDITAS LEGATUMVE RELICTUM ERIT , POST MORTEM TESTATORIS DECEDET , VEL PEREGER FIET . Intelligenda lex DE HEREDE PRO PARTE . Nam ex asse institutus non solum , quandocumque vellet , hereditatem recte adibat , sed & , si ante aditionem deficeret , eam hereditatem non ad fiscum , sed ad heredes ab intestato devolvebat (c) . Hinc PAULLUS

(a) Fragm. tit. 17.

duc. toll.

(b) L. un. §. 2. G. de ca-

(c) L. 80. D. de acqu. hered.

LUS (a) ad hoc caput eleganter quærit: *quum solus servus heres institutus sit, an sicut licet uno tempore omnium dominorum jussu adire hereditatem, ita & separatim temporibus singulorum jussu recte adeat?* Species bellissima, & cujus occasione quæstionem non unam tractasse videtur jureconsultus. Titius Stichum, communem Javoleni, Caii & Mævii servum heredem ex asse instituerat. Non poterat Stichus, nisi dominorum jussu, adire. Jubebat Javolenus: Cajus & Mævius sibi amplius deliberandum putabant. Stichus itaque jussu Javoleni hereditatem non totam, sed pro parte adente, quæstio incidebat, an ea aditio pro parte rata sit, & an is postea & Caii & Mævii jussu reliquas hereditatis partes separatim adire queat? Adfirmabat id PAULLUS, addita ratione: *Nam quia servus sapius adit, non ex testamento, sed ex JURE DOMINORUM venire utilitatis causa videtur, ne alterius festinatione alterius jus ladi videatur.* Hinc perinde erat, ac si non unus ex asse, sed singuli Stichi domini pro parte domini instituti fuissent. Ex eo altera nasci poterat quæstio, quæ præcipue ad hoc caput pertinet, & a Triboniano videtur omissa, an Cajo & Mævio ante apertas tabulas extinctis caducæ eorum portiones essent, & a filco vindicarentur? Quamvis vero hic nihil lex definiat, & ex eodem principio, quod servus non tam ex testamento, quam ex dominorum jure veniat, consequi videatur, ut partes illæ tamquam deficientes filco cedant: benigniorem tamen sententiam prævaluisse putaverim, partim quod portio nulla vere deficeret, deficiente non herede, sed heredis domino: partim quod istud principium utilitatis tantum causa, & ne alterius festinatione alterius jus laderetur, receptum, in odium coheredum non erat detorquendum.

Lex itaque ad solos pro parte institutos heredes,

Q 3

nec

(a) Paull. Lib. 5. L. 68. D. de acqu. vel omitt. her.

nec non ad LEGATARIOS pertinebat, sive HEREDITAS LEGATVMVE IIS PVRE, sive IN DIEM CERTVM RELICTVM esset, modo POST MORTEM TESTATORIS ANTE APERTAS TABVLAS DECESSISSENT. *Heres* enim tunc nihil transmittibat, quia nondum adire poterat: nec *legatarius*, quia dies legatorum pure, vel in diem certum relictorum demum ab apertis tabulis cedebat: nec is, cui sub conditione vel in diem incertum aliquid relictum fuerat, quia huiusmodi legati dies existente demum conditione vel die cedebat: uti ad primum legis caducariæ caput plenius notavimus. Additur: POST MORTEM TESTATORIS. Nam quod defecerat jam ante conditum testamentum, *pro non scripto*; quod post illud ante mortem testatoris, *in causa caduci* erat. Sed & sequentia verba: ANTE APERTAS TABVLAS non sine ratione adjecta sunt. Iis enim apertis, hereditas statim poterat adiri, & semel adita transmittibatur ad heredes, multoque magis legatum, cuius dies ab apertis tabulis cedebat, statim transmittibatur. Inde est, quod veteres tanto cum adparatu ad hoc caput differuerint de aperiendis tabulis. Quum enim quæreretur, si duo essent exempla tabularum, an, alterutro patefacto, apertæ videantur tabulæ? ULPIANUS interesse ait, utrum alterutrum, an utrumque sit authenticum. Priore casu, exemplo aperto, nondum apertum esse testamentum (a): posteriore sufficere, si alterutrum fuerit patefactum (b). Quumque porro dubitaretur, an testamentum sua natura apertum, pro aperto habendum sit, idem ULPIANUS (c) id quoque adfirmat, nec referre scribit, (puta quod ad jus accrescendi,) a quo apertum sit. Idem (d) eleganter quæ-

(a) Ulp. Lib. 13. L. 12. D. testam. quemadmodum. aper.

(b) Idem Lib. 13. L. 10. pr. D. eod.

(c) Ibid. d. L. 10. §. 1. D. eod.

(d) Ibid. d. L. 10. §. 2. D. eod.

quærit, quid juris sit, si tabulæ non existent, veluti si exustæ sint, vel ab herede, aliove supprimantur? respondetque, *futurum esse, ut subveniri legatariis debeat*, si nimirum aliunde constet, quid quantumque iis relictum sit. Præter hæc CAJUS (a) monet, codicillos æque ac tabulas secundas, (id est, in quibus substitutiones scriptæ erant, quas tabulas secundas dici consuevisse jam BRISSENTIUS observavit) testamenti vel tabularum principalium partem obtinere. Ex quo sequebatur, ut, iis apertis, dies legatorum cederet, etiamsi codicilli nondum essent aperti; adeoque & substitutiones salvæ essent, etiamsi tabulæ secundæ nondum fuissent apertæ.

Ita ex lege nostra dies legatorum pure vel in diem certum relictorum cedebat ab apertis tabulis, & quod ante earum aperturam deficiebat, id ærario vel fisco deferebatur. Quam vero ususfructus non transferebat ad heredes, ejusque legati dies cederet ab adita hereditate: facile patet, ad hoc legatum jus illud non pertinuisse. Magis autem dubitabatur de servitutibus prædialibus, quando earum dies cederet? PAULLUS (b) videtur existimasse, hujus quoque legati diem cedere ab adita hereditate, eamque sententiam adoptavit vir summus, JAC. CUJACIUS (c). At ex MARCELLO (d) tamen verosimilius est, diem legatæ servitutis statim a morte testatoris cessisse. Quam in rem quæ a BACHOVIO (e), & WISSENBACHIO (f), viris clarissimis, disputentur, repetere nolumus, sed id tantum observamus, eandem quæstionem tractasse videri ULPIANUM (g), dum ad hoc caput de servitutibus prædialibus egit, ex quo tra-

Q 4

Statu

(a) Caj. Lib. II. L. II. D. eod.

(e) Vol. 2. Disp. 13. th. 7.

(b) L. ult. comm. præd. rust.

(f) Ad tit. D. de serv. leg.

urb.

Thes. I.

(c) Obs. Lib. 1. cap. 23.

(g) Ulp. Lib. 13. L. 7. D.

(d) L. 3. D. de serv. legat.

de serv.

Statu tamen non nisi paucissima hæc verba Tribonianus decerpit: *jus cloacæ mittendæ servitus est.*

Ærarium itaque occupabat iis relicta, qui ante apertas tabulas post conditum testamentum DECESSERANT. Quid vero si coheredes sibi invicem fuissent substituti? Fingamus Cajum & Titium heredes fuisse scriptos, addita substitutione, ut si alteruter heres non sit, alter heres esset: fingamus, mortuo testatore Titium adiisse, Cajum repudiasse suam partem, tunc sane quæstio oriri potuit, an Titius sine nova aditione partem Caii deficientem adquirat? Eleganter respondet ULPIANUS (a): *totiens videtur heres institutus etiam in causa substitutionis adiisse, quotiens adquirere sibi possit: nam si mortuus esset, ad heredem non transferret substitutionem.* Poterat itaque Titius etiam Caii partem sine nova aditione adquirere, quia adquirere sibi poterat. Ast si eum, antequam Cajus repudiaret, decessisse ponamus: heredes Titii partem Caii repudiatam non cepissent, etiamsi Titius jam suam partem adiisset.

Nec minus caducum fiebat, quod ei fuerat relictum, qui post mortem testatoris ante apertas tabulas PEREGER FACTVS erat. Ita enim rem exprimit ULPIANUS (b), non, uti editiones vulgares præferunt, *pereger*, nec ut CUIACIUS mallet, *peregrinus*. Probum enim & antiquum est *pereger*, æque ac *celeber*, *acer* & similia. Argumento sunt non solum adverbia *peregre* & *peregri* (c): sed & accusativus vetus *peregrem*, quo adhuc usus est AUSONIUS (d), dum scripsit: *nedum me PEREGREM existimes.* *Pereger* autem fiebat deportatus, vel cui aqua & igni fuerat interdictum. Is enim *ad peregrinitatem redigi dicitur* SUE-

TONIO

(a) Ulp. Lib. 13. l. 81. D.
de acqu. vel. omitt. her.

(c) Vofs. Analog. Lib. 4. c. 20.

(d) Epist. 17. ad Symmach.

(b) Fragm. tit. 17. §. 1.

TONIO (a), & ULPIANO (b), quia jura civitatis omnia amittebat, adeo ut & togæ jure careret, teste PLINIO (c). Quidquid ergo ei pure vel in certum diem relinquebatur, fiebat caducum, tamquam si heres vel legatarius ante apertas tabulas decessisset. Quod sub conditione fuerat testamento datum, non statim perimebatur, quia ante existentem conditionem poterat in civitatem restitui. Quid vero si heres tempore conditi testamenti in hostium potestate esset, ibique decessisset? Tunc sane pars ei relicta non cedebat fisco, sed tamquam non scripta in hereditate subsidebat, etiamsi mortuo testatore ante apertas tabulas decessisset, quia lege Cornelia fingebatur ipso captivitatis momento mortuus esse (d).

His casibus autem EA HEREDITATIS PARS LEGATIVMVE CADUCA ERANT, POPULOQUE DEFEREBANTUR. Non itaque caduca subsidebant in hereditate, nec accrescebant coheredi vel collegatario, sed ærario vindicabantur, cujus jura deinde fiscum invasisse diximus. Quid vero si res legata periisset? Tunc non plus capiebat ærarium, quam ipse legatarius, si viveret, accepisset. Quam in rem elegans est PAULLI (e) ad hoc caput tractatio: *Mortuo bove, inquit, qui legatus est, neque corium, neque caro debetur. Quamvis enim alioquin nostrum etiam sit, quod e re nostra superest (f): aliud tamen in legatis obtinet, quod rei interitu extinguitur: ut adeo nec ad ærarium vel fiscum inde quidquam perveniat. Quærit deinde PAULLUS (g): An si Titio frumentaria tessera legata sit, & is decesserit, legatum extinguitur?* Erant autem tessera frumentaria, Græcis καλὰ

1101

(a) Claud. cap. 16.

pro non script.

(b) L. 10. §. 6. D. de in
jus voc.

(e) Lib. 5. L. 49. D. de leg. 2.

(f) L. 49. §. 1. D. de rei vind.

(c) Lib. 4. Epist. 11.

(g) Ib. d. L. 49. §. 1. D. de

(d) L. 4. §. 1. D. de his, que legat. 2.

μ101 vel *μ101*, signum, quo quisque exhibito frumenti menstrui portionem tesseræ illi inscriptam, principis liberalitate accipiebat, & unde diribitores frumenti tesserarii dicebantur, de quibus quædam Cujacius (a), Hadr. Turnebus (b), Petitus (c) & viri docti ad Persium (d), quæ hic non repeto. (Id tamen addere visum, tesserarum illarum venditionem etiam in marmoribus memorari, si recte legit Reines. *Inscript. class.* xv. n. 12.

HIC. SEPTIMVM. DECIMVM
FRUMENTVM PVBLICVM
ACCEPIT
SEXTVM. DECIMVM. VENDIDIT

Plura de tessera frumentariis habent Jac. Gutherius *de offic. dom. august. Lib. 2. cap. 9.* Lipsius *Elect. Lib. 1. cap. 8.* Jac. Gothofred. *ad Cod. Th. Lib. XIV. tit. 17. de annon. civic. & pane gradil. Tom. V. pag. 241. & Vinc. Contaren. tractatu singulari de re frumentaria.*) Id modo observo, tesseram non ita legatam intelligi, ac si testator suam tesseram, quam beneficio principis acceperat, legare alii potuerit: (personale enim erat beneficium, quod non magis ac aliarum principum liberalitates in heredes transmittatur) sed solebant testatores heredem damnare, ut alicui tesseram hujusmodi compararet, vel, si id non posset, ejus præstaret æstimationem. Hinc aliquoties hujusmodi legatorum vel fideicommissorum mentio fit in jure nostro: *heres libertis meis tesseram frumentariam emito (e).* *Sejo tesseram frumentariam comparari volo post diem trigesimum a morte mea (f).* *Liberto meo tribum emi jubeo (g):* nam & inde tribules com-

(a) *Obs. Lib. 6. cap. 33.*(b) *Advers. Lib. 19. cap. 26.*(c) *Lect. var. lib. 1. cap. 8.*(d) *Sat. 5. v. 73.*(e) *L. 52. §. 1. D. de judic.*(f) *L. 87. pr. D. de legat. 2.*(g) *L. 35. pr. D. de legat. 3.*

commoda & liberalitates principales consequentur. Quærit itaque PAULLUS, ad quem jam redeo, an ejusmodi legatum tesseræ frumentariæ, decedente legatario, extinguatur? Idque negat, quia *cui tessera, vel militia legatur, ei æstimatione videatur legata*. Quod adeo verum est, ut, si legatarius frumentariam tesseram ex causa lucrativa habere cœpisset, pretium tamen tesseræ præstandum videretur, quia tale legatum vel fideicommissum magis in quantitate, quam in corpore consisteret. (a) Unde & SCAEVOLA, legata tribu, non modo tribus æstimationem, sed & commodorum & liberalitatum principalium, quas legatarius ex eadem tribu usque in diem mortis suæ consequuturus fuisset, deberi, docet (b). Ex quo facile patet, deficiente ante apertas tabulas legatario, ærarium etiam vel fiscum frumentariæ istius tesseræ æstimationem ab herede petere potuisse. Bella quoque tertia PAULLI (c) quæstio, an si rem, quæ in commercio non est, testator reliquerit, legatum extinguatur? Interesse ait, resne in commercio legatarii sit, an in nullius. Si nec in legatarii, nec in ullius commercio sit, nullum esse legatum, cum PRISCO FULCINIO statuit, quamvis ita utiliter legari olim existimaverit C. TREBATIUS TESTA. Sin quis heredem suum eum fundum, cujus commercium ipse non habuit, dare jussit ei, qui ejus commercium habet, Proculo putat assentiendum, qui hujusmodi legatum deberi, & vel rem, si in bonis testatoris fuerit, vel æstimationem ejus peti posse, docebat. Quemadmodum idem & in stipulationibus obtinet, si quis mihi rem commercio suo exemptam promiserit (d). Ex quo denuo consequitur, ut caduco hujusmodi legato, etiam ærarium vel fiscus eodem jure uteretur,

(a) L. 87. pr. D. de leg. 2.

(c) Paull. Lib. 5. d. L. 49.

(b) d. L. 35. pr. D. de leg. 2.

§. 2. 3. de legat. 2.

gat. 3.

(d) L. 34. D. de verb. oblig.

retur, & vel rem, vel æstimationem ab herede recte exigeret. Quod & obtinebat, si testator dari quid iussisset, aut opus fieri, aut munus dari. Nullum enim est dubium, quin si legatum hoc caducum fieret, aerarium vel fiscus idem petere potuerit, quod petiisset legatarius. Ast contra, si heredes, a quibus hujusmodi quid relictum fuerat, deficerent, eorumque portiones occuparet fiscus: is idem dare, vel facere erat obstrictus, quod dedissent, fecissentve heredes. Et eo pertinere videntur postrema PAULLI (a) verba: *pro portione sua eos præstare, quibus pars hereditatis accresceret, eque atque cetera legata, placet.* Quamvis hic Tribonianus quædam videatur immutasse, & loco fisci posuisse heredes, quibus pars hereditatis accrescat, quum eo tempore jus accrescendi hoc casu non haberet locum. Omnia enim onera subire ærarium vel fiscum etiam ex Scto Siliano hereditates occupantem, quæ heredi, legatariove, si cepisset, incubuissent, postremo capite docebimus, & ad hoc ipsum caput monuit CAJVS (b), dum scripsit: *Dicitur, ex asse hereditates ex Siliano cum fiscus vindicasset, ut nec libertates, nec legata tueatur, quod aperte nullam habet rationem, quum ex quibuslibet aliis causis fisco vindicatis hereditatibus, & LIBERTATES & LEGATA maneat.*

III. Alterum caducorum genus capite sexto hunc in modum describitur: SIVE CAELIBI VEL ALTERI CVIVIS PLVS, QVAM EX H. L. LICEBIT, RELICTVM ERIT. Cælibem jam puberem nihil capere potuisse ex aliorum testamentis, nisi testatori cognationis vinculo junctum, superiore libro demonstravimus. Si quid ergo ei relictum fuerat; id tanquam caducum vindicabat aerarium, nisi intra centum dies, creationi olim præfinitos, uxorem ducendo, nubendove, legi

(a) Paull. *igid. d. L. 49. §. ult. de leg. 2.*

(b) Caj. *Lib. 11. L. 14. D. de jure fisci.*

legi paruisset (a). Quamvis enim ob stare videatur regula Catoniana, quam CELSUS (b) ad hoc ipsum caput refert & interpretatur, quippe qua cautum, ut quod, si testator testamenti facti tempore decessisset, inutile foret, id legatum, quocumque tempore decesserit, non valeret: tamen, ipso monente CELSO, hæc definitio in quibusdam falsa est, nec ad novas leges, teste ULPIANO (c), pertinet. Poterat itaque cælebs legatum capere, si intra centum dies legi pareret: alias fisco erat locus. Quod quum molestum esset testatoribus, ignaris, utrum tempore apertarum tabularum heres vel legatarius cælebs adhuc futurus sit, an habiturus uxorem: id agere solebant, ut aerarium vel fiscum, quoquo modo excluderent. Eo sane comparatum erat elegans istud *επιφυλα*, cujus ad hoc caput meminit ULPIANUS (d). Testator L. Titio, ob cælibatum incapaci, legaverat decem, sperans fore, ut ante mortem suam uxorem duceret. Veritus autem, ne, si in cælibatu permaneret, fiscus id legatum prærepturus, & Titio nihil relicturus sit: hac formula fuerat usus: HERES MEVS L. TITIO DECEM DARE DAMNAS ESTO, ET QVANTO QVIDEM MINVS PER LEGEM, (Tribonianus de suo addidit *Falcidiam*) CAPERE POTERIT, TANTO AMPLIVS EI DARE DAMNAS ESTO. Quærebatur, an, præreptis a fisco decem illis, Titio legatis, heres nihilominus Titio alios decem præstare teneretur? Respondebat ULPIANUS *sententia testatoris standum esse*. Accipiebat itaque hoc casu fiscus decem, Titio legatos, tanquam caducos: sed heres tunc eam jacturam refarcire tenebatur Titio: idque fiscus, cui jam satisfactum fuerat, jure non impediabat. Sæpe etiam fiebat, ut legatarii cælibis

(a) Ulpian. *Fragm. tit. 17.*(c) L. 5. D. *ead.*

§. 1.

(d) Ulp. *Lib. 13. L. 64. D.*(b) Cels. *Lib. 13. L. 1. D. ad L. Falcid.*
ad reg. *Cat.*

libis interesset, speciem quandam, veluti fundum, domum, servum habere. Quum autem ejus legati incapax esset, operam dabat testator, ut, si non lucrum, rem saltem haberet. Hinc fundum v. c. centum dignum, ita legabat: SI CENTVM HEREDI, VEL ALII CVLIBET DEDISSET. Quæstio incidebat, an fisco locus esset? Idque procul dubio erat negandum, quia ita legatarius nihil capiebat lucri, rem accipiens pro justo pretio. Sed quum videretur id legatum inutile, quo legatarius nihilo fieret locupletior: respondit TER. CLEMENS (a), UBERRIMUM videri esse legatum: nam alias interesse legatarii, fundum potius habere, quam centum: sæpe enim confines fundos etiam supra justam æstimationem interesse nostra acquirere.

Nec tantum, quod cælibi, sed &, quod ALTERI CVIVIS PLVS, QVAM PER H. L. LICEBAT, RELICTVM FVERAT, tamquam caducum ærario vel fisco deferre- batur. Sic orbi non capiebant ultra semissem. Si quid ultra relictum esset; id fiscus occupabat, nisi ante apertas tabulas filium, filiamve sustulissent. Et quamvis additum fuisse videatur: PER HANC LEGEM: non minus tamen legi caducariæ locus erat, si quis per aliam novam legem tantum, quantum relictum fuerat, capere non posset. Hinc ULPIANUS (b) etiam quod Latino Juniano relictum fuerat, caducum esse scribit, nisi intra centum dies jura Quiritium consequeretur. Id quod sane non est ex lege Julia & Papia Poppæa, sed ex Junia Norbana. Verum ejus rei rationem eleganter reddidit PAULLUS (c), cum ad hoc caput scripsit: Sed & POSTERIORES LEGES ad priores pertinent, nisi contrariæ sint, idque multis argumentis probatur. JAC. enim GOTHOFREDO, id fragmentum ad regulam Catonianam referenti, vel ideo adsen-

(a) Ter. Clem. Lib. 13. L. 34. D. de legat. 2.

(b) Tit. 22. §. 111.

(c) Paull. Lib. 5. L. 28. D. de Legib.

adferri non possumus, quod regula Catoniana non fuit lex, ut ad eam lex Papia Poppæa referri poterit, sed canon, a Jcto inventus. Commodior itaque sensus est, caducariam legem etiam locum habere in i's, quæ lex Junia Norbana capere vetuerit libertinos Latinos, quia hæc lex, tametsi Julia & Papia posterior, ei tamen non repugnet.

Semper itaque ærarium occupabat, quodcumque incapaci fuerat relictum. Servo autem instituto, nonnunquam incidebat quæstio, cujus ex persona æstimanda esset capacitas? Equidem si servus Titii cælibis esset institutus, nullum erat dubium, quin fiscus locus esset, quia alias in fraudem legis cuique incapaci per servos relinqui quidvis potuisset. Nec ambigebatur, quin, si Stichus servus communis institutus heres alterum dominum capacem, alterum incapacem haberet, fiscus portionem huic acquirendam occuparet. Sed paullo incertior res erat, si quid ad servum hereditarium, hereditate jacente, perventurum esset ex testamento. Quam bellam speciem ad hoc caput tractavit CAJUS (a). Quum enim, servo hereditario legatum fuisset: non parum disceptabatur tractantibus de capacitate, heredisne, an defuncti persona, an neutrius, spectanda esset? *Et post multas varietates demum placuit, ut quia NULLUS SIT DOMINUS, in cujus persona de capacitate quæri possit, sine ullo impedimento legatum acquireretur hereditati, atque ob id omnimodo ad eum pertineret, quicumque postea heres existiturus sit, secundum quod accipere possit, reliquæ autem pars ad eos, qui jure vocentur, veniret.*

Id omne, de quo diximus, lex nostra CADUCVM ESSE, PORVLOQVE VINDICARI VSSERAT. Omnia enim quasi caduca & caduca olim in ærarium, posteaque in fiscum principis, illata fuisse, haud semel monuimus. Huic ergo

(a) Caj. Lib. 12. L. 55. §. 1. D. de legat. 2.

ergo locus fuisse videtur, et si heres vel legatarius incapax rem se usucepisse adfirmabat. Id enim mihi colligere posse videor ex fragmento PAULLI (a): constat eum, qui testamentifactionem habet, pro herede usucapere posse. Quum itaque cum incapace non esset testamentifactio: is nec pro herede, nec pro legato usucapiebat. Nam & legatorum nomine nemo potest usucapere, nisi is, cum quo testamentifactio est, quia ea possessio ex jure testamenti proficiscitur, inquit JAVOLENUS (b). Et HERMOGENIANUS (c): pro legato usucapit, cui RECTE legatum relictum est; sed &, si NON JURE legatum relinquatur, vel legatum ademptum est, pro legato usucapi, post magnas varietates obtinuit. Ubi RECTE relictum dicitur, quod relictum capaci, NON JURE relictum, quod non ea forma, quam leges requirunt, relictum, quemadmodum injustum, vel non jure factum vocatur testamentum, cui externæ juris sollempnitates desunt (d). Incapax ergo, quod sibi relictum fuerat, nec pro herede, nec pro legato usucapiebat: at qui ex testamento non jure facti, vel ex codicillis testamento non confirmatis ceperat, eum usucapere posse, post multas varietates demum obtinuit. Deinde fiscus non præferebatur incapaci instituto, si hereditas non solvendo esset. Quum enim capere in tota hac lege cum effectu accipiatur, neque is capere videatur, qui sit restitutus (e): istius sane nullum lucrum erat, quod fiscus præriperet, cui adita hereditate creditores bona omnia hereditaria adimebant. Bona autem semel auctoritate judicis possessa a creditoribus vendebantur, præter statuas in publico positas. Has enim bonis distractis ejus, cujus in honorem positæ erant, non esse

(a) Paull. lib. 5. L. 4. D. pro hered.

(b) l. 7. D. pro legato.

(c) L. 9. D. eod.

(d) l. 1. D. de injust. rupt. irrit. testam.

(e) l. 71. pr. D. de verb. sign.

esse emtoris bonorum, sed aut publicas, si ornandi municipii causa posita essent, aut ejus, cujus in honorem posita erant, & nullo modo detrahi posse, ex FURDIO observat PAULLUS (a). Ex quo & CAII fragmentum intelligitur. Quum enim Titius obæratuſ Mævium incapacem instituisset, & bona ejus a creditoribus possessa venirent: creditores, perfecta venditione, sed bonis nondum traditis, servum manumiserant: quærebatur, an libertas rata sit? Sane si heres manumisisset, nihil egisset ob legem Æliam Sentiam. Ast quum ipsi creditores, qui bona vendiderant, servo donassent libertatem: CAJUS (b) ad hoc caput respondet: eum, qui venierit, venditor, & promissor, quem promiserit manumittere potest. Quamvis enim servus cum reliquis bonis esset venditus, vel promissus bonorum emtori, neque dubitari posset, quin hic adversus venditores, vel promissores recte ageret in id, quod interesset: ante traditionem tamen venditores, vel promissores perseverabant domini, & ideo manumittendo libertatem servo hereditario jure præstabant, uti rescripsit ALEXANDER Imperator (c). Hæc sunt, de quibus occasione hujus capituli sexti disputarunt interpretes: jam reliquum est, ut ad septimum progrediamur.

IV. Hoc septimo capite tertius casus, quo caduca fiebant, ita describitur: SIVE HERES LEGATARIUSVE POST MORTEM TESTATORIS ANTE EVENTUM CONDITIONIS DEFICIAT. Relictum aliquid fuerat vel pure, vel sub conditione, vel in diem, eumque vel certum, vel incertum. Si quod pure, vel in diem certum relictum, post aditam hereditatem, aperta sive tabulas deficeret, id fiscum non reddebat locupletio-rem, quia hereditas adita, legatumve, ad heredes

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop.

R

tra-

(a) Lib. 5. l. 29. D. de reb. de manumiss.

auct. jud. possid.

(c) L. 3. C. de his, qui a non

(b) Cajus lib. 12. L. 18. D. dom.

transmittebatur. Sin sub conditione, vel in diem incertum, qui pro conditione erat (a), aliquid relinqueretur, fiscus illud occupabat tanquam caducum, modo heres legatariusve, ante conditionis eventum, vel ante existentem diem defecisset, quia antea dies hujusmodi legati non cedit (b). Hinc CAJUS (c) refert, quum in testamento expressum esset: TITIO, SI VOLUERIT, DO, LEGO: id legatum Proculo conditionale visum esse, Titiumque illud ad heredes non transmisisse, nisi ipse, se velle, vivus declarasset. Idem (d) alio loco hanc speciem tractat. Titius libertatem legaverat Sticho, sub conditione, SI REDDIDERIT RATIONES. Reddiderat, sed nondum restituerat reliqua: quærebatur, an & id ad conditionis eventum pertineret? Adfirmat id CAJUS, simulque quærit, si ita legatum fuerit: STICHUS, QUUM RATIONES REDDIDERIT, CUM CONTUBERNALI SUA LIBER ESTO, an Sticho ante conditionis eventum mortuo, contubernalis ejus ad libertatem adspiret? Id quoque adfirmat CAJUS, ex ea ratione, quod duplex id videatur legatum, & non utrique, sed Sticho, conditio reddendarum rationum injuncta fuerit. Ast JULIANUS tamen censebat, magis videri hoc casu utrique eam conditionem adscriptam, ac proinde contubernalem, si Stichus nulla reliqua habuerit, statim liberam fieri posse: sin habuerit, eam non nisi numerata ea pecunia, quam tamen e peculio suo dare nequeat, libertatem consequuturam. Quæ sane Juliani decisio rationi consentanea quam maxime videtur. Quamvis enim non a contubernali, sed a Sticho rationes reddi jussisset testator: noluerat tamen contubernalem liberari, nisi redditis rationibus, eique

(a) l. 75. D. de cond. & dem. de cond. & dem.

(b) i. un. §. 12. C. de cad. toll.

(d) Cajus lib. 13. L. 31. D. de stat. lib.

(c) Cai. Lib. 13. L. 69. D.

eique adeo hanc conditionem non minus, quam Sticho, adscripserat. Hæc occasione legis nostræ disputavit CAIUS, ut, quid sit ANTE EVENTUM CONDITIONIS DEFICERE, eo facilius intelligeretur. Quem in finem etiam alio loco (a) eleganter observat, si sub conditione instituto heredi alius sit substitutus, hunc *pure institutum intelligi, nisi conditio eadem diserte repetita sit*. Ex quo sequitur, ut Titio herede scripto, si navis ex Asia redierit, eique substituto Mævio, hic defuncto ante navis reditum Titio, hereditatem adire, & aditam, excluso fisco, ad heredem transmittere potuerit, etiamsi navis ex Asia nunquam redierit.

V. Et hæc igitur CADUCA ERANT, POPVLOQUE, vel postea Principi, ut reliqua, DEFEREBANTUR ante tempora JUSTINIANI. Is vero primus caduca funditus sustulit, statuitque *primo*, ut & clausis tabulis hereditatem adire liceret: *deinde*, ut dies legatorum & fideicommissorum, *pure*, vel in diem certum relictorum, non ab apertis tabulis cedat, sed a morte testatoris, adeoque statim ad heredem transmittatur, exceptis iis legatis, quæ non transmittuntur, quorumque dies ideo jam antiquitus ab adita demum hereditate cessit, uti usufructus, usus, habitationis, libertatis. Tum *porro*, ut hereditas nondum adita non quidem transmittatur, nisi heredes sint sui, vel extranei intra spatium deliberandi defecerint, nec legati sub conditione, vel in diem incertum relictis dies ante eventum conditionis cedat: sed ea omnia tamen, si defecerint, non fiscus occupet, sed vel is, a quo relicta sint, vel substitutus, vel coheres collegatariusve capiat, jure adcrescendi in usum revocato. Quæ omnia copiose exsequitur JUSTINIANUS in luculenta, quam sæpe laudavimus, constitutio-

R 2

tio-

(a) Cai. lib. 13. L. 73. D. de hered. inst.

580 AD LEGEM JUL. ET PAPIAM POPP.
tione (a), quamque etiamnum in ipsis obtinere re-
rum argumentis, satis constat.

C A P U T VII.

AD CAPITA LEGIS VIII. ET IX.

DE BONIS EREPTITIIS, ET VACANTIBUS.

I. **C**aput octavum de bonis ereptitiis egit. Ejus sen-
tentia. II. Hec quoque bona aliquando dicta
caduca. Quæ ut indignis eripiantur. Ea ærarium,
postea fiscus, occupavit. Aliquando ærario vel fisco
quædam persone præferebantur. III. Caput nonum de
bonis vacantibus. Ejus sententia. IV. Caduca etiam
Tacito dicuntur vacantia. Non adita a defuncto he-
reditas, legatumve ab eo non agnitum vacare diceba-
tur. Quæ legata agnoscenda? Legatorum discrimen.
Ærarium etiam occupabat hereditatem, omissam vel le-
gatum repudiatum. L. 59. D. de leg. 2. explicata. V.
Jus novum.

I. **P**roxima sunt bona EREPTITIA, seu ea, quæ ut
indignis auferuntur, de quibus quum ULP-
IANI (b) fragmentum ex libro XIV. exstet: verosimile
est, de illis egisse caput legis nostræ nonum, quod
tale fuisse arbitramur:

*Quæ hereditas, quodve legatum, tanquam indi-
gno erepta, ereptumve erit, illa illudve populo de-
fertor.*

II. Ait lex: QUÆ HEREDITAS LEGATUMVE TAN-
QUAM INDIGNO EREPTA EREPTUMVE ERIT. His enim
fere verbis eam usam esse, vel inde patet, quod hæc
bona ideo EREPTITIA adpellantur ULPIANO (c). Ali-
quan-

(a) L. un. §. 5. sequ. C. de his, quæ ut indign.
caduc. toll.

(c) Fragm. tit. 19. §. 17.

(b) Ulp. lib. 14. l. 9. D. de

quando, licet minus accurate, & hæc *caducorum* nomine veniunt, (a) quia non minus ac *caduca* fisco vindicantur. Non obscura tamen est inter *caduca*, & *ereptitia* differentia. *Caduca* deficientibus post mortem testatoris & ante apertas tabulas heredibus vel legatariis fiunt: *ereptitia* etiam heredibus legatariisve exstantibus & superstitibus auferuntur (b). Illa sustulit Justinianus: hæc illibata servavit. Ceterum hoc caput non solum ad LEGATA pertinet, ad quæ titulum *de his, quæ ut indignis auferuntur*, retulit Tribonianus, verum etiam ad ipsas HEREDITATES. Unde & hereditates legatave recte junguntur in rubrica hujus tituli Basilicorum (c) *περὶ τῶν ἐξ ὧν καὶ καταλειθέναι ληγᾶσαι ἢ κληρονομίαι ὡς ἀναξίων ἀφαιρῆσαι*: *De iis, quibus ut indignis legata vel hereditates auferuntur*. Loquitur autem lex de hereditatibus legatave, QUÆ TANQVAM INDIGNIS ERIPIVNTVR: nec videntur legislatores nominatim expressisse, quinam indigni sint, quibusve, quod relictum esset, auferatur, quia id jam ex aliis legibus satis constabat. Sane causæ illæ, ob quas jura hereditatem legatumve indignis eripi jubent, non omnes legi Papiæ, sed pleræque aliis legibus & SCtis originem debent. Quare & CONSTANTIVS (d) non uni, sed pluribus legibus id jus tribuit, dum bonorum meminit, *quæ indignis, LEGIBUS COGENTIBUS, auferuntur*.

Tanquam indignis autem auferebatur, quod relictum erat, vel ob delictum, vel ob neglectam testatoris voluntatem. Ob delictum indigni beneficio testatoris judicabantur, qui occiderant defunctum (e), vel qui ejus morti causam culpa vel negligentia sua præ-

R 3

bue-

(a) l. 9. D. de SCto Sitan.

(d) l. 26. C. Theod. de ad-

(b) l. pen. D. de jure fisci l.

pellat.

26. D. ad l. Corn. de fals.

(e) l. 7. §. 4. D. de his, quæ

(c) lib. 60. tit. 42. p. 744.

ut indign.

Tom. 7.

buerant (a): qui ejus necem vindicare omiserant (b): qui capitales cum testatore susceperant inimicitias, eive proterve maledixerant, vel plane moverant controversiam status. Quas causas præ ceteris ad hanc legem nostram urget ULPIANUS (c). Nec minus in defunctum ejusve Manes, vel in ipsam rempublicam peccasse videbantur, qui ei grave aliquod crimen in judicio objecerant (d): qui, spe improbe festinata, bona sibi ex legitima successione obventura donatione, aliove pacto contra bonos mores in alterum transtulerant (e): qui contra mandata pupillam sibi commissam, vel mulierem in ea provincia, in qua officium gerebant, duxerant (f): qui expilatæ hereditatis fuerant convicti (g): qui se tacito fideicommissio obstringi passi fuerant ad bona in fraudem legis nostræ incapacibus restituenda (h): denique, qui commissio adulterio adulteræ morientis liberalitatem meruerant (i).

Sed & iis hereditas legatumve videbatur auferendum, qui aliquid contra supremum testatoris judicium commiserant, veluti eum testari prohibendo, cogendove (k): testamentum ejus falsi arguendo, vel tanquam inofficiosum irrito eventu impugnando (l): tabulas ejus celando vel supprimendo (m): petita bonorum possessione contra tabulas, hereditatem ex substitutione pupillari adeundo (n): a tutela testamentaria sese excusando (o), aliudve quidquam committendo, quod testatorem ad expungendum heredis vel legatarii nomen induxisset (p).

Ast

(a) l. 3. D. eod.

(b) l. 17. l. 20. l. 21. D. eod.

(c) Ulp. lib. 13. l. 9. D. eod.

(d) l. 1. D. eod.

(e) l. 2. §. 3. D. eod.

[f] l. 2. §. 1. sequ. D. eod.

(g) l. 6. D. eod.

(h) l. 10. §. 18. l. 23. D. eod.

(i) l. 13. l. 14. eod.

(k) l. 19. D. eod.

(l) l. 5. pr. §. 1. l. 15. D. eod.

(m) l. pen. C. de legat.

(n) l. 2. princ. D. de his, que ut indign.

(o) l. 5. §. 2. eod.

(p) l. 12. l. 16. §. 2. D. eod.

Ast harum caussarum quædam demum post legem nostram caducariam SCtis vel principum constitutionibus invecæ sunt. Ob mortem enim testatoris, culpa heredis vel legatarii acceleratam, id quod relictum erat, ex rescripto Antonini Pii (a); ob nomen a testatore inductum ex rescripto Marci Aurelii Antonini (b); ob nuptias tutoris cum pupilla ex SCto Antonini ejusdem, & Commodi temporibus facta (c); ob matrimonium cum muliere provinciali initum (d), & delatum testatoris nomen ex rescriptis Severi & Antonini (e); ob expilatam hereditatem ex rescripto Antonini Pii (f), ob celatas denique testamenti tabulas ex constitutione JUSTINIANI (g) eripitur. Ex ipsa tamen lege nostra est, quod hereditas legatumve ei tanquam indigno eripiebatur, qui tacitam fidem in fraudem legis testatori accommodaverat (h): de quo jure plura infra ad caput hujus legis x. dicemus. Jam id observamus, eam fideicommissi taciti pœnam Senatusconsulto etiam ad eos esse porrectam, qui fidem suam in fraudem legis Falcidiæ clam accommodassent. Id enim PAPINIANUS (i) & CAJUS (k) diserte testantur.

Ceterum de his lex nostra cavit, UT POPULO DEFERRENTUR. Æque igitur ac caduca ærario, posteaque fisco, vindicabantur. Hinc in legibus, quæ ad bona ereptitia pertinent, frequentissimæ sunt phrasæ: *Fisco locus est* (l); *Bona ad fiscum venient* (m); *Fiscus cum suo onere succedit* (n), quamvis in lege 6, quæ MARCELLI est, Tribonianus ex suo institu-

R 4 to

(a) l. 3. D. eod.

(b) l. 12. l. 16. eod.

(c) l. 2. §. 1. eod. junct. l. 36. indign.

l. 62. D. de rit. nupt.

(d) l. 3. §. 1. D. eod.

(e) l. 1. D. eod.

(f) l. 6. eod.

(g) l. 24. C. de legat.

(h) l. 33. D. de adqu. hered.

(i) l. 11. D. de his, quæ ut

(k) l. 23. D. eod.

(l) l. 2. §. 1. D. eod.

(m) l. 6. l. 13. eod.

(n) l. 16. §. 2. eod.

to *fiscum* pro *arario* videatur reposuisse, siquidem MARCELLUS Caracallæ imperium, sub quo *fisco* hujusmodi bona vindicari cœperant, non attigit. Quemadmodum autem *ararium* vel *fiscus* *caduca* non semper cepit: ita nec semper in bonis ereptitiis exclusit eos, a quibus relicta fuerant. Testis est JUSTINIANUS (a), qui, ubi de bonis ereptitiis agit: *Quæ autem, inquit, antiquis legibus dicta sunt de his, quæ ut indignis auferuntur, & nos simili modo intacta servamus, sive in nostrum fiscum, sive in alias personas perveniat.* Et ULPIANUS (b): *Lege nobis acquiritur, velut caducum, vel EREPTITIUM ex lege Papia Poppæa.* Indigni itaque semper hereditate vel legato excidebant: sed non semper id lucrum *ararium* vel *fiscus* intercipiebat, verum aliquando illud subsidebat in hereditate, vel coheredi accrescebat, uti accurate docuit SCIPIO GENTILIS (c). Ita sane, excusante se tutore testamentario (d), legatario celante tabulas (e), orta que inter hunc & testatorem inimicitia capitali (f), id quidem, quod relictum fuerat, tanquam indignis videbatur auferendum, sed ita, ut non *ararium* vel *fiscus* id occuparet, sed universum in hereditate subsideret. Similiter, si unus ex *asse* heres, tanquam indignus, privandus erat, res ad causam intestati rediisse videtur. Sed hæc quidem non ad regulam, verum ad exceptionem pertinent. Quæcumque enim bona ereptitia leges non diserte deferunt certis personis, ea ordinarie populo, vel jure novo *fisco* summi imperantis, deferuntur.

III. Jungimus huic capiti octavo nonum, quod de bo-

(a) l. un. §. 12. C. de caduc. ut indign. soll.

[c] l. pen. C. de legat.

(b) Fragm. tit. 19. §. 17.

[f] l. 9. D. de his, quæ ut

[c] De jure adcrese. cap. 20. indign.

[d] l. 5. §. 2. D. de his, quæ

bonis vacantibus egisse, ex fragmentis TER. CLEMENTIS (a) & CAII (b) liquido constat. Ex his autem & L. un. §. 5. C. de caduc. toll. tale hoc caput fuisse discimus:

Si ante aditam hereditatem agnitione legatum per damnationem, sinendi modo, vel per præceptionem relictum heres legatariusve decedat, sive heres legatariusve jus suum omittat repudietve, hereditas legatumve, seu vacantia, populo vindicantur, neve heredibus deferuntur.

IV. Bona VACANTIA diversimode dicuntur. Proprie eo nomine veniunt eorum bona, qui sine herede decedunt, STRABONI (c) ἀδίσποτα, CONSTANTINO HARMENOPULO (d) ἀκληρονόμησα dicta. Deinde & ipsa caduca vacantia adpellat TACITUS (e), ubi custodes, id est, delatores ideo præmiis lege Papia Poppæa inductos ait, ut si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus VACANTIA teneret: Ubi recte addit MURENUS: Vacantia, deficientia, CADUCA. Denique lex Papia Poppæa hoc vocabulum non solum ad legata produxit, sed & omnia vacantium nomine complexa est, quæ heres legatariusve vel nolunt, vel non possunt capere post apertas tabulas. Dupliciter itaque accidit, ut bona ex hac lege fiant vacantia. Causam primam ita lex exprimit: SI ANTE ADITAM HEREDITATEM AGNITIONE LEGATUM HERES LEGATARIUSVE DECEDET. Si ante apertas tabulas heres legatariusve decesserat, illa quæ ei testamento destinata fuerant, caduca: sin post apertas tabulas, sed ante aditam hereditatem vel agnitione legatum, vacantia dicebantur. Et sane heredita-

(a) Ter. Clem. lib. 15. l. 16.
D. de opt. leg.

[b] Cai. lib. 13. l. 14. D. de
suis & legit. her.

[c] lib. 17.

[d] lib. 3. tit. 1. §. 18.

[e] Annal. lib. 3. cap. 28.

tatem non aditam non transmitti, hodiernum expediti juris est. Sunt tamen quædam causæ exceptæ. Nam primo suus heres, quum vivo quodammodo patre dominus æstimeretur, & quasi ipse sibi heres videatur existere (a), non aditione demum hereditatem acquirit, sed ipso jure heres est, hereditatemque, etiam non aditam, ad quosvis heredes suos extraneosque transmittit (b). Quam primam exceptionem ita ad hoc legis nostræ caput eleganter expressit CAJUS (c): *In his heredibus aditio non est necessaria, quia statim ipso jure heredes sunt.* Deinde & sui juris liberis idem beneficium eatenus concessum est a THEODOSIO, & VALENTINIANO Imp. (d) ut hereditatem sibi relictam saltim in descendentes transmittere possent. Præterea & heres extraneus, qui intra tempus deliberandi deceffit, id, quod ex anno reliquum est, ex constitutione JUSTINIANI (e) in heredes suos transmittit, ita ut & hi ante elapsum istum annum hereditatem adire, sibi que acquirere possint. Reliquis casibus hereditas per cretionem, vel pro herede gestionem nondum acquisita, vel nondum petita bonorum possessio ad heredes suos non transmittebatur, idque manifesti atque evidentis juris esse ajunt DIOCLETIANUS, & MAXIMIANUS AA (f). Quidquid autem hoc modo non transmittebatur, id sub nomine bonorum vacantium fiscus occupabat.

Idem erat legatorum fatum. Nam & ea ærario vel fisco deferebantur, SI ANTE AGNITUM LEGATUM, PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO, VEL PER PRÆCEPTIONEM RELICTUM, LEGATARIUS DECESSISSET. Quamvis enim dies legatorum pure & in diem certum

[a] §. 2. *Inst. de hered. qual.*[b] l. 7. §. 1. *D. de acqu. ber.*[c] *Cai. lib. 13. l. 14. D. de suis & legit.*[d] l. un. *C. de his, qui ante ap. tab.*[e] l. 19. *C. de jure delib.*[f] *Cod. Hermog. tit. 11. §. 11.*

tum relictorum ab apertis tabulis cederet: discrimen tamen vetus legatorum efficiebat, ut in quibusdam & agnitione opus esset ad illud penitus acquirendum, transmittendumque ad heredes. Legata nimirum relinquebantur vel per VINDICATIONEM, verbis: DO, LEGO, CAPITO, SUMITO, HABETO: vel per DAMNATIONEM his formulis: HERES DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, DARE JUBEO: vel SINENDI MODO ita: HERES MEUS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIUM SUMERE, SIBIQUE HABERE: vel denique per PRÆCEPTIONEM his verbis: L. TITIUS ILLAM REM PRÆCIPITO (a). Jam facile patet, legata per damnationem, sinendi modo & per præceptionem relicta, nondum agnita transmitti non potuisse. Cui enim per damnationem relictum, is actionem personalem adversus heredem habebat ad solvendum legatum (b): sed hæc actio non prius nascebatur, quam sibi dari velle legatarius declarasset, id est, si agnovisset legatum. Nondum autem natam actionem non transmitti manifesti certissimique juris est: eamque rationem reddit PAULLUS (c), dum scribit: *post diem legati sedentem actio, quæ INCHOATA NON EST, ad heredem non transmittitur*. Cedebat itaque hujus legati dies ab apertis tabulis, eatenus, ut, si postea peteretur, heres ab eo tempore & fructus, & omnem rei legata causam præstare teneretur: sed petendi jus demum ab agnitione legati nascebatur, nec prius transmittebatur ad heredes. Multo minus ante agnitionem transmittebatur legatum sinendi modo relictum. Hoc enim utrique, puta heredi, & legatario, factum ali-quod injungebat: illi, *ut sineret*, huic *ut sumeret*. Si non sumerat legatarius, nec jus in re illi nascebatur, nec jus ad rem, sed sola adhuc spes erat, quæ
in

[a] Ulp. tit. 24. §. 11. Cai. leg.

Inst. lib. 2. tit. 5.

[c] Recept. Sent. lib. 3. tit.

[b] l. 14. ff. de usu, & usufr. 6. §. 3. B.

in ultimis voluntatibus ad heredes non devolvitur. Denique quod ad præceptionis legatum attinet: eo modo soli coheredi legabatur (a). Coheres autem nemo erat ante aditionem. Dum is adibat hereditatem, etiam agnoscebat legatum. Antequam itaque agnovisset, nihil trans mittebat, quum jus, quod ipse non habebat, in alios transferre non posset.

Solum itaque legatum per VINDICATIONEM relictum communi ista sorte exemptum erat, quod a momento, quo dies legati cedebat, sine agnitione, legatario acquirebatur. Testator enim dum DABAT, LEGABAT, ipse *ἀμέσως* dominium trans mittebat in legatarium, eique adeo statim, apertis tabulis, nascebatur jus in re, ex eoque jus vindicandi a quocumque possessore. Sive itaque ante agnitionem decessisset, sive legatum ad se pertinere, jam constituisset: illud trans mittebat ad heredes, nec arario vel fisco erat locus, modo jam patefactæ essent tabulæ testamenti. Et ita intelligenda sunt verba PAULLI (b): PER VINDICATIONEM legatum, etsi nondum constituerit legatarius, ad se pertinere, atque ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum trans mittit. Quod & ULPIANI (c) locus a Triboniano servatus præclare docet.

Quibus recte intellectis, jam facile patet, cur ad caput nostrum scripserit TER. CLEMENS (d): *Optione legata, placet non posse ante aditam hereditatem optari, & nihil agit, si optaretur.* Quamvis enim & optionis legatum per vindicationem relinquere posset: dubium tamen non erat, quin legatarius illud ad heredes non trans mittat, nisi ipse vivus optasset. Inesse enim huic legato videbatur conditio, si legatarius vivus elegerit: qua conditione non existente, expedi-

[a] *Ibid.* §. 7.

(b) *Ibid.* Lib. 3. tit. 6. §. 7.

(c) L. 12. §. 7. D. quando dies

leg. ced.

(d) Ter. Clem. Lib. 15. L.

16. D. de opt. leg.

diti juris erat, jus optandi ad heredes non transiisse (a). Id non ignorantes legatarii, festinare, & ante hereditatem aditam optare solebant, ne ea spes legato potiundi heredibus suis fatis præproperis incidereetur. Sed ita festinantem nihil agere, definit TERENTIUS, idemque & JULIANO, teste PAULO (b), placuit. Si itaque, antequam optasset, legatarius decederet: legatum populo boni vacantis nomine deferebatur.

Hic primus casus, quo hereditates, legataque bonis vacantibus accensebantur. Accedit jam alter: si VE HERES LEGATARIUSVE JUS SUUM OMITTAT REPUDIETVE. Testis hujus juris est ULPIANUS (c): *Legem Papiam Poppæam, partem non adeuntis caducam facere, Et loco non adeuntis ea lege ararium partis heredem fieri*, scribens. Idem alio loco (d) de legatis: *post legem Papiam Poppæam*, inquit, *non capientis pars caduca fit*: ubi loco utroque generatim CADUCUM vocat, quodcumque fiscus præripit heredibus vel legatariis. Proinde & hereditas omiſſa, & legatum repudiatum accensebantur bonis vacantibus, itemque *si quis, ad quem bonorum possessio pertinebat, jus suum omiserat* (e). Et huc pertinent species perbellæ, tractatæ a TER. CLEMENTE (f): Titius fundum eundem legaverat Sejo, ejusque servo, Sticho: illi pure; huic vel pure, vel sub conditione. Si Sejus legatum utrumque agnovisset, totum adquisivisset fundum. At si suam partem Sejus repudiabat, posteaque existente conditione, legatum Sticho relictum agnoscebat. Quæstio erat, an hanc partem posset petere? Responsum esse refert TERENTIUS, *partem legati deficere*. Ejusque decisionis non obscura

ra

(a) §. 23. *Inst. de legat.*(b) L. 10. *D. de legat. 1.*(c) *Fragm. tit. 1. §. 21.*(d) *Tit. 24. §. 12.*(e) *Ulp. tit. 28. §. 7.*(f) *Ter. Clem. Lib. 15. L. 59. D. de leg. 2.*

ra ratio est. Quia enim fundus re ipsa totus Titio legatus fuerat, legatarius autem pro parte acquirere, pro parte repudiare legatum non potest (a) : omnino Titius, sua repudiata parte, id quoque, quod servo relictum fuerat, repudiasse videbatur. Ast TER. CLEMENS tamen ab hac opinione sejungit sententiam suam, pergitque : *nisi, si quis dubitet, an existente conditione, si servus vivat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere voluerim. Quod æquius esse videtur.* Paulo obscuriora hæc quibusdam videntur : atque hinc & veteres quidam, & e recentioribus RUSSARDUS, & CHARONDAS legunt : *quod semel ad me pertinere voluerit*, idque de testatore interpretantur. Sed ea admissa emendatione, tota decisionis ratio periret. Ait enim ICTUS, potius videri *existente conditione, si servus adhuc vivat*, & jussu domini legatum agnoscat, omnimodo, id est totum, domini fieri, ejusque decisionis suæ hanc addit rationem, *quod semel dominus id legatum ad se pertinere voluerit*, id est, quod non agnitione duplici unius ejusdemque legati opus sit, sed sufficiat, vel ejus partem semel agnosci, siquidem, ut recte CAJUS (b) scribit, *qui rem legatam omnino ALIQUA EX PARTE suam esse voluit, totam acquirit.* Proinde invertit argumentum, quo deficere partem legati, alii probaverant, idque telum veluti retorquet. Si enim legatum pro parte adquiri, pro parte repudiari non potest, consequens est, ut altera parte agnita & acquisita, pars quoque altera antea repudiata adquiratur. Quam decisionem suam TER. CLEMENS vel ideo æquiores existimare potuit, quod jureconsultorum interpretationes favere non solerent legi caducariæ, isque MODESTINO (c) aliisque jureconsultis cordatioribus *delinquere non videretur, qui in dubiis*

(a) L. 38. D. de leg. 1.

(b) L. 48. D. de leg. 2.

(c) L. 10. D. de jure fisci.

biis quaestionibus contra fiscum tacite responderit. Ad-
dit postremo TER. CLEMENS: idem est, & si duobus
servis meis eadem res legetur. Nam & tunc Stichi
parte repudiata, alteram Davo sub conditione lega-
tam, existente conditione, eoque vivo, agnoscere,
agnoscendoque totum legatum adquirere potest do-
minus. Hi sunt casus, quibus bona fiebant vacan-
tia, eaque tunc omnia CEV VACANTIA, POPVLO
VINDICABANTVR, NEVE HEREDIBVS DEFEREBANTVR.
 Nec ergo heredibus deferebantur, a quibus fuerant
 relicta, nec accrescebant coheredibus simul institu-
 tis, vel legatariis conjunctis, nec denique ad here-
 des heredum legatariorumve deficientium transmit-
 tebantur: sed a fisco omnino praeripiebantur. Qua-
 re nec cum JAC. GOTHOFREDO addere visum est HE-
 REDIBUS EORUM, quasi de solis heredum legatariorum-
 rumque heredibus lex loqueretur.

V. Sed haec duo legis caducariae capita non eadem
 & similia fata subjerunt. Prius enim de bonis ERE-
 PTITIS intactum servari jussit JUSTINIANUS (a): po-
 sterior, revocato ad crescendi jure, veterique prin-
 cipio, quod dies legatorum a morte testatoris cedat,
 in usum recepto, & sublato denique legato-
 rum discrimine, in plerisque immutavit (b). Quan-
 vis enim hereditas non adita hodiernum ab extra-
 neo non transmittatur: tamen ea non cedit fisco,
 sed vel in substitutum devolvitur, vel coheredi ad-
 crescit, vel in hereditate subsidet, vel, deficiente
 herede unico, res ad causam intestati redit. Quia
 etiam legati pure, vel in diem certum relicti dies ho-
 die a morte testatoris cedit, omniumque legatorum
 eadem jure novissimo natura est: legata etiam om-
 nia, licet nondum agnita, ad heredes legatarii
 transmittuntur. Repudiatum quoque legatum non
 fisco vindicatur, sed id vel collegatariis re, vel ver-
 bis

(a) L. un. §. 12. C. de caduc. toll.

(b) d. L. un. §. 5. C. eod.

tacitis, de quibus infra ad caput legis XIII. Substitutiones, & conditiones quadam legatis adscriptæ fraudibus non accensebantur.

I. **H**AETENUS de variis bonorum generibus, quæ ærario vel fisco vindicari solebant, actum est. Quemadmodum autem priore legis parte id præcipue agebant legislatores, ne quod nuptiis impedimentum objiceretur: ita non minore sollicitudine opus erat, ne ærario causa caduci, caducum, nec non bona ereptitia & vacantia interciperentur. Quum autem huic lucro ærarii quam maxime adversari viderentur non modo variæ fraudes, ad eludendam legem ingeniose excogitatæ, verum etiam jus adcrendi antiquum, jus sibi relicta ad heredes transmittendi, fideicommissa tacita, & caducorum occultatio: de singulis hisce impedimentis actum esse animadvertimus capitibus proxime insequentibus, & decimo quidem, uti ex **ULPIANI** libro XV. **TER. CLEM.** libro XVI. & **PAULLI** libro VI. adparet, de fraudibus adversus hanc legem excogitatis, de quibus ita hoc capite cautum fuisse arbitror:

Ne quis in fraudem hujus legis, quo magis caduca & ereptitia is, qui capere non potest, capiat, quidquam admittere velit.

II. **NE QVIS IN FRAVDEM H. L. ajunt legislatores.** In fraudem vero legis aliquid admittere dicitur, qui *salvis verbis legis SENTENTIAM ejus circumvenit* (a). Quemadmodum itaque *contra legem facere intelligitur*, qui id facit, quod lex palam & nominatim prohibet: ita *fraus legi fit, ubi, quod fieri lex noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod distat* *fratris vero diabolus*, **dictum a SENTENTIA: hoc distat FRAUS ab eo, quod CONTRA LEGEM fit** (b). In-

P. II ad l. Jul. Pap. Popp.

S

ge-

(a) L. 29. D. de legibus.

(b) L. 30. D. eod.

geniosissima enim esse solet improbitas, adeoque facile aliquid fingit atque excogitat, quo legis verba capentur, & quod ipse legislator discrete non expressit, id ad eludendam legum vim ac potestatem, vel ut TACITUS (a) de hac ipsa lege eleganter loquitur, *ad premia pœnasque legis in ludibrium vertenda*, callide adhibeatur. Cave itaque cum hujusmodi fraudibus confundas varias jureconsultorum cautiones, quibus legem æquitate mitigabant, viasque earum rigorem evitandi legitimas inveniebant. Quemadmodum enim fraudes legum sententiam evertebant: ita hæc ICTorum *Εὐρηματικῶν* erant cautiones innocuæ, & nec verbis, nec sententiæ legum adversantes, quibus observatis negotia valide explicari, calumniæque ac sophisticæ aliorum artes prudenter evitari possent. Quales cautiones permultas libro singulari *Εὐρηματικῶν* complexus est HERENNIUS MODESTINUS, cujus non nisi fractæ quædam tabulæ commune librorum juridicorum naufragium evaserunt (b).

III. Quum itaque & suæ legi idem imminere factum facile animadverteret Augustus, qui teste SÆTTONIO (c) jam sua ætate *vim legis* variis artibus *eludi*, experiebatur: id operam dedit, ut omnes hujusmodi fraudes generali sanctione excluderet. Hinc ita scriptum fuisse videtur in lege nostra: NE QVIS IN FRAVDEM H. L. QVO MAGIS CADVCA ET EREPTITIA IS, QUI CAPERE NON POTEST, CAPIAT, QUIDQVAM ADMITTERE VELIT. Frequentissima fraus erat, & a ICTis ad hoc caput præcipue tractata, quæ donando admittebatur. Si quando enim sciebant testatores, nec hereditatum, nec legatorum capaces esse eos, quibus quid relictum vellent: solebant illis mortis causa donare. Sed eam fraudem veteres omnes veluti ex compacto damnant, tanquam contra sen-

(a) *Annal. Lib. 15. cap. 19.*(c) *Aug. cap. 34.*(b) *Labitt. Indic. p. 244.*

sententiam legis excogitatam. Hinc ULPIANUS (a) hanc generalem juris regulam proponit ad hoc caput decimum: *illud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis causa factas LEGATIS comparatas. Quodcumque igitur in legatis juris est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum.* Ex quo prono alveo fluit, incapacibus non magis donari, quam legari posse. Nec aliter PAULLUS (b), nisi quod is, SCto ita cautum esse, observat, cujus occasione varias quæstiones & casus enucleat, sed ad generalem magis doctrinam de mortis causa donationibus, quam ad legem caducariam, pertinentes. Unde iis immorari instituti ratio non patitur. Non magis valebat donatio in fraudem legis ea facta formula: *UT NULLO CASU SIT REPETITIO.* Quamvis enim ita donari possit eo effectu, ut donatarius a donatore securus sit (c): non tamen ea formula impediabat ærarium vel fiscum, quo minus, quod in fraudem legis ita traditum fuerat, revocaret, & quidem, ut videtur, cum fructibus & accessionibus omnibus, quia & donator, postquam convaluit, *mortis causa donationem condicens, fructus quoque donatarum rerum, & partus, & quod accrevit rei donate, teste PAULO (d), repetere potest.* Atqui non magis rata erat donatio, in fraudem fisci vel ærarii facta, quam quæ in fraudem donatoris, qui cogitatione imminentis periculi donans postea convaluerat.

IV. Aliis quoque fraudibus vim ac potestatem legum elusam esse, ex aliis quam plurimis fragmentis patet. Sic solebant quidam non ipsos incapaces, sed eos, quos illi in potestate habebant, heredes instituire, ut, quod ipsi per se capere non possent,

S 2

per

(a) Ulp. lib. 15. L. 37. pr. *condict. caus. dat.*

D. de mort. c. uff. don.

(d) Paull. Lib. 6. L. 12. D.

(b) Paull. Lib. 6. L. 35. pr. D. eod.

(c) Paull. Lib. 6. L. 35. §. 4. eod.

per liberos caperent. Similiter & si filius familias incapax esset, impune ei plus, quam lex ferebat, relinqui posse existimabant, quia non sibi, sed patri acquireret. Sed & has artes rejiciunt interpretes, & in his PAULLUS (a) noster: cujus est hæc regula juris: *cepisse quis intelligitur, quamvis ALII ADQUISIT.* Quid enim interest, si jam statim filius familias ex testamento extranei capiat, si in posterum a patre recipiat? Subtilissima etiam erat ars, qua testatores servos incapacium instituebant, sub conditione libertatis. Quamvis enim dominum incapacem, nec per servum capere posse, haud ignorarent: ita tamen callide instrui solebat scena, ut dominus servum heredem ante aditionem hereditatis manumitteret, ac ab eo hereditatem illam sibi, tanquam pretium manumissionis, clam stipularetur. Ita enim duo se consequuturos sperabant, primum ut nec fisco vel ærario locus esset, si non dominus, sed manumissus, hereditatem capere videretur: alterum, ut dominus nihilominus id lucrum obtineret, tanquam pretium manumissionis. Sed si fraus pelluceret, nihil actum videbatur, quantumvis alias hujusmodi institutiones essent licitæ. Et ita intelligendus TER. CLEMENS (b), qui proposita hac specie, tum demum *servum* ad hereditatem *admitti* ait, *SI NIHIL IN FRAUDEM LEGIS factum esset.*

V. Argutum quoque est inventum, cujus PAULLUS (c) ad hoc caput meminit. Nam primo is, qui incapaci bonorum partem destinaverat, ei tantundem pecuniæ credebatur vivus, & postea heredem, ut eum liberaret, damnabat. Sed & sic nihil egisse testatorem, facile patet. Quid vero si ex duobus reis promittendi alter capere posset, alter non posset, &

utri-

(a) Paull. Lib. 6. L. 140. D. 82. D. de adq. hered. de verb. sign.

(c) Paull. Lib. 6. L. 29. D. de liber. leg.

(b) Ter. Clem. Lib. 16. L. de liber. leg.

utrique tamen legata fuisset liberatio > Tunc, inquit PAULLUS, si socii non sint, delegari debet is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit: cujus petitione utrumque accidit, ut & hoc commodum ad eum perveniat, & is, qui capit, liberetur. Nimirum Titius & Sejus, correi promittendi debebant mille. Creditor heredem damnabat, ut utrumque liberaret. Sed Titius cælebs id commodum capere non poterat. Si itaque heres utrumque liberasset, partem Titii nihilominus exegisset fiscus, isque, solutis mille, a Sejo dimidiam summam repetiisset, actione cessa ab herede: adeoque hic non fuisset liberatus (a). Sin Sejum liberasset solum, perempta etiam eo ipso fuisset obligatio Titii, quia solvente uno correo, vel quocunque modo satisfaciente, & alter liberatur (b). Nec Sejus adversus Titium actione ulla uti potuisset, quia pro eo nihil solverat. Callide itaque PAULLUS suadet, ut, quia heres Sejo debeat legatum liberationis, ei deleget Titium incapacem: eo enim solvente, & dimidia, quam jure tunc petit Sejus, ad eum solum pervenit, & ipse ex testatoris judicio liberatur. Quid vero si socii sint? Tunc, inquit PAULLUS, propter eum, qui capax est, & ille capit per consequentias, liberato illo per acceptilationem. Id enim eveniret etiam, si solum capacem liberare jussus esset. Contra si incapacem socium solum liberari jussisset testator, neuter fuisset liberatus (c). Hæc de legato liberationis. Quid si debitor creditori incapaci legasset debitum: an id quoque legatum legi adversabatur? Id merito negandum, si inutile erat legatum, id est, si nihilo plus erat in legato, quam in obligatione. Sin lucrum aliquod inesset: quod capere legatarius non poterat, id ærarium procul dubio præripiebat. Et huc pertinet

S 3

net

(a) L. 2. D. de duob. reis.

(b) L. 2. L. 2. D. cod.

(c) Arg. L. 5. §. 1. D. de donat. inter viv. & uxov.

net alterum PAULLI (a) fragmentum, quo an debiti legato lucrum in sit, disquirat, respondetque: *si neque MODO, neque TEMPORE, neque CONDITIONE, neque LOCO debitum differatur, inutile est legatum*. Paulo obscurius hic est verbum DIFERATUR, pro quo alii codices, notante JUL. PACIO, habent *proferatur*: sed eodem sensu. Atqui quæstio est de debito legato creditori. Quo casu quis utile dixerit legatum, si debitum conditione, loco, tempore differatur vel proferatur? Manifestum itaque videtur, legendum esse *differat*: ut sensus sit, si legatum ab obligatione neque modo, neque tempore, neque loco differat, illud esse inutile.

VI. Fraus etiam legi facta videtur non usufructu, sed redditu patrimonii omnibus annis legato: eoque pertinere videtur fragmentum ULPIANI (b), quod hæc species illustrare videtur. Titius duxerat Cajam, trium liberorum, ex priore matrimonio fufceptorum, matrem. Moriens ei relinquebat, quantum per leges capere poterat, puta decimam matrimonii nomine, tres decimas ob liberos legataria superstites, & præterea tertiam partem usufructus omnium bonorum. Ultimam legatum his verbis conceperat: *Tertia partis PATRIMONII MEI REDITUM OMNIBUS ANNIS UXORI MEÆ DARI VOLO*. Non videbatur hoc annuum legatum, quia non in annos singulos, sed omnibus annis dari iusserat maritus. Nec dici poterat usufructus legatus, quia redditus fit mentio, cujus legatum quomodo a legato usufructus differat, in jure notissimum est. Sed nondum eo tempore juris expediti erat, an & redditus legatum morte legatarii extinguatur? Ast hoc casu Aristonem respondisse refert ULPIANUS, *ad uxoris heredem legatum hoc non transire, quia aut usufructui simile esset, aut huic*
le-

(a) Paull. Lib. 6. L. 29. de legat. 1.

(b) Ulp. Lib. 15. L. 22. D. de usufr. leg.

legato IN ANNOS SINGULOS. Non solum ex ea ratione, quod hæc mens fuisse testatoris videretur, quam in simili fere specie LABEO, teste JAVOLENO (a), urgebat; sed &, quia alias in fraudem legis plus a conjuge cepisset conjux, quam par erat.

VII. Maxime etiam per tacita fideicommissa fraus legi fiebat, de quibus & supra diximus, & infra dicemus accuratius. Jam id addo, substitutiones fraudibus his non accenseri consuevisse, quas præcipue ad id *introducitas* ait JUSTINIANUS (b), *ne fierent caduca, & si facta sint, non ad filium, sed ad certas personas recurrere disponerent*. Hinc si quis cælibem institueret, incertus, an tempore apertarum tabularum capax futurus sit, ad excludendum ærarium vel fiscum utiliter ita substituebat: *Titius heres meus esto: si heres non erit, Mævius heres esto*. Ita enim fiebat, ut, Titio cælibe excluso, hereditas non in casum incideret, sed Mævio in hunc casum substituto deferretur, modo & ipse per legem capere posset. Nec fraudibus accensabantur legata, iis relicta conditionibus, quas jam ad caput sextum ex *L. 64. D. ad L. Falc.* & *L. 54. D. de legat. 2.* notavimus. Et hinc illis plane similem conditionem ad hoc caput refert PAULLUS (c). Fundum quinquaginta dignum legaverat Titius incapaci, sub hac conditione, *SI QUINQUAGINTA HEREDI DEDISSET*. Fisco hic locum non esse, facile patebat, quia sic nihil lucri perveniebat ad legatarium: sed quærebatur, an non legatum sit inutile? Uti vero TER. CLEMENS jam in *L. 54. D. de leg. 2.* id utile esse demonstraverat: ita ejusdem sententiæ est PAULLUS. *Plerique, inquit, putant, utile esse legatum: sed ratio ejus illa TERENTIANA paullo est obscurior. Addit enim, ideo utile hoc legatum plerisque videri, quia conditionis implende causa detur,*

S 4

(a) *L. 41. D. de usufr. leg.*(c) *Paull. Lib. 6. L. 65. D. ad*(b) *L. un. pr. C. de cad. toll. L. Falc.*

& constare, etiam Falcidiam eum pati posse. Sed hæc manifeste redolent manum Triboniani. Procul dubio scripserat PAULLUS: *Plerique putant, utile esse legatum: quia conditionis implendæ causa datur: nam constat etiam legem Papiam hoc legatum pati posse.* Utile ergo id legatum esse censet dupliciter, quia & legatarius fundum, quem habere ejus interfit, data ad implendam conditionem pecunia, accipiat, & lex Papia hujusmodi legatum non improbet, ex quo nulum lucrum perveniat ad legatarium. Sed uti Tribonianus pleraque fragmenta, quæ ad hanc legem pertinebant, ad legem Falcidiam retulit, ut usum aliquem, abrogatis etiam legibus caducariis, haberent: ita mirum non est, eum in hac quoque lege non nihil mutasse. Ut autem ad illam revertamur: sub finem PAULLUS adjicit: *Sed si quinquaginta aurei legati sint, si QUINQUAGINTA DEDISSET, dicemus inutile esse legatum, & magis ridiculum esse, nimirum quia sic nihil legatum est, quinquaginta pro quinquaginta datis.* Si quis tamen quinquaginta aureos Romanos rariores ea conditione historico legaret, si quinquaginta aureos daret heredi: uberrimum id videretur legatum: quemadmodum nec illud inutile est, si quis ita leget: *si Titius heredi meo cave- rit, centum Mævio se daturum, & heres meus Titio centum dato: de quo legato agit JULIANUS (a).*

Sed his fraudibus non opus fuit ab eo tempore, quo JUSTINIANUS caduca sustulit. Ex quo & ratio reddetur facile, cur tot conditiones pæne ridiculæ in Pandectis occurrant, quas si quis hodie legatis adscriberet, testatorem emotæ mentis fuisse, dejeraret. Sunt viri docti, qui hujusmodi casus, subtiliter in Pandectis enucleatos, nunquam existisse putant, sed ea a Ictis excogitatos arbitrantur, ad leges hujusmodi exemplis illustrandas. Sunt etiam, qui sum-
 ma

(a) L. 84. pr. D. de leg. 1.

mæ stoliditatis arguunt Romanos, in re seria magno conatu maximas agentes nugæ, & tot conditionibus absurdis & ridiculis onerantes heredes & legatarios, ut vel eo tempore, quo testamenta conderent, operam videantur dedisse, ut cum ratione insanirent. Sed neutri mihi rem acu tangere videntur. Qui titulum de conditionibus & demonstrationibus eolverit, plerosque casus vere existitisse animadvertet. Qui vero legem nostram aliasque plures, quibus testatorum licentia adstricta fuerat, veluti Voconiam, Falcidiam, Fufiam Caniniam, Juliam Vicesimariam recte expenderit: facile reddet rationem, cur tot conditionibus tam subtiliter inventis usi sint Romani testatores: non ideo sane, quod dulce iis esset desipere, vel nugæ agere eo tempore, quo de suprema ac decretoria vitæ hora cogitabant, sed quod hujusmodi artibus opus sibi esse existimarent ad evitandas fisci calumnias. Jureconsultorum vero erat disquirere, hæcne conditiones ferant leges, an tanquam in earum fraudem excogitatas rejiciant? Quod si hodie illæ in testamentis nostrorum hominum exfulant: id felicitati temporum nostrorum acceptum ferimus, quibus tot legibus non circumscripta sunt suprema hominum judicia. Neque tamen ideo dementiæ arguendi Romani, quibus ob principum aviditatem non licebat esse tam candidis atque apertis in testando. Sane si quis principum hodie leges saltem caducarias restitueret, (quod omen avertat Deus!) res ipsa procul dubio doctura esset jureconsultos, mille conditiones æque subtiles in testamentis existuras, ac olim exstiterant apud Romanos. Natura enim ita comparatum est, ut, aucta legum multitudine, crimina etiam sub specie legis involvantur, & circumscriptio, uti veterum non nemo ait, per jus ad injuriam veniat.

C A P U T IX.

AD CAPUT LEGIS XI. XII. XIII.

DE JURE ADCRESCENDI, TRANSMITTENDI, ET DE TACITIS FIDEICOMMISSIS.

I. **A**lterum caducis impedimentum obstabat jus adcrescendi, quod sublatum capite xi. Ejus sententia. II. Juris adcrescendi origo. Illud in hereditatibus prius, quam in legatis, invaluit. Inter quos conjunctos id jus obtinuerit? An & inter verbis tantum conjunctos? An in legato per damnationem? Lex caducaria jus adcrescendi in universum non sustulit. Jus adcrescendi quibus casibus obtinuerit? quibus sublatum sit? III. Justinianus illud in usum revocavit. IV. Caput duodecimum de jure transmittendi egisse, probatur. Ejus sententia. V. Expositio capituli & usus. VI. Tacita fideicommissa prohibita sunt capite decimo tertio. Ejus sententia. VII. Hujusmodi fideicommissa frequentissima. L. 90. D. de legatis 3. leviter tentata. VIII. Edictum Trajani, & constitutio Constantini de his, qui se ipsos deserunt.

I. **C**apita legis caducariæ proxima impedimentis, quæ caducis obstabant, removendis destinata fuisse, capite superiore observavimus. Nihil autem caducis magis adversabatur, quam jus adcrescendi. Portione enim deficiente coheredibus vel legatariis adcrecente, nihil erat, quod in ærarium vel fiscum incideret. Hinc id jus, fisco inimicissimum, Augustus veluti in exilium egit, idque capite hoc undecimo. Siquidem complura fragmenta TER. CLEMENTIS ex libro XVII., PAULLI ex libro VI. & CAII ex libro XIII. ad jus adcrescendi manifesto pertinent. Ex his autem, aliisque veterum, quæ suo loco laudanda-

dabimus, testimoniis tale fuisse discimus caput legis nostræ decimum tertium.

Ante apertas tabulas aditamque hereditatem, inter conjunctos heredes legatariosve, jus ad crescendi in iis, quæ caduca, vel in causa caduci sunt, excepto usufructu legato, ne esto.

II. Jus ad crescendi videtur antiquissimum, & interpretatione prudentum ex ipsis XII. tabularum principiis derivatum. Sanxerant decemviri (a): *AST SINTESTATVS MORITVR, CVI SVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO*. Inde prudentes collegerunt, nullo modo admittendum heredem legitimum, si quis deceffisset testatus, atque inde construxerunt regulam juris antiqui (b): *neminem posse pro parte testatum, pro parte intestatum decedere, earumque rerum, testati puta & intestati, naturaliter inter se pugnam esse*. Quæ quum ita sint: non potuit non inde nasci jus ad crescendi inter coheredes, ita, ut si vel minima pars bonorum alicui titulo institutionis honorabili relicta esset, is, altero deficiente, affem hereditatis totum caperet (c).

Quamvis autem ea ratio in legata non caderet, siquidem parte legati deficiente, non ideo eveniebat, ut quis pro parte testatus, pro parte intestatus deceffisse videretur: tamen ad hæc quoque jus illud proferendum videbatur prudentibus, quod præsumtio esset, testatorem, dum duos pluresve legatarios in una re conjunxit, partem deficientem ad collegatarios potius devolvi, quam in hereditate subsidere, voluisse. Itaque inter collegatarios jus ad crescendi valebat *jure conjunctionis* (d). *Conjunctim autem heredes institui, vel conjunctim legari, definiente CELSO* (e), est totam hereditatem

(a) Collat. Leg. Mos. & Rom. tit. ult.

(d) L. 16. D. quib. mod. usuf.

(b) L. 7. D. de leg. jur.

(e) Cels. Lib. 35. L. 80. D.

(c) L. 1. §. 4. L. 13. §. 2. L.

de leg. 3.

L. 74. D. de her. instit.

reditatem, vel tota legata singulis data esse, partesque concursu fieri. Conjunctio illa fit tripliciter, vel re & verbis, vel re tantum, vel verbis tantum (a). Re & verbis conjuncti dicuntur, qui in eandem rem, indistinctis partibus, unaque propositione vocantur, veluti: TITIO ET MÆVIO FUNDUM CORNELIANUM DO LEGO. Si quibus eadem quidem res, sed diversis propositionibus, relinquatur, hi re conjuncti dicuntur, veluti: TITIO FUNDUM CORNELIANUM DO LEGO; MÆVIO EUMDEM FUNDUM DO LEGO. Hi tamen ad eandem rem vocentur, & eatenus conjuncti habeantur, quia tamen diversis vocantur orationibus, aliquando in jure vocantur *disjuncti* (b): nec interesse videtur, quod ad jus adcresecendi attinet, continuis periodis, an in diversis testamenti locis & paginis ad eandem rem vocentur, dummodo ex verbis haud adpareat, testatorem, dum fundum Cornelianum, initio tabularum Mævio legatum, sub eandem finem Sempronio relinquat, priori id legatum voluisse adimere. Idque recte ex L. 33. D. de legat. 1. contra FR. HOTOMANUM (c) defendit vir doctissimus, ULR. HUBERUS (d), maximum olim Frisæ nostræ ornamentum. *Verbis denique tantum conjuncti* sunt, qui eadem oratione in rem unam, sed pro partibus in testamento expressis, vocantur, ut puta: TITIO ET MÆVIO FUNDUM CORNELIANUM DO LEGO EX ÆQUIS PARTIBUS. Et has partes tantum intelligi oportet: nam si re ipsa divisæ sint, & testator verbi causa Titio partem fundi Corneliani cis flumen; Mævio partem ejusdem ultra flumen; vel Cajo & Sejo singulos servos legaverit (e): non sunt con-

(a) Paull. L. 6. L. 142. D. de verb. sign. L. 89. D. de leg. 3.

(b) §. 8. Inst. de legat. L. 1. §. 3. D. de usufr. adcresec.

(c) Ad §. 8. Inst. de legat.

(d) Prælect. ad Inst. Lib. 2. tit. 20. §. 26.

(e) L. 84. §. pen. D. de legat. 1.

conjuncti, sed separati, nec, uno repudiante legatario, res legata alteri adcrefcit (a). Non magis conjuncti censentur, quando partes intellectuales quidem duobus, sed diversis orationibus adscribuntur, ut puta: PARTEM FUNDI CORNELIANI TITIO DO LEGO, PARTEM EJUSDEM FUNDI MEVIO DO LEGO, quia singulis quidem pars rei, sed non utrique eadem legata videntur (b). Denique nec, quum diversi heredes diversis legatariis eandem rem dare damnantur, conjunctio inter legatarios intelligitur, veluti: TITIUS HERES MEUS FUNDUM CORNELIANUM MEVIO DATO, CAJUS HERES MEUS EUMDEM FUNDUM SEMPRONIO DATO (c).

Quod itaque ad conjunctos attinet, inter eos omnes obtinet jus adcrefcendi, etiam inter verbis tantum conjunctos, quibus id legis beneficium abjudicant GOVEANUS (d), FR. HOTOMANUS (e), ANT. FABER (f), & quem primo loco nominare debebam, I πάρυ JAC. CUIACIUS (g). Quid enim clarius est verbis PAULLI nostri (h): Si vero VERBIS quidem CONJUNCTUS sit, re autem non: questionis est, an conjunctus POTIOR sit? & magis est, ut & ipse praeferatur. Præferbantur itaque eadem figura conjuncti reliquis. Hinc deficiens portio adcrefcebat collegatario conjuncto. Sin pluribus diversa orationis forma rem eandem legaverat testator, veluti: Primo & Secundo fundum Æmilianum do lego: Tertio eundem fundum do lego: Quarto eundem do lego: Quinto & Sexto eundem do lego aquis partibus: tunc deficiente Primo, ejus portio Secundo; deficiente Quinto, Sexto adcrefcit, iique reliquis omnibus præferuntur tam-

(a) L. 1. pr. D. de usufr. adcrefc.

(b) L. 1. D. eod.

(c) L. pen. D. eod.

(d) De jure adcrefc. n. 26.

(e) Obj. lib. 6. cap. 12.

(f) Cojeft. Lib. 6. cap. 1.

(g) Obj. Lib. 24. cap. 34.

(h) Paull. Lib. 6. L. 89. D. de legat. 3.

tamquam eadem figura orationis conjuncti, in quos & onus cum lucro transit. Sin Tertius deficiat, iste, quia disjunctus est, portionem suam omnibus relinquit, sed ita, ut eadem figura conjuncti, veluti Primus & Secundus, Quintus & Sextus, pro una persona habeantur, adeoque illi, si velint, tertiam unam; hi alteram cum onere; Quintus reliquam tertiam invitus, sed sine onere, consequatur. Illud postremo moneo, testatorem jus ad crescendi quidem in legatis, non autem in hereditate prohibere posse (a), quia si in hereditate prohiberet, ipse pro parte intestatus decederet: id quod tamen non contingit, si legatariis non ad crescat. Unde & heredibus semper cum onere etiam invitus; legatariis non semper invitus, sed volentibus, neque semper cum onere ad crescit.

Nullum est dubium, quin hæc omnia jure vetere ante legem Papiam Poppæam obtinuerint. Quum tamen diversa tum essent legatorum genera: jus ad crescendi quidem locum habebat in legato *per vindicationem* & aliis, non autem in legato *per damnationem*, de quo ULPIANUS (b): Si PER DAMNATIONEM eadem res duobus legata sit, siquidem conjunctim, singulis partes debentur, & non capientis pars jure civili IN HEREDITATEM REMANEBAT, nunc autem caduca fit: Quod si disjunctim: singulis solidum debetur. Si itaque hunc in modum per damnationem legaverat testator: HERES MEUS TITIO ET MEVIO FUNDUM ÆMILIANUM DARE DAMNAS ESTO: heres singulis præstabat partem ejus fundi dimidiam, & alterutra portio deficiens alteri non ad crescebat, sed subsidebat in hereditate. Sin ita heredem damnaverat testator: HERES MEUS FUNDUM ÆMILIANUM TITIO DARE DAMNAS ESTO, EUMDEM FUNDUM MEVIO

DA-

(a) L. 57. §. 1. D. de usufr. (b) Fragm. tit. 24. §. 13. L. 7. de reg. jur.

DATO: singulis heres debebat legatum solidum, id est alteri fundum, alteri præstabat æstimationem (a). Unde & alterius deficiente portione, nihil erat, quod adcreceret alteri, qui jam tum solidum erat ex testamento consequutus. Tale fuit vetus istud inter legata discrimen, cujus eam fuisse rationem arbitror, quod in legato vindicationis & reliquis cum legatariis agebat testator, iisque *ἀπέσω* dabat, *legabat*, vel *sumendi*, *percipiendæ* que potestatem faciebat: unde & iis jus esse videbatur partem deficientem captandi, ad quam essent per conjunctionem quamcumque ab ipso testatore vocati (b). Contra in legato per damnationem cum herede res erat testatori, quem hic dare facere jubebat. Si itaque persona, cui dare fuerat iussus, deficeret: liberatus videbatur, nec ullum jus esse collegatario, qui, quod debebatur, jam consequutus fuerat, portionem alteri destinatum petendi.

Ceterum jus hæctenus explicatum & ante legem Papiam Poppæam valuit, & si a discrimine legatorum vetere discefferis, hodiernum valet, postquam illud ab exilio revocavit JUSTINIANUS. Quid vero lex nostra? ANTE APERTAS, inquit, TABULAS ADITAMQUE HEREDITATEM *jus adcrescendi ne esto*. Vetus illa magnoque cum apparatu agitata quæstio est: an jus adcrescendi in univèrsum sustulerit lex Papiæ Poppææ? In ea solvenda nec ipse sibi CUIACIUS satis constitit, siquidem illud modo penitus hac lege exclusum esse, docet (c), modo illud etiam post illam salvum fuisse, contendit (d): quam viri summi fluctuationem inter variantes ejus interpretationes, ex suo instituto notavit EM. MERILLIUS (e). Et sane utrimque

(a) Cai. *Inst. Lib. 2. tit. 3. Paratitl. C. de caduc. toll.*

§. 5. (d) *Obs. Lib. 24. cap. 34.*

(b) *Merill. Obs. Lib. 6. cap. 32. (c) Var. Cuiac. Lib. 1. p. 39.*

(e) *Observ. Lib. 12. cap. 11.*

que non deesse videntur rationes, quæ dubiam & viri maximi mentem trahere potuerint. Nam si consideres paullo accuratius, PAULLUM (a) ad hanc ipsam legem nostram accurate, & copiosius, quam quisquam, de conjunctis & jure adcrefcendi disputare: vix est, ut eam doctrinam illa ætate exolevisse, nulliusque in orbe Romano usus fuisse arbitremur. Sin verba ULPIANI (b) intueamur: *Sed post legem PAPIAM POPPÆAM non capientis pars CADUCA fit*: nihil certius videri posset illa de profligato jure adcrefcendi sententia. Sed quod sæpe in hujusmodi quæstionibus evenire intelliges, neutra sententia vera; neutra sine exceptione admittenda est. Sustulit omnino lex caducaria jus adcrefcendi, sed nec in universum, nec inter omnes personas, nec in omnibus legatis sustulit. Quare capiti legis varias inseruimus restrictiones, jam paullo accuratius contemplandas.

Primo itaque jus adcrefcendi non in universum sublatum erat, sed ANTE APERTAS TABULAS ADITAMQUE HEREDITATEM. Quidquid enim condito testamento, vivo testatore, deficiebat, id erat in CAUSA CADUCI. Quod mortuo testatore, ante apertas tabulas deficiebat, CADUCVM fiebat. Apertis tabulis, sed nondum adita hereditate, legatove agnito, quidquid deficiebat, bonorum VACANTIVM nomine ab ærario vel fisco occupabatur, ac proinde hætenus locus non erat juri adcrefcendi. Ast tabulis apertis, aditaque hereditate, non amplius fisco quidquam spei supererat, & proinde si quid deficeret, id vel coheredibus vel conjunctis collegatariis adcrefcebat. Hinc CAJUS (c) ad hoc caput: *Qui semel, inquit, aliqua ex parte HERES EXSTITIT, deficientium partes etiam invitus excipit, id est, tacite ei deficientium portiones etiam*

[a] Paull. Lib. 11. L. 89. D. de leg. 3. L. 142. D. de verb. sign.

[b] Fragm. tit. 24. §. 12.

[c] Caj. Lib. 14. L. 53. §. 1. D. de adquir. vel. omitt.

etiam invito ADCRESCUNT. Idem de legatis tradit JULIANUS (a), qui legati partem deficientem etiam heredibus conjuncti collegatarii adcrefcere, docet, *si tamen* HEREDITAS ADITA SIT. Eodem pertinent *Leges* 34. & 35. *D. ad L. Aquil.* & *L. 4. D. de manum. vindicta*, ubi alteri collegatario, altero partem suam post hereditatis aditionem repudiante, pars deficiens adcrevisse dicitur. Simile quid de bonorum possessionibus secundum tabulas observat ULBIANUS (b), ut satis adpareat, adita jam hereditate locum fuisse juri adcrefcendi, quod & a viris eximiis, EM. MERILLIO, (c) JAC. GOTHOFREDO (d) & JANO A COSTA (e) satis superque observatum est.

Hinc porro sequitur: INTER CONJUNCTOS HEREDES LEGATARIOSVE IVS ADCRESCENDI IN IIS, QUÆ CADUCA VEL IN CAUSSA CADUCI SVNT, NE ESTO. Quibus verbis ideo usi sumus, quia in iis, quæ pro non scriptis habentur, jus adcrefcendi, uti ex JUSTINIANI (f) constitutione recte observavit MERILLIUS (g), semper obtinuit, adeoque ad sola caduca, & quæ in caussa caduci sunt, hoc legis caput pertinuit. Quin ex eodem sequitur, ut, quia non omnia caduca fisco cederent, sed in illis quædam personæ, de quibus capite legis caducariæ secundo agitur, fisco anteferrentur, inter hujusmodi personas conjunctas etiam jus adcrefcendi habuerit locum. Institutis itaque liberis, vel parentibus ad tertium gradum, vel extraneis liberorum jure subnixis, jus adcrefcendi inter eos obtinuit, idemque dicendum videtur de eo casu, si hujusmodi personis aliquid per modum

P. II. ad l. Jul. Pap. Pop.

T legat-

(a) L. 26. §. 1. *D. de cond. & dem.*

(b) L. 2. §. 8. *D. de bon. possess. sec. tab.*

(c) *Obs. Lib. 5. cap. 4. & 12.*

(d) *Ad Leg. Pap. pag. 349.*

(e) *Ad §. ult. Inst. de SC. Orphit.*

(f) L. un. §. 3. *C. de caduc. toll.*

(g) *Var. Cujac. Lib. 1. cap. 39. p. 163.*

legati conjunctim fuerat relictum (a). His enim jus antiquum, id est, jus adcrefcendi, relictum esse diferte fatetur ULPIANUS (b). Et jam facile adparet, quo pertineant præclara illa TER. CLEMENTIS (c), CAII (d) & PAULLI (e) fragmenta, quibus totam de jure adcrefcendi doctrinam eleganter & copiofe exponunt. Ostendendum enim illis erat, quomodo deficiens portio his personis, ab ipfa lege exemptis, adcrefceret, fi vel coheredes effent, vel collegatarii mixtim, re, verbifve conjuncti.

Exceptum porro fuiſſe arbitramur legatum uſufructus, in quo nec poſt legem Papiam Poppæam jus adcrefcendi exoleverat. Hinc capiti noſtro inferuimus verba: EXCEPTO VSVFRVCTV LEGATO. Uſufructus enim id habebat ſingulare, quod ejus pars deficiens non fiſco vel ærario vindicaretur, ſed conjuncto adcreſceret, & quidem non ſolum ante agnitum legatum deficiens, ſed, & ſi jam aliquamdiu uſus fruitur legatarius poſtea morte interciperetur (f). Immo uſufructus deficiens non ſolum ei, qui tum altera parte utebatur fruebatur, adcreſcebat, ſed & illi, qui portionem ſuam amiferat (g): quia, uti recte vidit clariffimus A. A. PAGENSTECHEUS (h), uſufructus non rei, ſed perſonæ, adcreſcebat (i), quum alias in proprietate portio portioni adcreſcat (k). Quod jus quum lex Papiæ Poppææ non fuſtuliffet, facile jam reddetur ratio, cur, quum in Digefiis nullus de jure adcrefcendi titulus ſingularis occurrat, de uſufructu tamen adcre-

(a) Schulting. *Juriſprud. vet. antejufi.* pag. 653. 618.

(b) *Fragm. tit. 18. §. 1.*

(c) *Ter. Clem. Lib. 17. L. 17. D. de opt. leg.*

(d) *Caj. Lib. 13. L. 58. D. de leg. 2.*

(e) *Paull. Lib. 6. L. 89. D. de leg. 3. L. 142. D. de verb. ſign.*

(f) *L. 1. §. 3. D. de uſufr. adcreſcendo.*

(g) *L. 10. D. eod.*

(h) *Admonit. ad Pand. Part. 2. §. 70.*

(i) *L. 33. §. 1. de uſufr.*

(k) *d. L. 33. L. 3. §. vet. L. 4. L. 5. de bon. poſſeſſ.*

crescendo tam verbose egerint veteres jureconsulti.

III. Verum hoc legis caducariæ caput, una cum caducis, sustulit JUSTITIANUS (a), qui jus ad crescendi antiquum veluti postliminii jure in usum recepit, & copiose exposuit in luculenta de caducis constitutione.

IV. Sequens caput decimum tertium omisit vir eximius JAC. GOTHOFREDUS. Sed sunt quædam ex libro XVI. ULPIANI (b), ex libro XIV. CAII. (c), & PAULLI (d) libro VI. fragmenta, quæ, caput hoc de transmissione legatorum egisse, plane persuadent.

Et sane non minus caducis obstabat atque adversabatur jus legatum transmittendi ad posteros, quam jus ad crescendi. Quare & illud restrictum & coarctatum hac lege fuisse, perquam verosimile est. Et quidem, quod ad hereditates attinet, in iis nihil mutavit. Nam & jure antiquo, & post legem Papiam Poppæam, hereditas nondum adita non transmittebatur. Quin jus antiquum ea in re novo erat rigidius, quod exceptiones illæ, quibus hodie liberorum sui juris (e), & extraneorum, intra spatium deliberandi decedentium, heredes (f) utuntur, posteriore demum ævo a Theodosio, Valentiniano, & Justiniano inventæ sunt. Ast in legatis res aliter se habet, de quibus cautum fuisse arbitramur:

Legatum, pure aut in diem certum per vindicationem relictum, post apertas tabulas; reliqua hujus generis non nisi agrita; conditionalia denique post conditionis eventum, ad heredes transmittuntur.

V. De ipso hoc legatorum discrimine, & diverso transmittendi jure nihil est, quod hic monendum

T 2 exi-

(a) L. un. §. 8. sequ. C. de caduc. toll.

(b) Ulp. Lib. 16. L. 60. de leg. 2.

(c) Gaj. Lib. 14. L. 56. D. de leg. 2.

(d) Paull. Lib. 6. L. 24. quando dies leg.

(e) L. un. C. de his, qui ante apert. tab.

(f) L. 19. C. de jure delib.

existimentus post ea, quæ jam ad caput legis nonum monuimus: ubi & sententiam hujus capituli veterum testimoniis demonstravimus. Jam tantum veterum fragmenta, quæ ad caput hoc retulimus, paucis expendere juvabit. Elegans est species, quam ex JULIANO repetit ULPIANUS (a): Pater a filio herede legaverat Sejo, & hujus fidei commiserat sub conditione, ut Titio daret. Titius pendente conditione decesserat. Non sane dubium erat, quin fideicommissum, utpote conditionale, deficeret, quia ejus dies a conditionis eventu cedit, ab eoque tempore demum transmittitur. Sed id quærebatur, quis id fideicommissum lucraretur? Fisco sane non erat locus, quia id erat fideicommissum, quod tum legatis nondum fuerat æquiparatum, nec id erat tacite relictum, ut ideo eripiendum esset. Ast utrum illud apud filium, a quo legatum, an apud Sejum, a quo fideicommissum erat, subsideat, de eo erat quæstio. Quam ita JULIANUS definit: *Fideicommissum deficiens apud Sejum manet, non ad filium heredem pertinet, quia in fideicommissis priorem causam habere eum, cujus fides electa est, senatus censuit.* Intelligi MERILLIO (b) videtur SCtum Trebellianum, quod fideicommissa, si qua deficerent, non caduca esse, sed apud eum, a quo relicta erant, manere voluerit. Quod SCtum in animo habuisse oportet etiam MARCELLUM (c), dum similem quæstionem eodem modo decidit, addita tamen elegante limitatione, *nisi duntaxat ut ministrum legatarium Sejum elegerit.*

Paullo subtilior est species PAULLI (d). Testator heredem Cajo dare damnaverat penum, vel fundum, &, si non dedisset, decem. Ita conditionale erat legatum. Relicti enim erant decem, sub ea conditione

(a) Ulp. Lib. 16. L. 60. D. de legat. 2.

(b) Lib. 7. Obs. cap. 22.

(c) L. 17. pr. D. de legat. 2.

(d) Paull. Lib. 6. L. 24. D. quando dies legat.

ne si heres penum vel fundum non dederit. *Cajus*, interpellato herede, decesserat. Quarebatur, quid ad heredes suos transmittat? Respondet *JCrus*, decem transmitti. *Conditio* enim decedente *Cajo* jam exstiterat, quia interpellatus heres, ut fundum vel penum daret, neutrum dederat. Et ita jam facile intelligentur verba *Paulli*: *si penum heres dare damnatus sit, vel fundum, vel aliam quamcumque speciem, & si non dedisset, decem: ego accepi a magistris meis, & penum legatam, & translata esse in decem, si noluerit penum heres dare, & tunc pecuniam deberi, quum interpellatus fundum non dedisset: id est utroque casu legatam esse non penum vel fundum, sed decem, sub ea conditione, si heres penum vel fundum non dederit, adeoque heredem *Caii* petere posse decem, si vivus ille heredem interpellaverit. Jam altera sequitur species. *Cajus*, cui hoc modo legatum fuerat, antequam heredem interpellasset, decesserat: quid tunc transmittabat? Non sane legatum decem aureorum, quia ejus legati conditio nondum exstiterat, herede nondum interpellato. Quia tamen & fundus & penus pure & perfecte legatus fuerat, *Cajus* legatum hoc transmittabat ad heredes. Unde pergit *PAULLUS*: *Et si interea, antequam heredem interpellaverit, decesserit legatarius: tunc heredi ejus non nisi fundum vel penum, non autem decem deberi. Namque quum dictum est: Publicius heres fundum, vel penum, dato, perfectum est legatum, & hinc statim agnatum transmittitur: & quum dicit: si non dederit, (penum vel fundum) centum dato: sub conditione fundi legatum ademtum videri eo casu, quo centum deberi ceperint. Id est, perinde habetur, ac si testator dixisset: Decem dato, si interpellatus penum vel fundum non dederis. Quorum quia conditio, vivo legatario, non ex-**

fliterit, forte quia interpellatus non sit: evenerit, ut ademptio nihil egerit, fundique legatum, quia purum & perfectum est, duraverit. Subjicit PAULLUS speciem tertiam. Testator ita Cajo legaverat: SI PENUM NON DEDERIT, DECEM DATO. Quid tunc transmittet? Si vivus interpellaverit heredem, decem transmittit, quia existit conditio. Si non interpellaverit: in heredem Caji nihil devolvetur. Nam neque penus debetur, quæ non legata est: nec decem, quia Cajo ante existentem conditionem defecit. Et huc pertinent verba postrema: *Plane si sic legatum sit: Si penum non dederit, decem dato: dicimus, non esse penum legatam.* Ut brevi ἀνακεφαλαιώσει rem omnem ob oculos ponamus. Si testator scripsit: *Heres Cajo fundum dato, si non dederit, decem dato:* duplex legatum est, purum alterum, puta fundi; alterum conditionale decem aureorum. Si itaque Cajo, interpellato herede, decessit, posterius legatum transmittit, quia jam existit conditio. Sin nondum interpellato herede ad plures abiit: legatum non posterius transmittit, cujus conditio nondum existit, sed prius, quia id purum & perfectum est. Denique si ita legatum: *Heres, nisi Cajo penum dederit, centum dato:* interpellato herede, transmittitur legatum decem aureorum: non interpellato, nec pecunia, quia conditio non existit, nec penus, quæ plane non legata est.

Reliquum est tertium, quod ad hoc caput pertinet, fragmentum, ex quo discimus, id jus non tenuisse principem, & quidem ex constitutione Antonini. De ea enim CAJUS (a): *quod PRINCIPI relictum est, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus est, ex constitutione D. Antonini SUCCESSORI ejus debetur.* Mirum id videri posset, maxime in Antonino, eum se jure communi exemisse, quum

alio-

(a) ai. Lib. 14. L. 56. D. de leg. 2.

alioquin in hereditatibus adeundis, agnoscendisque legatis nihil singulare adfectaverint boni principes. Et miratur sane ad hunc locum DIONYS. GOTHOFREDUS, qui odiosam hanc constitutionem putat, & principis majestate indignam. Sed vera ratio est, partim quod hujusmodi legatum non personæ, sed dignitati, relictum videretur, quæ ratio acuta sane & elegans nuper viro celeberrimo, mihiq; amicissimo succurrit (a): partim, quod Princeps omnibus legibus caducariis, ut supra observavimus, nominatim esset solutus. Hinc is utebatur jure antiquo, & dies legatorum ei relictorum a tempore mortis testatoris cedebat. Ex quo sane consequabatur, ut legatum etiam transmitteret non solum ad heredem, sed & successorem; nec non, ut transmitteret illud, etiamsi, antequam dies legatorum ex lege Papia Poppæa cederet, ab hominibus esset ereptus.

VI. Progredimur ad caput XIII. quod de fideicommissis tacitis & in fraudem legis excogitatis egisse, exinde colligo, quod ULPIANUS libro XVIII, TER. CLEMENS libro eodem, CAJUS libro XV, & PAULLUS libro septimo de iis copiosissime disputarunt. Eo capite ita cautum fuerat:

Si qui heres legatariusve in fraudem H. L. a testatore tacite rogatus sit, ei restituere, qui per H. L. capere prohibetur, isque sciens dolo malo tacitam fidem testatori adcommodaverit, hereditate legatove, sibi relicto, privator, eaque populo vindicantor.

VII. Qualia fuerint tacita illa fideicommissa, quibus heredes obstringere consueverint testatores, ut hereditatem incapacibus restituerent, jam supra, ubi de legibus decimariis & solidi capacitate egimus, explicatum est. Jam ipsa capituli verba paucis inter-

T 4

pre-

(a) Gundl. de Principe herede Cap. 6. §. 33.

pretabimur: SI QVI HERES, inquit lex, LEGATARIIVSVE. Nihil enim interest, ab herede incapaci relinquatur, an a legatario, nec, universale hoc fideicommissum sit, an singulare, dummodo plus in se lucri contineret, quam fideicommissarius per leges capere posset. Additur: IN FRAVDEM H. L. Tam saepe enim hac fraude ad eludendam legis caducariae severitatem utebantur homines vaferrimi, ut apud veteres scriptores nihil ea memoretur frequentius. Hinc Scholiastes JUVENALIS (a): *Si uxor, inquit, jure impediatur adultero succedere, ipse maritus leno succedit adultero heres, ut PER FIDEICOMMISSUM res adulteri ad adulteram veniant.* Et HIERONYMUS (b): *FIDEICOMMISSA legibus illudimus, quem locum jam vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS, notavit. Vidimus etiam supra TERTULLIANUM (c) hanc fraudem ad pietatem inflectentem, scribentemque, se, ut uxor promissa divina in solidum capere posset, hoc TACITUM admonitionis suae FIDEICOMMISSUM Deo commendasse. Denique CALLISTRATUS (d), suo tempore eo seferre jam decursum, refert, ut fraus legi fieri videretur, quoties quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione & chirographo obligaret se, ad praestandum ei, qui capere non posset. Ceterum ista fraus in eo consistebat, ut quis a TESTATORE TACITE ROGARETUR, EI RESTITVERE, QVI PER H. L. CAPERE PROHIBERETUR. Si quis ergo in testamento rogaret heredem, vel legatarium, ut bona eorumve partem incapaci restitueret, id in fraudem legis factum videbatur, sive fiduciarius chirographum eo nomine dedisset, sive nuda pollicitatione repromisisset, ut docet CAJUS (e). Quales vero fuerint hi chirographi, jam supra ostendimus, neque id hoc loco re-*

(a) *Ad Sat. I. v. 55.*(d) *L. 3. D. de jure fisci.*(b) *Ad Nepotian.*(e) *Caj. Lib. 15. L. 10. pr.*(c) *Ad uxor. Lib. 1. cap. 1. de his, que ut ind.*

petimus. Præcipue tamen id pro fraude vel dolo habebatur, quod TACITE rogatus esset heres vel legatarius. Si quis enim palam rogatus promiserat, se restitutum personæ, quæ legibus ex testamento capere prohiberetur: fideicommissum quidem concidebat, ast illud non occupabatur ab ærario vel fisco, sed in hereditate subsidebat, vel apud eum, a quo relictum fuerat, permanebat. Quo pertinet fragmentum PAULLI (a): *nominatim legatum accipiendum est, quod, a quo legatum sit, intelligitur, licet nomen pronunciatum non sit*. Ita Codices omnes. Sed quum in lege Papia caducaria non quæreretur, a quo legatum esset, (id quod non poterat non certum esse) sed cui aliquid contra leges vel in earum fraudem relictum fuerit: parum abest, quin expuncta præpositione scribendum putem: *quo legatum sit, ut quo vel ponatur pro quorsum, vel pro cui*. Ita enim aliquando loquuntur jureconsulti & ipse PAULO æqualis ULPIANUS (b), procul dubio more veterum, quos quos pro cui scripsisse, in vulgus notum est. Porro additur: RESTITVERE EI, QVI PER LEGEM CAPERE PROHIBETVR. Puta tempore conditi testamenti. Nec enim is incidebat in legem, qui rogatus fuerat, ei restituere, qui quum tempore conditi testamenti capax esset, postea demum incapax esse cœperat. Quare non dubitat CAJUS (c), quin, etsi hoc casu fideicommissum deficiat, id tamen apud eum, qui rogatus erat restituere, manere debeat, quia NULLA ejus FRAUS intervenisse videatur, nisi in futurum casum fidem accommodaverit, id est, ut, licet capere legibus prohiberi cœperit, restituat. Quare nec ærario locus erat, si persona, cui restituenda hereditas, capere posset, veluti concubina. Et ita CELSUS pater, quum esset

(a) Paull. Lib. 7. L. 90. D. bell.
de leg. 3.

(c) Cai. Ibid. L. 10. §. 1.

(b) L. 16. §. 12. D. ad SC. Tre. D. de his, que ut indign.

effet in consilio Ducenni Veri, Conf. sententiam suam omnibus probavit, quum censeret, legatum ducentorum concubinæ Otacilii Catuli præstandum esse, quod ipse liberto reliquerat, petieratque, ut restitueretur concubinæ, tamen si libertus vivo testatore decessisset, & legatum remansisset apud Otacilii filiam heredem (a). Porro non sufficiebat, heredem legatariumve a testatore tacite rogatum esse: sed concurrere oportebat fiduciarii promissum, dolo malo factum. Hinc additur: ISQVE SCIENS DOLO MALO TACITAM FIDEM TESTATORI ADCOMMODAVERIT. Qui enim pœna dignus videri potuisset heres vel legatarius, cui contra leges aliquid injunxerit testator, quum ipse fidem nunquam ei obstrinxisset, se improbæ isti testatoris voluntati parituum? Fidem itaque suam adcommodasse debebat fiduciarius, & quidem SCIENS, DOLO MALO. In illa vero quæstione, teste ULPIANO (b), *nec supina ignorantia ferenda erat, factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio exigenda. Scientia enim hoc modo æstimanda videbatur, ut neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita esset, neque delatoria curiositas exigeretur* Nec dolum commisisse videbatur filius familias, qui jussu patris tacitam fidem adcommodaverat. Quamvis enim pater per filium tunc nihil acquireret, ne fraudis atque improbitatis suæ caperet fructum: filio tamen, in mortuo patre, vel facta emancipatione, id factum fraudi non erat, quia, uti CAJUS (c) respondet, non videbatur id filio nocere debere, qui *parendi necessitatem habuerit.*

Si quis ergo ita tacitam fidem sciens dolo malo adcommodaverat: tunc IS HEREDITATE LEGATOVE, SIBI

(a) Cels. Lib. 36. L. 29. de leg. 2.

[b) Lib. 18. L. 6. D. de jur. & facti ign.

(c) Cai. Lib. 15. d. L. 10. §. ult. D. de his, que ut in

dign.

BI RELICTO, PRIVABATUR, EAQUE POPULO VINDICABANTUR. Hinc primo fideicommissa ipsa hoc modo relicta deficiebant, ne excepta quidem libertate fideicommissaria, cujus alioquin maximus erat favor: *quum libertas*, teste TER. CLEMENTE (a), *legibus adimeretur, aut pro non data haberi deberet, aut certe perinde observari, ac si a testatore adempta esset*. Sed & si operæ servi hoc modo cuiquam relinquerentur, qui tacitam fidem accommodaverat, eo quoque legato fiduciarium privabat fiscus, quamvis tunc multi non nisi usum servi relictum censerent. Diserte enim TER. CLEMENS (b): *operis servi legatis, usum datum intelligi, & ego didici, & JULIANUS existimat*. Diversæ nimirum erant veterum de operis servorum sententiæ. Alii eas usufructui (c); alii usui assimilabant. Quamvis autem ab utroque differant, & plus sit in usufructu, quam in operis, plus in operis, quam in usu: quum illæ nec necessitate æstimentur, & locari aliis possint (d): æquior tamen TER. CLEMENTI eorum sententia visa est, qui servorum operas usui comparabant, quia idem senserat JULIANUS, a quo ipse sententiam suam haud temere sejungit. Denique fiduciarium non modo suam partem amittebat, verum etiam jus adcrescendi. Quum enim in hereditate pars parti, vel res rei adcreseat (e): nihil sane ei, ULPIANO (f) iudice, potest adcrecere, *qui rem non videtur habere*.

VIII. Tantus erat legis caducariæ rigor. Ast æquitate motus TRAJANUS eum quodammodo temperavit, statuitque, *ut quicumque professus esset, vel palam vel tacite relictum sibi, quod capere non posset,*

(a) Ter. Clem. L. 18. L. un. D. de adempt. lib.

(d) L. 2. D. de usu legat.

(b) Ter. Clem. Lib. 18. L. 5. D. de op. serv.

(e) L. 3. §. ult. L. 4. L. 5. D. de bon. possess.

(c) L. 3. L. 4. D. eod.

(f) Ulp. lib. 18. l. 83. D. de acqu. her.

& probasset, jam id ad fiscum pertinere: etiamsi id non possideret, ex eo quod redactum esset, partem dimidiam ferret (a). Postea & CONSTANTIUS (b) A. Maximo Rationali Hispaniæ rescripsit, ut si ipse, qui tacitam fidem testatori adcommodavit, statim se deferret, is partem tertiam præmii loco auferret: si uxor fideicommissaria, illa dimidiam consequeretur cum privilegio optionis: occultator vero gestorum, exutus omni patrimonio, deportaretur in insulam. Sed postquam pleræque leges, quæ cælibes & orbos incapaces esse iusserant, ab ipso CONSTANTINO; reliquæ extremis reip. temporibus sublatae fuerunt, ac denique JUSTINIANUS ipsa etiam caduca abrogavit: nihil causæ suberat, cur homines tacitis hujusmodi fideicommissis legi jam intermortuæ illud cuperent.

C A P U T X.

AD CAPITA LEGIS XIV. ET XV.

DE PREMIIS DELATORUM, ET ONERIBUS FISCO.

- I. **C**aput XIV. de delatorum premiis. Iis premia fuisse proposita, demonstratur. Sententia hujus capituli. II. Quis deferre potuerit? Delator non nisi si convicerit, premia capiebat. Calumnie & prævaricationis pœna. Quantum fuerit delatorum premium? Rationes ad ararium deferendæ. Quadruplatores. Delationes plane sublatae. III. Edictum Trajani de iis, qui se ipsi deserunt, expositum. IV. Caput ultimum de oneribus fisci. V. Ærarium vel fiscus succedens tenebatur ad æs alienum. Nec non ad legata, fideicommissa & reliqua onera præstanda. Fiscus & omnes actiones adquirebat.

I. Iisdem

(a) Paull. lib. 7. l. 13. §. 1. D. de jure fisci. [b] l. un. C. de his, qui se deser.

I. **I**isdem commentariorum libris, quibus caput superius illustrarunt ULPIANUS, & PAULLUS, etiam de præmiis delatorum disputarunt. Delatores autem præmiis ad caduca deferenda fuisse inductos, multis veterum testimoniis constat. TACITUS (a) sane omnem domum DELATORUM interpretationibus subversam refert. Et paucis interjectis (b): *Acriora, inquit, ex eo vincula, inditi custodes, & lege Papia Poppæa præmiis inducti, ut, si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. Ubi custodes non alii, quam delatores. Quantum fuerit, quod abstulerunt, præmium, parum constat. Quam autem SUETONIUS (c) auctor sit, Neronem præmiis delatorum Papiæ legis ad quartas redeigisse: facile patet, ea satis magna antea fuisse, & fortean tertiam aut semissem bonorum, quæ ad ærarium detulissent, complexa. Posterius mihi videtur verosimillimum, vel ideo, quod TRAJANUS, uti paullo post videbimus, tantumdem reliquit iis, qui se ipsos essent delaturi. Et hæc etiam ratio me retrahit, ut non adsentiar BEROALDO, quartam illam apud SUETONIUM non intelligenti de quarta bonorum, quæ quis detulerit, sed de quarta præmii ipsis constituti lege Papia Poppæa, quod quartam bonorum partem fuisse existimat. Neque tamen hæc pro certo affirmare licet, videturque consultius, caput hoc cum GOTHOFREDO mutilum ita proferre:*

*Si quis incapaci relictum ad ærarium detulerit, & convicerit,
præmii nomine --- partem bonorum consequitur.*

II. **S**I QVIS, inquit lex, INCAPACI RELICTVM AD ÆRARIUM DETVLERIT. Deferre autem poterant, qui & accusare. Non igitur mulieres, nec viri clarissimi,

(a) Ann. lib. 3. cap. 25.

(c) Neron. cap. 10.

(b) Id. Ib. cap. 28.

mi, nec damnati, nec milites ac veterani, nec qui tutores vel curatores, aut procuratores fuerant, nec venditores earum rerum, quas deferunt: ceu singulari de delatoribus libro docuit MARCIANUS (a). Ii omnes deferre non poterant. Reliquis deferre licebat, iique id faciebant tam frequenter, ut omnis domus, omnis pæne subverteretur familia. Ne tamen calumniis suis pessumdarent rempublicam: variis legibus, Sctis & constitutionibus principum coercenda videbatur hominum audacia. Primum enim præmii tunc demum fiebant participes, si CONVICISSENT, id est si fraudem legi factam, aut caduca celari, iudici fidem fecissent. Denique ne & innocentes ficta opprimerentur calumnia, ejusmodi scelus puniebatur gravissime: sed non nisi sub bonis Principibus. Sic sane Titus Imp. teste PLINIO (b), exempla primus fieri iussit in delatoribus, quos, uti SÜETONIUS (c) refert, assidue in foro flagellis ac fustibus cæsos, ac novissime traductos per Amphitheatri arenam, partim subjici in servos, ac venire imperavit, partim in asperimas insularum iussit avehi. Deinde & Domitianus, adhuc bonus, reos, qui ante quinquennium proximum apud ærarium pependissent, universos discrimine liberavit, nec repeti, nisi intra annum, eaque conditione permisit, ut accusatori, qui causam non teneret, exilium pœna esset. Idem fiscales calumnias magna calumniantium pœna repressit, ferebaturque vox ejus: Princeps, qui delatores non castigat, irritat (d). Sequutus est principatus Nervæ, quem PLINIUS (e) magna quædam edicto Titi, quo delatorum calumnias represserat, adstruxisse; XIPIHLINUS (f) autem servos & libertos, dominis & patronis periculum facientes, pœnis adfecisse, refert. Sed

(a) L. 18. D. de jure fisci.

(b) Paneg. cap. 35.

(c) Tit. cap. 8.

(d) Suet. Domit. cap. 9.

(e) Panegy. cap. 35.

(f) In Nervæ.

Sed nemo severior Trajano, magnifice ideo collaudatus a PLINIO (a). Quum enim reatum esset illud delationis malum, multique reperirentur, qui quasi grassatores & latrones non solitudinem, non iter, sed templa & fora, infederant, nullaque jam testamenta secreta, nullus status certus, non orbitas, non liberi prodesse: Trajanus instituit delatorum iudicium, & quotquot calumniæ convictos intelligebat, stigmate ex lege Remmia ustos, & impositos navibus, in insulas deferri iussit. Sæpe ut insequentes principes eadem severitate in delatores animadverterent. Hadrianus, teste MAURICIANO (b), rescripsit, eandem pœnam ferre delatorem debere, si citatus per edictum non responderit, qua teneretur, si causam non probasset. Postea senatus censuit, si delator tribus edictis apud Præfectum ærario adesse iussus, sese non stiterit, secundum possessorem esse pronuntiandum, & a delatore tantum exigendum, quantum apud ærarium ex ea causa, quam detulerit, remaneret, si eam professionem impleisset (c). Si delator abolitionem petebat, quod errasse se diceret, iudicem cognoscere iusserat Senatus, & si errasse delator visus sit, imprudentiæ veniam dare, sin dolus pelluceret, calumniæ pœnam infligere (d): quæ sæculo adhuc tertio erat stigma ex lege Remmia fronti impudicissimæ iniustum (e). Qui delatorem subjecerat, is tantum deferre tenebatur in ærarium, quantum præmii nomine consequuturus fuisset delator, si vicisset (f). Hæc omnia sub Antonino Pio, cui æqualis MAURICIANUS fuit, censuit Senatus: de quo JUL. CAPITOLINUS (g) *QUADRUPLECTORES extincti sunt. Publicatio*

(a) Ib. cap. 34.

(b) Maurician. Lib. 3. L.

15. §. 2. D. de iure fisci.

(c) Ibid. L. 15. §. 4.

(d) Ibid. L. 15. pr.

(e) L. 1. §. 2. D. ad SC.

Turpill. L. 13. D. de test.

(f) Maurician. Ibid. d. L.

15. §. 1. D. de iure fisci.

(g) M. Anton. Pii cap. 7.

tio bonorum varior, quam unquam, fuit. Post quem & de Marco Aurelio Antonino, principe optimo, JUL. CAPITOLINUS (a) observat, eum calumniis quadruplatorum intercessisse, adposita falsis delatoribus nota, & delationes, quibus fiscus augetur, contempsisse. Tot Sctis, tot optimorum constitutionibus opus fuit ad reprimendam delatorum audaciam.

Quid vero, si convicissent? Tunc PARTEM BONORVM PRÆMI NOMINE CONSEQVEBANTVR: cujus præmii præter auctores supra citatos meminit etiam JUNIUS MAURICIANUS (b). Quanta hæc fuerit pars bonorum, & quo sensu eam ad quartam redegisse dicatur Nero, jam sub initium hujus capituli dispeximus. Ea pars ut juste æstimaretur, is, a quo hereditas ejusve pars tamquam caduca evincebatur, rationes ad ærarium deferre tenebatur. Si falsas detulisse argueretur: de eo præfectus ærario cognoscebat, & quantam fraudem inveniebat, tantam pecuniam deferri jubebat in ærarium. Non autem post Neronis tempora istud præmium quartam bonorum delatorum partem excessisse videtur, quia pæne semper ab eo tempore quadruplatorum occurrit cognomen. Quid? quod hæc delatorum præmia paullatim prorsus ab usu recessisse videntur, quia demum infame visum est, alios ad ærarium deferre, nisi quis id nullo inductus præmio, ultionis vel reip. causa detulisset (c), vel servi fiscales causam fisco prodidissent. Hinc PAULLUS de suis temporibus: *omnes omnino, inquit, deferre alterum, & causam pecuniariam fisco nunciare prohibentur. Nec refert, mares istud, an femina faciant: servi, an ingenui, an libertini, an suos, an extraneos deferant: omni enim modo puniuntur. Similiter puniebantur MANDATORES, quos vocant Suetonius*

(a) M. Anton. cap. 11.

(c) Paull Recept. Sent. Lib.

(b) Ibid. d. L. 15. §. 1. tit. 13. §. 1. 2.

NIUS (a), CALLISTRATUS (b), & MARCIANUS (c), vel, uti PAULLO (d) adpellantur, SUBORNATORES, qui, quum ipsi deferre non possent, alios, ut puta servos fiscales, subornabant. Illos tunc subornati prodere atque exhibere tenebantur (e), eadem cum delatoribus pœna adficiendos (f).

III. Sed & aliud adversus delatores remedium reperit Trajanus Imp. edicto cavens, ut, si quis, antequam caussa ejus ad ararium deferatur, professus esset, eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem fisco inferret, partem ipse retineret (g). Licebat itaque omnibus, se ipsos deferre, &, quia nullo judicio contradicto opus erat, iis quoque id beneficium dabatur, quibus alios deferre haud licebat, veluti feminis & adolescentulis in pupillari ætate constitutis (h), modo se ipsos tantum deferrent. Quod adeo rigide exigebant Jcti, ut nec illud, quod servo relictum fuerat, a domino deferri paterentur (i). Dubitabatur etiam, an heres ejus, qui contra leges caperet, deferre se posset; ast Divi fratres, quos vocant, rescripserunt, ita demum deferre posse, si is, cui justo plus datum fuerat, morte præventus, per angustias temporis deferre se non poterit (k). Sed hoc ita habebat locum, si jam defunctum eo animo fuisse liqueret, ut se deferret. Nam si ideo diffimulasset, quod rem occultari posse speraret: heres ejus ex rescripto Hadriani nihil ultra vulgare præmium, puta, quod alii delatores caperent, non autem dimidiam bonorum partem, consequebatur (l).

P. II ad l. Jul. Pap. Popp.

(a) Tit. cap. 8.

(b) L. 2. §. 5. L. 23. D. de
jure fisci.

(c) L. 24. D. eod.

(d) Rec. Sent. ibid. §. 11.

(e) L. 24. D. de jure fisci.

(f) Paull. ibid. & d. L. 24.

V

Pro-

(g) Paull. Lib. 7. L. 13. pr.

D. de jure fisci.

(h) Ulp. Lib. 18. L. 16. D. eod.

(i) Paull. Lib. 7. d. L. 13. §. 8.

(k) Ib. L. 13. §. 6. D. eod.

(l) Ibid. L. 13. §. 5.

Professio illa fieri debebat, antequam causa ab alio deferretur: nec deferendum erat aliud, quam, quod lateret, non quod jam fisci esset (a). Nec tamen fraudi erat, alium ante apertas tabulas caducum detulisse, dum ipse statim apertis tabulis profiteretur. Hujusmodi enim professionem recipi jussit Antoninus, neque dignam esse premio statuit tam precipitem alterius festinationem (b). Porro profiteri quis debebat, eam rem, quam possideret, sibi capere non licere. Hinc id Trajani beneficium proprie pertinebat ad eos, qui jam hujusmodi bona contra leges possiderent. Ast postea idem Princeps edicto significavit, ut, si qua profiteretur, vel palam vel tacite sibi aliquid relictum, quod capere non posset, probaretque jam id ad fiscum pertinere, etiamsi id non possideret, ex eo tamen, quod relictum sit, a Praefectis avario partem dimidiam ferret (c). Nihil quoque intererat, quæ causa impediret, quo minus quis posset capere, verbi causa cælibatus, vel orbitas (d): modo essent bona caduca, non ereptitia, ad quæ editum non pertinebat (e).

Ceterum deferentes se capiebant dimidiam bonorum, quod præmium quum dubitaretur, an & ad ejus, qui se detulerat, heredes pertineret; Hadrianus rescripsit, ut, licet ante decessisset is, qui se detulerat, quam id, quod detulerat, fisco addiceretur, heredem tamen ejus maneret præmium (f). Idemque princeps constituerat, ut si quis, incapacem se falso existimans, per errorem fuisset professus, id ne ei fraudi esset, quod deinde & Pius, divique fratres probarunt (g). Unde non erat dubium, quin, cognita causa probataque, ei esset restituendum id, quod

(a) Ibid. L. 13. §. 3.

(b) Ibid. L. 13. §. 7.

(c) Ibid. L. 13. §. 1.

(d) L. 13. §. 2.

(e) Ibid. L. 13. §. 9.

(f) Ibid. L. 13. §. 4.

(g) Ibid. L. 13. §. 10.

quod per errorem detulisset, ipsique præter jus abstulisset ærarium. De constitutione CONSTANTINI (a), qua id edictum illustratum est, jam superiore capite diximus.

IV. Reliquum est caput postremum de oneribus fisci, ad quod fragmenta quædam ULPIANI ex libro XVIII. & PAULLI ex libro VII. pertinent. Id cum JAC. GOTHOFREDO tale fuisse arbitramur:

Caduca non nisi deducto ære alieno, iisque conditionibus, & oneribus, quibus relicta erant, populo adquiruntur.

V. CADUCA fiscus capiebat loco heredis vel legatarii deficientis. Quemadmodum itaque, quoties portio deficiens coheredi adcrefcit, toties is & omnia in se onera suscipit (b): ita nihil æquius videtur, quam eadem conditione ærarium capere caduca, qua illud adquisiturus fuisset heres. Hinc NON NISI DEDUCTO AERE ALIENO, HISEMQVE CONDITIONIBVS ET ONERIBVS, QVIBVS RELICTA ERANT, CADUCA POPVLO ACQVIREBANTVR. Primo itaque deducebatur æs alienum, de quo ULPIANUS (c): *sicuti legata non debentur, nisi deducto ære alieno: nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmantur per æs alienum. Quare si immodicum æs alienum interveniat, ex te mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur.* Eodem itaque jure ærarium vel fiscus utebatur, siquidem succedens nec quidquam lucrabatur, nec aliis solvebat, nisi deducto ære alieno. Deinde sicuti circa Falcidiam intervallum temporis & interularium minorem faciebant quantitatem legati, sub conditione vel in diem relicti: ita eodem jure utebatur fiscus, si forte hujusmodi legatum, tanquam caducum, oc-

V 2

cupa-

(a) L. un. C. de his, qui de leg. 2.
de def.

(c) Ulp. Lib. 18, L. 66, §. 1.

(b) Ulp. Lib. 18, L. 16. D. D. ad L. Falc.

cuparet (a). Porro & iisdem conditionibus parere debebat fiscus, quibus persona, a qua ad ipsum, quod relictum est, pervenit, sicut etiam cum suo onere hoc ipsum vindicabat, uti ait PAULLUS (b). Hinc si legatus esset usufructus Stichi, aut decem, si navis ex Asia redierit: ararium occupans hereditatem non prius præstabat usufructum, quam conditio alterius legati exstitisset, ne potestas, quæ heredi relicta erat, utrum velit, dandi auferretur (c). Quemadmodum porro D. Pius ab eo, qui annua legata præcipere ad distribuendum jussus erat, vetuit cautionem exigi, *cessantium partes reddi*, nisi aperte cavere jussus esset: ita nec eam cautionem exigere poterat ararium vel fiscus, si ei hereditas tamquam caduca deferebatur (d). Paucis omnia complectitur JULIANUS (e): *quotiens lege Julia bona vacantia, (adde & caduca) ad fiscum pertinent: & legata & fideicommissa præstantur, quæ præstare cogeretur heres, a quo relicta erant.* Contra & id privilegium fisco competebat, ut non solum actiones defuncti ad eum una cum hereditate transirent, sed & is bona omnia in fraudem fisci alienata revocaret (f), & ea quoque, quæ heres vel defunctus acquirere omiserat, tamquam alienata, ab omni possessore retraheret (g).

KAI TATTA MEN TATTA .

I N-

(a) Ibid. L. 66. princ. D. eod.

(b) Paull. Lib. 7. L. 60. D. de cond. & demonstr.

(c) Paull. Lib. 7. L. 21. D. de usufr. leg.

(d) Paull. Lib. 7. L. 7. D. si cui pius, quam per L. Falc.

(e) L. 96. §. 2. D. de leg. 1.

(f) L. 46. D. de jure fisci.

(g) L. 45. pr. D. eod.

INDEX CAPITUM.

LIB. I.

De Legis Juliae, & Papiæ historia.

- Cap. I. **D**E variis Legibus Papii, a Papiæ Poppæa
discernendis. pag. 23
- Cap. II. De variis variarum gentium, in primis Ro-
manorum, institutis, quibus πολιτείας promotum
ivere. 45
- Cap. III. De occasione legum Juliae, & Papiæ, totius-
que illius legislationis historia. 75
- Cap. IV. De M. Papio Mutilo, & Q. Poppæo secun-
do coss. & utriusque gentibus & familiis. 94
- Cap. V. De legis Papiæ Poppææ partibus & capitibus
& quomodo ea ordini suo restituenda sint. 107

LIB. II.

Ad legem de maritandis ordinibus.

- Cap. I. De senatorum, eorumque liberorum & reliquo-
rum ingenuorum, nuptiis. 152
- Cap. II. De iisdem. 197
- Cap. III. De sexagenariis, quinquagenariis & spado-
nibus. 220
- Cap. IV. De concubinato. 237
- Cap. V. De sponsalibus. 252
- Cap. VI. De pœnis injustarum nuptiarum. 268
- Cap. VII. De privilegiis maritorum & parentum in
gerendis, petendisque honoribus. 277
- Cap. VIII. De immunitate ob liberorum numerum. 293
- Cap. IX. De jure Quiritium ob liberos consequendo. 306

Cap. X. De liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum .	231
Cap. XI. De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum .	330
Cap. XII. De divortio libertæ prohibito .	346
Cap. XIII. De tutore mulieri dotis causa dando .	358
Cap. XIV. Ad leges decimarias .	366
Cap. XV. De solidi capacitate .	388
Cap. XVI. De legatis & libertate data sub conditione calibatus .	415
Cap. XVII. De jure adfinitatis inter vitricum vel novercam & privignos, soceros item & generum vel nurum .	433
Cap. XVIII. De privilegiis absentium reip. causa, & indulgentia senatus .	445
Cap. XIX. De divortii modo & pena .	455
Cap. XX. De cogendis parentibus, ut liberos elocent .	470
Cap. XXI. De penis calibatus & orbitatis .	477
Cap. XXII. De juribus patronatus .	588

LIB. III.

Ad legem caducariam, vel de caducis.

Cap. I. De nomine, fine & capitibus legis caducariæ .	506
Cap. II. De aditione hereditatis, & quando dies legatorum cedat .	525
Cap. III. De iis, quibus caduca deferuntur .	536
Cap. IV. De his, quæ pro non scriptis habentur .	544
Cap. V. De causa caduci .	553
Cap. VI. De caducis .	563
Cap. VII. De bonis ereptitiis & vacantibus .	580
Cap. VIII. De fraudibus adversus h. l. admissis .	592
Cap. IX. De jure ad crescendi, transmittendi, & de tacitis fideicommissis .	602
Cap. X. De premiis delatorum, & oneribus fisci .	620

INDEX I. AUCTORUM,

Qui in hoc commentario emendantur, explicantur,
notantur, illustrantur.

A Lciatus (Andr.)	Dacarius (Andr.) 113
pag. 388	D'Antoine (Jo. Bapt.)
<i>Athenaus</i> . 53 <i>seq.</i>	542
Augustinus (Ant.) 221	<i>Dio Cassius</i> . 76 80 253
<i>Ausonius</i> . 467	284 333 372
Balduinus (Franc.) 236	<i>Dionysius Halicarnass.</i>
468	25 280
Berneggerus (Matth.)	<i>Dositheus</i> . 226
85	Duarenus (Franc.) 165
Beroaldus . 621	388 414
Bertrandus (Joann.) 92	<i>Euripides</i> . 438
<i>Boethius</i> . 459	<i>Eusebius</i> . 482 486
Briffonius (Barn.) 167	Faber (Ant.) 160 380
221 277 356 458 468	Faber (Petr.) 324
Buchnerus (Aug.) 313	<i>Festus</i> . 63
<i>Capitolinus</i> (Jul.) 304	<i>Frontinus</i> (Jul.) 297
376 496	<i>Gellius</i> . 25 278 338
Casaubonus (Isaac.) 85	Glandorpius (Mart.) 104
<i>Catullus</i> . 210	Gothofredus (Dionys.)
Cellarius (Christ.) 313	483
Charondas (Lud.) 359	Gothofredus (Jac.) 30
<i>Cicero</i> . 38 174 325 336	114 158 221 271 346
339 439	<i>seq.</i> 354 395 <i>seq.</i> 402
Connanus (Franc.) 393	406 408 434 452 453
Corasius (Jo.) 167	456 486 540 556 574
<i>Corippus</i> . 157	Gratianus . 107
Cujacius (Jac.) 94 160	Gravina (Jan. Vinc.)
235 243 319 337 373	30 60 221 428 509
384 391 427 467 468	Gronovius (Jo. Fridr.)
506 560	113 313
	V 4 Gro-

Grotius (Guil.)	42	Maurus (Marc. Vertr.)	
Grotius (Hugo)	380		318 320 365 414
Haloander (Greg.)	350	Mercator (Anton.)	
Heraldus (Desider.)			428
	380	Merillius (Emund.)	
<i>Horatius.</i>	81 210 248		200 340 530
Hotomanus (Franc.)		Merula (Paullus.)	28
	221 507 534		30
<i>Jamblichus.</i>	54	<i>Nonius.</i>	229
Index numism. famil.		<i>Nummi veteres.</i>	38 91
Patini.	99		98 99 100
<i>Inscriptiones veteres.</i>	30	<i>Ovidius.</i>	168 247
81 100 189 205 208		Perrenonius (Petr.)	
241 243 <i>seq.</i> 256 <i>seq.</i>			162
314 <i>seq.</i> 334 340 343		<i>Philo.</i>	438
361 368 376 <i>seq.</i> 400		Pighius (Steph. Vin.)	36
407 410 <i>seq.</i> 419		Pithœus (Petr.)	272
<i>Josephus.</i>	288		308
<i>Isidorus Hispal.</i>	107	<i>Plautus.</i>	193 348
<i>Isocrates.</i>	438	<i>Plinius senior.</i>	107
<i>Juvenalis.</i>	266 304 <i>seq.</i>	<i>Plinius junior.</i>	68 155
	362 478 540		291 485 492 547
Kirchmajerus (Casp.)		<i>Plutarchus</i>	53 58 62 63
	60		478
Labittus (Jac.)	499	<i>Propertius.</i>	86 419
<i>Lactantius.</i>	205	<i>Quinctilianus.</i>	275 369
Langlæus (Jan.)	53 289	Rualdus (Joann.)	59
<i>Libanius.</i>	426	Salmasius (Claud.)	363
Lipsius (Justus)	78 92		376
	221	Scaliger (Just. Joseph.)	
Livinejus (Joann.)	87		189 244 408 411
<i>Livius.</i>	102 280 289	Schelstratenus (Eman.)	
<i>seq.</i> 334 336 473			298
<i>Marcianus Capella.</i>	41	<i>Seneca.</i>	221 225 323
Marianus Scotus.	107	<i>Servius.</i>	339
<i>Martialis.</i>	222 349 396	<i>Silius Italicus.</i>	100

AUCTORUM. 633

<i>Sozomenus.</i> 391 479	<i>Tacitus.</i> 55 56 78 79
487	106 107 167 286 362
<i>Spartianus.</i> 67 68	<i>Terentius.</i> 363 438
<i>Stobæus</i> (Jo.) 52	<i>Tertullianus.</i> 307 386
<i>Suetonius.</i> 29 seq. 84	seq. 392 478
223 252 241 375 458	<i>Tillemont.</i> 80
546 621	<i>Valerius Maximus.</i> 231
<i>Sylburgius</i> (Fridr.) 26	<i>Virgilius.</i> 339
<i>Sylvius</i> (Franc.) 35	<i>Xylander</i> (Guil.) 29

INDEX II. LEGUM,

Quæ in hoc Commentario emendantur, vindicantur, illustrantur, vel ad speciem suam reducuntur.

Ex Institutionibus.

§. 4. 5. Inst. qui, & ex	L. 31. eod.	555
quib. causis.	L. 24. de statu hom.	
manum. non poss.		319
pag. 187	L. 25. eod.	175
§. 6. 7. Inst. de nupt.	L. 45. de adopt.	472
441	L. ult. eod.	374
§. 12. eod.	L. 1. §. 1. de Senator.	170
§. 2. 3. Inst. de success.	L. §. eod.	164
lib.	L. 6. §. 2. eod.	166
494	L. 7. pr. eod.	166. §. 1.

Ex Pandectis.

	168 §. 2.	171
	L. 10. eod.	176
L. 2. §. 25. de orig. jur.	L. 12. eod.	183
282	L. 4. §. 2. de off. Procos.	
L. 19. de legib. SC. &		399
long. consu.	L. 8. §. 1. de in jus voc.	
L. 28. eod.		351
574		L. 10.

L. 10. eod.	<i>ibid.</i>	L. 50. eod.	359
L. 1. de his, qui not. inf.		L. 57. §. 1. eod.	69
	177	L. 60. §. 5. eod.	171
L. 7. de cap. minut.	501	L. 39. de jure dot.	232
L. 52. §. 1. de judic.	570	L. 61. pr. & §. 1. eod.	364
L. 20. §. 6. de her. petit.	562	L. 17. de pact. dot.	41
L. 21. pr. de act. emt.	228	L. 3. §. 1. de don. int.	
		vir. & vx.	199
L. 10. 11. de præscr.		L. 60. eod.	285
verb.	378	L. 11. pr. de divort.	355
L. 48. de ufuris.	269	L. 15. §. 1. sol. matr. dos	
L. 4. de testib.	271	quemadm.	468
L. 19. pr. eod.	448	L. 38. eod.	<i>ibid.</i>
L. 1. §. 4. de jur. & facti		L. 47. eod.	462
ign.	530	L. 64. eod.	465
L. 5. & L. 6. eod.	270	L. 8. de agn. & al. lib.	
L. 14. de sponsal.	257		472
L. 15. & L. 26. eod.	171	L. 1. pr. de concub.	
L. 17. eod.	257		187
L. 14. §. ult. de rit. nup.	437	L. 3. §. 1. eod.	238
		L. 4. de tut. & curat.	
L. 19. eod.	109	dat.	496
L. 21. eod.	302	L. 6. pr. & §. 1. de lib.	
L. 24. eod.	248	& postum. her. inst.	
L. 25. eod.	354		233
L. 30. eod.	283	L. 3. §. 4. de her. inst.	
L. 31. eod.	452		354
L. 43. eod.	158	L. 26. eod.	562
L. 44. pr. §. 8. eod.	<i>ibid.</i>	L. 42. eod.	354
L. 45. pr. §. 2. 3. & ult.		L. 71. eod.	548
	351 352	L. 72. eod.	412
L. 46. eod.	502	L. 73. eod.	579
L. 47. eod.	183	L. 5. de vulg. & pupill.	
L. 48. eod.	92 159	subst.	404
L. 49. eod.	159	L. 6. eod.	403
			L. 68.

L E G U M. 635

L. 68. de acqu. vel om. hered.	565	L. 16. de opt. legat.	588
L. 79. eod.	274	L. 35. de aur. arg. mund.	241
L. 80. eod.	531	L. 21. de liberat. leg.	551
L. 81. eod.	568	L. 6. de adim. vel transf. legatis.	549
L. 83. eod.	619	L. 23. de reb. dub.	451
L. 10. L. 11. L. 12. test. quemadm. aper.	566	L. 4. de his, quæ pro non script. hab.	546
L. 20. de jure codicill.	532	L. 6. de his, quæ ut indign.	583
L. 10. de legat. 1.	589	L. 10. eod.	275
L. 54. de legat. 1.	547	L. 13. eod.	196
L. 55. eod.	41	L. 16. eod.	159
L. 59. eod.	590	L. 25. eod.	385
L. 60. eod.	562	L. 22. de cond. & dem.	421
L. 61. §. 1. eod.	544	L. 25. eod.	372
L. 96. §. 1. eod.	562	L. 31. eod.	534
L. 29. §. ult. de legat. 2.	543	L. 59. pr. eod.	559
L. 49. eod.	569	L. 61. eod.	485
L. 51. pr. 344. §. 1. eod.	292	L. 62. eod.	406
L. 53. eod.	382	L. 69. eod.	578
L. 54. eod.	574	L. 76. eod.	292
L. 55. §. 1. eod.	575	L. 104. eod.	534
L. 57. eod.	556	L. 62. ad L. Falc.	155
L. 77. §. 24. eod.	340	L. 63. eod.	371
L. 87. pr. eod.	571	L. 64. eod.	573
L. 14. pr. de legat. 3.	421	L. 67. eod.	371
L. 35. pr. eod.	571	L. 23. quando dies legat.	370
L. 87. eod.	482	L. 38. de bon. libert.	495
L. 88. eod.	550	L. 4. de bon. possess.	459
L. 90. eod.	617	L. 6. de collat.	474
L. 23. de usufr. leg.	560	L. 16.	
L. 43. eod.	380		

L. 16. de jure patr.	496	L. 1. §. 10. si is, qui test.		
L. 22. eod.	505	lib. esse juss.	558	
L. 37. §. 3. sequ. de operis libert.	327 §. 7.	L. 12. pr. de accus.	448	
	273	L. 10. §. 2. ad L. Jul. de adult.	181	
L. 48. eod.	491	L. 11. eod.	466	
L. 10. pr. de adsign. lib.		L. 15. §. 1. eod.	447	
	539	L. 15. ad L. Corn. de ficar.	483	
L. 3. §. 3. de suis & legit. her.	351	L. 1. pr. ad L. Pomp. de parric.	154	
L. 13. eod.	538	L. 29. de poen.	265	
L. 31. pr. de donat.	248	L. 7. §. 3. de bon. damn.	67	
L. 36. de mort. causs. don.	485	L. 3. de jure fisci.	275	
L. 44. eod.	534	L. 13. & 15. eod.	562	
L. 18. de manumiss.	577		625 sequ.	
L. 4. §. 17. de fideicom. libertat.	359	L. 14. eod.	572	
L. 22. fin. eod.	448	L. 8. & 14. de captiv.	466	
L. 31. de statu liberis.	579	L. 3. de castr. pecul.	482	
L. 24. qui, & a quib. man. lib. non fiunt.	494	L. 2. §. 2. de decurion.	168	
L. 32. §. 1. eod.	327	L. 2. de muner. & hon.	283	
L. 1. §. 1. de jur. aur. ann.	L. 4. eod.	175	L. 5. §. 2. de jur. immun.	302
L. 6. eod.	492	L. ult. de cens.	463	
L. 2. pr. §. 2. de collus. deteg.	275	L. 84. de verb. signif.	170	
L. 3. & 4. eod.	173	L. 97. eod.	464	
L. 4. pro herede.	576	L. 101. eod.	183	
L. 7. & 9. pro legato.	576	L. 131. pr. eod.	291	
L. 29. de reb. auct. jud. possid.	577	L. 132. eod.	312	
L. 4. §. 1. de separat.	557	L. 133. eod.	405	
L. 1. §. 2. de tab. exhib.		L. 134. eod.	311 403	
	<i>Ibid.</i>		L. 137.	

L. 137. eod.	319	L. 3. C. de legit. tut.	345
L. 138. eod.	482	L. ult. C. quando tut. esse	
L. 139. eod.	463	defin.	260
L. 143. eod.	494	L. 2. C. de obf. patr.	490
L. 144. eod.	239	L. 19. C. de legat.	391
L. 145. eod.	499	L. 1. L. 2. & L. 3. C. de	
L. 148. eod.	410 495	indict. vid.	427
L. 149. eod.	541	L. un. C. de caduc. toll. tot.	
L. 150. eod.	504	lib. 3. passim.	525 534
L. 152. eod.	554		508
L. 153. eod.	503	L. 12. C. de legit. hered.	
L. 191. eod.	541		228
L. 220. §. 1. 3.	170	L. 3. C. de his, qui a non	
L. 207. de Reg. jur.	175	dom.	577
	176	L. 1. C. de infirm. poen.	
L. 208. eod.	<i>ibid.</i>	cael.	486
L. 209. eod.	<i>ibid.</i>	L. ult. C. de jur. lib.	415
		L. 5. pr. C. ad L. Jul. ma-	
		jest.	157
		L. ult. C. de his, qui spon-	
		te mun. publ. subeunt.	

Ex Codice Justin.

L. 33. C. de Episc. aud.	217		
	<i>seq.</i>		170
L. 2. C. de sponsal.	360	L. 2. & 3. C. de his, qui num.	
L. 23. C. de nupt.	213	lib. exc.	302
L. 27. eod.	222 236	L. 8. C. de dignit.	157
L. 28. eod.	163	L. 11. C. eod.	165

L. 7. C. de incest. nupt. 212
L. 7. C. de dot. promission.

474

L. 8. & L. 9. C. de repud.

468

L. 10. eod.

469

L. 11. eod.

469

L. 1. C. de nat. lib.

201

251

L. 5. 6. 7. & 10. eod.

250

Ex Novellis.

Novell. xxii. cap. 43. 430

Novell. xxii. cap. 4. & 14.

469

Novell. li. & lxxviii. 219

Novell. lxxxiv. cap. ult.

Novell. lxxxix. cap. 15.

219

No-

Novell. cxvii. cap. 6. 151.
 cap. 8. 9. 10. & 13. 469
 Novell. cxxvii. cap. 4. &
 cxxxiii. cap. 11. 469
 Novell. cxxxix. præf. 69

Ex Codice Theodos.

L. 2. C. Th. de in integr.
 rest. Lib. II. tit. 16. 298
 L. ult. C. Th. de inoff. dot.
 Lib. II. tit. 20. 384
 L. 2. C. Th. de incest. nupt.
 Lib. III. tit. 12. 436
 L. 2. C. Th. de tut. & cur.
 Lib. III. tit. 17. 337
 L. 1. C. Th. de nat. lib. Lib.
 IV. tit. 6. 249
 L. 1. C. Th. de infirm. pœn.
 cælib. Lib. VIII. tit. 16.
 367 486
 L. 1. C. Th. de jure lib.
 Lib. VIII. tit. 17. 413
 L. 1. C. Th. de bon. pro-
 script. Lib. IX. tit. 42.
 385
 L. un. C. Th. de his, qui se
 defer. Lib. X. tit. 11. 386

Ex Novell. Codici
 Theod. subjectis.

Novell. Marcian. tit. 4.
 212

Ex Basilic:

Basil. Lib. LX. tit. 42. 581

Ex Ulpiani, Pauli, aliis-
 que fragm.

Ulpiani, tit. 1. §. 3. 223.
 §. 12. 308. §. 21. 589
 tit. 3. §. 1. 3. 367
 §. 4. 318
 tit. 6. §. 13. 459 465
 tit. 11. §. 6. 440. §. 6.
 7. 8. 337
 §. 20. 359 365
 §. 21. 22. 24. 365
 tit. 13. rubr. 410. §. 1.
 159
 tit. 14. §. 1. 254
 tit. 15. 367 seq.
 tit. 16. §. 1. 222. §. 3.
ibid. §. 4. 226
 tit. 17. §. 1. 479. 564.
 §. 11. 562
 tit. 18. §. 1. 587 543
 tit. 19. §. 17. 584
 tit. 20. §. 15. 342
 tit. 22. §. 3. 479
 tit. 24. §. 2. 587
 §. 21. 589
 tit. 25. §. 17. 540
 tit. 28. §. 7. 589
 tit. 29. §. 2. 344. §. 3.
ibid.
 §. 11. 362

Paul-

Pauli Recept. Sent. Lib.	Collatio LL. Mos. &
II. tit. 19. §. 5. 441	Rom. tit. 4. §. 5. 317
Lib. II. §. 7. 273	tit. 6. §. 4. 441
Lib. III. tit. 6. §. 3. 7. 588	Ex jur. Can.
& 13. 588	
Caii Inst. L. I. tit. 4. §. 7. 442	Cap. ult. 10. de condit. ad-
Caii Inst. Lib. II. tit. 5. 587	pos. 424
Lib. II. tit. 9. §. 3. 4. 363	

I N D E X I I I.

Rerum & Verborum Locupletissimus.

A.

- A**bsentes reip. causa qui? 397 iis a ple-
risque legibus vacatio
data. 447 in primis a
Lege Papia. 449
- Absentes poterant & spon-
salia & nuptias facere.
450 sui commodi causa
non habebant vacatio-
nem a lege. 448 mariti
ab uxoribus quinquen-
nium expectandi. *Ibid.*
- Absentia reip. causa ne-
mini debet esse dam-
nosa. 448
- Accipere & sapere* quomo-
do differant? 371
- Actio Calvisiana & Fa-
viana. 494 male tra-
ctationis. 460
- Addici liberos oportebat*
manumissos. 325
- Adfines* qui? 437 438 in-
ter eos Augustus, pau-
cis exceptis, nuptias
concessit. 436 438 id
quod deinde mutatum a
Christianis Imp. 440
- Adfinitas soluto matri-
monio solvi videbatur,
437 etiam Hebræis.
ibid. Græcis. 438 Ro-
manis. *ibid.*
- Adoptiones fictæ, quibus
præmia πολυπραγίας ad-
fectabant orbi. 288 *seq.*
ex SC. prohibitæ. 292
an adoptione nobilitas
de-

- detur & adimatur? 166
 an ea libertus ingenuitatis jura accipiat? 185
 Adoptivus eisdem cum adoptante agnatos & libertos habebat. 501
 pater filiae dotem debet. 472
 Adsignatus libertus & exheredatum sequebatur. 539
 Adulterium. Ejus persequutio quomodo data marito uxoris immaturae? 262 in eo deprehensae uxores duci non poterant. 195
 Aediles meretrices nomen laud professas sequebantur. 192. Apud eos quaestum turpem profitebantur scorta. *ib.*
 Aerarium. Ad illud augendum comparata lex Papia. 108 militare ab Augusto constitutum. 507 quomodo administratum? 508 509 ejus differentia a fisco. 510 illud olim caduca ereptitia & vacantia occupabat. 561 Quando illi in his fisco praelatus? *ibid.*
 Aes uxorium quale? 63
 Aestimatio bonorum ob decimas facta. 369
 Aetas quomodo probata? 231 quanam legitima? 401
 Africanæ gentes seram Venerem probabant. 255
 Aγῶνις poena apud Athenienses. 52 apud Lacedaemonios. 53 qualis? 54
 Agitatores quinam? 178
 Ἀγῶν ἱερῶν quis? 179
 Amica, pellex, concubina olim αὐτῶν αὐτῶν ante L. Papiam, post eam distingui coepere. 238 *seq.*
 Ancillis ob tres liberos vacatio, ob plures libertas data. 66
 Annariae leges. 289 earum an antiquissima Villia? 290 iis aliquando soluti candidati. 291
 Anni, quibus honores petendi. 288 *seq.* singuli propter singulos liberos remittebantur. 291
 Anniculus & annicula quinam dicti? 311 *seq.*
 ANNIUS (T. Milo) ex gente Papia. 103
 Annulorum aureorum jus quale? 175
 Ante diem Kal. quid? 312
 ANTONINUS (Marcus)
 quam

- quam legem de tutelis rulerit? 496
- ANTONIUS (M.) libertini filiam uxorem habuit. 175 an jure ideo a Cicerone reprehensus? *ib.* ejus liberi ex Cleopatra cur Antonii nomen non tulerint? 246
- Anubis cultus cur despiciatui habitus a Romanis? 180
- *Απεις pro liberis orbato. 302
- APRONIUS (C.) imperator quis? 97
- *Απειρόντωνι liberi qui? 377
- Aqua & igni quibus interdictionum, ii ad peregrinitatem redigebantur, & togæ jus amittebant. 568 569
- Aquam equis spargere quid? 178
- Aquila & lupa cur insignia Lanuvinorum fuerint? 101
- Aræ tres ad ripam Tiberis in ludis sæcularibus dedicatæ. 85
- Aram Junonis tangere quid 60 61
- Arenarii qui? 323
- Armenii sibi uxores coemebant. 360
- Ars ludrica qualis? 177
- P. II. ad l. Jul. Pap. Popp.
- Vid. infra *Histrion*, *Scena*.
- Artes manuarie cur illiberales dictæ? 325. *seq.* a servis & libertinis solis exercitæ. *ibid.*
- *Αρχιπρεβεις in provinciis Orientalibus quinam? 207
- Afiarcha* quis? 206
- Affyræ uxores sibi coemebant. 360
- *Ατεκνοι pro liberis orbato. 301
- Atellani ludi actores non infamabant, & cur? 179
- Athenienses aliquando *το λυγυριαν* concedebant. 50 non nisi maritos & parentes ad remp. admittebant. 51 cælibes puniebant. *ibid.*
- Athletæ* qui? 178
- Augustæ* dictæ etiam Imperatorum matres, sorores, uxores repudiatæ. 170 an legibus solutæ? 555
- AUGUSTI oratio ad equites maritos & cælibes habita. 88 quo gestu is nuptias & *πρωτευεις* studium commendavit? 89 leges veteri ritu tulit. 90 91 lato clavo donavit senatorum

- rum filios. 164 Ejus nobilitas adoptione aucta. 167 Ei graviter occlamatum a Senatu, quum legem Juliam de marit. ordinibus esset rogaturus. 79 oratio Metelli ab eo recitata. 81 cur novum ærarium constituerit? 308 *seq.* reprehensus, quod Antonii vivi tabulas recitarit. 526 527
- Auriga Præfectus vigillum ab Elagabalo factus. 201
- Auspices. Apud eos dos data deponeretur. 304 305
- Avus, quando sub patris vocabulo comprehendatur? 177

B.

- B**ALDUINI (*Franc.*) in legem Papiam Commentarius. 42
- Βασιλικὸν pro fisco. 510
- Bene merentes* cur in marioribus dicantur etiam infantes? 314 *seq.*
- Bestiarii infames. 323
- Bestiarum ludus.* *ibid.*
- Bestiis olim addicti servi: postea & ingenui

- se iis ultro addicebant. *ibid.*
- Bithyniarche* qui? 206
- Bonorum æstimatio ob decimarias leges facta. 369
- Βραβεύται. 179
- BRISSENI (*Barn.*) de iure connubii liber laudatus. 43

C.

- C**Aducum unde dictum. 537 quid? *ibid.* locum non habebat in hereditate ab intestato. 537 in iis capiendis quinam fisco prælati? *ibid.* & 540
- Quot de caducis capita in lege Julia & Papiæ exstiterint? 564
- Caduca quæ fuerint? 563 568 *e seq.* ab ærario occupata. 561
- Cælibatus conditio cur tam frequenter imposita liberis & viduis? 61 ea pro non adscripta habita. *ibid.* quamvis variis formulis incrustata. 421 *seq.* Ea conditio & libertis a patronis imposita. 430 ob eam patroni iuribus

- bus suis privati ex L. Ælia Sentia. *ibid.* illius conditio gratia fiebat libertis ex L. Papia. *ibid.*
- C**alibes exosi Hæbræis. 48 Atheniensibus. 50 51 Lacedæmoniis. 53 An & Pythagoræ? 54 Eos notabant Censores. 63 Eorum flagitia ab Augusto descripta. 88 89 solidum capere non poterant. 478 immo ne legatum quidem. 482 qua hereditate exciderint? 478 481 incapaces erant fideicommissi. 482 a genere proximis tamen heredes scribi poterant. 483 iidem capaces erant, si intra 422 dies legi parerent. 573
- C**ÆSAR (C. Julius) τολυπαρδίας præmia proposuit. 65 66 67 quo jure censum egerit? 77 cur tam multos civitate donarit? *ibid.* Ejus filius naturalis cur Cæsario dictus? 466
- C**AJUS JCTus commentarium ad L. Papiam scripsit. 42
- C**ALIGULA (Cajus) a Senatu lege caducaria solutus. 453
- C**apere de ultimis voluntatibus dicitur. 369 capere & accipere quomodo differant? 371
- C**api solebant virgines Vestales. 29 30 immo & alii sacerdotes. 31
- C**apitalia crimina quomodo a nuptiis excusarint? 259
- C**appadociarchæ quinam? 206
- C**aptatoria institutiones quænam? 548 ex non scriptis habitæ. *ib.*
- C**ATO (M. Porcius) Censorius, libertini filiam uxorem habuit. 174 ejus filius auctor regulæ Catonianæ. 533
- C**ausa aliquando idem, ac quasi. 557 Quid causa testamenti, causa pignoris, causa bonorum? 558
- I**n causa caduci esse, quid significet? 558 quænam in causa caduci sint? 554 *sequ.*
- C**autelæ Jctorum. 594
- C**autio Muciana a vidua contra conditionem nubile præstanda. 426
- C**ELSI dicti Papii. 99

- CELSUS** (*P. Juventius*)
 Legem Papiam libris illustravit. 114
Censores cælibes notabant. 63 quæ præmia parentibus elargiti sunt? *ibid.* sub auspiciis muneris ad populum concionabantur. 65
Census quo jure actus a C. Julio Casare? 77 in eum furtim irrepere solebant Latini. 32 *seq.* Ex censu adparuit post bella civilia vix dimidium civium numerum superesse. 77
Census Senatorius quantus? 155
Centenarius libertus quis? 493 centenario minor. 492
Centesima rerum venalium. 509
Centesimus ab urbe lapsus. 297
Centum dies. Intra hos poterant cælibes instituti legi parere. 481 erant dies cretionis, spatium deliberandi & agnoscendi bonorum possessionem. *ibid.* an & orbis profuerint? 484
Certamen sacrum quinquennale. 179
Chirographus ab iis exactus, qui tacito fidei commisso obstringebantur. 275
CICERO honores omnes annis lege finitis capessivit. 290
Civitate orbi Rom. data an sublatum fuerit urbis Italiae & provinciarum discrimen? 300
 Ea privati senatores, & viri perfectissimi, qui viles feminas uxores duxerant. 211 ejus jura anxie quærebant Latini. 32 *seq.*
Civium frequentia an utilis reip. 70
Clarissimus dignitas & senatorum filiabus, neptibus, proneptibus competeat. 182
CLAUDIUS Imp. vacationem effedario ob liberorum numerum dedit. 69
CLEMENS (*Terentius*) commentario illustravit Legem Papiam. 42 quot in eam libros scripserit? *ib.* & 115
Cloacæ jus. 568
CLODIUS (*Publ.*) per adoptionem plebejus factus. 167
Coc-

- COCCEJUS CASSIANUS V.**
C. an privignam concubinam habuerit? 160
- Condicillis** testamento non confirmatis relicta pro non scriptis erant: & quando id mutatum? 547
- Coemptio** uxorum pluribus gentibus sollempnis. 360 etiam Romanis. 361
- Cognatio** ultra septimum gradum non temere porrecta. 394 in lege Papia ad sextum gradum numerata. 483
- Cognatorum** hereditates & cælibes & orbi capiebant. 482 485
- Collegæ** uni cur sæpe tribuantur, quæ communia utrique? 199 eorum quis potior? 280
- Collusione** detecta is, qui ingenuus iudicatus fuerat, ingenuitatem amittebat. 175 *seq.*
- Coloniarum** mittendarum causa. 70
- Commodum** dotis quid? 468
- Concubina** & pellex ante L. Papiam non differebant 238 varia ejus nomina. 240 an a marito haberi potuerit? *ib.* quænam haberi per leges potuerit? 242 247 an & consanguinea vel adfinis. 242 an & privignæ? 160 an ingenua? 186 an a patrono invito discedere potuerit? 354 355 an a furioso? 356 ei nihil donari poterat. 385 poterat tamen heres esse. 369 utrum uxor in dubio præsumatur an concubina? 386
- Concubinatus.** De eo caput in lege Papia Poppæa existit. 238 per hanc legem nomen adsumsit. *ibid.* licita erat consuetudo. 243 an & legitima? 246 250 is maxime viduis placebat, etiam Imperatoribus. 247 Senatoribus eo aliquatenus interdixit Constantinus M. 211 in eo conjunctiones nefariæ æque prohibitæ, ac in matrimoniis. 160 Eum indirecte subruere studuit Constantinus M. 249 quamdiu viguerit? 251
- Conditio** liberorum in testamento quo pertinet?

- neat? 381 470 471 impossibilis cur contractum, non testamentum vitiet? 423 cælibatus lege nostra infirmatur. 419 430 turpis sponsalibus adjecta an pro non adjecta habenda? 423 quando deficere dicatur? 558
- Congiarium** iis copiosius datum, quibus numerosa proles. 68
- Conjuges illegitimi** inter se nihil capiebant. 274
- Conjugium**. Ad id ineundum omnes obligari, Hebræi putabant. 47 48 confer infra *Matrimonium, Nuptiæ*.
- CONSTANTINUS M.** legis Papiæ Poppææ caput 23 in usum revocavit. 200 quamdiu ejus constitutio eam in rem edita vigerit. 212 idem concubinatum variis legibus indirecte subruere studuit. 250 cur legitimationem per subsequens matrimonium introduxerit? 251 Idem sustulit poenas cælibatus & orbitatis? 486
- Consul major* quis dictus? 280
- Consularis ætas*. 289
- Consulibus** quomodo fascæ prælati? *vid. Fascæ*.
- Continentia urbis* ad Romam referebantur. 297
- Convictrix* pro concubina. 240
- Cooptari** dicebantur quidam sacerdotes. 26
- CORNELIUS (Cn. Cossus)** per adoptionem factus patricius. 167
- Coronæ, fascibus** illigatæ. 280
- Correctiones** ineptæ quam plures in Codice Florentino. 184
- CRASSUS (M.)** a Mamertinis ex lege Papiæ vindicatus. 32
- Cretio hereditatis**. 529
- Culter*. Ad eum se locasse dicebantur bestiarum. 323
- Curia** sese offerentes sæpe ea conditione excipiebant posteros. 170

D.

- D**amnata iudicio publico uxor duci non poterat. 194
- Damnatorum** liberis pro eorum numero pars bonorum concessa. 66
- Dare dotem*, quid? 362

De

- Decemviris quomodo fa-
sces prælati? 281
- Decimam inter se conju-
ges matrimonii nomi-
ne capiebant? 369 alias
pro numero liberorum
ex priore matrimonio
superstitum. 371 aliam
ob filium communem
post nominum diem
amissum. 373 sed &
ob alias causas. 377 *seq.*
- Decimariæ leges. 379 *seq.*
quando sublata? 387
388
- Decreta principum an
vim legis habeant? 406
- Decuriones. Eorum filii
patris dignitate frue-
bantur. 168 iis liberi
proderant ad *προεδείων*.
292 legibus decimariis
a Theodosio soluti. 387
- Delatores præmia capie-
bant. 622 a bonis prin-
cipibus coerciti. 623
cur quadruplatores di-
cti? 624
- DEMOSTHENES quando
Præfectus prætorio fue-
rit? 214
- Denicales dies quinam?
392 iis nihil suscipi
potuit. *ibid.*
- Denotandi causa quænam
dicantur relicta 547 ea
non scriptis habita. *ib.*
- Designatores quinam? 179
- Detrectatio. Sine ea qui-
nam dicantur abesse?
447
- Διανομίται* qui dicti?
204
- Dicere dotem, quid? &
qua formula usi qui do-
tem dicerent? 363
- Dies nominum quis? 374
Iultricus quis? *ib.* an-
nua, bima, trima. 402
denicales. 528 legato-
rum quando cesserit &
etiamnum cedat? 532
seq. quorum legatorum
dies cedat ab adita he-
reditate? 547
- Δικαιώματα γεγαρηκότων*
quænam? 284
- Discidii pœna quæ? 449
adde *Divortium*. 459
- Divortium meditantibus
plerumque jam de no-
vis nuptiis transfegerant
265 ejus licentia olim
maxima. 348 *seq.* non
tamen permillum liber-
tæ patrono nuptæ. 350
In eo septem testes ad-
hibiti, ex qua lege?
457 illud sine causa son-
tica vel alterius culpa
factum pœna dignum
judicat L. Papia. 458

- seq.* de eo leges novæ . 467
DOLABELLA per adoptionem plebejus factus . 167
Domum deductione cur opus fuerit in absentium nuptiis? 450
Dona & munera quomodo differant? 326 ea liberti debebant patronis . *ibid.* quomodo liberti ab hac obligatione liberati? 327
Donationibus fraus facta legibus decimariis. 384
Dos apud plerasque gentes a marito data . 360 ejus apud Romanos alia ratio , quam apud alias gentes . 361 est veluti pretium coemptionis . *ib.* sine ea raro feminae maritos inveniebant . *ib.* vel dabatur , vel dicebatur , vel promittebatur . 362 idque auctoribus tutoribus . 363 an a parentibus olim necessario data fuerit? III 473 *sequ.* an actione repeti potuerit ab uxore immatura? 262 injustis nuptiis contractis mortua muliere caduca fiebat ; 276 prælegata ab uxore etiam orba capi poterat . 382 non minuebatur quarta Falcidia detracta . 383 an certis limitibus circumscripta per legem Papiam? 384 & solvebatur & reddebatur annua bima trima die . 462 in quantitate consistens ob mores mariti graviores præfens reddenda erat . 459 461 ob mores leviores senum mensium die . 459 462 non consistens in quantitate cum fructibus quadriennii restituenda . 459 462 464 466 Ex ea morum nomine quædam retinebat maritus . 459 467 olim tota cedebat marito , si uxor ob mores graves repudiaretur . 460 quantum Lex Papiæ retinere concesserit . 467 An id jus ex formula : **QUANTVM ÆQUIVS MELIVS?** 458 460
Dotalia instrumenta signum nuptiarum . 362
Draco Lanuvii cultus , cui escam virgo præbebatur . 101

Ducere de uxore usurpatum a Propertio. 87

Duumviri perfectissimatus dignitatem adfectabant. 205

E.

EBræi. *vid. Hebræi.*
Edicere legem quid?

87 *seq.*

Ἐδοξότατοι qui? 208 ita
Præfecti prætorio salutati. *ibid.* & sacerdotes provinciarum. *ib.*

EPAMINONDÆ sine liberis morienti illacrymatum

54

Ereptitia bona quæ? 582

Error in nuptiis circa personam commissus an noceat? 171

Esledario vacatio ob numerum liberorum a Claudio data. 69

Et declarative sumtum. 272

Ἐπιτύχου **ICT**orum quid? 594

EURIPIDES mulieres perosus cur binas uxores duxerit? 51

Excusare & potiozem nominare quomodo differant? 295

Excusatio a muneribus ob numerum liberorum. *ibid.*

F.

Fæcunditas in honore fuit Hebræis. 49

Græcis. 50 Persis. 54

Germanis. *ibid.*

Familia venatoria quæ? 323

Fasces initio duodecim utrique consuli præferrebantur. 279

postea alteri fasces, alteri secures. 280

iis coronæ illigatæ. *ibid.* quo ordine postea prælati? 281

quibus? 281 *seq.* cui prius dati? 278 *seq.*

Februario mense cur nuptiæ non factæ? 295

Feminae an tantum nuncupative testari potuerint? 340

cur earum testamentifactio cum periculo conjuncta? *ib.*

seq. *Eæ in perpetua tutela erant.* *vid. Tutela.*

ob tres liberos solidum capiebant. 413

Feminarum Romanarum luxus & socordia. 71

72

Fibula usi cantores. 222

Fibulam imponere quid? *ibid.*

Fictio Prætoris rara, filiam esse filium. 501

Fi-

- Fideicommissa in fraudem
L. Papiae Popp. facta.
275 maxime in frau-
dem legum decimaria-
rum. 249 Ea initio va-
lida, post graviter pro-
hibita. 275 276 tacita
quid. 249
- ex Fideicommissis manu-
missa an a patrono di-
vertere potuerit? 350
- Filii in dignitate nati an
in successione antea na-
tis præferantur? 164 eo
vocabulo quando & ne-
potes comprehendan-
tur? 169 170 erant pa-
troni libertarum, quas
ex castrensi peculio ma-
numiserant. 351
- Fiscus quando ærario in
caducis ereptitiis & va-
cantibus prælatus? 562
- Eum sæpe Tribonianus
in Pandectis posuit pro
ærario. *ib.* Caduca cum
onere capiebat. 627
apud eum se deferentes
dimidiam capiebant.
621 624
- FLACCUS (*Granius*) quan-
do vixerit? 239
- Focariæ militibus permis-
sæ. 285 heredes insti-
tuti poterant. 365
- Fade se deducere* quid?
183
- Fratres sæpe sorores dota-
bant. 474 *sequ.* fratris
viduam ducere pote-
rant. 439 442
- Fraus legi facta* quid? 593
in fraudem legis & pa-
troni alienare quomo-
do differant? 494 *seq.*
multiplex qua Lex ca-
ducaria eludebatur. 593
sequ.
- Fundum dotalem alienare
non prohibuit Lex Ju-
lia & Papia, sed Julia
de adulteriis. 546
- Fundus Italicus* quis? 463
- Funus vendere* quis dica-
tur? 323 ejus cura ex-
cusat. 527
- Furcæ an Coss. prælatæ
cum fascibus? 280
- FURII (*M. Camilli*) & *M.*
Postumii Albinii severa
censura. 62
- G.
- G** *Alatarchæ* qui? 206
- Galli Matris Deum
cur despiciatui habiti?
180
- Γεγυμνηκότων δικάσιματα
quæ fuerint? 284
- Gener* quis? 442 ex qua
lege nec ille contra so-
cerum, nec focer con-
tra generum testimo-
nium

nium dicere potuerit?

H.

Germani liberos nulla

spe præmiorum inducti

quærebant. 57 quo fen-

su apud eos plus value-

rint boni mores, quam

apud alios bonæ leges?

ibid. ii uxores coeme-

bant. 255

Gladiatores infames. 323

cur dicti meridiani? *ib.*

GLAUCIPPUS quidam ex-

ceptus in lege Papia de

peregrinis. 36

GOTHOFREDUS (*Jacobus*)

laudatus. 44 Commen-

tarium in Legem Ju-

liam & Papiam Pop-

pæam adolescens scri-

psit. *ibid.* ejus in Com-

mentario quid deside-

randum? 114 *seq.*

GRACCHUS duodecim

mensis in utero fuisse

dicitur. 406

Græci πολυπαθίας studio-

si. 50 *seq.*

GRANIUS FLACCUS quan-

do vixerit? 239

Gratiam facere criminis.

453 legis. *ibid.* jurif-

jurandi. *ibid.* hujus

aliquando gratiam fa-

ciebant leges. 432

H *Agestoltzen - Recht*
quale jus apud Ger-
manos? 57

Heautontimorumenos cur
dicta Terentii comæ-
dia? 154

Hebræi legem de ineun-
do matrimonio præce-
ptivam putabant. 48

cælibatum odio profe-
quebantur. 49 Iis ste-
rilitas ignominiosa. *ib.*

immunitatem dabant
νοτάριους. 50 uxores si-
bi coemebant. *ib.* 360

Hereditas delata quæ? 424
lege obveniens quæ? 273

adeunda ex lege Papia
Poppæa tabulis apertis.

526 *seq.* eam non ca-
piebant, qui nuptias
adversus hanc legem

fecerant. 274
Heres pro genero. 442

Heres ex asse ante aper-
tas tabulas hereditatem
adire poterat, & cur?

529 nuncupatus item,
& cur? 532
Histriones infames. 180

ex turba peregrina. 179
tribu movebantur. 181
Homo & femina vocatur.

554
Hono-

- Honores. In iis petendis parentes orbis, mariti cælibibus præferbantur. 286
- Hora diei tertia forum fervere incipiebat. 529
- I.
- Impar matrimonium* quodnam? 236
- Imperatores. In iis deligendis ratio habita liberorum. 289
- Impubes domum ducta quando iusta uxor esse cœperit? 261
- Impunitatis spes an a peccando retrahat? 214 *sq.*
- In tantum pro adeo.* 183
- Incesta matrimonia sæpe ob liberorum numerum confirmata. 66
- Indignis quænam eripiantur, & ex quibus legibus? 581 *seq.*
- Infamia ludionum unde? 175 illis senatoribus impedit Constantinus M. qui viles feminas uxores duxerint. 211
- Infantes quoto anno mamma depulsi? 401 quomodo initiati? 374
- Ingenui ducere poterant libertinas. 186 non autem mulieres scenicas. 190 nec lenas vel a lenone manumissas. 192 nec iudicio publico damnatas, nec in adulterio deprehensas. 194
- Initiatio infantum. 275
- Iniustæ nuptiæ a Romanis non rescissæ. 232
- Inscriptiones legum non semper sanæ. 117 nec tamen exemplo Jac. Gothofredi pro lubitu mutantæ. 114
- Insignes vini* qui? 204
- Isidis cultus cur a Romanis despiciatui habitus? 180 181
- Italiæ limites antiqui & novi. 298
- Italici juris colonias cur in commentariis ad hanc legem descripserit Cæjus? 463
- Italici & provinciales* sibi invicem oppositi. 299
- Italicus fundus.* 463 *Italicum solum* quod? 299
- Judicio publico damnati qui? 194
- Judicium de moribus* quid? 338
- JULIUS MISCELLUS an existiterit? 427
- JUNO *Domiduca, Icerduca, Juga, Sivia, Cinxia, Lucina, Patulca.* 61

Sispita Lanuvii culta.
101 *Ejus aram tangere*
quid? 61

Jura maritorum militibus
data & cur? 284 civi-
tatis & *Quiritium* quo-
modo differant? 313

Jurans, se patronum es-
se, an omnibus patro-
norum juribus fruatur?
351

Jurejurando obstringi li-
berta, ne nuptias fa-
ceret, non poterat.
490 491 *Ejus* aliquan-
do gratiam faciebant
leges. 432

Jus liberorum commu-
nium. 407 a quo con-
cessum? 408 jam *Do-*
mitiani tempore a prin-
cipe datum. 410 non
dabatur temere, nisi
utriusque conjugis ætas
conjuncta centum an-
nos excederet. 413 an
& mortuis datum cen-
seatur, si, qui petunt,
ante principis decretum
decesserint? 542 omni-
bus promiscue datum a
Theodosio. 414 an &
parentes illud a prin-
cipe impetrarint? *ibid.*

Jus trium liberorum an
a *Numa* inventum?

58 an a *Tullo Hosti-*
lio? 60

JUSTINIANUS *Theodoram*
uxorem ducturus caput
23. legis *Juliae* & *Pa-*
piae abolevit. 231 *Ei*
multæ constitutiones
Justini perperam tri-
buuntur. 213 is con-
cubinatum probavit.
228

JUSTINUS Imp. nomen
suum quatuor litteris
expressit. 214

JUVENTIUS (*P. Celsus*)
legem *Papiam* septem
libris interpretatus est.
116

K.

Κ *Ῥατῖονοί* Rationales.
510

Κακογαμίς pœna apud *La-*
cedæmonios qualis fue-
rit? 52 *seq.*

Κατακροτάμειοι, bestiarum.
323

Κυνήγεια vel *κυνήγισται*,
venationes, quales lu-
di? 323

L.

Λ *Ἀκεδαμονίᾳ* præmia
constituebant. 50 cælibes pu-
niebant, immo & ma-
le

Λ *πλοπαιδίας* consti-
tuebant. 50 cælibes pu-
niebant, immo & ma-
le

- le & fero ducentes uxores . 53 nec non qui solius dotis habebant rationem . *ibid.* an ab iis sumtum sit Legis Jul. & Papiæ caput de immunitate parentum ob quatuor liberos ? 300 *seq.*
- Lanuvii insignia . 100 prodigium in ejus conditu notatum . *ibid.* *seq.*
- Draco ibi annosus , cui virgo quotannis pabulum præbebat . 101 Juno Sispita ibi culta . 100 101
- Latii jus multis extra Latium datum . 311
- Latini adfectabant jus civitatis Romanæ . 32 sæpe urbe exire & in patriam redire jussi . *ib.* & focii Latini nominis an semper iidem ? 35 quando jus civitatis acceperint ? *ibid.* liberti an quidam ex lege Ælia Sentia ? 308 colonarii ob anniculum filium jura Quiritium consequuti . 309 etiam liberti ex L. Junia Norbana . 310 non habebant jus connubii & patriæ potestatis . 311
- an pro peregrinis habiti ? 320 tamquam peregrini virgis cæsi . *ib.* dicti cives ex Latio . 321
- Latus clavus insigne Senatorum . 157 etiam filiis Senatorum ab Augusto concessus . 164
- Legata obscura , pugnantia , mortuis relicta , translata , adempta pro non scriptis habita . 546 *seq.* quænam caduca ? Vid. *caduca* . Quæ ut indignis erepta ? Vid. *ereptitia* , quotuplici modo relicta ? 587 per vindicationem relictum deficiens ab ærario vel fisco non occupabatur . 573 574
- Legationes liberae . 397 *seq.*
- Lege solvebat Senatus . 408 409 an & populi suffragiis opus fuerit ? *ibid.* quando id jus ad principes devolutum ? 452 de lege solutione lex Cornelia . 453 ejus lege solutionis effecta . 453 quomodo legibus soluti ipsi Principes ? 556
- Leges a primis capitibus nomina acceperunt . 154 severius emendatæ . 85 de conjugio incun-

- ineundo & liberis procreandis libera adhuc rep. lata. 61 *seq.* Papiæ plures. 24 Saturæ quæ? 113 114 minus quam perfectæ. 192
- Leges variæ.
- Ælia Sentia eodem anno lata, quo Julia de maritandis ordinibus. 88 non fuit Senatusconsultum. 93 an ea ingenuis facultatem dederit, libertinas uxores ducendi? 187 an quosdam libertinos Latinos esse iusserit? 308
- Caducaria. vid. *Jul.* & *Papia*.
- Cæcilia Didia qualis? & an adhuc tempore Augusti recepta? 113
- Canuleja de nuptiis patrum cum plebe. 172
- Cincia cur muneralis dicta? 154
- Claudia de fociis Lat. nominis domum remittendis. 33
- Claudia de tutela mulierum. 337
- Cornelia de sicariis, parricidis & veneficis. 155
- Cornelia de lege solutione. 408
- Decimaria. 366 cur inventa? 368 fuit pars legis *Jul. Papiæ* de marit. ord. *ibid.*
- Lex Incerta, ut mater iterum nupta non sit heres liberorum ex priore matrimonio susceptorum, sed ei ipse avus maternus præferatur. 426
- Julia de adulteriis cur id nomen acceperit, quum & de aliis criminibus egerit? 154 ea dotalis fundi alienatio prohibita. 456 septem testes in divortiiis adhiberi iussit. 457
- Julia iudiciorum publicorum a Gothofredo male cum *Papia Poppæa* confusa. 358 434
- Julia de maritandis ordinibus. De ea quando primum cogitatum? 78 79 *SCtum* de illa roganda ægre impetratum. 80 Ejus mentio in marmore, antequam perlata. 80 *seq.* prima rogatione rejecta. 85 86 quando & quomodo demum perlata? 87
- Coæva est legi *Æliæ Sentiaæ*. *ibid.* eam frustra

- ftra abrogari volunt equites Rom. 90 Inter illam & Papiam Poppæam differentia. 94
 Julia Miscella pars Papiæ Poppææ. 447 sublata a Justiniano, & postea quadantenus restituta. 428 ejus usus hodiernus. 449
 Julia de parricidiis. 154
 Julia Titia de tutelis quando lata? 477
 Julia vicesimaria qualis, & quando lata? 509
 Julia & Papia Poppæa. Ejus varia nomina. 40 καὶ ἐξ ἄλλῃ dicta Lex vel Leges. *ibid.* diutissimo usu viguit. 41 in sponsalibus recitata. *ibid.* quinam in eam commentarios scripserint? 42 *seq.* Ejus fragmenta se per univ-
 sum jus diffundunt. 43 Ejus finis. 47 108 an de ea ferenda Augustus in sexto consulatu cogitarit? 80 81 an fuerit Sctum? 92
 Ejus chronologia. *ib.* Duæ ejusdem partes. 110 111 506 quando, & a quo lata? 91
 Ejus a Julia de maritandis ordinibus discrimen. 94 an diversa a Julia caducaria? *ibid.* quot, & qualibus capitibus constiterit? 109 110 fuit Lex Saturæ. 112 117 & minus quam perfecta. 197 quot ejus fragmenta supersint, & quomodo in ordinem redigi debeant? 44
 Ejus caput I. confirmatum a Constantino M. 200 & Marciano. 212 ab-
 litum a Justino & Justiniano, & cur? 213 216 *seq.* Ejusdem caput II. male a Jac. Gothofredo & aliis expressum. 223 quale illud fuerit & an senibus connubio interdixerit? 224
 Ejus capita de solidi capacitate quando cessarint? 413
 Ea quis solvere potuerit. 453 an fundi dotalis alienationem prohibuerit? 456 an in divortiis septem testes adhiberi jusserit? 457 an initio in provinciis etiam valuerit per omnia? 477 per eam acta jura patronatus. 492
 quoto anno liberos

- ros exegerit? 392 Caducaria odiosa. 517 511 540 Ea Caligulam solvit Senatus. 453 de ea moderanda sub Tiberio cogitatum. 511 capita ejus. *ibid.* de quibus bonis egerit? 544
- Lex Junia Norbana quando lata? 310 315 ea omnes non juste manumissos Latinos esse jussit. 308 315 Latinis ob anniculum jura Quiritium dedit. 316
- Junia Penni de peregrinis. 36 an jure a Cicerone reprehendatur. 40
- Lætoria cur quinavencnaria. 154
- Licinia Mucia de sociis Lat. nom. in patriam remittendis. 35
- Mænia qualis & quando lata? 229
- Mensia quæ? 320 an Messia dicenda? 321
- Oppia. 72
- Papia de virginibus Vestalibus quando & a quo lata? 30 an fuerit pars L. Juliæ & Papiæ? *ibid.*
- Papia de sociis & nom. Latin. 33 *sequ.* quando lata? 35
- Papia de peregrinis. 38
- P. II. ad l. Jul. Pap. Popp.*
- ejus vestigia in numis. *ibid.* an a Cicerone jure reprehensa? *ibid.* ejus ferendæ occasio. 40 41 *sequ.*
- Petronia servos bestiis addici vetuit. 324 an Pætina dicenda? *ibid.*
- XII. Tabularum de nuptiis inter patres & plebejos non contrahendis 172 de successione libertorum. 492
- Lex Villia annaria. 289 290
- Voconia an tempore Augusti adhuc viguerit? 373
- Legitimatio per subsequens matrimonium cur inventa? 250 Eam primus omnibus promiscue indulgit Justinianus. *ibid.*
- Leno quis? 192 Lenonum & lenarum turpitude. 193 Ab iis manumissæ cur ingenuis nubere non potuerint? 194
- Liberalium caussarum gratia professionem ad tabularia fieri jusserat Marcus Antoninus. 304
- Liberi in fraudem legis instituti. 274 quotnam
- Y a mu-

- a muneribus excusent ?
 295 qui non excusent ?
 300 *seq.* Sedecim a muneribus patrimonialibus excusant . 303 alieni sæpe pro propriis offeriebantur excusationis causa . 334 Eorum quærendorum causa matrimonium se inire profitebantur Romani . 316 legitimi ex injusto matrimonio non nascebantur . 273 naturales non erant infames . 243 nominibus suis adscribebant SP. F. 244 vel FIL. NAT. *ibid.* dignitatum capaces . 245 qualia nomina adsumserint ? *ib.* iis nihil donari poterat ex legibus Constantini M. 249 patronorum libertatis causa aliquid accipere solebant . 327 quo anno exigenter per legem Juliam & Papiam ? 392 484
Liberos quis habere dicitur ? 99
 Liberta aliena an in concubinato esse potuerit ? 186 operis patrono debitis , per nuptias liberabatur . 323 490 *seq.* innupta iisdem liberabatur ætate quinquagenaria . 323 patrono desponsa ei repudium mittere poterat . 353 invita patrono nubere non cogebatur . *ib. sequ.* an a patrono furioso discedere potuerit ? 356 a patrono cui semel nupta , invito discedere non poterat . 355 in perpetua tutela patroni vivebat . 343 an absente tutore jus ei fuerit alium tutorem petere . 365 ob quatuor liberos solidi capax erat . 413
 Libertatis legata dies cur non nisi ab adita hereditate cedat ? 535
 In Libertate morari & liberum esse quo modo differant ? 316
 Libertinæ quæ ? 175 Earum nuptias omnes ingenui ante L. Papiam adspernabantur . 173 nuptiæ tamen cum ingenuis illis aliquando concessæ per privilegium . 174 earum filias etiam ingenui ducere poterant . 175 quod postea Senatoribus vetuit Constantinus . 209 cum iis nuptias concessit L.
 Ju-

- Julia & Papia . 174 non tamen Senatoribus 186
- Libertini , quibus filius quinquennis , in tribus rusticis describebantur . 65 antiquis qui dicti ? 176 ne adoptati quidem ab ingenuis jura ingenuitatis adquirebant . 185 in senatum admissi a Commodio . 199 officia & artes manuarum exercebant . 325
- Libertus patronæ nuptias adfectare non poterat , nisi hæc esset vilioris conditionis . 187 Exempla hujusmodi nuptiarum . 189 artem ludicram faciens , operis non liberabatur ob liberorum numerum . 323 nec arenarius , 323 operis non liberabatur solis nuptiis . 491 centenarius & centenario minor . *ib. seq.*
- LICINIUS CÆSAR multos Senatores ad naviculariorum conditionem detrulit . 201
- LIPSI (Justi) Excursus ad Tacitum de lege Pap. Popp. 42
- Liviæ gentis claritas . 167
- LIVIA Augusti nobilitas per adoptionem aucta . 167 cur sine indulgentia Senatus non potuerit tertiam bonorum partem ex Augusti testamento capere . 373
- LIVIVS DRVSIVS per adoptionem ex patricio plebejus . 167
- Lucar quid ? 85
- LUCILLA Augusta privato nupta imperatorii conjugii insignia retinuit . 183
- Lucrum ex dote quid ? 468
- Luctu durante nuptiæ non fiebant . 259
- Luctus tempore nubens infamis . 266
- Ludi sæculares quo anno facti ? 81 varia de iis Scta marmori incisa . 82 83 quinam iis interesse potuerint . *ib. seq.* unde sumtus petiti ? 84 in iis aræ in ripa Tiberis dedicata . 85 quis iis sub Augusto præfuerit ? *ib.*
- Ludus venatorius , bestiarum matutinus , meridianus . 324
- Lupa & aquila signum Latuvinorum . 101
- Lustratio infantis quo ritu facta ? 375

Lyciarcha quis? 206
 LYCURGI leges de ducen-
 dis uxoribus. 53
 LYCURGUS qua ætate nu-
 ptias fieri voluerit. 255

M.

MÆnia gens. 229
 Mainia gens eadem
 quæ Mænia. *ib.*

Majorennitatis initium
 definiuit Lex Lætoria.
 154

Mamma quo anno depulsi
 infantes? 407

Mandatores quinam? 624
in Manum conventio quid?

337 338 per eam uxo-
 res redigebantur in po-
 testatem maritorum. *ib.*
 ejus effecta. *ib.*

Manumissio. Ejus mer-
 ces prohibita Lege Æl.
 Sent. 327 ancillæ matrimo-
 nii causa non est ex
 L. Ælia Sentia, sed ex
 SCto. 188

Manūmissus testamento
 minor xxx. annis ex Le-
 ge Junia Norbana erat
 Latinus. 315 *sq.* cur ei
 sæpe adscripta conditio:
 QVVM ANNORVM XXX.
 ERIT? 316

MANZANO (*Ramez del*)

commentario illustra-
 vit L. Pap. Poppæam. 42
 MARCELLUS (*Ulp.*) ICt.
 Commentarium ad L.
 Papiam Poppæam scri-
 psit. 42

MARCIANUS ICtus in ci-
 tandis auctoribus accu-
 ratus. 110 diversorum
 temporum leges per με-
 ταξυλογίαν conjungere
 solet. 112

Maritus XI annorum. 263
 maritus uxorem non
 lugere debebat. 263 in
 maritorum numero qui
 esse dicantur? 284 jura
 maritorum quidam a
 principe impetrabant.
ib. quanta mariti pote-
 stas in uxorem. 338 an
 is tutelam uxoris gesse-
 rit? 339

Matres Consulium an con-
 sulares. 170 Augusto-
 rum Augustæ dictæ. *ib.*
 Earum conditionem li-
 beri extra matrimo-
 nium nati an semper se-
 querentur? 319

Matrimonium. Qualis ad
 id ineundum sit obliga-
 tio? 48 *sq.* putativum
 quale? 171 270 inju-
 stum num resciderit lex
 Pap. Popp. 198 ejus jure
 non

- non gaudebant Latini. 316
 Matrimonium sine connubio quid? 317
 duorum mensium matrimonium ad solidi capacitatem requisitum? 391
Matronali dignitate exsoluta meretrices. 192
 MATTHÆI Evangelium an titulum habeat: *βλαϕημῶν γερουσῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.* 153
Matutini dicti bestiarum. 324
 MAURI (*M. Vertranii*) tractatus de jure liberorum laudatus. 43
 MAURICIANUS (*Jun.*) commentarium ad L. Juliam Pap. scripsit. 42
Sine Mendacio cum aliqua vivere quid? 241
 Mercatura tabernaria vilis & contempta. 209
 Mercedem manumissionis sibi stipulari nefas per L. Æliam Sentiam. 327
 promittere tamen ultro poterant servi. *ib.*
 ejus exempla ex Dionysio Halicarnasseo. *ib.*
 Mercibus quæ publice præerant, nubere prohibentur viris perfectissimis. 210
 Meretricum conditio apud Romanos. 192
Meridiani gladiatores 324
 METELLI (*Q.*) Censoris severitas adversus cælibes. 65
 Ejus oratio ab Augusto repetita. *ib.*
 Milites an potuerint uxores ducere? 284
 quis primus id illis indulserit? 285
 iis focariæ mulieres permissæ. *ib.*
 non poterant uxores in castra vel hiberna perducere. *ib.*
 iis jus liberorum datum. 410
 MODESTINI (*Herennii*) *Εὐνομητικῶν* qualis liber. 594
Modum divortii imponere quid? 459
 Monstruosus partus quando profuerit? 373
Mores graviores vel majores qui? 462
leviores vel minores. *ibid.*
 Mors parentum justa causa trahendi sponsalia. 259
 Munera a liberto Patrono debita. 326
 ab iis quomodo liberti liberati. 327
 328 publica quotuplicia? 295
 quid ab iis excusarit. *ib.* 301 *sequ.*

- N. 441
- N**atalium professio
 quomodo facta? 304
 305 restitutio quid? 175
 493 ea non temere con-
 cedebatur nisi consen-
 tiente patrono. 500
- Navem mercaturæ caussa
 fabricantibus vacatio-
 nem Legis Pap. Popp.
 dedit Claudius. 386
- Neglecti* liberi qui? 377
- Nepotes* quando filiorum
 nomine veniant? 170
 ex filiabus Senatorum
 an clarissimi? *ib.*
- NERONEM puduit liberti-
 nam ducere. 174
- Nobilitas an per adoptio-
 nem data & perempta?
 166
- Nomen quo die infanti-
 bus datum? 375 ali-
 quando statim post par-
 tum impositum. 377
- Nominum dies quis?
 374
- Nominare potio*rem & ex-
 cufare quomodo diffe-
 rant? 295
- Non scripta*. Pro his quæ
 habita? 544 *sq.*
- Nothorum conditio. 243
 vide *Liberi*.
- Novercæ privignorum u-
 xoribus infestæ 440 441
- NUMA POMPILIUS an au-
 ctor juris trium libero-
 rum? 58 Ejus leges quæ
πολυπαιδία favent. 59
 cur Junonis aram a pel-
 lice tangi vetuerit? 60
 cur filium qui volente
 patre uxorem duxerat,
 venundari vetuerit? 61
- Nurus* quæ? 441
- Nuptiæ inter patres & ple-
 bejos cur prohibite? 172
 injustæ an rescissæ? 232
 impares quæ? 236 sero
 initæ honestissimæ visæ
 gentibus quamplurimis
 256 præmaturas contra
 probabant Romani.
 156 impuberum an re-
 scissæ? 262 *seq.* simulatæ
 quæ? 283 putativæ quæ?
 171 inter generum &
 focrum. 440 cur ab iis
 abhorruerint multi Ro-
 mani? 71 cur philoso-
 phi? 75 quomodo dif-
 ferant a matrimonio?
 317 Liberoꝝ sine con-
 sensu parentum nullæ.
 471

- O.**
- O**blatio virginum Vestalium. 31
- Obrogare legi quid? 223
- Obscura legata pro non scriptis habita. 546
- OCTAVENUS an ad L. Pap. Popp. scripserit? 42
- Octavo mense natus an legitimus? 301
- Officii quæ esse dicantur in jure nostro? 475 *in officio mariti & patroni esse, quid?* 491
- Operæ patronis debitæ. 324 quotuplices? *ibid.* quomodo promissæ 325 ultra promissum exigi non poterant 326 illis liberabantur liberti ob numerum liberorum. *ibid.* libertæ voluntate patroni nuptæ. 490 *sq.* non tamen ab operis patronæ vel patroni filiæ debitæ. 491 earum obligatio reviviscebatur, simulac nuptæ esse desissent. *ib.*
- Opificia a servis & libertinis Romæ exercebantur. 326 327
- Ὀστρακισμὸς pœna apud Lacedæmonios. 53
- Optionis legati dies quando cedat? 536 588
- Oratio principis quid? 198 Antonini & Commodi. *ib.* Metelli ab Augusto repetita. 65 81 Augusti ad Equites de Lege Julia habita. 89 P. Publii Scipionis Africani. 64
- Orbi dicuntur etiam qui liberos nunquam habuerunt. 301 483 484 eorum & parentum discrimen an ab Honorio & Theodosio sublatum sit? 388 ii solidum capere non poterant. 478 cur eorum conditio pœna digna visa? 484 an sibi relicta ceperint, si intra centum dies parentes fierent? *ib. seq.* femissem tantum capiebant. 485
- Orbitas ignominiosa apud Thebanos. 54 Hebræos. 49 aliasque gentes. *ib. seq.* Ejus pretia apud Romanos. 55 72 Talia nulla Germanis. 56 57
- Ordo adoptione non imminuebatur, sed augebatur. 165
- Ornamenta conjugii senatorii a Principe data. 182
- Ὀστρεπὸν, pro ὀστρεπῆ. 124

Ωραι. Ea particula quando usi Stoici & Jcti Rom. ? 166

P.

PActa dotalia in fraudem legum decimarum facta. 384

ΠΕΖ (*Ferd.*) de numero liberorum excusante scripsit. 43

Παυδογραφία quid ? 303

Παλιγγενεσία pro natalium restitutione. 175

Pantomimorum ædes ingredi vel eos in publicum prodeuntes sectari, ignominiosum senatoribus. 181 *seq.*

Papia gens plebeja. 99

PAPII CELSI, MUTILI, POLLIONES. 99 an quidam etiam *Triumpi* & *Milones* cognominati ? *ib.* *Celsi* Lanuvio oriundi. *ib.* *Mutuli* origine Samnites. 102 **Celebriorum Papiorum** syllabus. 103

PAPIUS (*M. Mutilus*) *Cof. suffectus.* 97 *Ejus* *Proprætura* & *adulatorium ingenium.* 98

PAREJA (*Joannes de*) ad *Legem Pap. Popp.* scripsit. 42

Parentes cur saepe liberorum nuptias prohibuerint ? 470 **liberos** & **dotare** cogebantur 472 *sq.* *iis* ad tertium usque gradum bona damnatorum liberorum deferebantur 538 itemque *caduca.* *ib.*

Partus tempus legitimum 301 **trium**, quatuor, quinque infantum post quadragesimum diem. 318 319 **decimestris** a morte mariti legitimus 405 **an** & **undecimestris** *ib. seq.* **duodecim** & **tredecim** mensium. 406

Pater solitarius quis ? 410 **is** solidum capiebat. *ib.* **eius** nomine quando & **avus** intelligatur ? 177

Patria potestas cur tanta civibus Romanis concessa ? 58

Patrona liberorum jure idem jus in bonis liberti habebat ac patronus. 504 olim sibi **fidejussores** dari curabat a liberto, quod certa bonorum pars ad se perventura sit *ib.* **trium** liberorum jure subnixi jus succedendi in bonis liberti ad liberos suos transmittibat. 505 **eius** nuptias ad-

- adfectare liberto nefas. 188
- Patronus liberto veluti agnatus. 343 liberta sine ejus auctoritate testari non poterat. *ib.* Libertae ei quid teneretur relinquere. 345 ejus cum liberta connubium an parum honestum? 187 quo sensu ei honestius fuerit, libertam concubinam quam matremfamilias habere? 356 sine ejus consensu liberta nubere non poterat. 490 erat ordinarius libertæ tutor. 343 491 si impubes esset, consentire non poterat sine tutoris sui auctoritate. *ib.* ejus jus in bonis liberti centenario minoris. 496 & centenarii. *ib. seq.* exclusus a liberti hereditate an tutelam suscipere teneretur liberorum ejus? 497 ejus jus in bonis libertæ. 502 ab eo furioso an liberta uxor discedere potuerit? 343 344
- Patroni filias non admittebat prætor ad liberorum successionem. 500 succedebant tamen ex *P. II, ad l. Jul. Pap. Popp.*
- Lege Papia Poppæa trium liberorum matres essent. 501
- PAULLUS (*Julius*) Jctus, quot libros ad L. Papiam Poppæam scripserit? 42 115 Eius liber singularis de jure patronatus, quod ex L. Julia & Papia venit, in libros ultimos Commentariorum illorum migravit. 117 448
- Pellices concessæ Persis. 50
- Lex Numæ de illis. 60 an & quomodo a concubinis differant. 238
- Περτεριανό ludus. 179
- Pereger pro peregrinus, 568 quis pereger factus dicatur? *ibid.*
- Peregrina instituta Romanis sordebant. 180
- Peregrinationis studiosissimi Romani. 447 ea impedimentum nuptiarum. *ibid.* quænam a faciendis nuptiis excusarit? 259
- Peregrini urbe ejecti variis legibus. 37 an id jure fieri potuerit? 38 *seq.*
- Perfectissimi viri qui? 204 etiam Duumviri quarundam civitatum. 205

- Permittere pro remittere.* 432
- PERPERNA (M.)** Consulis pater a Sabellis ex lege Papia vindicatus. 32 quando id factum? 35
- Perſæ** πολυπαιδίας præmia elargiebantur. 50 pellices alebant. *ibid.*
- Philosophi** plerique a nuptiis abhorrebant. 75
- Phœniarcha** quis? 206
- PLANCIUS VARUS** quando Consul fuerit? 276
- Plebejæ** olim non nubebant Senatoribus ante legem Canulejam. 171
172
- PLUTARCHO** familiaris admodum est πρόληλις. 59
- Pœnæ** præmiis efficaciores. 215 injuſtarum nuptiarum quæ? 232 ἀγαμίς, ὀλιγαμίς, κακογαμίς apud Lacedæmonios 52 *ſeq.* cælibatus & orbitatis ex L. Papia Poppæa. 478 a Conſtantino M. ſublata. 486
- Πολυανδρεία** veteribus omnibus exoſa. 418
- Πολυγυνία** aliquando ab Athenienſibus permiffa. 50 51 ſemper a Perſis. 50
- Πολυπαιδίας** ſtudioſi Hebræi. 48 *ſeq.* Perſæ. 50 Græci. 50 Germani. 54 eam legibus promotum ibat Romulus. 57 *ſeq.* Numa. 58 an & Tullus Hoſtilius? 60 Leges ea de re libera rep. latae. 62 ob eam plebeii tributis liberati. *ib.* præmia πολυπαιδίας a Cenſoribus conſtituta. *ibid.* *ſeq.* a Julio Cæſare. 65 66 ob eam ancillis libertas data. 66 pars bonorum liberis damnatorum conceſſa. *ib.* ejus ratio habita in congariis. 68 ob eam inceſta matrimonia confirmata. *ib.* ob eamdem vacatio data eſſedariis. 69 & decurionibus προεδρεία conceſſa. 70 Cur tot præmiis ornata fuerit a Romanis? *ib.* *ſeq.*
- Pomœria** urbis ſæpe promotæ. 295
- POMPEII & POPPÆI** ſæpe confuſi ab auctoribus. 107
- Pontifex M.** virgines Veſtales ejeſtis regibus capiebat. 26 Vide etiam *Sacerdos.*
- Poppæa** gens origine Sabina.

- bina. 104 libera rep. obscura. 105
- Poppæa Sabina Neronis* focrus. 105 *seq.* ejusdem uxor. *ibid.*
- Poppæorum stemma.* 106 celebriorum syllabus. 107 *seq.* ii sæpe cum Pompeiis confusi. *ib.*
- POPPEUS (*Q. Secundus vel Secundinus.*) 98
- Duumvir Col. Vilillæ Celsæ. 99 Consul suffectus. 96
- POPPEUS (*Q. Sabinus*) ædilis. 104 Cos. ordinarius. *ib.* triumphalibus ornamentis donatus. *ib.* Mœsiæ, Achajæ & Macedonia per XXIV. annos Præses. *ib.* an Secundi patruelis? *ibid.*
- Populus Rom. an sub Augusto jus liberorum dederit? 408 an lege solverit? *vid. supra Lex.*
- POSTUMII (*M. Albini*) & M. FURII CAMILLI severa adversus cælibes censura. 63
- Postumus an Senatoris filius? 168
- Potio^{rem} nominare & excusare quomodo differant? 295
- Prædium Italicum. 463
- Præmia πολυπαιδίας *vid. πολυπαιδία.*
- Præfecti & perfecti sæpe in codicibus confusi. 204
- Præfecti Prætorio viri clarissimi, postea illustres. 203 208 amici Principis. 203 Senatores. *ibid.*
- Præfecti Urbi clarissimi, postea illustres & Senatores. *ibid. seq.*
- Præfecti ærarii milit. & Saturni. 510 511
- Præsidiatus gentium quid? 207
- Prætores ærario præfecti. 509 510
- Primordia quæ dicta? 376
- Princeps legibus caducariis solutus. 555 & aliis legibus. *ibid.*
- Privigna an potuerit in vitrici concubinato esse? 160
- Privignus & privigna quanam dicantur? 442
- Privilegium Glaucippo datum lege Papia de peregrinis. 38
- Proconsul non nisi urbe egressus cum imperio erat. 297
- Procuratores Caducorum, hereditatum principis, legato-

- gatorum, peculiorum* xx. dicantur? 190 191 Eæ
hereditatium. 510 nubere non poterant in-
Prodi dicebantur quidam genus. 190
sacerdotes. 25 *Quandoque pro quando-*
Professio censualis. 303 *cumque.* 372
talium quomodo fa- *Quandoque liberos habebit,*
 cta, & quam antiqua? cur sub ea conditione
 376 an a Marco Anto- legatum? 378 381
 nino inventa? 305 an *Quantum æquius melius,*
 ei absolute fides habi- formula in actione rei
 ta? 306 uxoriæ sollemnis. 459
Promagistri xx. *heredita-*
tium. 510 *sequ.*
Promissio dotis quomodo *Quantum per leges capere*
 facta? 364 *poterit, cur ea condi-*
 tionem hereditas vel le-
 gata relicta? 485
 PROPERTIUS cur a nuptiis *Quasi. Quando ea parti-*
 abhorruerit? 86 *seq.* *cula usi Stoici & Jcti?*
 Provinciarum. Ad illas sæpe 166
 prolata jura in urbe ob- *Quasi Senatoris filius vel*
 servanda. 476 *nepos quis?* 166
 Puberes omnes lex coegit *Quina icennaria lex dicta*
 uxores ducere & nubere. 226 *Lætoria & cur?* 154
 Pubertas an in feminis *Quinquagenaria an pare-*
 spectata? 260 ejus an- re possit? 227
 nos Augustus definivit. *Quinquennis filius liber-*
ib. seq. an & quatenus tum ab operis libera-
 hodie in nuptiis requi- bat. 316 ob eundem li-
 ratur? 267 bertini olim in tribus
 PYTHAGORAS an caliba- rusticis descripti. 317
 tum damnarit? 54 *Quiritium jura quæ?* 313
 an eadem ac jus La-
 tii? *ibid.*
- Q.
- Q** *Uadruplatores* qui-
 nam? 624
Quæstum corpore facere quæ

R.

- R**eges Rom. virgines Vestales cepere. 26
Regiones suburbicariae quæ? 297
 Regula Catoniana a quo composita? 533 ad leges novas non pertinet. *ibid.* 573
 Repetitio ususfructus quid sit & quomodo salvo jure fieri possit? 560
 Repudiatae non illico nubere poterant. 266
 Res judicata an semper pro veritate habeatur? 175
Rescindi sæpe dicuntur, quæ ipso jure nulla. 498
 Restitutio in integrum intra quod tempus data minoribus, Romæ, in Italia & in provinciis. 298 299
Retrahi sæpe dicuntur, quæ ipso jure nulla. 498
Revocari aliquando dicuntur, quæ ipso jure nulla. *ibid.*
 Rogantes legem, eam non semper probabant. 97
Romæ edificatum quid notet? 463
 Roma quousque se exten-

- derit? 296 latius patebat quam urbs. *ibid.*
 Romanæ reip. finis potentia bellica. 70
 Romani maxime a nuptiis abhorrebant. 71
ROMULUS πολυπαιδίας multis legibus promotum ivit. 57 *sequ.*
ROSCIUS (Q.) histrio. De eo Ciceronis iudicium. 181

S.

- S**abina Poppea Neroni nupta Ollia dici debebat. 105
 Sacerdotia quando cum plebe communicata? 27 31
 Sacerdotes provinciales. 206 a quibus electi? *ib.* eorum munus, tituli, dignitas. *ibid.*
Sacra certamina quæ? 179
 Saltator præfectus urbi ab Elagabalo factus. 204
Sanguinolenti liberi quidnam? 377
Satura Lex quid? 112
 Scena quid? 177 in eam mercède conducti prodeuntes infames. 178
 Scenicæ mulieres lenis assimilatae, cum quibus stu-

- stuprum non committi videbatur. 181
 Scientia qualis exigatur, quando leges habent :
 SCIENS DOLO MALO? 270
 SCIPIONI (P.) Africano cur negata fuerit ædilitas? 289
 Secundæ nuptiæ gentilibus etiam invisæ. 418
 nec non Christianis. 425
 Secures coff. non in urbe, sed extra urbem præferbantur post tempora Valerii Poplicolæ. 280
 Senatores primo natales, deinde virtus, postremo census faciebant. 155
 Eorum insigne latus clavus. 157 eorum privilegia. *ib.* a quibus in senatum lecti. 162
 quas uxores ducere non potuerint? 174 *juvenes & honoribus perfuncti*. 164 165 eorum onera. *ib.* plebejas olim non ducebant ante legem Canulejam. 171 *sequ.* sub malis principibus personæ vilissimæ. 200
 iis cur nuptias cum scenicis indulserat Justinianus? 213 *seq.*
 Senatorius ordo primus in civitate. 155 census quantus fuerit? *ib.*
 Senatorum filiæ & neptes quæ clarissimæ? 182 an iis hæc dignitas semper salva fuerit? 203
 nubere non poterant libertinis. 184
 Senatorum filii clarissimi. 164 lato clavo ab Augusto donati. *ib.* antea equestris ordinis erant. 165
 quinam fuerint? *ib.* hujus juris renovatio. 203
 Senatorum nepotes ex filiis clarissimi, non nepotes ex filiabus. 170
 Senatorum matres & sorores an clarissimæ? 170
 Senatus auctoritas sub Imperatoribus. 156 ejus membrum ipse Imperator. 157
 eo qui movebantur, vix integræ erant existimationis. 161 162
 Senatusconsulta cum legibus, ad quas facta, non confundenda. 92
 quod tamen a viris doctissimis factum. 225
 Senatusconsulta varia. Calvisianum, vulgo Calvitianum, 236 *seq.* an idem ac Claudianum? *ib.* quinquagenarias femi-

- minas junioribus nubere prohibuit. 236
 Claudianum de sexagenariorum nuptiis. 235
 Incerti nominis de Latina ter enixa. 311 318
 De vidua iterum nupta. 426 *seq.* de sociis Latinominis. 34 contra fistas adoptiones. 292 de Lege Julia de maritandis ordinibus ferenda. 79 *seq.* de matrimoniorum lege Papia Poppæa prohibitorum nullitate. 226 *seq.* de tutore mulieri in locum furiosifimuti-ve dando. 364 item in locum absentis. 365 item ad dotem dandam, dicendam promittendamve, etiam in provinciis. *ib.*
 Largianum an Latinis ob liberos jura Quiritium dederit? 318
 Libonianum de falsis. 545
 Perficianum, vulgo Pernicianum. 231 236 an nuptias senum resciderit? 232
 Plancianum. 276
 Tertullianum an jura Quiritium Latinæ ter enixæ dederit? 319
 Trebellianicum an & de quasi caducis tollendis egerit. 562
 Senibus nuptias concessit Justinianus. 235 236
 SENTIUS (C.) SATURNINUS, Magister xv. viror. sacr. faciund. in ludis sæcularibus sub Augusto. 85
 Servi exercebant opificia. 325
 Servitus pœnæ solvit matrimonium. 264
 Servitutis legatæ dies quando cedat? 569
 Sexagenarii an generare possint? 227 iis an nuptiis interdixerit lex Papia Poppæa? *ib. seq.*
 Socer & gener inter se testimonium non dicebant. Id ex qua lege? 358 & *socrus* quinam dicantur? 442 non erat, si injustæ contraherentur nuptiæ. 271
 Socii Latini nominis. *vid.* Latini.
 SOCRATES binas uxores eodem tempore habuit. 51
 Sodalitaria pro concubina. 241
 Solidum quinam conjuges inter se ceperint? 391
 quinam ex aliorum testa-

- stamentis? 407 *seq.* non
 capiebant cælibes & or-
 bi. 478
 Sorores duas in matrimo-
 nio habuit Honorius. 443
 Sortitio in deligendis Vir-
 ginibus Vestalibus. 29
 30 in eligendis provin-
 cialibus magistratibus
 quando omiffa? 289
 SP.E. in marmore an idem
 fit ac Spurius filius. 244
 Spadones qui? 228 iis gra-
 tia legis Papiæ facta.
ib. an iis nuptiis inter-
 dictum? 230 sæpe ma-
 trimonium inibant. 234
 quis hoc primum inhi-
 buerit? *ib.*
 Spoliarii ludi. 324
 Spoliarium, locus, ubi be-
 ftiarum faginati. 324
 Sponsæ intra biennium
 domum ducendæ. 257
 cur ita Lege Jul. & Pa-
 pia cautum? 255 caus-
 sæ justæ eas intra bien-
 nium domum non du-
 cendi. 258 esse poterant
 sponsæ quæ uxores esse
 poterant. 252 aliquan-
 do erant infantes. 256
 Spurii qui? 244
 Statuæ in publico positæ
 a creditoribus cum re-
 liquis non vendeban-
 tur. 576
 Sterilitas apud Hebræos
 aliasque gentes ignomi-
 niosa. 49 *seq.*
 Stoici frequenter usi par-
 ticula *ὅσα*. 166
 Stuprum cum qua com-
 mittatur. 247
 Subornatores quinam. 625
 Substituendi formula: *si*
is heres non erit, quisquis
mibi heres erit, in parte
deficientis etiam heres
esto, cur inventa? 405
 Substitutionibus elusæ le-
 ges caducariæ. 403
 Suburbicariæ regiones quæ?
 297
 Successio libertorum ex
 Lege XII. tab. 491 ex
 edicto Prætoris. *ib.* ex
 Lege Jul. & Papiæ. *ib.*
 Συμβίσις pro concubina. 241
 Syri uxores sibi coeme-
 bant. 360
 Syriarcha quis? 206 208

T.

- T** Aberna & tabernariæ.
 210 cur Catullo Sa-
 lax? *ibid.*
 Tabularia per provincias
 quis constituerit? 305
 Tabulas aperiendi ritus
 fol-

- sollemnis. 526 ex lege
 vicesimaria. *ib.* viven-
 tis aperire nefas. *ib.*
- Ταμείον ærarium & fiscus. 510
- Τελεότατοι qui? 204
- Ter enixa quæ dicatur? 318
- TERENTIUS (*Clemens*)
 vid. CLEMENS.
- Tessera frumentaria quid? 569
- Testamento maritus po-
 terat uxori tutorem da-
 re. 335
- Testamenta feminarum
 an semper nuncupati-
 va. 342 cur periculosa
 olim visa? *ib.* libertæ
 an & quomodo fece-
 rint? *ib.* *seq.*
- Testes septem adhibiti in
 divortiis. 457
- Thebis orbitas ignomi-
 niosa. 54
- Thymelici qui? 178
- Titulus libris a primis ca-
 pitibus datus. 153
- Togæ jus amittebant exu-
 les. 293
- TORRENTII (*Lev.*) ex-
 cessus de Lege Papia. 42 *ibid.*
- Translatio legatorum quot
 modis facta? 549 *seq.*
- Tribonianismi quidam. 365 562
- Tribunorum plebis pote-
 stas sub Imperatoribus. 364
 militum Consula-
 ri potestate numerus &
 insignia. 281 *seq.*
- Tribus rusticæ honoratio-
 res. 65 328 in eas de-
 scripti liberti, quibus
 filius quinquennis erat.
ibid.
- Trimi ad dimidium statu-
 ræ modum pervenisse
 credebantur. 401
- Triumphaturis cur extra
 urbem senatus datus? 297
- TULLI HOSTILII lex de
 tergeminis an ad jus
 trium liberorum perti-
 neat. 60
- Tutela liberatæ ingenuæ
 jure trium liberorum.
 332 340 libertinæ qua-
 ter enixæ. 333 343 sub
 ea omnes erant feminæ.
 334 feminarum quotu-
 plex? 353 *seq. cessitia*
 quæ? 337 quomodo fi-
 nita? *ibid.* quando sub-
 lata? 344 libertæ ad
 patronum ejusque libe-
 ros pertinebat. 343
- De Tutelis quam legem
 tulerit M. Antoninus
 Imp. 496
- Tutor cur dari non possit
 per-

- persona incerta? 335
 dotis causa mulieri nupturæ dabatur. 359 sine ejus auctoritate dos constitui non poterat. 364 hic tutor a solo Prætoris non adhibitis Tribunis datum. *ibid.*
Prætorius. 365
- V.
- V**acatio legis quotuplici sensu dicitur? 254 264 quanti temporis feminis data post divortium. 254 265 447 cur non & viris data? 448 absentibus reip. causa data. 392
Vacantia bona quæ? 585
 Ea ærario & postea fisco cedebant. 589 aliquando caduca dicuntur. 585 quænam hodie? 591
 Valetudo sponsi sponsæque iusta causa habendi sponsalia. 259
Venatores qui? 323
Venatoria familia. *ib.*
Venatorius ludus. *ib.*
Venus tuta quæ? 247
 Verborum obligatio an sola stipulatione contracta? 363
- VESPASIANUS lege solvendi jus accepit. 453
 Vestalium virginum electio. 26 persona qualis esse deberet. 27 privilegia & jura. 24 27 59 earum sacerdotium molestum. 27 28 earum honores. 58 an de iis egerit Lex Julia & Papia? 266 *seq.*
 Vestis meretricia qualis? 192
 Vibo Valentia colonia. 98
 Vicesima hereditatum qua lege inuenta. 509
 Viduæ nuptæ aliquando prioris mariti dignitatem beneficio principis retinebant. 183 cur iis plus laxamenti a morte mariti datam, quam repudiatis a divortio? 264 iterum nuptæ, non erant heredes liberorum ex priore matrimonio. 426
 Viduitas maximi fiebat. 418
 Vililla Celsa Colonia. 99
 Virginitas perpetua magis fiebat. 417
 Virgis cædi poterant Latini. 320
Virilis partis nomine quando

- do tota hereditas veniat? 428
- VITELLIUS an sine liberis fuerit? 288 289
- ULPIANUS quot libros ad hanc legem scripserit? 115
- Univiræ laudatæ? 418 etiam in epitaphiis. 419 420
- Urbare quid? 296
- Urbicariæ provinciæ quæ? 298 299
- Urbs quousque porrecta? 296 centum ab ea lapides. 297
- Usucapere pro herede & legatario quis possit? 576
- Ususfructus quantus a conjuge capi possit. 378 ejus repetitio. 561 legati dies cur ab adita hereditate cedat? 535
- Vtero exsecti an profuerint parentibus? 319
- Uxor gratuita cur concubina dicta? 240 241 pro hacne an pro concubina habeatur ingenua? 248 apud Rom. in potestate mariti. 58 338 qualis esse deberet ex legibus Lycurgi? 71 72 sæpe impubes. 262 non poterat a marito olim divortere. 348
- Uxores coemtæ apud Hebræos, Syros, Assyrios, Armenios, Germanos, Romanos. 360 Romanorum luxuriosæ. 72 maritos in provinciam antea non comitabantur. 398 quando id conari cœperint? *ib.* earum sorores duci poterant. 442 an & fratris uxor adhuc virgo? 443
- X.
- Xystici quinam? 178

F I N I S.

GENERAL
Legu
To Paper
2.

F. A.
081

UNED